

М. В. Дутчак

СПОРТ для ВСІХ В УКРАЇНІ

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

М. В. ДУТЧАК

СПОРТ ДЛЯ ВСІХ В УКРАЇНІ

теорія та практика

Київ
Олімпійська література
2009

*Рекомендовано Вченою радою Національного університету
фізичного виховання і спорту України
(Протокол № 6 від 3 лютого 2009 р.)*

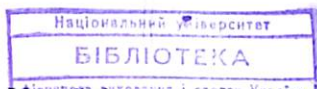
Рецензенти:

Т. Ю. КРУЦЕВИЧ, доктор наук з фізичного виховання і спорту,
професор, завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання
Національного університету фізичного виховання і спорту України;

М. О. НОСКО, доктор педагогічних наук, професор,
ректор Чернігівського державного педагогічного університету
імені Т. Г. Шевченка;

Б. М. ШИЯН, доктор педагогічних наук, професор Тернопільського
державного педагогічного університету імені В. Гнатюка

284914

Дутчак М. В.

Д84 Спорт для всіх в Україні : теорія та практика / М. В. Дутчак. — К. : Олімп. л-ра, 2009. — 279, [1] с. : іл.

ISBN 978-966-8708-18-3

У монографії викладено теоретико-методологічні основи та практичні питання формування системи спорту для всіх в Україні. Особливу увагу приділено обґрунтуванню концепції гуманізації процесу залучення населення до рухової активності, а також структурно-функціональним особливостям формування системи спорту для всіх в Україні. Розглянуто питання сучасних технологій державного управління спортом для всіх. Подано пропозиції до вдосконалення системи підготовки менеджерів спорту для всіх в Україні.

Для фахівців сфери фізичної культури і спорту, викладачів, аспірантів та студентів.

ББК 75.4(4УКР)

ISBN 978-966-8708-18-3

© Дутчак М. В., 2009
© Видавництво НУФВСУ
“Олімпійська література”, 2009

ВСТУП

Сучасна демографічна ситуація в Україні, зростання рівня захворюваності населення, відставання українців за показниками тривалості життя порівняно з населенням провідних країн світу зумовлюють необхідність першочергового вирішення проблем зміцнення здоров'я людини як найвищої соціальної цінності. За таких умов особливу роль відіграє формування здорового способу життя, важливим чинником якого є рухова активність.

Системний аналіз вітчизняної теорії і практики фізичного виховання різних груп населення, а також зарубіжного досвіду, свідчить, що наявний рівень залучення громадян до рухової активності виявився в Україні неадекватним новим умовам і потребує формування якісно нової системи — спорту для всіх. У зв'язку з цим винятково важливого значення набуває вивчення процесів переорієнтування традиційного для України так званого масового спорту з інтересів держави (забезпечення високопродуктивної трудової діяльності та обороноздатності) на інтереси конкретної людини (збереження здоров'я, профілактика захворювань та активне дозвілля). Зняття авторитарних обмежень на шляху впровадження в життя різних груп населення рухової активності вимагає нових методологічних підходів та відповідних технологій, які мають ґрунтуватися на потребах, можливостях, нахилах, мотивах, інтересах та ціннісних настановах особистості.

Актуальність і доцільність дослідження проблеми формування системи спорту для всіх в Україні обумовлені необхідністю подолання наявних суперечностей між:

- зростаючою роллю спорту для всіх у формуванні здорового способу життя й обсягом рухової активності у структурі життєдіяльності громадян України;

- потребою вітчизняної системи фізичного виховання і спорту в запровадженні зарубіжного досвіду розвитку спорту для всіх і недостатнім його науковим осмисленням і узагальненням;

- гуманістичною сутністю процесу залучення населення до рухової активності й відсутністю фундаментальних теоретико-методологічних досліджень його переорієнтації в інтересах конкретної людини;

- наявною системою державного управління сферою фізичної культури і спорту й реальними умовами залучення населення України до рухової активності, спричинених змінами соціально-економічних відносин у державі;

- однотипністю професійної підготовки майбутніх спортивних менеджерів і різним характером та особливостями їхньої діяльності.

На важливості наукового пошуку різних аспектів теорії і методики фізичного виховання і спорту наголошують вітчизняні дослідники В. М. Платонов, М. М. Булатова, Л. В. Волков, В. О. Дрюков, С. С. Єрмаков, О. Ц. Демінський, В. О. Кашуба, Т. Ю. Круцевич, А. М. Лапутін, А. В. Магльований, Г. М. Максименко, Ю. П. Мічуда, Б. М. Мицкан, М. О. Носко, Є. Н. Приступа, В. Г. Савченко, Н. І. Соколова, А. В. Цьось, Б. М. Шиян, Ю. М. Шкрєбтій та інші вчені.

Дослідженню проблем залучення населення до рухової активності присвятили свої наукові праці Б. К. Бальсевич, П. О. Виноградов, М. І. Золотов, А. А. Ісаєв, С. М. Литвиненко, Л. П. Матвеев, Р. А. Пилоян, П. О. Рожков, В. М. Супиков, А. В. Царик, К. С. Хуснутдинов, А. Chaker, E. Dienstl, A. Ogi, J. Palm, G. Walker, Y. Yamaguchi та інші.

Концептуальні засади теорії гуманізму формувались із давніх часів, а в останнє десятиліття вони знайшли відображення у фундаментальних роботах українських учених В. Г. Кременя, В. П. Андрущенко, Л. В. Губерського, М. І. Михальченка. Окремі питання гуманізації фізичного виховання і спорту вивчались такими науковцями, як І. М. Биховська, М. М. Візитей, А. В. Дутов, Д. І. Іпатов, В. М. Кряж, Л. І. Лубишева, Н. А. Рибачук, В. І. Столярів, Н. В. Чуклова, Б. М. Шиян.

Значний внесок у розробку методологічних аспектів теорії і практики державного управління соціально-гуманітарними процесами в Україні зробили В. І. Луговий, Я. Ф. Радиш, С. В. Майборода. В ході дослідження використано праці з менеджменту фізичного виховання і спорту таких учених, як В. І. Жолдак, В. В. Кузін, М. Є. Кутєпов, І. І. Переверзін, С. Г. Сейранов, М. Томіч.

Основою для наукового обґрунтування перспективних напрямів кадрового забезпечення вітчизняної системи спорту для всіх стали результати досліджень проблем професійної

підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту в Україні В. М. Платонова, В. І. Завацького, Л. П. Сущенко, Ю. М. Шкретія.

Відмічаючи велике наукове і практичне значення розглянутих праць вітчизняних і зарубіжних учених, доцільно зауважити, що проблеми формування системи спорту для всіх в Україні ще недостатньо досліджені у теоретико-методологічному аспекті. Поза увагою дослідників залишилося визначення концептуальних підходів та технологічних рішень, що стосуються гуманізації процесу залучення населення до рухової активності. Передусім потребують комплексного дослідження управлінські та педагогічні засади цього процесу.

Актуальність зазначеної вище проблеми, її важлива соціальна значущість для підвищення рівня залучення населення до рухової активності обумовили вибір теми дослідження та визначили його мету і завдання.

Проведене дослідження дозволило розробити ряд наукових положень та отримати нові висновки, які у сукупності вирішують важливу наукову проблему — формування системи спорту для всіх в Україні.

У пропонованій монографії сформовано новий науковий напрям, що передбачає широке розкриття можливостей теорії та технології спорту для всіх стосовно підвищення ефективності залучення населення до рухової активності з метою зміцнення здоров'я.

У результаті дослідження автором уперше теоретично обґрунтовано методологію формування системи спорту для всіх в Україні, що базується на концепції гуманізації залучення населення до рухової активності; на основі цілісного наукового аналізу визначено мету, функції та структуру спорту для всіх в Україні; розроблено інструментарій соціального моніторингу рівня залучення населення до рухової активності; запропоновано систему соціального проектування закладів спорту для всіх; розроблено теоретико-методичні засади для забезпечення підготовки майбутніх менеджерів спорту для всіх в Україні; визначено основні напрями вдосконалення управлінських та педагогічних засад спорту для всіх в Україні.

Дослідження дозволило автору вдосконалити тлумачення поняття “спорт для всіх” у контексті сучасних досягнень теорії спорту; систематизацію особливостей розвитку системи залучення населення до рухової активності в Україні у другій половині ХХ ст.; методологічні засади стратегічного планування розвитку спорту для всіх в Україні; систему підготовки майбутніх менеджерів фізичного виховання і спорту.

У роботі подальшого розвитку набули методологічні підходи до підвищення рівня залучення населення до рухової активності; положення про особливості розвитку спорту для всіх у провідних

країнах світу та сприяння цьому процесу з боку міжнародних і континентальних організацій; теорія і практика державного управління сферою фізичної культури і спорту; положення про розвиток і структурування змісту професійної підготовки майбутніх фахівців сфери фізичної культури і спорту у вищих навчальних закладах України.

Автор глибоко вдячний за допомогу у проведенні дослідження науковому консультанту, доктору педагогічних наук, професору М. М. Булатовій, ректорату та науково-педагогічним працівникам Національного університету фізичного виховання і спорту України, інших вищих навчальних закладів, а також колегам із місцевих державних адміністрацій та центрального органу виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту.

Розділ 1

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СПОРТУ ДЛЯ ВСІХ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Теоретичні засади генезису та сутності спорту для всіх

Спорт для всіх став закономірним результатом пошуку ефективних шляхів забезпечення доступності для широких верств населення рухової активності заради зміцнення здоров'я людини.

У наукових дослідженнях останнього десятиріччя [8; 45; 94; 102; 144; 147; 167; 182; 203] зазначається, що формування сучасної міжнародної системи спорту для всіх розпочалося в Європі у 1960-х роках і детерміновано такими чинниками:

1. Зростанням негативного впливу на здоров'я людини гіпокінезії, зумовленої впровадженням автоматизованого виробництва, збільшенням частки розумової праці у структурі трудової діяльності, а також через підвищення комфортності транспортних засобів, побутової техніки, комунальних послуг.

2. Подоланням основних причин інфекційних захворювань населення та необхідністю впровадження ефективних механізмів профілактики хронічних захворювань, що стали основною причиною смертності людей.

3. Низьким рівнем залучення європейців до рухової активності: спортом до зазначеного періоду здебільшого займалися лише юнаки та молоді чоловіки, а жінки, інваліди, пенсіонери, соціально незахищені громадяни (емігранти, безробітні та інші категорії населення) були позбавлені такої можливості, що суперечило загальним процесам розвитку цивілізації та не відповідало основним положенням Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.

4. Потребою зниження порога "великого спорту" для залучення до спортивної діяльності нових учасників та впровадження плюралізму в тодішній спортивний рух.

5. Виникненням нових видів зброї масового знищення, як наслідок — зменшується роль домінуючого до того часу військового спрямування фізичного виховання різних груп населення.

6. Стрімким розвитком економіки в багатьох країнах Європи після Другої світової війни, який дозволяв значно збільшити обсяги інвестицій у покращання якості життя громадян.

Водночас цікавою є думка про те, що ідея спорту для всіх належить засновнику сучасного олімпійського руху П'єру де Кубертину, який зазначав, що спорт не є предметом розкоші та активності невеликої групи людей, не простою формою м'язової компенсації за інтелектуальну працю. Для кожного чоловіка, жінки чи дитини він дає можливість для самовдосконалення незалежно від професії чи положення у суспільстві. Спорт необхідний кожному і ніщо його не може замінити [53, 171—172].

Дослідник історії розвитку спорту О. Б. Суник, посилаючись на публікацію в журналі “Руський спорт” від 31 січня 1910 р. під назвою “Спорт для всіх!”, вказував, що на межі ХІХ—ХХ ст. російська інтелігенція ставила питання про необхідність з боку суспільства і держави втілення лозунгу “Спорт для всіх, спорт для народу!” [116].

Ми дотримуємося точки зору Л. П. Матвеева [69], А. А. Ісаєва [44], G. Walker [199], J. Palm [167], J. Parry [169] та інших, що спорт для всіх у другій половині ХХ ст. став у Західній Європі закономірним етапом розвитку спортивної практики відповідно до суспільних потреб на засадах демократизації та плюралізму.

Таким чином, ідея спорту для всіх інтенсивно реалізується, починаючи з 1960-х років у Європі, а згодом у багатьох провідних країнах світу як реакція суспільства на необхідність пошуку ефективних концепцій зміцнення здоров'я людей та профілактики хронічних захворювань в умовах зростаючої гіпокінезії та підвищення рівня життя населення.

Аналіз наукової літератури показав, що поняття “спорт для всіх” неоднозначно трактується вченими, а це актуалізує проведення теоретичного дослідження даної дефініції.

Спеціальною групою Ради Європи у 1968 р. уперше було визначено характерні риси спорту для всіх: рухова активність, гендерна та вікова доступність, оздоровча спрямованість [44, 123].

Європейська хартія спорту для всіх у 1976 р. визнала право кожної людини на заняття спортом — важливим фактором розвитку особистості, що потребує підтримки суспільства [178].

У Міжнародній хартії фізичного виховання і спорту 1978 р. зазначено, що фізичне виховання і спорт є важливими аспектами освіти і культури та покликані розвивати у кожної людини її природні здібності, волю і витримку, сприяти її повному інтегруванню

у суспільне життя. Безперервність фізичного виховання та спортивних занять має забезпечуватися протягом усього життя в межах загальної, безперервної і демократизованої освіти. На рівні окремих осіб фізичне виховання і спорт сприяють збереженню і покращанню здоров'я, розумному проведенню дозвілля і дають людині можливість краще переносити негаразди сучасного життя. На рівні суспільства вони збагачують міжособистісні відносини і розвивають дух чесної гри, який за межами самого спорту необхідний для життя у суспільстві [72].

В Європейській спортивній хартії 1992 р. та Білій книзі про спорт Європейського Союзу 2007 р. поняття "спорт" означає будь-яку форму рухової активності, яка має організований або спонтанний характер і спрямована на удосконалення фізичного і психічного стану, на розвиток суспільних відносин та на досягнення результатів у змаганнях усіх рівнів [44, 139; 201].

У вітчизняних спеціальних виданнях [27; 84; 90], присвячених систематизації основних понять та термінів теорії фізичної культури і спорту, відсутнє визначення спорту для всіх. Деякі фахівці [15, 15] вважають, що поняття "масовий спорт" і "спорт для всіх" є синонімами, та характеризують окрему складову фізичної культури, що включає змагальну діяльність та підготовку до неї з урахуванням віку, стану здоров'я та рівня фізичного розвитку особи.

Термін "спорт для всіх" широко використовується в спеціальній зарубіжній літературі, але у вітчизняних джерелах він ще не знайшов широкого розповсюдження через неоднозначність поняття "спорт", що нашими фахівцями найчастіше трактується як "елітний спорт", "спорт вищих досягнень" тощо [59].

На відміну від зазначеного вище, Л. В. Волков пропонує розглядати спорт для всіх як певний стиль життя дітей і молоді України. Підготовка школярів у межах основних напрямів "спорту для всіх" — це складна багаторівнева педагогічна система, основним принципом функціонування якої є єдність біологічного, вікового розвитку дитячого організму та засобів, методів і форм педагогічного впливу [14].

Проводячи соціологічне дослідження спорту як соціального інституту, Л. П. Люта констатує, що в основі спорту для всіх лежить "ідея фізичної культури особистості". Головним принципом заняття на цьому рівні є задоволення від рухової активності, а не участь у спортивній боротьбі, а тим більше — досягнення високого спортивного результату [63, 10—11].

Із метою визначення сучасного поняття "спорт для всіх" доцільно здійснити теоретичний аналіз його тлумачень ученими різних наукових шкіл.

Значний внесок у теоретичне осмислення спорту для всіх зробив відомий російський учений Л. П. Матвеев. Він, зокрема, підкреслював, що диференціація спорту в ході його розвитку збільшує можливість задоволення різних потреб особистості та суспільства, які мають ту чи іншу проекцію на спорт. Так званий “масовий спорт”, на думку цього вченого, точніше було б визначати як “загальнодоступний” чи “ординарний” спорт. Цільовий результат спортивної діяльності тут не зводиться до “голів, секунд, очок”, а полягає в тому, що веде до необхідного рівня фізичного і духовного розвитку, загальної дієздатності та здоров’я [69]. Цей напрям спорту поділяється на базовий спорт (головним чином “шкільний”), фізкультурно-кондиційний (нині його стали називати “спорт для всіх”), професійно-прикладний, рекреативний та реабілітаційний спорт [68; 121]. Спорт для всіх, як і інші аналогічні фізкультурно-спортивні течії, є комбінаційним (“гібридним”) явищем у сфері фізичної культури і спорту, яке виникає під час взаємопроникнення суміжних, але не однотипних форм фізкультурної і спортивної реальності [70].

Незважаючи на різноманітність назв (масовий, ординарний, прикладний, спорт інвалідів тощо), Р. О. Пилоян, О. Д. Суханов наголошують на тому, що все зводиться до одного: цей тип спорту має залучати людей незалежно від віку, соціального положення та медичного статусу до занять привабливими видами змагань для збереження і покращання здоров’я, більш повноцінної діяльності та урізноманітнення повсякденного життя. Необхідно вважати, як пишуть зазначені автори, що найбільш точною для цього типу спорту є назва “спорт для всіх” [89].

Аналізуючи механізми спортивної політики Росії, А. А. Ісаєв відмічає, що спорт для всіх все більше починає самоідентифікуватися як освітньо-виховний рух, у рамках якого найціннішими виступають рухові здатності та розвиток особистості [44, 68–69]. Спорт для всіх можна розглядати як важливу складову олімпійського руху, а його принципи — як похідні від філософії олімпізму. Тому олімпійський рух має сприяти розвитку спорту для всіх як нової технології соціального життя [44, 474].

Іншу точку зору знаходимо у твердженні М. І. Золотова, Н. О. Платонової та О. І. Вапнярської, які вважають, що в умовах розвинутої економіки і соціальної сфери “спорт для всіх” і “масовий спорт” тотожні. В Росії термін “спорт для всіх” із деяких причин соціально-економічного характеру, на думку цих авторів, слід розглядати як ширше поняття, ніж “масовий спорт” [43, 20].

На тому, що використання поняття “спорт для всіх” замість таких традиційних для російської спортивної науки понять, як “масова фізична культура”, “масовий спорт”, означає не термі-

нологічну “реформу”, а, насамперед, інший методологічний підхід, наголошує С. М. Литвиненко [61]. Важко не погодитися з цією думкою, тому що спорт для всіх має розвиватися у формі самоорганізуючого та саморегулюючого соціального явища. Внутрішня природа спорту для всіх така, що він являє собою динамічний процес, творче відбиття суспільних ініціатив. Його цінність та соціальна значущість саме і полягають у безмежному розмаїтті форм та видів занять, їх доступності для різних груп населення, гнучкому врахуванні індивідуальних потреб особистості [60, 151–152].

Польські вчені Н. Jasiak й А. Jotan вважають, що спортом для всіх називають фізичну рекреацію — різні види рухової активності, які використовуються у вільний час для відпочинку, відновлення сил, самореалізації, задоволення та розвитку власної особистості, збереження здоров'я [160, 211].

Інші вчені, наприклад Р. Donnelly та В. Kidd, зазначають, що в Канаді ідея спорту для всіх відображається в таких поняттях, як “участь”, “захоплення галявиною”, “рекреація” тощо [149].

Дослідник із Великої Британії J. Parry рекомендує не ототожнювати спорт для всіх із фітнесом для всіх, активністю для всіх, дозволям для всіх, оскільки спорт, як “парасолька”, накриває їх [169].

На думку австралійського фахівця В. Dixon, спорт для всіх — це важлива сфера людської діяльності, що включає доступні види спорту, надбання суспільної культури, освіти та надає рівні можливості для всіх учасників [148]. На взаємозв'язок спорту для всіх та пріоритетної у суспільстві культури вказує в своєму дослідженні й А. Viti [198].

В Ізраїльській асоціації спорту для всіх включають до цього поняття всі види фізичних вправ, які виконуються заради здоров'я та покращання якості життя [188].

Представники хорватської наукової школи [134; 146] вважають, що термін “спорт для всіх” вимагає широкого трактування і має включати словосполучення “призначений та доступний для кожного”, “регулярна рухова активність” та “покращання якості життя людей”.

Відомий німецький учений J. Palm, який тривалий час очолював Міжнародну асоціацію спорту для всіх, звертає увагу на такі характерні особливості спорту для всіх, як зміцнення здоров'я, отримання задоволення, підвищення комунікації та соціальної взаємодії між людьми й сприяння на цій основі зростанню “радості” їхнього життя [168].

Дослідник із Південної Африки А. Goslin, характеризуючи нові межі спорту для всіх, відмічає, що він має потенційні можливості для покращання взаєморозуміння між людьми, сприяння інтеграційним процесам у суспільстві та стимулювання соціального діалогу [154].

Із наведеного вище випливає, що аналіз різних визначень спорту для всіх вказує, з одного боку, на відсутність єдиної узгодженої характеристики цього явища, а з іншого — на ряд подібних ознак, на які наголошують більшість авторів. Зазначений матеріал дає можливість обґрунтувати сучасну дефініцію “спорт для всіх”.

Встановлення наукових понять вимагає дотримання відповідних закономірностей, із яких провідною вважається використання у визначенні родової ознаки (спільної властивості, яка уявно об'єднує безліч предметів в одне ціле) та видової відмінності (ознака, що вирізняє певний предмет у межах зазначеного цілого). Важливо, щоб такі відмінності взаємно не заперечували одна одну та мали важливе значення для проведення диференціації [73, 101].

Здійснюючи обґрунтування змісту дефініцій, слід уникати у визначеннях двозначних та рідковживаних термінів або слів у переносному значенні. Практичніше застосовувати так зване “правило доктора Юея”, яке передбачає, що під час встановлення наукових термінів краще пристосовувати старі імена, ніж вигадувати нові. Необхідно притримуватися загальноприйнятого смислу старого слова і не йти проти укорінених асоціацій [73, 99–100]. Однією з важливих вимог до введення нових визначень є їхня простота у пізнавальному відношенні [87, 17].

На нашу думку, родовою ознакою спорту для всіх є його належність до категорії соціальних явищ. Наукова методологія аналізу спортивної діяльності як соціального явища передбачає використання трьох взаємозумовлених методологічних принципів: об'єктивізму—суб'єктивізму—феноменологізму [11, 64].

Соціальне явище — це елемент соціальної реальності, який володіє всією повнотою соціальних властивостей та ознак, а соціальна реальність у цілому видається як дійсність, створена людиною на основі перетворення природи та включення її предметів і властивостей у соціально змістовне функціонування [110]. Отже, лише поняття “соціальне явище” можна використовувати як родове з метою визначення спорту для всіх. Використання для цієї мети інших ознак, що традиційно застосовувалися в такому випадку, зокрема “змагальна діяльність”, “виховна спрямованість”, “рухова активність”, “ігрова діяльність” тощо, призвело б до помилкових висновків, оскільки відповідно до правил логіки [73, 93–94]: “Будь-який предмет, який володіє загальною ознакою, має знаходитись в одній із груп, і жоден не має знаходитись більше як в одній групі”; “Якщо у визначенні не одна основа, якщо кожен вид утворений не за якимись відмінностями у родових ознаках, то визначення буде хибним”.

Спорт для всіх, який зародився як спортивний рух (нестійке соціальне утворення), завдяки важливості та корисності для суспільства, зростаючій популярності, соціальному визнанню та певній типовості в реалізації, сформувався як соціальне явище (закономірна тенденція життєдіяльності суспільства) з відповідними властивостями та ознаками. Саме останні як видові характеристики відрізняють спорт для всіх від іншого соціального явища спортивного характеру — спорту вищих досягнень [28].

Проведений нами теоретичний аналіз дозволяє сформувати такі видові ознаки спорту для всіх:

а) наявність доступної рухової активності, яка є визначальною ознакою цього соціального явища;

б) здійснення у вільний від навчання або трудової діяльності та побутових турбот і транспортних послуг час, тобто під час дозвілля;

в) заняття у формальних та/або неформальних групах, самостійно;

г) спрямованість на збереження здоров'я людини та покращання якості її життя.

Слід особливо підкреслити, що тільки повна наявність цих ознак характеризує таке суспільне явище, як спорт для всіх. Відсутність будь-якої з них, передусім визначальної, є свідченням про іншу соціальну реальність, яка не має відношення до об'єкта нашого пізнання.

Рухова активність, яка відповідає всім іншим переліченим вище видовим ознакам, є обов'язковою умовою спорту для всіх. Таке визначення кореспондується з висновками М. М. Булатової [7], П. Капустіна [48], Є. Н. Приступи [99], W. Baumann [136], J. Palm [167] та групи російських учених [43, 20, 60, 120, 117, 380].

Як продукт певним чином організованої м'язової діяльності, що регулюється фізіологічними механізмами та забезпечується численними морфологічними і функціональними системами організму, охарактеризував рух В. К. Бальсевич [3, 12]. Автор вивчав біологічні та соціальні детермінанти рухової активності, а також досліджував вікові особливості моторики людини.

Поняття рухової активності людини охоплює всі форми тілесного руху, що здійснюються скелетними м'язами та призводять до витрат енергії, що перевищує рівень стану спокою її організму [78; 128, 6].

У повсякденному житті використовуються різні види рухової активності, пов'язані з трудовою та житлово-побутовою діяльністю. Мета їх — створення відповідної продукції чи послуг, а також забезпечення сприятливого середовища за місцем проживання. На сучасному етапі розвитку цивілізації спостерігається стійка тенденція

до скорочення рівня рухової активності у цих сферах життєдіяльності. Гіпокінезія стала визначальним чинником зростання смертності населення від хронічних захворювань.

Відсутність належної рухової активності відмічається в структурі ризиків збереження здоров'я як один із головних чинників, частка якого в Європі становить близько 3,5 % захворюваності та до 10 % смертності [128, 8].

В останніх дослідженнях учених зі США F. Booth, S. Lees, M. Laue доведено, що недостатня рухова активність негативно впливає на організм людини навіть на генетичному рівні, а також викликає незадовільну динаміку обміну речовин. Це призводить до зростання кількості таких захворювань, як атеросклероз, рак молочної залози та товстої кишки, ожиріння, а також діабет обох типів [141].

Аналіз практики розвитку спорту для всіх переконує, що рухова активність повинна відповідати певним вимогам щодо змісту, тривалості та інтенсивності навантаження. Зміст рухової активності у зазначеному контексті включає доступні для використання різними категоріями громадян окремі фізичні вправи та їхні комплекси, а також види спорту чи їхні елементи. Відповідно до сучасних рекомендацій провідних міжнародних організацій тривалість рухової активності дорослого населення має включати 30-хвилинні заняття протягом більшості днів, а бажано в усі дні тижня [16; 128, 13; 201]. Що ж до інтенсивності навантажень, то ми дотримуємося точки зору Е. Хоулі та Б. Френкса, які вважають, що оптимальний рівень інтенсивності для більшості людей, які отримали дозвіл лікаря на заняття руховою активністю, становить 60–80 % максимального споживання кисню. Ці показники відповідають 70–85 % максимальної частоти серцевих скорочень (ЧСС). Така інтенсивність фізичного навантаження вважається середньою, або помірною [123, 241–243].

Розрахунок оптимальності тренувальних навантажень та адекватності реакції організму здійснюється за методикою Всесвітньої організації охорони здоров'я [122, 263]. Передусім, визначається віковий максимальний резерв ЧСС (для осіб старших 21 року): для практично здорових осіб — 200 мінус вік у роках і мінус ЧСС у спокої (ударів за хвилину); для осіб, які нещодавно перенесли захворювання, — 190 мінус вік у роках і мінус ЧСС у спокої (ударів за хвилину). Оптимальним тренувальним навантаженням вважається таке, яке мобілізує 60–75 % резерву ЧСС. Наприклад, особі 50 років, ЧСС у спокої — 70 ударів за хвилину. Максимальний резерв ЧСС дорівнює 80 (200–50–70). 75 % від 80 дорівнює 60. Отже, оптимальний тренувальний режим становить близько 130 ударів за хвилину. Це оптимальний (± 5) показник пульсу.

Адекватність навантаження на організм перевіряється за наростанням пульсового тиску (ПТ) та ЧСС. ПТ вираховується шляхом віднімання показника мінімального артеріального тиску від максимального. Оцінка здійснюється за зміною відношення (в %):

$$\frac{\text{ПТ після навантаження} - \text{ПТ до навантаження}}{\text{ЧСС після навантаження} - \text{ЧСС до навантаження}}$$

Якщо таке відношення більше, ніж було раніше, або рівне йому — реакція адекватна, якщо менше, то тренувальне навантаження потрібно зменшити.

Рухова активність як системоутворюючий чинник спорту для всіх здійснюється в умовах змагальної діяльності або її відсутності. Змагальна діяльність, як стверджують провідні фахівці теорії спорту [11, 35; 67, 11; 93, 109], є базовою (абсолютно необхідною) ознакою лише спорту вищих досягнень. Деякі вчені, такі, як Р. О. Пилоян та О. Д. Суханов, стверджують, що без змагань або з обмеженою їх кількістю спорт для всіх існувати може, а спорт високих досягнень — ні [88].

У спорті для всіх, як зазначає Л. П. Матвеев, змагальна діяльність не належить до головної серед можливих форм життєдіяльності людини. Результат у цьому випадку не зводиться до “голів, очок, секунд”, а втілюється в тому, що веде до необхідного для кожної людини рівня фізичного і духовного розвитку, загальної дієздатності та здоров'я. У випадку проведення змагань у спорті для всіх рівень спортивних результатів є буденним (ординарним), загальнодоступним та значно меншим за абсолютні спортивні досягнення [68; 69].

На думку ряду дослідників [7; 67, 43; 160, 211], важливою ознакою спорту для всіх є здійснення рухової активності у час, вільний від домінуючого виду діяльності у житті людини (спочатку — загальна і спеціально-освітня діяльність, згодом — професійна робота) та від виконання щоденних побутових робіт, затрат часу на транспорт. Отже, спорт для всіх є важливим компонентом у структурі щоденного дозвілля людини, особливо під час вихідних, канікулярного або відпускнуго періоду.

У спорті для всіх рухова активність здійснюється багатьма індивідами, об'єднаними формальним чи неформальним членством у відповідних групах, а також самостійно. Таке твердження збігається з позицією соціологів з Великої Британії Девіда Джері та Джулії Джері [25, 278], а також інших учених [37, 216].

Як зазначає І. І. Переверзін, формальні організації фізкультурно-спортивної спрямованості мають статус юридичної особи, їхня діяльність регламентується установчими документами. Спонтанно

створена група людей, які регулярно взаємодіють для досягнення певних цілей, вважається неформальною організацією [86, 18].

Ми солідарні з висновками групи дослідників [8; 13; 18; 62; 94; 142], що провідною метою і видовою ознакою спорту для всіх є відновлення працездатності та “життєвих сил” людини, формування здорового способу життя, продовження творчого довголіття, профілактика окремих захворювань, збереження та зміцнення здоров'я.

Збільшення рухової активності дітей та підлітків, як зазначає М. О. Носко, веде до змін у кістковій системі та більш інтенсивного росту їхнього тіла. Під впливом занять фізичною культурою і спортом кістки стають міцнішими й стійкішими до навантажень і травм. Правильно організовані заняття фізичною культурою та спортивне тренування з урахуванням вікових особливостей позитивно впливають на формування постави й сприяють усуненню різних її порушень [79, 33].

Самостійна соціальна цінність спорту для всіх полягає в наявності потужного ресурсу для покращання якості життя окремого індивіда та суспільства в цілому [60, 144]. Відомий російський фахівець П. О. Рожков наголошує на тому, що в нинішніх умовах назріла необхідність диференціації спорту як товару на оздоровчий (спорт для всіх) та змагальний, включаючи олімпійський і професійний [103].

Проведений теоретичний аналіз дає нам підстави вважати обґрунтованим таке визначення поняття “спорт для всіх”: це самостійне соціальне явище, що полягає у регулярному використанні різними групами населення під час дозвілля доступних видів рухової активності належного обсягу шляхом участі у відповідних спортивних заходах, самостійних заняттях та/або заняттях у формальних організаціях чи неформальних групах для зміцнення здоров'я та покращання якості життя людини.

У ході дослідження нами охарактеризовано особливості виникнення спорту для всіх та обґрунтовано сучасне поняття “спорт для всіх”. Для формування системи спорту для всіх в Україні необхідним видається наукове осмислення та узагальнення відповідного зарубіжного досвіду.

Діяльність міжнародних організацій із підтримки спорту для всіх

Організація Об'єднаних Націй (ООН) — універсальна міжнародна організація, створена на підставі Хартії Об'єднаних Націй, підписаної 26 червня 1945 р. у Сан-Франциско (Сполучені Штати Америки). Діяльність ООН спрямована на забезпечення міжнародної

безпеки, розвитку і миру [119, 99]. Членами ООН є 194 держави. Україна разом із п'ятдесятьма іншими країнами була фундатором ООН і є її членом з 24 жовтня 1945 р.

За ініціативи Міжнародного олімпійського комітету на 48-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 1994 рік уперше було оголошено Міжнародним роком спорту та олімпійських ідеалів (резолюція 48/11 Генеральної Асамблеї ООН від 25 жовтня 1993 р.). Рік відзначення сторіччя Міжнародного олімпійського комітету став завдяки спільним зусиллям цієї авторитетної міжнародної спортивної інституції, багатьох держав та організацій системи ООН роком зміцнення миру та утвердження щасливішого життя на планеті шляхом виховання молоді за допомогою спорту. Символічно, що у 1994 р. відзначався і Міжнародний рік сім'ї (резолюція 44/82 Генеральної Асамблеї ООН від 8 грудня 1989 р.).

Значний внесок у сприяння доступності спорту для широких верств населення з боку ООН зробив її колишній Генеральний секретар Кофі Аннан, який був головною адміністративною посадовою особою цієї організації впродовж 1997—2006 рр. Зокрема, 28 лютого 2001 р. введено посаду Спеціального радника Генерального секретаря ООН зі спорту заради розвитку і миру та призначено на неї Адольфа Огі — колишнього президента Швейцарії (1993—2000 рр.), почесного президента Національного олімпійського комітету Швейцарії. Він протягом 2001—2002 рр. очолював спеціальну комісію ООН, яка вивчала можливості спорту для розвитку та миру у світі. За підсумками роботи цієї комісії підготовлено спеціальний рапорт про роль спорту у досягненні Цілей тисячоліття ООН [184]. У січні 2003 р. у Парижі (Франція) відбувся міжнародний “круглий стіл” міністрів, відповідальних за спорт, де було висловлено наміри забезпечити повне визнання та підвищення ролі спорту і фізичного виховання. В результаті на 58-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято резолюцію 58/5 від 3 листопада 2003 р. “Спорт як засіб сприяння вихованню, здоров'ю, розвитку і миру”.

У цьому документі пропонується урядам країн використовувати спорт для всіх як засіб досягнення узгоджених на міжнародному рівні цілей розвитку, зокрема тих, що передбачені Декларацією тисячоліття ООН. Крім того, 2005 рік проголошено Міжнародним роком спорту і фізичного виховання, запропоновано урядам організувати заходи з метою демонстрації своєї відданості ідеї використання спорту для зміцнення здоров'я, виховання, розвитку та миру, включення спортивних програм та проектів до національних планів підвищення якості життя людей.

Серед завдань Міжнародного року спорту і фізичного виховання особливе місце відводилося розширенню загальноприйнятого сприйняття “спорту” лише як “елітного спорту” шляхом включення

в нього поняття “спорт для всіх”. Особливе значення це має для країн, що розвиваються, де основна увага приділяється елітним видам спорту та пропаганді досягнутих результатів на міжнародних спортивних змаганнях [185].

У 125 країнах світу відбулися заходи з нагоди Міжнародного року спорту і фізичного виховання, спрямовані на задоволення конкретних потреб населення. Протягом року проведено 24 міжнародні та 18 регіональних конференцій, де розглядалися питання пропаганди позитивних цінностей спорту. З результатів Міжнародного року спорту і фізичного виховання потрібно відмітити те, що в багатьох країнах досягнуто визнання спорту для всіх як одного з національних пріоритетів. Спорт у світі став ідентифікуватися через такі ознаки: 1) ефективний засіб якісного виховання, збереження здоров'я та особистого розвитку; 2) важливий стандарт здоров'я популяції; 3) каталізатор сталого розвитку суспільства та 4) зміцнення миру [183, 384].

Підсумкові документи та результати Міжнародного року спорту і фізичного виховання були репрезентовані на другій Маглінгенській конференції зі спорту та розвитку, що пройшла у Швейцарії 4—6 грудня 2005 р., в якій взяли участь 400 представників із 70 країн. На цій конференції прийнято “Заклик до дій”, де, зокрема, рекомендовано: “Урядам у всіх секторах: сприяти втіленню у життя ідеї “спорт для всіх”; розробити відкриту для всіх членів суспільства і послідовну політику у сфері спорту, залучати усі зацікавлені сторони до її координації та реалізації; зміцнювати і здійснювати внесок у спорт і фізичне виховання у школах і загальноосвітніх системах; інтегрувати спорт, фізичне виховання та ігри в політику у сфері охорони здоров'я та інші відповідні стратегії” [194].

Координацію міжнародних спортивних ініціатив та залучення відповідних ресурсів здійснює Бюро ООН зі спорту заради розвитку і миру у Женеві та Нью-Йорку, створене у жовтні 2004 р. У резолюції 61/10 Генеральної Асамблеї від 3 листопада 2006 р. висловлено рекомендацію Генеральному секретарю ООН підготувати керівні вказівки відносно інституціонального майбутнього питання про спорт заради розвитку і миру в системі ООН. Цією резолюцією підтримано план дій, запропонований Генеральним секретарем ООН, як першочергову програму роботи на трирічний період із розширення і зміцнення партнерських відносин та проектів підтримання спорту заради розвитку та миру, здійснення інформаційно-пропагандистських заходів. Зокрема, урядам пропонується реалізувати ідею “спорт для всіх” шляхом прийняття всеохоплюючого та послідовного законодавства, формування та здійснення відповідної державної політики.

Уперше питання спорту було офіційно включено у діяльність *Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)* на першій Міжнародній конференції міністрів, відповідальних за спорт, організованій цією установою у Парижі 1976 р. Це сприяло створенню Міжурядового комітету з фізичного виховання і спорту, а також прийняттю Міжнародної хартії фізичного виховання і спорту у 1978 р.

ЮНЕСКО — спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, створена 1946 р. з метою ініціювання й координації міжнародної співпраці у сфері освіти, науки та культури. Україна є членом ЮНЕСКО з 1954 р. [119, 99]. До ЮНЕСКО входить 191 країна.

На 20-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 21 листопада 1978 р. прийнято Міжнародну хартію фізичного виховання і спорту, в якій у статті 1 зазначається, що заняття фізичним вихованням і спортом є основним правом кожної людини. Стаття 3 передбачає, що “Програми фізичного виховання і спорту мають розроблятися відповідно до потреб та індивідуальних особливостей учасників, а також організаційних, культурних, соціально-економічних та кліматичних умов кожної країни”. У хартії закріплено рекомендації до кадрового забезпечення (стаття 4), обладнання та інвентарю (стаття 5), наукових досліджень (стаття 6), охорони етичних та моральних цінностей (стаття 7), засобів масової інформації (стаття 8), ролі національних організацій (стаття 9) та міжнародного співробітництва (стаття 10) у контексті сприяння розвитку фізичного виховання і спорту [72].

Під егідою ЮНЕСКО протягом 1976—2004 рр. проведено чотири міжнародні конференції міністрів, відповідальних за спорт, із метою обміну думками в інтелектуальному та технічному відношеннях для розробки, стимулювання та пропаганди належної державної політики і практики у сфері фізичного виховання і спорту. Перша конференція, як уже зазначалося, відбулась у Парижі 1976 р., друга пройшла у Москві 1988 р., третя — у Пунтадель-Есте 1999 р. і четверта — в Афінах 2004 р. Зазначені заходи сприяли процесу підготовки на міжнародному рівні стратегії розвитку фізичного виховання і спорту, які розглядаються як головні елементи гармонійного розвитку людини та важливі аспекти права на освіту та культуру, що характеризують сучасний гуманізм.

Із метою розповсюдження у світі ідей ЮНЕСКО та популяризації фізичного виховання і спорту у справі виховання підрастаючого покоління присуджуються звання “Чемпіон ЮНЕСКО зі спорту”. Серед видатних спортсменів, удостоєних цього звання, троє українців — Сергій Бубка, Віталій та Володимир Клички.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) була заснована 7 квітня 1948 р., коли 26 країн-учасниць Організації Об'єднаних Націй, у тому числі й Україна, ратифікували її статут. Із того часу цей день став Всесвітнім днем здоров'я. Членами ВООЗ є 193 країни.

На початку третього тисячоліття ВООЗ звернула увагу на тенденцію зростання хронічних захворювань, що спричиняють смертність, у результаті цього на 53-й сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я у травні 2000 р. прийнято рішення про необхідність профілактики неінфекційних захворювань і боротьби з ними. У більшості країн основні детермінанти неінфекційних захворювань здебільшого однакові і серед них найпоширенішим є знижений рівень рухової активності за місцем проживання, на роботі, під час відпочинку та у транспорті.

У доповіді про стан охорони здоров'я у світі на тему "Зменшення ризику, сприяння здоровому способу життя" підкреслюється, що відсутність належного рівня рухової активності є причиною 1,9 млн випадків смертей (у 2000 р.) та 15—20 % випадків ішемічної хвороби серця, діабету та деяких видів раку. У світі понад 60 % дорослого населення не займаються руховою активністю в обсязі, що міг би принести користь для здоров'я. В Європі спосіб життя кожної п'ятої людини характеризується незначним рівнем або повною відсутністю рухової активності, ця проблема також актуальна і для країн східної частини Євразії [196].

Дефіцит рухової активності населення, як відмічають N. Cavill, S. Kahlmeier, F. Racioppi, наносить непоправної шкоди економіці країн. В Європі такі збитки становлять 150—300 євро на кожну людину на рік [170, 23].

У 2002 р. ВООЗ провела Всесвітній день здоров'я під гаслом "Рух заради здоров'я". Підсумки цієї акції були розглянуті на 55-й сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я у травні 2002 р., де схвалено резолюцію ВНА 55/23 "Про раціон харчування, рухову активність та здоров'я" [35]. ВООЗ закликає своїх членів щорічно відзначати день "Рух заради здоров'я" з метою сприяння руховій активності населення як необхідного компонента здоров'я та благополуччя. Такий день запропоновано проводити 10 травня кожного року. Особливе місце серед заходів відводиться залученню широких верств населення до спорту для всіх.

Реалізуючи ініціативу "Рух заради здоров'я", ВООЗ щорічно приділяє окрему увагу одній з тем: "Активна молодь" (2004 р.), "Сприятливе довкілля" (2005 р.), "Активні громади" (2006 р.) та "Активність на робочому місці" (2007 р.) [138].

У травні 2004 р. на 57-й сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я прийнято Глобальну стратегію ВООЗ із харчування, рухової активності та здоров'я [15], в якій визначено чотири основні завдання:

- скорочення факторів ризику неінфекційних захворювань, зокрема нездорового раціону харчування та недостатньої рухової активності, за рахунок рішучих дій у сфері охорони здоров'я, а також заходів, що стосуються зміцнення здоров'я і профілактики захворювань;

- розширення загального усвідомлення і розуміння ролі раціону харчування та рухової активності як детермінантів здоров'я населення та позитивного потенціалу профілактичних заходів;

- підготовка, затвердження та реалізація глобальних, регіональних, національних та місцевих політичних курсів та планів дій для покращання раціону харчування і підвищення рухової активності, що характеризуються тривалим та всеохоплюючим залученням усіх сторін, включаючи громадськість, приватний сектор та засоби масової інформації;

- збір наукових даних і моніторинг основних впливів на раціон харчування та рухову активність; надання підтримки відповідним науковим дослідженням; розвиток необхідних кадрових ресурсів.

У вказаному документі підкреслено, що рухова активність — основний засіб покращання фізичного і психічного здоров'я особистості. Вона сприяє зниженню кров'яного тиску, підвищує рівень ліпопротеїдів, холестерину, нормалізує показники глюкози у крові та зменшує ризик виникнення раку прямої кишки і раку молочної залози у жінок. Кожному індивіду рекомендується забезпечити адекватний для нього рівень рухової активності протягом усього життя. Необхідно щонайменше 30 хв регулярної рухової активності протягом більшості днів тижня.

Європейське бюро ВООЗ має понад 20-річний досвід роботи, спрямованої на інтегрування зусиль влади, громадськості та приватного сектору на популяризацію здорового способу життя. Для Європи було сформовано 21 завдання із досягнення здоров'я для всіх у поточному столітті. Серед них потрібно відмітити необхідність забезпечення здорового способу життя, де збалансований раціон харчування та адекватна рухова активність мають синергічний ефект для покращання здоров'я [42, 118].

Міністри, відповідальні за охорону здоров'я, у Стамбулі 16 листопада 2006 р. прийняли Європейську хартію боротьби проти ожиріння [33]. В Європі більша половина дорослого населення та кожна п'ята дитина мають надмірну масу тіла, а третина з них страждає на ожиріння. Кількість таких людей стрімко зростає. Епідемія ожиріння стала значною проблемою для Європи. Основні зусилля необхідно спрямовувати на забезпечення оптимального енергетичного балансу шляхом заохочення здорового харчування та фізично активного способу життя.

Рада Європи — міжнародна організація, створена 1949 р. з метою пропаганди принципів парламентської демократії і прав людини, сприяння співпраці, а також суспільному й економічному розвитку в Європі [119, 1128]. Україна — член Ради Європи з 1995 р. Учасницями Ради Європи є 46 держав. Рада Європи — це уособлення спільного зобов'язання близько 800 млн європейців захищати права людини, демократію та верховенство права.

Радою Європи у 1966 р. ініційовано довгострокову спортивну програму масового руху “Спорт для всіх”. Головною метою цієї програми визначено створення рівних умов чоловікам і жінкам, представникам усіх вікових груп для підтримання фізичного й психічного рівня розвитку, необхідного для життя, а також захист людства від виродження [102].

Відповідно до визначеної програми розвитку спорту для всіх у 1973 р. Спеціальний комітет Ради Європи підтримав інноваційний проект “Спортландія”, що визначав нову генеральну лінію спортивної політики на континенті та інструментарій відповідного стратегічного планування, моніторингу ситуації, моделювання шляхів підвищення “спортивного рівня” на прикладі віртуальної країни.

На першій Конференції європейських міністрів, відповідальних за спорт, у 1975 р. прийнято Європейську хартію спорту для всіх. Вона роком пізніше була схвалена Комітетом Міністрів Ради Європи. В Хартії зафіксовано такі основні принципи: право на участь у спортивному житті; гуманістичний і соціокультурний розвиток; співробітництво офіційних осіб і добровольців; самозахист спорту від експлуатації; доступність спортивних споруд для рекреаційних цілей; необхідність підготовки кваліфікованих кадрів на всіх рівнях.

На сьомій Конференції європейських міністрів, відповідальних за спорт, у 1992 р. було прийнято Європейську спортивну хартію та Кодекс спортивної етики [44, 138—142]. Ці два документи визначили базові підходи та принципи розвитку на континенті спорту для всіх. Зокрема, стаття 4 Хартії забороняє дискримінацію людини за будь-якою ознакою у її доступі до занять спортом. Стаття 6 “Удосконалення системи залучення до спорту” проголошує:

1. Заняття спортом із метою проведення дозвілля або отримання задоволення, зміцнення здоров'я або підвищення спортивної майстерності повинні заохочуватись серед усіх груп населення шляхом надання відповідних споруд і програм усіх типів, а також послуг кваліфікованих інструкторів та керівників.

2. Створення умов для фізичних вправ на робочому місці повинне розглядатися як складова частина збалансованої політики у сфері спорту.

У Кодексі спортивної етики зафіксовано право дітей та молоді брати участь та отримувати задоволення від участі у спорті. Проголошено ідею “заохочення дітей до пошуку їхніх власних ігор за їхніми власними правилами”. Кодекс вимагає від спортивних організацій “встановити систему, яка заохочувала б чесну гру та персональний рівень досягнень”.

За фінансової підтримки Ради Європи в 1970—1990-х рр. суттєвий внесок у розвиток спорту для всіх на континенті зроблено центром спортивної інформації “КЛИРИНГ ХАУС”, організованим бельгійським урядом. Ця неприбуткова організація об’єднувала представників у кожній країні, які забезпечували збір, аналіз, систематизацію та розповсюдження інформації про різні аспекти реалізації політики розвитку спорту для всіх у міжнародному контексті.

Співробітництво у сфері спорту на континенті майже 30 років організовувалось Комітетом із розвитку спорту Ради Європи (CDDS), який було створено 1977 р. відповідно до Європейської культурної конвенції та з метою активного поширення основних цінностей Ради Європи (права людини, демократія) у сферу спорту та за допомогою спорту в інші сфери суспільного життя. До CDDS входили представники державних організацій країн-учасниць Ради Європи, які мають статус повноправного члена, та представники недержавних організацій зі статусом спостерігачів. Щорічно у штаб-квартирі Ради Європи у Страсбурзі (Франція) проходили засідання CDDS, на яких обговорювались актуальні питання розвитку спорту, виконання Спортивної хартії Європи, дотримання конвенцій Ради Європи, що стосуються недопущення проявів насильства і хуліганської поведінки глядачів на спортивних аренах та проти застосування допінгу в спорті. У 1993 р. було створено Бюро CDDS у складі дев’яти представників із країн-учасниць різних географічних груп. Кожні два роки відбувалася ротація членів бюро та голови CDDS.

У контексті сприяння розвитку спорту для всіх слід відмітити окремі програми та проекти CDDS, зокрема “ЄВРОФІТ”, “СПРІНТ” та “КОМПАСС” [44, 130—134; 192].

“ЄВРОФІТ” — це комплекс тестування фізичної підготовленості дітей та дорослих. У 1987 р. після майже десятирічного дослідження було затверджено комплекс “ЄВРОФІТ” для дітей, а в 1995 р. впроваджено аналогічну систему для дорослих віком 20—65 років.

У 1991 р. CDDS визначив пріоритетним для континентального спорту налагодження співпраці з країнами східної Європи, що знайшло відображення у затвердженій програмі “СПРІНТ” (спортивна реформа, інновації, тренування). Ця програма включає проведення парламентських слухань та “мобільних” семінарів, присвячених проблемам конкретних країн, у ході яких обговорюються

нові принципи та механізми модернізації формування та реалізації відповідної національної політики у сфері спорту. Організуються і багатосторонні семінари із загальних питань спортивної політики для обміну інформацією, ідеями та досвідом.

В Україні за програмою “СПРИНТ” проведено міжнародні семінари з розвитку клубної системи у спорті (1996 р.), менеджменту в спорті (1998 р.), ліцензування та приватизації в спорті (1999 р.), з проблем та перспектив політики спорту для всіх у країнах Європи (2005 р.), а також у 1998 р. — парламентські слухання з питань фізичної культури і спорту за участю членів Бюро CDDS та Парламентської Асамблеї Ради Європи.

У 1999 р. CDDS підтримав ініціативу Великої Британії та Італії стосовно реалізації в Європі проекту “COMPASS” із метою гармонізації міжнаціонального порівняння рівня залучення населення до спортивних занять.

Комітет займався підготовкою та проведенням у середньому один раз у два роки конференцій та неформальних зустрічей європейських міністрів, відповідальних за спорт. У ході цих заходів визначається загальний політичний вектор співробітництва у сфері спорту на континенті. У Будапешті (Угорщина) 10—14 жовтня 2004 р. відбулася десята така конференція, де прийнято рішення про принципи справедливого управління розвитком спорту. 17-та неформальна зустріч європейських міністрів, відповідальних за спорт, пройшла 20—21 жовтня 2006 р. у Москві (Російська Федерація), на якій обговорювалися перспективи загальноєвропейського спортивного співробітництва.

Через фінансові проблеми CDDS та його структури трансформовано у Розширену часткову угоду про спорт (EPAS) відповідно до пропозицій спеціальної робочої групи, які було підтримано на згаданій зустрічі у Москві європейськими міністрами, відповідальними за спорт. На 117-й сесії Комітету Міністрів Ради Європи 22 травня 2007 р. ухвалено резолюцію про створення EPAS. Серед завдань EPAS особливе місце відводиться здійсненню діяльності з розширення можливостей у сфері спорту для всіх. Будь-яка держава — член Ради Європи або Сторона, що підписала Європейську культурну конвенцію, може приєднатися до EPAS шляхом надсилання повідомлення на адресу Генерального секретаря Ради Європи. Восьмого жовтня 2007 р. відбулася перша зустріч представників країн-членів цієї угоди: Андорри, Азербайджану, Боснії і Герцеговини, Кіпру, Данії, Фінляндії, Франції, Греції, Угорщини, Ісландії, Латвії, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Сан-Марино, Словенії, Македонії та Великої Британії [197]. У 2008 р. ще 12 європейських держав приєдналися до EPAS. Україна має намір заявити про своє членство в EPAS протягом 2009 р.

Під егідою EPAS 10—12 грудня 2008 р. в Афінах відбулась XI Конференція міністрів, відповідальних за спорт, де прийнято дві резолюції стосовно етики в спорті та автономії спорту.

Європейський Союз (ЄС) — це союз держав-членів Європейсько-го Співтовариства, створений згідно з так званим “Маастрихтським Трактатом”, підписаним у лютому 1992 р. і діючим із листопада 1993 р. Мета ЄС — спільна зовнішня економічна політика, спільний ринок послуг, матеріальних благ, капіталу і праці, монетарний та політичний союз [119, 490]. До ЄС входить 27 країн Європи.

Співробітництво у сфері спорту в ЄС організовується відділом спорту Генерального директорату з питань освіти і культури Європейської комісії. У середині 1990-х років на континенті виник ряд суттєвих нормативно-правових проблем у сфері професійного спорту, передусім у футболі. У зв’язку з цим та через ряд інших питань в Амстердамському договорі 1997 р. уперше піднято на високий рівень проблеми спорту Європейського Співтовариства. Зокрема, у пункті 29 Декларації, що додається до цього документа, записано: “Конференція підкреслює соціальну важливість спорту і особливо його роль у зміцненні людської ідентичності та спільноти. Конференція з цією метою закликає держави Європейського Союзу прислуховуватись до спортивних асоціацій, коли розглядаються важливі питання спорту. У цьому зв’язку спеціальної уваги потребують питання спорту для всіх” [131].

Вперше в ЄС у 1999 р. було підготовлено всеохоплюючий Гельсінкський звіт про спорт, на основі якого через рік у Німці (Франція) прийнято Декларацію про специфічні характеристики спорту і його соціальну функцію в Європі, які необхідно враховувати у визначенні загального курсу. У цій декларації у розділі “Аматорський спорт і спорт для всіх” зазначається, що заняття спортом повинні бути доступні для кожної людини з належним урахуванням її побажань і здібностей шляхом використання широкого кола організаційних та індивідуальних можливостей для занять змагальної спрямованості та спортом як засобом проведення дозвілля [132, 142].

У проєкті Конституції Європи в розділі 4 “Освіта, професійне навчання, молодь і спорт” підкреслюється важливість соціальної та освітньої функції спорту. Як одна із цілей діяльності Європейського Союзу визначається розвиток європейського співробітництва у спорті шляхом досягнення справедливості у змаганнях та сприяння співпраці між спортивними організаціями, а також взаємодії спортсменів, особливо молодих [150].

За рішенням Ради ЄС та Європарламенту 2004 рік було оголошено “Європейським роком освіти через спорт” із метою повернення уваги європейців до важливості спорту в освітянському

контексті та підвищення значення занять фізичними вправами у шкільних навчальних планах [152]. Серед завдань року слід відмітити:

- зміцнення співробітництва між освітніми установами та спортивними організаціями на основі зростаючого інтересу молоді до спортивних змагань різних типів;

- встановлення кращого балансу між інтелектуальною та руховою діяльністю протягом навчання у школі, стимулювання поширення спорту в школах із метою запобігання “сидячому способу життя” школярів;

- заохочення обміну передової практики використання спорту у різних освітніх системах;

- використання цінностей спорту для фізичного розвитку молодих людей та виховання у них взаємоповаги, солідарності, терпимості, чесності та справедливості.

Протягом Європейського року освіти через спорт у всіх країнах ЄС було реалізовано понад 200 проектів освітніх та спортивних заходів на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівні, у тому числі Ігри XXVIII Олімпіади та літні XII Паралімпійські ігри в Афінах, чемпіонат Європи з футболу в Португалії. На дані заходи Рада ЄС та Європарламент асигнували 11,5 млн євро.

За підсумками згаданого року міністри, відповідальні за спорт у країнах ЄС, запропонували щорічно проводити “Європейський спортивний день” для використання можливостей спорту для розбудови суспільства, формування активного і здорового способу життя населення, передусім молоді [161]. У цей день у засобах масової інформації особлива увага звертається на зв'язок здоров'я і спорту, запроваджується безкоштовне відвідування спортивних споруд, громадяни залучаються до участі у спортивних заходах не лише як глядачі. У школах пропонується лозунг дня “Хто активний, той і в навчанні не пасивний”.

Європейська комісія 11 липня 2007 р. оприлюднила так звану Білу книгу про спорт як меморандум країн-членів ЄС, що стосується соціальної ролі, економічної важливості та організації спорту в Європі [201]. В жовтні 2007 р. у Брюсселі (Бельгія) відбулася конференція з обговорення вказаного документа та заходів із його реалізації на 2008 р., які отримали назву «План дій “П'єр Кубертен”».

У Білій книзі про спорт зазначається, що станом на 2004 р. 60 % громадян країн ЄС залучено до рухової активності. Тут функціонує понад 700 тис. спортивних клубів, об'єднаних у різноманітні асоціації та федерації. Особливо підкреслюється значення спорту для всіх як важливого чинника зміцнення здоров'я населення. Вказується на можливості спорту у підвищенні якості освіти дітей та молоді. Розкриваються особливості волонтерського

руху в спорті. В організації спорту в країнах ЄС стримуючим фактором є відсутність єдиних принципів ефективного управління. Потребує удосконалення і європейське законодавство у сфері спорту, передусім у частині врахування ряду його особливостей.

Проведений теоретичний аналіз засвідчив, що у світовому контексті міжурядові організації міжнародного та європейського рівнів відіграють провідну роль у питаннях формування базових принципів, визначення пріоритетних напрямів політики у сфері спорту для всіх. Вони здійснюють постійний моніторинг ситуації та дають рекомендації урядам і громадським організаціям до забезпечення доступності занять спортом для різних груп населення [31].

Усі згадані організації активно підтримують розвиток спорту для всіх із метою використання його можливостей для вирішення таких проблем:

- покращання якості життя людей;
- забезпечення гармонійного розвитку особистості;
- прискорення соціальної інтеграції та підвищення соціальної згуртованості, особливо серед молоді;
- виховання взаємної поваги, солідарності, правдивості та толерантності у суспільних відносинах;
- зміцнення миру та активного залучення громадян до розвитку та демократизації суспільства;
- підвищення ефективності ведення здорового способу життя, профілактики захворювань, зміцнення індивідуального здоров'я та здоров'я нації в цілому.

Понад 25 міжнародних громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості сприяють розвитку спорту для всіх. Серед них провідне місце посідають Міжнародний олімпійський комітет та Міжнародна асоціація спорту для всіх.

Міжнародний олімпійський комітет (МОК) засновано 1894 р. у Парижі за ініціативи П'єра де Кубертена. Цей комітет є верховною владою олімпійського руху. В Олімпійській хартії зазначено, що метою олімпізму є залучення спорту на службу гармонійному розвитку людини для того, щоб сприяти створенню мирного співтовариства, яке турбується про збереження людської гідності. Крім цього там записано: "Заняття спортом становлять право людини. Кожна особа повинна мати можливість займатися спортом відповідно до його чи її потреб" [80, 10].

Олімпійський рух покликаний відігравати провідну роль у розвитку спорту для всіх, який розглядається як чинник зміцнення здоров'я та суспільного розвитку [95, 8].

МОК не контролює рух "Спорт для всіх", а лише допомагає різним організаціям досягти загальної мети. У підсумковому документі XII Олімпійського конгресу записано: "За спорт для всіх відповідають

усі. Однак олімпійський рух має тут головне значення. Він повинен забезпечити співробітництво між різними організаціями, які займаються розвитком спорту для всіх, і сприяти координації їхньої діяльності. Потрібно використовувати підтримку з боку засобів масової інформації та привертати увагу влади до спорту для всіх” [129].

Комісію МОК “Спорт для всіх” було засновано у 1985 р., її перших п’ять років очолював тодішній президент МОК Х. А. Самаранч. Із 1990 р. до сьогодні головою згаданої комісії є Вальтер Трьогер (Німеччина). До її складу входять члени МОК, представники міжнародних спортивних федерацій, національних олімпійських комітетів. Підтримка спорту для всіх з боку МОК здійснюється шляхом надання фінансової підтримки національним олімпійським комітетам для проведення відповідних заходів; організації і проведення Олімпійського дня; патронату всесвітніх конгресів зі спорту для всіх.

Міжнародний олімпійський день проводиться щорічно 23 червня у день створення МОК, починаючи з 1948 р. Значна кількість національних олімпійських комітетів використовують цю дату з метою привернути увагу місцевої громадськості до олімпійського руху. На честь зазначеного свята за ініціативи комісії МОК “Спорт для всіх” із 1987 р. традиційно проводиться олімпійський день бігу на різні дистанції серед широких верств населення. У 2004 р. такий захід відбувся у 164 країнах, в якому взяло участь понад 1,3 млн чоловік. Багато національних олімпійських комітетів проводять додатково ще й різноманітні масові спортивні змагання, розважальні естафети, велогонки, сесії надання автографів олімпійськими атлетами, виставки олімпійської філателії та багато інших заходів [159, 65—66]. Міжнародний олімпійський комітет у 2006—2008 рр. відзначив високий рівень організованості та масовості проведення Олімпійського дня в Україні.

Під патронатом МОК із 1986 р. проводяться Всесвітні конгреси зі спорту для всіх. Із 1994 р. з цією метою МОК взаємодіє з Всесвітньою організацією охорони здоров’я, а з 1996 р. — з Генеральною асоціацією міжнародних спортивних федерацій. Конгреси проходять раз у два роки, на них розглядаються актуальні питання розвитку спорту для всіх [202]. Зокрема, тема “Спорт для всіх — здоров’я для всіх” обговорювалась на V Всесвітньому конгресі, який проходив 10—13 березня 1994 р. у Пунта де Есті (Уругвай), “Спорт для всіх і державна політика” — на VIII конгресі (18—21 травня 2000 р, Квебек, Канада), “Спорт для всіх і елітний спорт: суперництво чи партнерство?” — на IX конгресі (27—30 жовтня 2002 р., Арнхем, Нідерланди).

У Декларації X Всесвітнього конгресу зі спорту для всіх, який проходив 11—14 листопада 2004 р. у Римі (Італія) на тему “Спорт для всіх як засіб освіти і розвитку” [159, 66—67], понад 1200 учасників

із 112 країн звернулися до урядових, громадських та приватних організацій спортивної спрямованості, охорони здоров'я, освіти й охорони навколишнього середовища з рекомендацією визнати, що на сучасному етапі як ніколи раніше є велика потреба у реалізації програм "Спорт для всіх". У цьому документі підкреслюється, що "відсутність рухової активності впливає на зростання захворюваності та витрат на здоров'я, а також належить до глобального фактору ризику..."

На XI Всесвітньому конгресі зі спорту для всіх (31 жовтня—3 листопада 2006 р., Гавана, Куба) на основі аналізу проблемами "Фізична активність: користь та проблеми" понад тисяча представників більш як із 100 держав світу схвалили рішення про важливість інтеграції програм "Спорт для всіх" у систему освіти, охорони здоров'я, культури, науки, соціального благополуччя, навколишнього середовища та туризму. Національним олімпійським комітетам рекомендовано у співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування реалізовувати заходи "Спорт для всіх" з урахуванням національних особливостей та потреб населення.

XII Всесвітній конгрес зі спорту для всіх відбувся в Малайзії 3—6 листопада 2008 р. і був присвячений темі "Спорт для всіх — заради життя".

Міжнародна асоціація спорту для всіх (TAFISA — Trim and Fitness International Sport for All Association) створена 1991 р., вона об'єднує на цей час 200 урядових та громадських організацій, що опікуються розвитком спорту для всіх у 125 країнах світу [137]. Штаб-квартира TAFISA знаходиться у Франкфурті-на-Майні (Німеччина).

Одна із програм TAFISA передбачає збирання і систематизацію характерних для певних народів видів спортивної діяльності. Уже узагальнено інформацію про близько 500 традиційних ігор, танців та фізичних вправ. TAFISA у 1992 р. у Бонні (Німеччина) провела I Міжнародний фестиваль із так званого "традиційного спорту". Загалом уже відбулося чотири таких заходи (останній пройшов у Південній Кореї в 2008 р.).

Щорічно в останню середу травня організовується Всесвітній день виклику, в ході якого членами організації проводяться заходи зі спорту для всіх у своїх країнах та заочні змагання між собою за досягнення якомога більшого рівня залучення населення до рухової активності. Вперше такий захід під егідою TAFISA проведено 1991 р. З того часу до нього приєдналися мільйони учасників із понад 50 країн, що перетворило цю подію в одну з найбільш масових у міжнародному русі "Спорт для всіх". У 2005 р. у Всесвітньому дні виклику взяло участь близько 50 млн осіб із понад 3 тис. населених пунктів з усього світу [168]. Багато уваги приділяється підготовці лідерів для масового спорту. На перспективу TAFISA має намір реалізувати програму "Активні міста" [39].

Протягом 15 років TAFISA щорічно організовує Всесвітній день ходьби у неділю між 30 вересня та 15 жовтня. У 2005 р. у ньому взяли участь представники 72 країн. Традиційно цей захід проводиться у парках та інших місцях масового відпочинку населення; у ньому беруть участь усі бажаючі без будь-яких обмежень, дистанція не повинна перевищувати 12 км [189].

У резолюції Генеральної асамблеї TAFISA, яка відбулася 20 вересня 2005 р. у Варшаві (Польща), зазначається, що першочерговим завданням залишається збільшення кількості населення різних країн, які задіяні до участі у програмах та заходах TAFISA [172].

TAFISA у 2006 р. почала проводити тематичні всесвітні форуми. Перший такий форум відбувся у Франкфурті-на-Майні (Німеччина), на якому розглядалося питання про сприяння соціальної інтеграції за допомогою спорту для всіх та прийнято відповідні рекомендації. Другий Всесвітній форум TAFISA проходив 16—18 листопада 2007 р. у Ризі (Латвія).

Таким чином, у громадському секторі розвитку спорту для всіх провідну роль відіграють МОК та TAFISA. Зокрема, МОК сприяє діяльності організацій, залучених до охоплення населення руховою активністю, та розвиває інформаційну базу спорту для всіх. TAFISA забезпечує координацію зусиль усіх зацікавлених організацій у розвитку спорту для всіх та в його організаційному, кадровому і науковому супроводі.

Технології підтримки спорту для всіх з боку міжурядових організацій та міжнародних громадських організацій спортивної спрямованості базуються на принципі врахування інтересів, побажань, здібностей та індивідуальних особливостей громадян, а також культурних традицій, соціально-економічних, кліматичних та географічних умов країн. Основу організаційних форм становить одночасне (у визначений день) проведення масових спортивних заходів у значній кількості населених пунктів із залученням широких верств населення за активної підтримки засобів масової інформації.

Спорт для всіх у країнах із високим рівнем залучення населення до рухової активності

Фінляндія. Активний відпочинок та спорт для всіх дуже популярні серед фінів. За рівнем охоплення населення відповідними заняттями ця країна займає провідне місце у світі.

Кінець 1960-х—початок 1970-х років започаткували інтенсивний розвиток у Фінляндії спорту для всіх. У заяві тодішнього Державного комітету спорту, який діяв у структурі Міністерства освіти Фінляндії, зазначається: “Кожному громадянину країни повинні бути надані рівні можливості для занять спортом і фізкультурою

відповідно до його здібностей та схильностей. Організація спорту для всіх повинна гарантувати громадянам свободу вибору тієї чи іншої форми спортивної активності, а також можливість участі у процесі прийняття рішень, що мають безпосереднє відношення до масових видів спорту” [156].

Основні положення спортивної політики у Фінляндії визначено у Законі про спорт (1980 р.) та в його новій редакції від 18 грудня 1998 р. На законодавчому рівні встановлено, що “Створення загальних передумов для спорту повинне бути завданням держави та муніципалітетів. Спортивні організації, головним чином, відповідають за організацію спорту”.

Серед пріоритетів державної політики особливе місце відведене забезпеченню бази для розвитку спорту для всіх, що передбачає:

- задоволення потреб населення у спортивних спорудах за місцем проживання (будівництво та утримання);
- збереження навколишнього середовища;
- формування мережі підготовки кваліфікованих інструкторів і керівників програм фізичної рекреації для всіх груп населення;
- проведення наукових досліджень у сфері спорту для всіх [5].

Розвитком спорту для всіх у Фінляндії опікуються губернські (12) і муніципальні (445) спортивні ради, а також Фінська асоціація “Спорт для всіх”, Фінська центральна спортивна федерація, Робітничий спортивний союз і Консультативний комітет зі спорту для спеціальних груп населення [19, 128]. Останнім часом фінські корпорації все більшу увагу приділяють створенню умов для працівників із метою доступності занять спортом для всіх заради зміцнення здоров'я [133].

У Фінляндії нараховується близько 6800 діючих фізкультурних і спортивних клубів, членами яких є 25 % населення країни. Водночас до занять у клубах залучаються не тільки їхні члени, а і всі бажаючі. Так, за деякими оцінками зазначені клуби охоплюють своєю діяльністю дві третини населення країни [120]. Вони займаються більше ніж 60 видами спорту. Молодь до 16 років захоплюється футболом, лижним спортом, хокеєм із шайбою, плаванням, легкою атлетикою, ковзанярським спортом, велоспортом, гімнастикою та ходьбою. Майже половина усіх дітей є членами спортивних клубів. Більшість дорослого населення займається спортивною діяльністю самостійно або у неформальних спортивних об'єднаннях без певного плану, найчастіше з метою відпочинку. Вони віддають перевагу традиційним видам спорту — ходьбі, велоспорту, лижам, ковзанам, плаванню та бігу. Із видів спорту, які пропонуються спортивними клубами, дорослим імпонують гімнастика, футбол, волейбол, спортивне орієнтування та хокей із шайбою. Жінки займаються спортом практично на рівні з чоловіками [65].

Розвиток спорту для всіх здійснюється у Фінляндії шляхом роботи та реалізації відповідних загальнонаціональних проектів та програм. У першій половині 1990-х років виконувалась програма “Фінляндія в русі” з метою надання громадянам різноманітних спортивних послуг, що відповідають їхнім запитам. Основні завдання цієї програми: забезпечити реалізацію місцевих та регіональних проектів для розвитку спортивних послуг і створення сприятливих умов для підготовки нових проектів; збільшити масовість спортивної діяльності шляхом кооперації, широкої просвітницької та інформаційної діяльності [81]. Усі фінські партії підтримали реалізацію цієї програми. На неї було виділено 2 млн дол. США [44, 498].

Із 1995 р. реалізується програма “Фітнес для життя”, в якій значна увага приділяється використанню засобів фізичної культури і спорту для профілактики типових для Фінляндії захворювань: респіраторних, серцево-судинних та опорно-рухового апарату.

У Фінляндії протягом останніх років конкурентоспроможність спортивної організації все більше залежить від того, наскільки вона задовольняє потреби кожного її члена, клієнта, тобто за допомогою механізму “потреби—поставки” та якості обслуговування. Важливо з’ясувати, чим насправді хочуть займатися члени організації, а не керуватися позицією лише її керівництва. Організація прогресує та має необхідні ресурси лише тоді, коли існує потреба в її послугах [182, 9].

Урядом Фінляндії у 2002 р. прийнято спеціальну резолюцію про політику з розвитку рухової активності та оздоровлення, а також Національну програму “Здоров’я-2015”.

Фінською асоціацією спорту для всіх із 2006 р. реалізується програма “Рухайся 30” [168], мета якої — поширення щоденних 30-хвилинних занять фізичними вправами та сприяння дружнім стосункам між особами та командами, що змагаються між собою в рамках цієї програми. “Рухайся 30” організована для працівників підприємств, установ та організацій. Первинною її ланкою є команда — 5 членів із капітаном. Ключовою особою є капітан, який організовує заняття команди, готує інформацію про команду та її щоденну організовану рухову активність, надсилає цю інформацію на вебсайт кампанії “Рухайся 30”. Використання сучасних інформаційних технологій (Інтернет, sms-повідомлення, спеціальні комп’ютерні програми) забезпечує підвищення ефективності запропонованих заочних змагань між командами, структурними підрозділами окремого підприємства та між підприємствами загалом.

Аналізуючи кадрове забезпечення спорту для всіх у Фінляндії, М. І. Золотов, Н. О. Платонова та О. І. Вапнярська [43, 90] відмічають, що муніципальний округ у цій країні з населенням

не менше 10 тис. осіб або декілька муніципальних округів загальною чисельністю не менше 10 тис. осіб мають право на державне фінансування заробітної плати одного інструктора зі спорту для соціально незахищених груп населення.

Волонтери залишаються головним ядром фінського спорту для всіх. Понад 800 тис. добровольців на громадських засадах виконують свої функції у 90 % спортивних клубів [23, 126]. Вони працюють інструкторами, офіційними представниками на змаганнях, судьями, обслуговуючим персоналом та керівниками організацій. Критеріями відбору добровольців є ентузіазм та бажання працювати. Ціна внеску добровольців у розвиток спорту становить понад 800 млн дол. США на рік [120].

На законодавчому рівні у Фінляндії унормовано питання організації просвітницької роботи зі спорту для всіх. Зокрема, Постанова про Фінський інститут спорту встановлює обов'язок для цієї установи проводити рухові, оздоровчі та освітні курси для широких верств населення [143, 60].

Фінляндія має один із найвищих показників у світі за рівнем забезпеченості населення спортивними спорудами (один об'єкт на 180 осіб). Найпопулярніші споруди — басейни, де значна кількість населення країни активно займається плаванням та “водним джогінгом” [38].

Фінський спорт фінансується громадянами (55 %), державою та муніципалітетами (25 %), спортивними організаціями (20 %). Більшість коштів, які фінські сім'ї витрачають на спорт, іде на оплату спортивних послуг, подорожей, інформаційних послуг, придбання спортивного обладнання та екіпіровки. Спорт отримує з державного бюджету та муніципальних бюджетів відповідно 0,2 % та 1,5 % їхньої видаткової частини. Значні кошти, призначені на розвиток спорту для всіх, надходять від тоталізаторів та державних лотерей. Спорт у цій країні становить 0,9 % валового національного продукту [182, 20].

Відповідно до закону про оподаткування кожен працюючий у Фінляндії має право скористатися спортивно-оздоровчими послугами на 200 євро в рік і на цю суму йому зменшується обсяг податку з фізичної особи [180].

Німеччина. У середині 1950-х років у цій державі лише один із десяти громадян займався спортом. Це були в основному молоді люди, переважно чоловічої статі. Як відмічає Е. Dienstl [147], два покоління тому заняття спортом з оздоровчою метою вважались у Німеччині абсурдною ідеєю.

Завдяки ж концепції спорту для всіх за останні півстоліття у декілька разів зросло населення Німеччини, залучене до занять спортом. Нині майже 30 % громадян різних вікових груп

та соціального положення беруть активну участь у спортивній діяльності (найпопулярніші види — плавання, ходьба, біг підтюпцем, велоспорт, фітнес, боулінг, футбол, теніс). Домінуючим мотивом занять є забезпечення активного повноцінного дозвілля та зміцнення здоров'я. Майже третина осіб, які займаються спортом, здійснюють це самостійно. Спортивні клуби охоплюють три чверті громадян, які надають перевагу груповим формам спортивної діяльності, а решту — прибуткові спортивні організації [200, 26].

Німецький шлях до спорту для всіх базується на п'яти принципах [147]:

- відкритості;
- різноманітності;
- порівнянності;
- публічності;
- співробітництва.

Принцип відкритості передбачає забезпечення доступності спортивної діяльності для широких верств населення, залучення до неї без примусу і будь-якого тиску. Основний акцент робиться на користь рухової активності для здоров'я, пізнання свого тіла, знайомства з новими людьми. Заклики і спортивні кампанії під гаслом “Будьте здорові”, “Не старійте разом зі спортом”, “Чому б не зайнятися знову плаванням?”, “Грайте знову”, “Спорт — це добре для Німеччини”, “Інтеграція через спорт” та інші набули великої популярності.

Така відкритість спорту забезпечує постійне зростання чисельності та підвищення ефективності діяльності Німецького спортивного союзу і його асоційованих членів. Цей союз є однією з найбільших спортивних асоціацій у світі, оскільки налічує понад 27 млн членів у 90 тис. клубів [187, 3], половина з яких спеціалізуються на спорті для всіх [43, 95].

Для залучення бажаючих займатися спортом у клубах розповсюджуються так звані “карти знайомств” (Einladungskarten) під гаслом “Приведи з собою ще одного члена” (Bring einen mit). Опикування підтверджує, що це ефективний спосіб залучення населення до рухової активності [82].

Уже тривалий час для підвищення привабливості та престижності спортивних занять використовують золоті, срібні та бронзові значки Німецького спортивного союзу. Щорічно понад 750 тис. осіб складають нормативи для одержання цих значків [111].

Усе більшої популярності в Німеччині набувають фітнес-студії, які працюють на комерційній основі. Вік 60 % їхніх учасників — це молодь 19—30 років. Терміни перебування у цих студіях коротші, ніж у громадських організаціях фізкультурно-спортивної спрямо-

ваності. В середньому 40 % учасників студій протягом року вибувають із них, а згодом більше половини знову повертаються. Кожна окрема фітнес-студія охоплює зазвичай 300 осіб [112].

За результатами дослідження Німецької компанії дозвілля встановлено, що вільний час (включаючи вихідні дні та відпустку) звичайного громадянина становить щорічно 2457 годин, а робочий — 1600 годин. Серед популярних видів діяльності під час дозвілля в Німеччині відмічають такі активні форми відпочинку: їзда на велосипеді (55,3 %), робота в саду (43,5 %), ходьба (41,9 %), участь у спортивних заходах (40,5 %), лижні види спорту (20,1 %) [193].

Принцип різноманітності. Розвиток спорту для всіх потребує постійного пошуку нових видів рухової активності. За останні 50 років у Німеччині вдвічі збільшилась їх кількість. Вказаний принцип лежить в основі популярних змагань, ігор оздоровчого характеру, відомих під назвою “Challenge Day”, які щорічно проводяться серед міст Німеччини.

Принцип порівняності. У спорті вищих досягнень молоді люди виборюють очки, демонструють максимальні результати на регіональних, національних та міжнародних змаганнях, стають відомими як переможці або як переможені. У спорті для всіх використовується комплекс показників з урахуванням різних фізичних спроможностей його учасників.

Принцип публічності. В Німеччині останні десятиріччя вулиці і майдани почали широко використовуватися учасниками спорту для всіх. Це привело до створення та популяризації ігрових фестивалів. Перший із таких фестивалів відбувся 1978 р. у Центральному парку міста Ессена, в якому взяли участь понад 20 тис. городян. Нині фестивалі спорту на міських майданах, вулицях, у парках та в інших місцях відпочинку населення широко представлені в календарях масових спортивних заходів практично усіх міст Німеччини.

Німецький спортивний союз є першою великою організацією, яка ще з 1970 р. використовує можливості реклами в неприбуткових цілях через безоплатне розповсюдження плакатів, оголошень, популярної інформації про здоровий спосіб життя та соціальні цінності рухової активності. Це дозволило перетворити спорт для всіх в унікальний соціальний феномен. Вартість рекламних послуг, наданих за рахунок спонсорства та пожертвувань, від першої кампанії до сьогодні, оцінюється експертами більше як у 350 млн євро.

Спорт для всіх у Німеччині має позитивний вплив на економіку — 1,4 % загального національного продукту надходить зі спорту, в якому, до речі, задіяно близько 700 тис. працівників [200, 23]. На спорт спрямовується півтора відсотки державного бюджету і три відсотки регіональних бюджетів. Розмір сприяння спорту

на базовому рівні становить, як правило, від 2 до 8 % загального комунального бюджету [23, 109]. Частка індивідуальних витрат на спорт відносно стала величина і становить 2—3 % загальних доходів громадян [200, 78]. Розвиваючи дану думку, W. Baumann констатує, що “приватне споживання у сфері спорту в Німеччині майже у чотири рази більше, ніж державні витрати на спорт” [135]. Основним спонсором загальнонімецьких оздоровчих програм із використанням засобів рухової активності, як правило, виступають медичні каси [186].

У рамках реалізації програми “Золотий план Сходу”, що передбачав модернізацію інфраструктури для масового спорту нових федеральних земель, у 1999—2003 рр. з центрального бюджету було виділено 52,1 млн євро [176].

Ключова роль у фінансуванні розвитку спорту для всіх у Німеччині відводиться місцевим органам влади. В структурі земельних та муніципальних бюджетів значна стаття видатків припадає на будівництво, реконструкцію та утримання спортивних споруд, які, зазвичай, безкоштовно надаються для місцевих спортивних клубів [144, 64].

Принцип співробітництва. У майже 90 тис. німецьких спортивних організацій безоплатно працює більше трьох мільйонів волонтерів. Вони віддають на користь спорту для всіх понад 500 млн годин. На оплату їхніх послуг необхідно було б витратити щорічно декілька мільярдів євро. А це призвело б до суттєвого збільшення членських внесків і негативно позначилось на масовості занять. Отже, без добровольців спорт для всіх є неможливим. У Німеччині та інших європейських країнах інтенсивно розробляються та використовуються механізми заохочення осіб, які витрачають свій час на добровільних засадах для впровадження спорту в повсякденне життя громадян.

Спорт для всіх залишається в Німеччині пріоритетом на наступні десятиріччя. Спостерігається тенденція до зростання кількості прихильників спорту для всіх на фоні зниження чисельності населення. Спорт у вільний час динамічно змінюється відповідно до суспільних потреб.

Німецький спортивний союз навесні 2002 р. розпочав реалізацію загальнонаціональної кампанії “Спорт робить Німеччину кращою”, яка включає такі соціальні проекти: “Спорт за здоров’я”; “Родина і спорт”; “Спорт проти насильства” [186].

Зазначена кампанія має на меті сприяти: 1) об’єднанню людей різного походження; 2) поверненню громадян до активного способу життя після хвороби; 3) підготовці молодого покоління до дорослого життя; 4) покращанню якості життя людей похилого віку; 5) витривалості на шляху до успіху окремої особистості та суспільства; 6) добровільній діяльності та взаєморозумінню; 7) зміцненню сімейних традицій.

Колишній президент Федеративної Республіки Німеччини Йоханес Рау, відкриваючи згаданий захід, наголосив: “Спорт несе добро всій нашій країні, тому що він об’єднує людей та зміцнює зв’язок між молодшим і старшим поколінням. Спорт ще ніколи не був таким цінним, як сьогодні. Німецький спортивний союз хоче довести усім, що спорт сприяє кращому життю у країні. Це дуже важлива і добра справа. Тому я охоче підтримую кампанію “Спорт робить Німеччину кращою” [186]. Через три роки президент Хорст Кьохлер також відмітив важливість зазначеної кампанії для зміцнення єдності держави та розвитку суспільства. Важливо, щоб спорт для всіх у Німеччині був різноманітним, успішним та захоплюючим [162].

Франція. Спорт для всіх визначається важливим компонентом спортивної політики Французької Республіки. Відповідно до законодавства цієї держави органи місцевої влади повинні забезпечувати розвиток спорту передусім із метою створення умов для включення кожного французького громадянина незалежно від статі, віку, здібностей і суспільного положення до рухової та спортивної діяльності — важливого чинника зміцнення здоров’я, розвитку кожної людини, одного з головних елементів виховання, культури і суспільного життя.

Статтею 33 Закону Французької Республіки “Про організацію та підвищення ролі у суспільстві фізичної і спортивної активності” (редакція від 8 серпня 1994 р. за № 94-679) передбачено функціонування Національної ради фізичної та спортивної активності як консультативного органу, який кожні два роки подає на розгляд міністра у справах спорту доповідь про підсумки та перспективи державної політики у сфері як масового спорту, так і спорту вищих досягнень [77, 210—211].

Рухова активність населення все більше відходить від традиційних моделей, які передбачають обов’язковість змагальної практики. З точки зору муніципальної спортивної політики у Франції розрізняють два типи розвитку спорту для всіх — “неорганізований”, коли для занять використовуються не призначені для цієї мети території населених пунктів, та “організований” спорт у вільний час на спортивних спорудах або в пристосованих місцях [57].

“Неорганізовані” заняття спортом характерні, передусім, для дітей та молоді, які використовують різноманітні катання (ролики, скейтборг, велосипед тощо), метання, ковзання, ігри з м’ячем, ланіння (по скелях, руїнах, канату тощо). Дорослі практикують здебільшого два види “неорганізованих” занять — біг та їзда на велосипеді.

“Організовані” заняття спортом для всіх у цьому контексті характеризуються як індивідуальні, оскільки здійснюються поза спортивними клубами, асоціаціями та організаціями приватного

сектора. Вони пов'язані з використанням муніципальних спортивних споруд або спеціальних місць для занять (безоплатно чи за незначну плату) — басейнів, тенісних кортів, “трас здоров'я”, місць для занять скелелазінням, катанням на роликах, настільним тенісом, ігрових, легкоатлетичних і гімнастичних містечок тощо.

Заняття спортом для всіх здійснюються головним чином у громадському секторі. У 2001 р. було зареєстровано 170 тис. спортивних асоціацій, у яких нараховувалося понад 14 млн членів. До їх діяльності залучено понад 2 млн волонтерів [164].

У Франції із 1980 р. функціонує Асоціація “Спорт для всіх”, перед якою стоять такі завдання: 1) розробка та розповсюдження програм для спортивних клубів; 2) організація та проведення ігор і фестивалів за програмою “Спорт для всіх”; 3) проведення науково-дослідної роботи з проблем рухової активності; 4) підготовка програм активного відпочинку; 5) організація Тижня спорту для всіх і 6) проведення курсів із профілактики серцево-судинних захворювань [101].

Французькі муніципальні спортивні служби постійно здійснюють детальний аналіз спортивних потреб населення та забезпечують адаптацію виявлених потреб до реальних можливостей відповідних органів місцевої влади [56]. 89 % комун, населення яких перевищує 5000 мешканців, мають спортивні служби. Розрахунок, виконаний Національною федерацією муніципальних спортивних служб, показує, що на одну людину, яка працює у службі, припадає приблизно 1000 жителів населеного пункту [109].

У Франції більшість комун виділяють такі пріоритети у розвитку спорту для всіх: 1) утримання спортивних споруд; 2) формування політики спорту для всіх та 3) профілактика захворювань з допомогою різних форм рухової активності [43, 95].

Протягом останніх років у Франції все більшої популярності набуває свято спорту під девізом “Раз, два, три ... переможемо у грі”, яке проводиться у двох варіантах. Перший — у два визначені дні одночасно відбуваються масові заходи практично у всіх населених пунктах Франції. Другий — проведення окремих свят різними спортивними організаціями національного або регіонального рівня. Щорічно відбувається понад 20 таких заходів під патронатом Міністерства у справах молоді та спорту Франції [173].

Починаючи з 2004 р. щорічно в одні з вихідних організовуються по всій Франції Дні сімейного спортивного дозвілля. До програми включають відповідні наукові форуми, дискусії, освітні програми для батьків та дітей, розпродаж за знижками “ліцензій” спортивних асоціацій для сімейних занять тощо. Практично у кожній комуні організовуються масові спортивні заходи з різних популярних у цій місцевості видів рухової активності [165].

У Кодексі спорту Франції від 25 травня 2006 р. чітко регламентовано процедуру проведення спортивних свят у частині отримання попереднього дозволу, страхування учасників таких заходів та забезпечення їхньої безпеки. Зокрема, у Статті 332-5 цього Кодексу зазначається, що за проникнення у місця проведення спортивного свята у нетверезому стані або шляхом застосування сили чи обману порушники караються через ув'язнення до року та сплати штрафу 15 тис. євро [163].

Протягом 1999—2003 рр. кількість громадян Франції, старших 15 років, залучених до спорту для всіх, зросла з 42 до 45 % [164]. Достатній рівень рухової активності для зміцнення здоров'я і профілактики захворювань спостерігається у 24 % французів [170, 12]. У Франції культивується понад 335 спортивних дисциплін, серед яких найбільшу популярність мають плавання, різні види велоспорту, ходьба, біг підтюпцем, аеробіка, йога, боулінг, лижні види спорту, футбол, теніс, рибальство [139, 2].

За період 2004—2005 рр. у Франції проведено інвентаризацію всіх спортивних споруд незалежно від підпорядкування та форм власності. На основі результатів цієї інвентаризації [175] можна констатувати, що станом на 1 січня 2006 р. у цій країні функціонувало 313 557 спортивних об'єктів 179 типів. Серед них 15 % становлять спортивні майданчики різного профілю, 14 % — тенісні корти, 11 % — футбольні поля, 5 % — приміщення для “мультиспортивних” занять, 76,7 % спортивних споруд знаходяться у власності комун. Комерційною є кожна двадцята споруда, а кожна тридцята — це власність спортивних асоціацій. Відповідно 1,7—1,8 % спортивних об'єктів належать державі та регіональній владі, а також приватним особам для власних потреб без комерційного використання.

Після подій, що спричинили насильство та безпорядки у містах Франції наприкінці 2005 р., центральна влада використовує можливості спорту для всіх із метою залучення молоді з бідних міських кварталів до активного соціально орієнтованого відпочинку. Зокрема, з вересня 2006 р. за рахунок коштів Міністерства молоді та спорту створено 330 робочих місць у спортивних асоціаціях, які працюють у соціально напружених місцях. Реалізується програма “Спортивний купон”, адресована французьким сім'ям зі скромними доходами. Міністерство молоді та спорту здійснює прямі платежі спортивним клубам за заняття в них дітей до 18 років із вказаних сімей [174].

Фінансування спорту з державного бюджету становить 0,2 % його загального обсягу, а з бюджету провінцій — від 2 до 7 % та понад 5 % комунального бюджету [109]. У 2002 р. асигнування на спорт з усіх джерел (фізичні особи, бюджети усіх рівнів, підприємства)

становили 26,5 млрд євро, або 1,7 % ВВП Франції [164]. При цьому витрати населення дорівнюють половині зазначеної суми, а держави і місцевих органів влади — 41 %. Внесок підприємств традиційно скромний — 9 % [140, 1]. З 1995 по 2003 р. обсяги фінансування спортивного сектора зросли у Франції на 62 % [144, 59].

У Франції в 1979 р. створено Національний фонд допомоги спорту (FNDS). Міністр спорту є розпорядником коштів і визначає основні напрями їх використання за поданням Ради Фонду, половина складу якої формується Національним олімпійським комітетом, а інша — центральним органом виконавчої влади з питань спорту. Надходження до FNDS забезпечуються за рахунок 2,9 % від збору з продажу квитків на спортивні змагання високого рівня та 2 % від прибутків державного підприємства “Французька лотерея”. З 2000 р. до зазначеного Фонду відраховується 5 % від оплати за право на телевізійну трансляцію спортивних подій високого рівня [190]. У 2005 р. FNDS розпоряджався 260 млн євро, що в 1,3 раза більше, ніж у 2002 р. Серед напрямів використання коштів FNDS домінує місце відводиться підтримці регіональних та місцевих організацій на зміцнення матеріально-технічної бази розвитку спорту.

У Франції відповідним законом від 10 січня 1991 р. заборонено рекламу та спонсорство спорту компаніями, які виготовляють і реалізують алкогольні напої. Цей закон також забороняє продаж алкогольних напоїв у місцях проведення змагань. Закон від 27 січня 1993 р. забороняє рекламу тютюнових виробів у спортивному секторі [143, 126].

Президентом Франції Ніколя Саркозі у травні 2007 р. створено Міністерство здоров'я, молоді та спорту. Як зазначає міністр Roselyne Bachelot-Narquin [158], таке поєднання охорони здоров'я і спорту в одному центральному органі виконавчої влади має дати сигнал для суспільства до використання можливостей рухової активності для оздоровлення населення країни. Одним із пріоритетних введень нового міністерства є пошук шляхів залучення коштів від медичного страхування для розвитку спорту для всіх. Серед головних завдань — сприяння будівництву нових спортивних споруд у комунах з урахуванням необхідності забезпечення їх рівномірного розподілу між регіонами та підвищення доступності для широких верств населення. Мета державної політики — продовження роботи зі створення умов для ліквідації відставання Франції від країн Північної Європи у залученні співгромадян до спортивної діяльності.

Японія. Використання рухової активності для оздоровлення населення має у цій державі давні традиції, що йдуть ще з часів впровадження Морального кодексу самураїв (XIII ст.), який передбачав

виховання лояльності, самодисципліни, скромності, простоти та поваги до законів. До цього часу в Японії збережено ще багато відповідних ритуалів та процедур [157, 14].

Аналізуючи ретроспективу розвитку сучасного спорту для всіх в Японії, Y. Yamaguchi [203] виділив три етапи.

Етап виникнення (1961—1987 рр.). У 1961 р. прийнято закон про сприяння розвитку спорту, започатковано проведення загальнояпонського спортивного дня здоров'я (10 жовтня — день відкриття 1964 р. Ігор XVIII Олімпіади), збільшено масовість національного спортивного фестивалю, який проводився з 1946 р., та засновано систему уповноважених із питань спорту в громадах.

Етап розвитку (1988—2000 рр.). У 1988 р. створено департамент спорту для всіх у складі Міністерства освіти, науки, спорту і культури, у цьому самому році Національний спортивний фестиваль трансформовано у Національний фестиваль спорту і рекреації та започатковано проведення Національних юнацьких ігор та інших масових змагань (День виклику, День ходьби тощо), у 1991 р. засновано Японську асоціацію спорту для всіх, яка увійшла до Міжнародної асоціації спорту для всіх (TAFISA — Trim and Fitness International Sport for All Association) та відповідної континентальної структури в Азії, в 1998 р. прийнято закон, який передбачає розширення податкових пільг для компаній, де створюються умови працівникам для занять різними видами рухової активності.

Етап реструктуризації розпочався у 2001 р., коли міністерство, що відповідало за спорт, реорганізовано у Міністерство освіти, культури, спорту, науки і технологій, у цьому самому році сформовано Національний центр спортивної науки, який здійснює ряд досліджень сучасних проблем спорту для всіх, та затверджено “План розвитку спорту на 2001—2010 роки”, де визначено, що пріоритетною для Японії є реалізація концепції доступності спорту усім громадянам країни, незалежно від місця їх проживання, навчання та роботи, відповідно до їхнього фізичного стану і потреб, віку, здібностей, інтересів та захоплень.

Спрямованість спортивної політики в Японії визначається гаслом: “Спорт для кожного, в будь-який час та всюди”. За впровадження такої політики відповідає загалом 12 міністерств та відомств у співпраці з громадськими організаціями [75]. Серед таких організацій особливе місце відводиться уже згаданій Японській асоціації спорту для всіх, а також Японській аматорській спортивній асоціації, Японській молодіжній асоціації спортивних клубів, Японській національній асоціації активного відпочинку, Національним федераціям фізичного виховання, окремо для молодших та старших класів загальноосвітньої школи, Національному конгресу з фізичної підготовки, Японській підприємницькій асоціації з фізичної культури [20, 68—69].

Організаційною основою спорту для всіх у Японії, як і в інших країнах, є спортивні клуби. Відмінність полягає в тому, що якщо в Європі більшість клубів знаходиться за місцем проживання населення, то в Японії вони діють у навчальних закладах та за місцем роботи громадян. Системи японських спортивних клубів характеризуються: 1) малою чисельністю членів — один клуб об'єднує 25—30 осіб; 2) великою кількістю спортивних клубів (350 тис. клубів в Японії, що в 50 разів більше, ніж у Фінляндії, та у 4 рази — порівняно з Німеччиною); 3) вузькою специфікою клубів, що враховує стать та вік членів, видів рухової активності (як правило, один вид спорту).

Від загальної кількості спортивних клубів приватні клуби становлять в Японії менше як піввідсотка. Дві третини таких клубів надають оздоровчі послуги на власних базах із використанням плавання, тенісу та фітнесу [157, 24—25]. Оплата за послуги становить у престижних японських клубах — 80—100 дол. США за один місяць [44, 505].

Японські науковці відмічають недосконалість діяльності спортивних клубів за місцем проживання, для яких характерною є обмеженість комплексного охоплення різних груп населення та сприяння розвитку окремих видів спорту. Типовими для Японії на рівні громад є нечисленні волейбольні клуби для домогосподарок, спортивні клуби для матерів тощо. Загалом 95 % клубів за місцем проживання вузько специфічні [157, 26; 203]. У зв'язку з цим у “Плані розвитку спорту на 2001—2010 роки” передбачено створення муніципальних багатопрофільних спортивних клубів для різних вікових та соціальних груп населення, а також загальнодоступних спортивних центрів у всіх місцевих територіальних одиницях [94].

Спортивний фонд Sasakawa, починаючи з 1992 р., раз на два роки проводить опитування населення Японії про рівень залучення до рухової активності. Фіксуються чотири рівні активності: рівень 1 — менше двох разів на тиждень (від 1 до 103 разів на рік); рівень 2 — більше двох разів на тиждень (104 і більше разів на рік); рівень 3 — більше двох разів на тиждень понад 30 хв; рівень 4 — більше двох разів на тиждень понад 30 хв з високою інтенсивністю [157, 34; 195, 1].

За сумою всіх рівнів залучення населення до спортивної діяльності у 2004 р. показник в Японії становив 73,4 %, у тому числі: рівень 1 — 28,1 %, рівень 2 — 9,2 %, рівень 3 — 20,0 %; рівень 4 — 16,1 %. Це в середньому втричі більше порівняно з 1992 р. Показники активності чоловіків і жінок практично однакові. Водночас, вони різняться за популярністю видів спорту. Так, до першої п'ятірки таких видів чоловіки відносять прогулянки (29,4 %), ходьбу (20,4 %), боулінг (18,0 %), гольф (17,0 %) та спортивне рибаль-

ство (16,1 %), а жінки — прогулянки (38,3 %), ритмічну гімнастику (23,1 %), ходьбу (22,8 %), боулінг (14,9 %) та плавання (9,3 %). Головними мотивами занять спортом для всіх японці визначають: зміцнення здоров'я (55,7 %); спілкування з іншими людьми (24,9 %); отримання емоційного збудження (18,1 %); зняття напруження та досягнення розслабленості (15,7 %); корекція маси тіла (12,8 %); покращання настрою (12,7 %). За цими показниками спостерігається гендерна рівність [195, 2, 4].

В Японії заплановано, щоб до 2010 р. не менше як половина населення мала перший рівень залучення до рухової активності, тобто більше одного разу на тиждень за умови покращання показників і за іншими рівнями. Таким чином, передбачається, що серед японців практично не буде громадян, які б не брали участі у заходах зі спорту для всіх [203].

В Японії серед найбільш масових заходів зі спорту для всіх виділяють День виклику, Національний фестиваль спорту і рекреації, Національний фестиваль здоров'я та День ходьби [157, 31—32].

День виклику — це заочні змагання між громадами населених пунктів, суть яких полягає в порівнянні кількості громадян у відсотках до їхньої загальної чисельності, які в останню середу травня кожного року беруть участь у заходах зі спорту для всіх безперервно протягом не менше як 15 хв. Такі змагання проводяться з 1993 р. За останні десять років кількість муніципалітетів, що беруть участь у Дні виклику зросла більше як у 60 разів. У середньому понад 70 % жителів відповідних населених пунктів залучаються до організованої рухової активності.

Національний фестиваль спорту і рекреації проводиться щорічно з 1988 р. як багатоступінь змагання з фінальною частиною загальнодержавного рівня. Брати участь у таких змаганнях може кожен без будь-яких обмежень. Програма фестивалю передбачає змагання учасників різних вікових груп. Під час фіналу фестивалю проводяться Спортивні форуми та виставки, в ході яких презентуються нові форми рухової активності оздоровчої спрямованості, відповідне обладнання та інвентар, інноваційні підходи до збереження здоров'я населення [83].

Національний фестиваль здоров'я також проводиться щорічно з 1988 р. з метою залучення осіб старшого віку до рухової активності для зміцнення їхнього здоров'я та сприяння творчому довголіттю. Такі фестивалі включають змагання з національних видів спорту та організовуються у різних префектурах для учасників з усієї Японії [30].

День ходьби — традиційний щорічний захід, що проводиться протягом трьох днів, включаючи першу неділю листопада, в лісопарках Сайтами поблизу Токіо. Учасники не змагаються за першість,

а собі на вітиху проходять у перший день 10 км, у другий — 20 км, а в третій — 50 км. Останніми роками в таких заходах бере участь понад 100 тис. осіб.

Наприкінці 1980-х років в Японії сформовано ефективну державну систему підготовки менеджерів та інструкторів зі здоров'я та фітнесу. Відповідний рівень кваліфікації надається після проходження підготовки у встановлених навчальних закладах з обов'язковим вивченням тренувальних технологій та необхідних медичних знань [157, 30].

Завдяки зусиллям місцевих органів влади в Японії сформовано розгалужену мережу спортивних споруд. Тут функціонує понад 51 тис. спортивних залів, 33 тис. плавальних басейнів та 14 тис. площинних спортивних споруд. Японія має один із кращих у світі показників забезпеченості басейнами — 1120 м² на 10 тис. осіб. Характерно, що понад 80 % спортивних споруд розміщено у навчальних закладах усіх рівнів. Приватні спортивні споруди становлять менше одного відсотка їхньої загальної кількості [43, 260—261].

Фінансування розвитку спорту в Японії з державного бюджету становить 0,45—0,5 % його видаткової частини, або 0,08—0,1 % валового національного продукту. 97 % спортивного бюджету спрямовується на підтримання проектів та програм різних організацій фізкультурно-спортивної направленості. Значні асигнування на розвиток спортивного руху виділяються з місцевих бюджетів, а також системою соціального страхування (медичне страхування, пенсійне страхування, страхування зайнятості) та від проведення лотерей “тото” та “тото-гол” [157, 15—18].

Канада. У 1961 р. прийнято Закон Канади про фізичну підготовку та аматорський спорт із метою привернути увагу уряду країни до вирішення проблеми збільшення рівня залучення громадян до рухової активності, оскільки на той час відмічався низький рівень фізичної підготовленості канадців, а особливо молоді [15, 5].

На початку 1970-х років організація “Фітнес Канади”, яку фінансував уряд, реалізувала програму “Залучення — дія”, що сприяла усвідомленню канадцами позитивного впливу спорту для всіх і спонукала багатьох із них до рухової активності. У той час започатковано проведення загальнонаціональних обстежень фізичного стану населення країни. Вони проводяться, як правило, раз на п'ять років та включають письмові опитування про спосіб життя, обсяг тижневої рухової активності, схильність до певного виду спорту, а також тестування фізичної підготовленості канадців від 7 до 69 років. Інформація, отримана в ході таких обстежень, становить основу багатьох рішень уряду і різних організацій щодо заходів, спрямованих на оздоровлення канадської нації [22; 46, 27].

Важливу роль в активізації розвитку спорту для всіх у Канаді відіграли Національна декларація з рекреації, прийнята у 1987 р., та урядовий документ 1996 р. “Рухова активність: план діяльності”. З метою формування сучасної державної політики у сфері спорту уряд Канади у 2001 р. провів національний спортивний саміт. На цьому форумі було схвалено Стратегію розвитку спорту в Канаді до 2012 р. У ході реалізації цієї стратегії буде сформовано динамічне спортивне середовище, в межах якого всі канадці матимуть змогу займатися спортом відповідно до своїх інтересів та можливостей [191].

Суттєвий внесок у функціонування системи спорту для всіх у державі здійснює Канадський союз активного життя, який із метою координації спільних дій для залучення до рухової активності усіх канадців об'єднує понад 80 громадських організацій, розташованих у різних частинах країни. Цей союз розробив та розпочав реалізацію “Всеканадської програми рухової активності”, яка включає три пріоритети: 1) популяризацію інформації про можливості подолання соціальних бар'єрів до активного способу життя шляхом консолідації зусиль громадян та урядовців; 2) удосконалення інфраструктури активного життя громад; 3) виховання активних дітей. Передбачається, що реалізація зазначеної програми дозволить до 2010 р. забезпечувати зростання рівня залучення населення до рухової активності щорічно на 2—3 % [179].

Канадський науково-дослідний інститут фітнесу і способу життя у 2004 р. опублікував звіт про результати моніторингу рівня залучення населення до рухової активності [171]. В Канаді використовується така кваліфікація рівня активності: бездіяльними визнаються особи, витрати енергії на рухову активність яких становлять щоденно менше 1,5 кілокалорій на один кілограм маси тіла протягом останніх 12 місяців; помірно активні — 1,5—3,0 кілокалорій; активні — більше 3,0 кілокалорій. 25 % канадців у віці 20 років і старше є активними, інші — помірно активними. 51 % населення Канади — бездіяльні (48 % — чоловіки та 54 % — жінки). Серед 100 видів спорту, якими займаються канадці, найпопулярнішими є хокей із шайбою, гольф та бейсбол, а також футбол, баскетбол, волейбол, лижні види спорту, плавання та їзда на велосипеді [166].

Успішність реалізації програм “Спорт для всіх” залежить від ефективності використання засобів масової інформації. Канадські фахівці виділяють такі основні напрями відповідної роботи ЗМІ: використання усіх можливих сучасних засобів реклами і комунікацій; орієнтація на рівень “середнього мешканця”; помірний гумористичний стиль у роботі та тісний контакт із представниками засобів масової інформації. У кампанії “Спорт для всіх” задіяно 350 радіостанцій, 200 телевізійних станцій, 75 великих журналів і понад 500 газет [50].

Уряд Канади забороняє використовувати спорт для реклами продуктів, які завдають шкоди здоров'ю. Це, зокрема, стосується тютюнових і лікєро-горілчаних виробів. Якщо фірма, що виробляє ці продукти, субсидує ту чи іншу спортивну організацію, то ці гроші уряд просто конфіскує [20, 101].

У всіх десяти провінціях і на двох територіях Канади діють відділення з управління спортом. Головну увагу вони приділяють наданню підтримки місцевим громадам, де знаходиться основний центр розвитку спорту та оздоровчої роботи з населенням. Відповідна діяльність координується структурними підрозділами муніципалітетів, які відповідають за організацію відпочинку і розваг населення. На місцях забезпечують будівництво нових і експлуатацію діючих спортивних споруд; надання для широких верств населення парків та спортивних об'єктів загальноосвітніх та вищих навчальних закладів у позаурочний час; проведення масових спортивних заходів; підготовку кадрів; тестування фізичної підготовленості населення; сприяння роботі оздоровчих центрів та спортивних клубів [32, 45].

Провінції Канади зазвичай проводять автономну політику з питань спорту для всіх [23, 158—159]. Наприклад, у Квебеку для боротьби з гіпокінезією широко використовуються різні форми та засоби суспільного та індивідуального впливу за місцем роботи, навчання, проживання та відпочинку населення. Зокрема, ефективними визнано такі шляхи [153, 23]:

- а) збільшення доступності інфраструктури відпочинку (зелені зони, парки), спортивних споруд, велосипедних і бігових доріжок;
- б) проведення кампаній із соціального маркетингу з метою формування у людей інтересу до рухової активності;
- в) створення умов для виконання громадянами фізичних вправ у навчальних закладах, на підприємствах, установах та організаціях;
- г) удосконалення індивідуальної роботи з особами для покращання організації їхньої рухової активності під час дозвілля.

Одним із яскравих прикладів успішного розвитку спорту для всіх у Канаді є проведення канадського Тижня рухової активності, який проходить щорічно у травні [50].

Уряд Канади, як зазначає Державний секретар із питань спорту Х. Гьоргіс у 2007—2008 рр. [181], інвестував понад 5 млн дол. для відновлення програми ParticipACTION, яка має на меті виховання інтересу до рухової активності та забезпечення навчання канадців усіх вікових груп основ здорового способу життя та особливостей використання фізичних вправ у повсякденному житті. Заради цього активізується робота засобів масової інформації та запропоновано відповідні Інтернет-послуги. Щорічно виділяється понад 140 млн канадських дол. для підтримання спорту “від ігрового майданчика до подіуму”.

Із 1 січня 2007 р. почала діяти “дитяча податкова знижка для фітнесу” з метою забезпечення належного рівня рухової активності дітей до 16 років, оскільки останнім часом на 11 % зросла кількість дітей із надмірною масою тіла та на 5 % — з ожирінням, а також знизився рівень залучення їх до спортивних занять. Ця пільга передбачає, що батьки мають право сплатити за кожну дитину вказаного віку 500 канадських дол. у рік за її участь у різних програмах рухової активності і на цю суму зменшується для батьків податок із фізичних осіб. Зазначена знижка використовується для покриття витрат на оплату: частини членських внесків у спортивних клубах або частини вартості отриманих оздоровчих послуг у фітнес-центрах; за участь у позаурочних секціях у загальноосвітніх навчальних закладах; за перебування у літніх та спортивних таборах, у яких щоденно 50 % часу відводиться для організованої рухової активності [177]. Ряд громадських організацій ініціювали збір підписів заради розповсюдження такої податкової пільги і на доросле населення Канади з метою підтримання здорового способу життя та зменшення національних витрат на лікування захворювань [130].

Спорт у Канаді суттєво впливає на економіку. У 1996 р. середня канадська сім'я витратила 700 канадських дол. на спортивні товари і послуги [145], а вже через вісім років такі витрати становили 1963 дол., тобто зросли у 2,8 раза. Кожен канадець, незалежно від віку, в середньому витратив на спорт 495 дол. у 2004 р. [151].

Спорт і відпочинок забезпечують приблизно 1,1–1,2 % валового національного продукту Канади і майже 2 % робочих місць [145; 151]. Покращання здоров'я канадців завдяки залученню до рухової активності значно зменшило б витрати на охорону здоров'я. За висновками експертів прямі та побічні витрати на лікування захворювань, пов'язаних із руховою пасивністю канадців, становлять приблизно 2,5 млрд дол. на рік [104; 155]. Суттєвий внесок в економіку держави роблять волонтери, оскільки понад 18 % дорослого населення є добровольцями у сфері спорту [166].

Проведений теоретичний аналіз показав, що система організації та функціонування спорту для всіх у країнах із високим рівнем залучення населення до рухової активності характеризується орієнтацією на потреби та можливості людей. Зазначена система постійно адаптується до їхніх запитів та особливостей життєдіяльності. Залучення громадян до спорту для всіх відбувається на засадах добровільності та усвідомлення ними важливості таких занять для збереження здоров'я, активного дозвілля та загалом — покращання якості життя.

На регулярній основі здійснюється моніторинг рівня залучення громадян до спорту для всіх шляхом опитування населення. Застосовується багаторівнева шкала для відповідного оцінювання. Найпопулярнішими видами рухової активності у вказаних країнах є ходьба, біг підтюпцем, їзда на велосипеді, плавання, аеробіка, лижні види спорту та футбол. Проте цей показник залежить і від національних особливостей. Так, у Фінляндії і Канаді багато громадян віддають перевагу хокею з шайбою, у Франції та Німеччині — тенісу, а в Японії — боулінгу, гольфу та спортивному рибальству. З поміж характерних форм спорту для всіх виділяють самостійні та сімейні заняття, членство у спортивних клубах, участь у різних спортивних фестивалях та святах.

У країнах із високим рівнем залучення населення до рухової активності розробляються, приймаються та реалізуються загальнонаціональні програми сприяння розвитку спорту для всіх, спрямовані на забезпечення доступності спортивних занять для широких верств населення на основі об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін. Головне завдання держави та місцевого самоврядування у системі спорту для всіх — створення сприятливих умов для розвитку спорту для всіх (нормативно-правова база, підготовка кадрів, наукова робота, будівництво та утримання спортивних споруд, встановлення необхідних економічних та інших преференцій тощо), а безпосередня організація занять привабливими видами рухової активності — це завдання спортивних організацій різних форм власності. Основну відповідальність за розвиток спорту для всіх беруть на себе органи місцевого самоврядування.

Високий рівень залучення населення до рухової активності обумовлений належним рівнем забезпечення спортивними майданчиками, плавальними басейнами та залами різного профілю, а також кваліфікованими кадрами і волонтерами. Через засоби масової інформації здійснюється вплив на суспільну свідомість стосовно доцільності і необхідності доступних спортивних занять для різних груп населення. В Канаді та Фінляндії для громадян та їхніх дітей встановлено податкові заохочення до рухової активності.

Спорт для всіх має позитивний вплив на економіку країн із високим рівнем залучення населення до рухової активності. Спортивний сектор становить 1,2—1,4 % валового національного продукту. Підвищення рівня залучення населення до рухової активності дозволяє заощадити значні кошти, які витрачаються на лікування неінфекційних захворювань, що є головною причиною передчасної смерті, а з іншого боку — зберегти та підвищити рівень трудових ресурсів.

На прикладі п'яти країн світу з високим рівнем залучення населення до рухової активності нами узагальнено передовий міжнародний досвід та результати наукових досліджень, що стосу-

ються організаційних особливостей розвитку спорту для всіх, які доцільно враховувати під час формування відповідної системи в Україні.

Особливості залучення населення до рухової активності в Україні у другій половині ХХ ст.

В Україні, як в одній із республік Радянського Союзу, в період так званого “розвинутого соціалізму” (1960–1980-ті роки) проголошувалась мета перетворення “занять фізкультурою і спортом” у масовий, а згодом і всенародний рух.

Стратегія формування та функціонування системи залучення населення до рухової активності в радянський період визначалася рішеннями комуністичної партії та державних органів. Протягом згаданого періоду прийнято ряд відповідних рішень. Питання фізичної культури і спорту знайшли своє відображення в тодішній конституції Радянського Союзу та матеріалах партійних з'їздів. Розглянемо окремі положення цих документів у контексті функціонування системи залучення населення до рухової активності.

У січні 1959 р. Центральний комітет КПРС та Рада Міністрів СРСР проаналізували попередній шлях розвитку фізичної культури і спорту та прийняли постанову “Про керівництво фізичною культурою і спортом у країні”. Підтверджено збереження традиційних пріоритетів у роботі (підвищення спортивних досягнень на міжнародній арені, всебічна підготовка трудящих до високопродуктивної праці та захисту Батьківщини) і прийнято рішення про доцільність впровадження громадського управління загальнодержавним фізкультурно-спортивним рухом. У результаті було створено Раду спортивних товариств і організацій СРСР та відповідні структури в республіках [55, 314].

Основний зміст фізичної культури розвинутого соціалізму було визначено Програмою КПРС, прийнятою на ХХІІ з'їзді партії 1961 р. В цьому документі особлива увага приділялась питанням всебічного сприяння розвитку всіх видів масового спорту та фізичної культури, їх впровадженню у повсякденний побут широких верств населення, будівництву та облаштуванню загальнодоступних спортивних споруд, особливо у сільській місцевості [45, 252].

У постанові ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР “Про заходи щодо подальшого розвитку фізичної культури” (серпень 1966 р.) фізична культура і спорт розглядаються як важливі складові комуністичного виховання та ідеологічної роботи, залучення трудящих до суспільно-політичного життя. Фізична культура і спорт

покликані сприяти всебічному розвитку радянських людей, високопродуктивній праці, підготовці до захисту Батьківщини, збереженню на довгі роки міцного здоров'я та творчої активності [24].

“Радянський фізкультурний рух, — зазначається у згаданій постанові, — має носити справді загальнонародний характер, базуватися на науково обґрунтованій системі фізичного виховання, послідовно охоплювати усі групи населення, починаючи з дитячого віку” [114, 5].

В Україні республіканські партійні та державні органи відповідно до вказаного документа прийняли постанову від 14 жовтня 1966 р. № 782 “Про заходи з подальшого розвитку фізичної культури і спорту в Українській РСР”, де визначено шляхи використання фізичної культури і спорту для профілактики захворювань та створення умов для активного відпочинку робітників та службовців. Особливу увагу приділено механізмам удосконалення системи фізичного виховання в навчальних закладах, на виробництві і в сільській місцевості [113, 12–17].

Союз спортивних товариств і організацій як громадська організація виявився неспроможним успішно вирішувати нові завдання, поставлені перед фізкультурним рухом. Союз не мав належних прав та впливу, щоб спрямувати роботу відомчих державних і громадських організацій. У той час виникали численні конфлікти, зумовлені різними поглядами та інтересами [9, 22].

Недосконалість управління сферою фізичної культури і спорту зумовила незадовільні темпи зростання рівня залучення населення до рухової активності, а також призвела до зниження ефективності системи підготовки радянських спортсменів до Ігор Олімпіад 1964 р. та 1968 р.

Із метою поліпшення керівництва радянським фізкультурно-спортивним рухом ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР 17 жовтня 1968 р. прийняли рішення про створення на базі Союзу спортивних товариств та організацій СРСР Комітету з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів СРСР, відповідних комітетів у союзних республіках і при виконкомах Рад депутатів трудящих. Було визначено, що документи, видані цими комітетами, є обов'язковими для виконання відповідними державними і громадськими організаціями, які займаються питаннями фізичної культури і спорту [114, 6].

Починаючи з 1 березня 1972 р., було введено новий Всесоюзний фізкультурний комплекс “Готовий до праці й оборони СРСР” (ГПО), який визнавався програмною та нормативною основою радянської системи фізичного виховання і був покликаний відіграти важливу роль у підготовці всебічно розвинутих і фізично досконалих людей, “активних будівників комуністичного суспільства” та стійких захисників Батьківщини [113, 18–19].

Нова Конституція СРСР, прийнята у 1977 р., законодавчо закріпила право трудящих на заняття фізичною культурою і спортом (стаття 24). Вона нарівні з правом народу на працю, охорону здоров'я, матеріальне забезпечення в старості, на житло, користування досягненнями культури, на освіту закріпила право трудящих на відпочинок (стаття 41). Це мало забезпечуватися цілим рядом соціальних заходів, у тому числі "розвитком масового спорту, фізичної культури і туризму" [45, 255].

На XXVI з'їзді КПРС (1981 р.) наголошувалося на необхідності вдосконалення системи фізичної культури і спорту. У матеріалах з'їзду записано: "Турбота про здоров'я людей невіддільна від розвитку фізичної культури і спорту. Московська Олімпіада наочно показала чудові досягнення радянських спортсменів. Однак нас завжди цікавили не тільки спортивні вершини, а насамперед масовість фізкультури і спорту. Успіхи в цій справі очевидні. Але все-таки для більшості людей спорт залишається поки що лише видовищем. Таке становище потрібно виправляти. Фізична культура повинна входити в повсякденне життя широких верств населення й особливо дітей" [71, 73].

На реалізацію цих ідей спрямована постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про подальше піднесення масовості фізичної культури і спорту" (вересень 1981 р.). Головним завданням фізичної культури і спорту визначено наступне: "Всебічно сприяти зміцненню здоров'я радянських людей, підвищенню їхньої працездатності і продуктивності праці, готовності до захисту Батьківщини, завоювань соціалізму, формування високих моральних якостей, бадьорості духу, сили і витривалості, виховання здорового та життєрадісного покоління" [98].

Для досягнення поставлених цілей Спорткомітет СРСР спільно з міністерствами та відомствами затвердили "Комплексну програму розвитку фізичної культури і спорту в країні на 1982—1985 роки і на період до 1990 року". Програма передбачала покращання якості фізичної підготовки і підвищення обсягу рухового режиму всіх соціальних груп населення шляхом:

- а) удосконалення стилю і методів роботи фізкультурних організацій;
- б) розробки навчальних програм, забезпечення колективів фізичної культури і загалом населення необхідними методичними рекомендаціями;
- в) підвищення освітнього рівня населення у плані фізичної культури і спорту;
- г) впровадження нових прогресивних форм організації фізкультурно-оздоровчих заходів.

У цій програмі зазначено, що на кожну 1000 трудящих систематично займатися фізичною культурою будуть 345 осіб, у тому чис-

лі в спортивних секціях — 230 осіб, комплекс ГПО складатимуть 107 осіб [47].

В Україні в ті роки також використовувався комплексний підхід до вирішення наявних проблем у фізкультурно-спортивному русі. У республіці було створено та впроваджено такі цільові програми: “Управління розвитком фізичної культури і спорту в Українській РСР на 1981–1985 роки і на період до 1990 року”, “Фізкультурні кадри Української РСР”, “Фізичне виховання дітей та учнівської молоді”, “Олімпійські резерви Української РСР” [2, 9–10].

Отже, вітчизняна система фізичної культури і спорту радянського періоду піддавалась істотному впливу партійних та державних органів влади, які фактично перебравли на себе формування ідеологічних основ, програмних та нормативних засад, вплив на кадрову політику [58, 16; 126].

Проте наведені вище рішення та програми мали здебільшого декларативний характер та суттєво не впливали на покращання ситуації. Офіційна статистика кількості так званих “фізкультурників” традиційно завищувалась для демонстрації переваг панівної ідеології та турботи про “будівників комунізму”. Удаване зростання залучених громадян до спортивних занять звичайно ніколи не корелювалось із рівнем здоров'я населення.

Провідні вчені Радянського Союзу у 1980-х роках зазначали, що через проблеми впровадження оптимального режиму рухової активності для всіх вікових контингентів загрозливими темпами зростала кількість школярів та студентів спеціальних медичних груп. Не менш тривожні факти виявлялися під час обстеження стану здоров'я і фізичної підготовленості дорослого населення. Із загальної кількості людей у віці від 35 до 60 років лише незначна частина виконувала норми ГПО своєї вікової групи, не один мільйон трудящих хронічно знаходився на “лікарняному бюлетені”, суттєво зростає серед них кількість обтяжених серцево-судинними та іншими захворюваннями [66].

Радянська система фізичного виховання різних груп населення на завершальному етапі свого функціонування характеризувалась наявністю суттєвого протиріччя між високим рівнем суспільної необхідності у фізичному вдосконаленні радянських людей і недостатньою масовістю занять фізичною культурою і спортом. Проведені у той час соціологічні дослідження показували, що ступінь реального залучення людей до активних фізкультурно-спортивних занять залишався досить низьким [124]. У 1990 р. кількість осіб, які займалися фізкультурою, становила в СРСР 6 % загальної чисельності населення [64]. Результати роботи з розвитку фізичної культури суттєво відставали від запитів прак-

тики, а тому не стали достатніми чинниками оздоровлення, підвищення трудової активності та оптимізації відпочинку радянських людей [2, 26].

Хронічний дефіцит рухової активності дітей у Радянському Союзі стримував їхній фізичний розвиток та загрожував здоров'ю. Понад третина школярів становила групу ризику. З віком наслідки малої рухової активності посилювались, призводили до швидкого старіння організму людини, ранньої втрати працездатності. СРСР на кінець 80-х років ХХ ст. знаходився в п'ятому десятку країн за тривалістю життя населення [10].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я у першій половині 1960-х років Україна за показниками середньої тривалості життя входила в першу десятку країн світу [105], а на початку ХХІ ст. опинилися на передостанньому місці в Європі. На шість років скоротилась очікувана тривалість життя, на 10 років — тривалість здорового життя [108, 4]. Серед причин такого стану справ домінуючими є проблеми ведення здорового способу життя, насамперед — забезпечення належного рівня рухової активності населення. Як свідчили проведені у той час вибіркові дослідження, фізичними аеробними тренуваннями з достатнім навантаженням займалось лише від 3—4 % до 6—8 % дорослого населення [34; 115].

За показниками статистичних органів через захворювання, пов'язані з недостатнім рівнем рухової активності та фізичної підготовленості, в Україні на початку 1990-х років щоденно не виходило на роботу понад 600 тис. осіб. Економічні втрати від невиробленої продукції, виплати за лікарняними та за медичне обслуговування становили десятки мільярдів радянських рублів у рік [107, 5].

Малоефективна система залучення населення до рухової активності детермінована рядом чинників, серед яких особливе місце займали тодішні ідеологічні відмінності між двома світовими суспільно-політичними системами.

У Радянському Союзі вважали, що нема потреби створювати умови для розвитку спортивного руху під гаслам "Спорт для всіх", оскільки "такий рух з'явився в європейських країнах як певна "протипага" комуністичній ідеології" [6], а також ще й тому, що право на активний відпочинок і заняття спортом гарантовано самим соціалістичним суспільним устроєм [26]. На думку К. Жарова та Л. Жарової, буржуазні ідеологи, залучаючи все більшу кількість людей до спорту для всіх, отримують прекрасну можливість відволікти широкі верстви населення від класової боротьби і в той самий час дати їм заряд бадьорості і сил для високоінтенсивної праці та захисту несправедливих мілітаристських загарбницьких інтересів правлячих кіл [36]. Некоректність зазначених тверджень

є очевидною з огляду на проведенний нами аналіз особливостей забезпечення доступності спортивних занять для різних груп населення у провідних країнах світу.

Робота з розвитку масового спорту та оздоровчого використання різних форм та засобів рухової активності у структурі здорового способу життя носила в Українській РСР здебільшого формальний характер, була практично відірваною від реальних завдань зміцнення здоров'я населення, профілактики захворювань, повноцінної реабілітації людей після перенесених захворювань [94].

Переважає більшість традиційних форм залучення населення до рухової активності не користувалась великим попитом у населення, а спонтанно виникаючі в практиці популярні форми занять не отримували свого нормативного оформлення і роками існували лише у вигляді ініціативних форм [34].

У зазначений історичний період спостерігалось протиріччя між практикою фізкультурно-оздоровчої роботи і збереженням старих програмних та нормативних засад фізичного виховання різних груп населення. Методологія комплексу ГПО як основного програмно-нормативного документа радянської системи фізичного виховання була ефективною напередодні Другої світової війни, а в нових умовах виявилася неспроможною забезпечити вирішення складних питань раціонального використання можливостей рухової активності в інтересах всебічного розвитку людини, формування здорового способу життя. Аналіз структури та змісту комплексів ГПО 1939, 1972 та 1985 років засвідчує, що між ними відсутні принципові відмінності, хоча за цей період суттєво змінилися умови життєдіяльності, постали нові завдання перед системою фізичного виховання різних груп населення.

Консерватизм програмних та нормативних основ радянського фізкультурного руху та розповсюджена практика формування “зверху” надмірно завищених планів-завдань комплексу ГПО призвели до гальмування розвитку фізичного виховання різних груп населення та до використання примусу і жорсткого адміністрування для забезпечення “масовості” складання нормативів та вимог цього комплексу за місцем навчання та роботи. Такий підхід зумовив характерні для того часу приписки у звітності, спотворення реального рівня залучення населення до рухової активності, відставання радянської системи фізичного виховання від кращих міжнародних зразків. Зазначена система не відповідала запитам та інтересам різних груп населення та не знаходила їхньої підтримки. Очевидною стала потреба у формуванні принципово нової методології забезпечення доступності спортивних занять для широких верств населення [31].

Система управління розвитком “масової фізичної культури” в Радянському Союзі була зорієнтована на роботу колективів фізичної культури підприємств, установ та організацій, які визна-

чались первинною ланкою в ієрархії організації спортивно-масової та оздоровчої роботи серед населення. Основне місце в діяльності колективів фізичної культури відводилось забезпеченню тренувального процесу та участі у змаганнях місцевого (районні, міські, обласні) та відомчого рівня. Первинні організації фізкультурно-спортивної спрямованості морально і матеріально заохочувались головним чином за спортивні результати, за спортивний престиж, який у багатьох випадках трактувався спотворено, а не за масовість занять фізичною культурою і спортом [54, 267; 113, 43].

Поодинокі приклади впровадження у практику роботи прогресивних форм (цехи здоров'я, виробнича гімнастика, групи здоров'я, фізкультурно-спортивні клуби за місцем проживання, фізкультурно-оздоровчі комбінати, активний відпочинок у вихідні дні тощо) не носили системного характеру та не змінювали основного вектора розвитку зазначеної роботи [106]. Спортивна спрямованість функціонування колективів фізичної культури сформувала одне із найпомітніших протиріч радянського фізкультурного руху, яке тривалий час стримувало розвиток дійсно масової фізичної культури серед людей працездатного віку [4, 133–134; 124].

Основоположний принцип організації фізкультурного руху в Радянському Союзі, який базувався на тісному взаємозв'язку та взаємозалежності масової фізичної культури і спорту вищих досягнень та забезпечував на перших етапах розвитку суспільства доволі високі результати, в нових історичних умовах (1970–1980-ті рр.) себе вичерпав, ввійшов у протиріччя з тодішньою практикою спорту вищих досягнень та масової фізичної культури. Їх необхідно було розглядати як самостійні галузі знань та сфер діяльності, які хоча частково і збігаються, але все ж таки мають значну кількість принципів розбіжностей [2, 29].

Колишній директор Департаменту розвитку спорту Ради Європи G. Walker зазначав, що до кінця 1980-х років спортивна політика країн соціалістичної орієнтації була пов'язана, за невеликим винятком, лише з “показовим” спортом та з досягненням успіху у спорті вищих досягнень, на чемпіонатах світу та Олімпійських іграх. Масові змагання, такі, як спартакіади, де існували елементи деякої примусовості та демонстрації досягнень “режиму”, були повною протилежністю спорту для всіх [199].

Формула “від масовості спорту до спортивної майстерності” трактувалась, як правило, дуже прямолінійно та однобоко. Масовий спортивний рух розглядався як джерело резервів для поповнення збірних команд, “лава запасних” для спорту вищих досягнень [4, 155].

Протягом цілого історичного періоду, який розпочався після Другої світової війни одночасно з форсованим виходом радянських спортсменів на міжнародну арену, на пострадянському

просторі фактично існував явний крен у бік спорту вищих досягнень з ущемленням розвитку масового спорту (одностороння концентрація матеріальних ресурсів, фінансів і кращих кадрів у сфері підготовки вузького кола спортсменів збірних команд країни, організаційне зневажання проблем масового спортивного руху, слабка постановка науково-методичної роботи з його проблем тощо) [67, 48–49].

Перед розпадом Радянського Союзу вчені відмітили, що в країні не було створено умов для забезпечення конституційного права всіх громадян на заняття фізичною культурою та спортом; забезпеченість населення спортивними спорудами становила близько 30 % необхідної кількості (при цьому більше третини спортивних споруд не мали елементарних умов: роздягалень, душових тощо); попит на інвентар, одяг, взуття та інші спортивні товари задовольнявся лише на 27 % [21].

Станом на 1 січня 1990 р. в Україні функціонувало 983 стадіони, 15 426 спортивних залів та 419 басейнів [2, 19], що в перерахунку на 10 тис. осіб у декілька разів менше порівняно з провідними країнами світу.

До числа причин, які, на думку експертів, стримували впровадження фізичної культури в побут радянських людей, належала “відсутність ефективних стимулів у роботі з масовою фізичною культурою серед фахівців”. Великою мірою це пов’язувалось із недосконалістю критеріїв оцінки роботи інструкторів-методистів з фізичною культурою. Спостерігався явний перекіс у громадській думці: значно вище оцінювалась робота тренерів, які готували спортсменів, а не фахівців, зайнятих оздоровленням людей [12].

На початку 1990-х років Україна посідала одне з останніх місць серед республік Радянського Союзу за кількістю працівників сфери фізичної культури і спорту, чисельність яких із розрахунку на 10 тис. осіб становила всього 11–12 фахівців. Більше 20 % молодих спеціалістів не залишались працювати за місцем розподілу [107, 6].

В організації підготовки кадрів для сфери фізичної культури і спорту мали місце серйозні принципові протиріччя між реальним станом справ у масовій (оздоровчій) фізичній культурі, з одного боку, і системою фізкультурної освіти в країні — з іншого. У цій системі дуже мало враховувалась роль, яку фізична культура має відігравати у зміцненні здоров’я населення країни і профілактиці різних захворювань, у підвищенні продуктивності праці та організації повноцінного дозвілля, в подовженні тривалості життя та творчої активності радянських людей [90, 127].

Фізкультурні ВНЗ були зорієнтовані в основному на підготовку вчителів і викладачів фізичної культури та тренерських кадрів для дитячо-юнацького спорту та спорту вищих досягнень. Підготовка

кадрів для фізкультурно-оздоровчої роботи, передусім з особами працездатного та похилого віку, була ущемленою як у кількісних, так і в якісних показниках [64, 124].

У спортивній науці Радянського Союзу характерною була стійка орієнтація на проблеми підготовки висококваліфікованих спортсменів. Співвідношення дисертаційних досліджень між такими напрямками, як масова фізична культура і спорт вищих досягнень, традиційно було 1:3,5. Пріоритетне місце у дослідженнях питань масової фізичної культури відводилось фізичному вихованню дошкільнят, школярів та студентської молоді. За період з 1940 р. по 1981 р. з різних питань масової фізичної культури дорослого населення виконано 244 дисертації, або 8 % загальної кількості робіт, які захищено з проблематики фізичної культури і спорту. Частка таких робіт ще більше скоротилася за період 1980-х років і становила лише 5 % [17; 51].

Недосконалим було управління масовою фізичною культурою в Українській РСР, особливо в частині діяльності спорткомітетів. Визнавалось, що тут мали місце розбіжності між діючою та необхідною інформаційною структурою, а також спостерігалась розбалансованість відносин між спорткомітетами всіх рівнів та добровільними спортивними організаціями. Такий стан справ негативно впливав на забезпечення масовості радянського фізкультурного руху [118, 20].

В Україні після проголошення незалежності протягом 1990-х років зберігались вказані вище протиріччя залучення населення до рухової активності. Дія частини з них навіть посилилась у зв'язку з новими трансформаційними процесами у суспільному розвитку та формуванням ринкових економічних відносин. У цих умовах у державі формується та реалізується власна спортивна політика. В 1993 р. прийнято Закон України "Про фізичну культуру і спорт", протягом 1994–1997 рр. реалізувалася Державна програма розвитку фізичної культури і спорту, а з 1999 р. виконувалась Цільова комплексна програма "Фізичне виховання — здоров'я нації", розрахована на період до 2005 р.

В Україні у 1990-х роках покладено початок формуванню фітнес-індустрії, яка ґрунтувалася на діяльності переважно приватних фізкультурно-оздоровчих організацій — фітнес-клубів, фітнес-центрів, спортивно-оздоровчих комплексів тощо. Кращі з них змогли залучити найкваліфікованішу частину вітчизняних фахівців, створити сучасну матеріально-технічну базу, забезпечити застосування новітніх технологій у сфері оздоровчої фізичної культури. Разом із цим ринок фітнес-послуг в Україні недосконалий, особливо в частині, що стосується його структури та доступності для різних груп населення [74, 191–193].

Зростання популярності фітнес-центрів, різних клубів здоров'я та інших подібних оздоровчо-рекреаційних центрів в Україні стало не втіленням державної політики, а наслідком діяльності ентузіастів і комерційних структур, що впроваджують у практику ефективні оздоровчі технології та інші досягнення, запозичені в країнах Заходу і Сходу [92].

В умовах загальної кризи економічної та суспільних відносин в Україні у 1990-х роках сфера фізичної культури і спорту не могла уникнути негативних тенденцій у своєму розвитку, це передусім стосується зниження рівня залучення населення до рухової активності. На той час в Україні лише 3—5 % дієздатного населення мали необхідний обсяг рухової активності для нормального розвитку дітей, гальмування процесів старіння в осіб похилого віку, зміцнення функціональних можливостей людей середнього віку [1, 20, 91].

Матеріали соціологічних досліджень, які протягом 1994—1999 рр. проводились Інститутом соціології НАН України, свідчать, що в структурі культурно-дозвільної активності різних груп населення мало представлено поведінку, пов'язану з оздоровчою діяльністю та заняттями різними видами рухової активності. Ранкову гімнастику виконували 16—17 % дорослого населення, оздоровчим бігом та прогулянками займалися 8—9 % респондентів, плавальний басейн, спортзал та майданчики для спортивних занять відвідували 4 % населення. Чисельність прихильників активного дозвілля різко зменшується після 30-річного віку, а потім ще раз падає вдвічі після досягнення 50 років [40].

Скорочення кількості осіб, які регулярно займаються різними видами рухової активності, в поєднанні з ірраціональним харчуванням, зростанням популярності шкідливих звичок (тютюнокуріння, зловживання алкоголем, наркозалежність), порушеннями екологічної рівноваги призвели до значного погіршення здоров'я населення України та скорочення середньої тривалості життя. Спостерігається значне збільшення кількості хронічних неінфекційних захворювань (насамперед серцево-судинної системи, показники смертності від хвороб системи кровообігу в Україні найвищі серед європейських країн). Протягом 1990-х років різко зросла захворюваність на гіпертонію — у три рази, стенокардію — у 2,4 рази, інфаркт міокарда — на 30 % [125, 4].

Чітко виражена негативна спрямованість динаміки загальної захворюваності та смертності населення у 1990-х роках не могла не позначитись на показниках середньої очікуваної тривалості життя. У 1991 р. середня тривалість життя чоловіків скоротилась на один рік, у жінок — на півроку. В наступні три роки зменшення середньої тривалості життя становило щорічно 0,7 року у чоловіків

і 0,5 року — у жінок. У 1995 р. відбулося різке зростання смертності чоловіків, унаслідок якого середня тривалість життя у них зменшилась ще на 1,2 року (у жінок — на 0,4 року). Загалом за період 1990—1995 рр. середня очікувана тривалість життя зменшилась у чоловіків на 4,4 року (в містах — на 4,7; у селах — на 3,2), а в жінок — на 2,3 року (в містах — на 2,3, у селах — на 2,0) [76].

Одним з індикаторів посилення демографічного неблагополуччя в будь-якій країні є збільшення розриву між тривалістю життя чоловіків і жінок. В Україні цей розрив збільшився з 9,1 року (1990 р.) до 11,2 року (1996 р.). Значне зростання смертності стало характерним передусім для представників чоловічої статі молодого і середнього віку [1, 4; 76].

Із метою визначення стратегії удосконалення системи залучення населення до рухової активності в Україні відповідно до кращих світових зразків та з урахуванням національних особливостей і традицій, доцільним видається аналіз причин охарактеризованого вище низького рівня функціонування цієї системи.

Окремі дослідники звертають увагу на такі основні причини гальмування розвитку сфери фізичної культури і спорту у перші роки незалежності Української держави:

а) нестача вільного часу в громадян для організації активного дозвілля;

б) слабка мотивація громадян до занять спортом;

в) погана інформованість громадян про можливості участі у спортивному процесі;

г) економічна ситуація в країні, коли існує колосальний розрив між бідними та багатими прошарками населення, людина передусім намагається задовольнити свої першорядні потреби;

г) влада в соціальній політиці недостатньо враховує інтереси суспільства та всіх громадян у формуванні здорового способу життя [49].

На наш погляд, цей перелік необхідно доповнити глибшими детермінантами, серед яких пріоритетними є застарілі теоретичні основи системи залучення населення до рухової активності в Україні.

Методологія вітчизняної системи фізичного виховання різних груп населення на межі ХХ і ХХІ ст. зберегла багато ознак колишньої “радянської масової фізичної культури”. Пролонгована авторитарна модель розвитку зазначеного напрямку спортивної практики:

а) ігноруються інтереси, здібності, соціальні диференціації громадян;

б) недооцінюється роль особистості, використовуються примушування і залякування, перевага надається шаблонному змісту роботи;

в) спостерігається штучне піднесення вчителя, викладача та інструктора над учасниками спортивних занять, застосування до них авторитарного тиску.

У результаті цього та на тлі невисокого рівня життя населення практично самоізолювалося від занять різними видами рухової активності. У сфері фізичної культури і спорту збережено антигуманний філософський підхід радянської епохи: “людина для системи, а не система для людини”.

В основу державної політики залучення населення до рухової активності в Україні покладено поспішно прийняті в середині 1990-х років державні тести для оцінки фізичної підготовленості населення. Ця система успадкувала всі недоліки колишнього комплексу ГПО. Впроваджене тестування не тільки не дозволяє здійснити всебічну та об’єктивну оцінку стану життєво важливих функцій організму, а й багато із запропонованих тестів є факторами підвищеного ризику, які здатні викликати негативні наслідки для здоров’я. В цю систему також введено принципи, характерні для спорту вищих досягнень, що є значною помилкою, оскільки “великий спорт” передбачає максимальні навантаження, націлені на максимальну мобілізацію можливостей функціональних систем, що не відповідає можливостям людей, які не піддаються таким навантаженням у повсякденному житті [92; 94].

В українському суспільстві через ряд об’єктивних та суб’єктивних причин недооцінюються можливості рухової активності у веденні здорового способу життя та зміцненні здоров’я громадян, профілактиці шкідливих звичок, передусім серед молоді, та у вирішенні інших важливих соціально-економічних проблем [100].

Низький рівень рухової активності у багатьох українців пояснюється відсутністю інтересу до активних форм дозвілля та їхнім нерозумінням значення руху для зміцнення здоров’я. Патерналістичні настрої серед населення України (державна повинна опікуватися та турбуватися про своїх громадян без докладання ними власних зусиль) є суттєвим чинником, який зумовлює пасивність кожної окремої особистості у використанні рухової активності у повсякденному житті.

Громадянами України у 2000 р. було витрачено на споживання фізкультурно-спортивних послуг 15 млн грн, що становило лише 0,09 % їхніх загальних витрат на платні послуги [74, 180].

Нормативно-правова база сфери фізичної культури і спорту у 1990-х роках формувалася поспіхом, як наслідок — у ній від Радянського Союзу запозичено значну кількість застарілих та декларативних положень. Разом із цим, не врегульовано чимало питань із розвитку інфраструктури сфери, кадрового, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного та рекламного її забезпечення. Гостро відчувається відсутність податкових преференцій, державних соціальних стандартів та гарантій щодо обсягів фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності для задоволення потреб населення у руховій активності.

Сфера фізичної культури і спорту традиційно фінансується в Україні за залишковим принципом. У бюджетах усіх рівнів у 1990-х роках виділялось на зазначені цілі 0,2—0,4 % видаткової частини, що дозволяло лише фінансувати організацію та проведення різних заходів і частково вирішувати питання участі спортсменів України у міжнародних змаганнях. Важливі питання розвитку мережі спортивних організацій, спортивних споруд, соціальної реклами рухової активності практично не мали бюджетного фінансування.

У статті 28 Закону України “Про фізичну культуру і спорт” передбачено, що державне фінансування фізкультурно-оздоровчої діяльності і спорту вищих досягнень здійснюється окремо, але в бюджетах усіх рівнів відсутні окремі бюджетні програми за вказаними напрямками. На практиці понад 95 % державного бюджету спрямовується на заходи зі спорту вищих досягнень. На забезпечення доступності різних видів рухової активності для широких верств населення виділяється не більше 30 % місцевих бюджетів [41].

У Концептуальних засадах подальшого розвитку фізичної культури і спорту в Україні, схвалених на Всеукраїнській нараді 19 грудня 1997 р., записано: “Матеріально-технічна база фізичної культури і спорту значно нижча реальних потреб населення, а її технічний стан та умови утримання вкрай незадовільні” [52].

В Україні протягом 1990-х років відбулось певне зростання кількості спортивних залів (на 9 %) та стадіонів (на 14 %), а кількість плавальних басейнів зменшилась на 12 %, спортивних майданчиків — на 30 %. Рівень забезпеченості спортивними спорудами до діючих будівельних нормативів становив 38—43 % [85; 97]. Більшість спортивних споруд морально і матеріально застаріли, тут відсутні сучасні умови, вони не мають привабливого вигляду для залучення різних груп населення до рухової активності.

Кадрове забезпечення сфери фізичної культури і спорту характеризувалось на початок 2000 р. стійкою тенденцією до збільшення кількості тренерів за 10 років (на 12 %) та суттєвим скороченням інструкторів-методистів фізкультурно-оздоровчої роботи у виробничій та соціально-побутовій сферах в 3,6 раза (станом на 1 січня 1990 р. налічувалось 8867 фахівців, а на 1 січня 2000 р. залишилось — 2437 осіб) [97]. Отже, найбільших кадрових втрат зазнав напрям роботи, пов'язаний із забезпеченням доступності різних форм рухової активності для широких верств населення України.

За роки незалежності в державі виникла напружена ситуація у підготовці кадрів. З одного боку, невиправдано зросла кількість вищих навчальних закладів, що готують фахівців із фізичної культури і спорту, а з іншого, — з'явився дефіцит кваліфікованих кадрів із фізкультурно-спортивної роботи. На початку ХХІ ст. в Україні

фахівців для сфери фізичної культури і спорту готує понад 60 вищих навчальних закладів — більше, ніж це було загалом у Радянському Союзі. Щорічно випускається понад 5 тис. фахівців за потреби 2 тис. У той самий час не більше 20 % ВНЗ і факультетів, де готують зазначені кадри, відповідають мінімально допустимим вимогам щодо кваліфікації науково-педагогічного складу, матеріально-технічної бази, навчальної та науково-дослідної роботи [91].

В Україні не сформовано дієвої системи пропаганди здорового способу життя, переваг рухової активності. Експерти вважають, що реклама на телебаченні торгових марок алкогольних і тютюнових виробів, пива практично “перекреслює” всі намагання залучення людей до активних форм дозвілля. Аналіз вітчизняних засобів масової інформації показав, що 95 % інформації про спорт — це повідомлення про результати різноманітних змагань, передусім міжнародних. Вітчизняні журналісти сприяють вихованню здебільшого лише “вболівальників спорту”, а не активних учасників спортивного руху. Ми вважаємо, що через відповідні нормативно-правові документи необхідно стимулювати регулярну популяризацію в українському суспільстві складових здорового способу життя і водночас звести до розумного мінімуму, або взагалі заборонити, рекламу алкогольних напоїв, тютюнових виробів і всіляких лікарських засобів та харчових добавок.

Результати проведеного теоретичного дослідження системи залучення населення до рухової активності в Україні у другій половині ХХ ст. вказують на низьку ефективність функціонування цієї системи як в радянський період (1960—1980-ті роки), так і в роки незалежності держави (1990-ті роки). Гіпокінезія в поєднанні з іншими чинниками ризику для здоров'я — тютюнокурінням, незбалансованим харчуванням, надмірним споживанням алкоголю, екологічними проблемами — спричиняє суттєве зростання неінфекційних захворювань в Україні, починаючи з другої половини ХХ ст. Це призводить до збільшення чисельності випадків передчасної смертності, передусім у чоловіків працездатного віку, та до скорочення очікуваної тривалості життя громадян.

Недосконалість вітчизняної системи залучення населення до рухової активності в радянський період (з кінця 1950-х років) зумовлена:

а) декларативністю та відсутністю ресурсного забезпечення відповідних партійних та державних рішень;

б) ігноруванням нової міжнародної стратегії розвитку фізичного виховання — спорту для всіх;

в) збереженням старих програмних та нормативних засад фізичного виховання різних груп населення, що втілювались у комплексі ГПО;

г) пріоритетним місцем спорту вищих досягнень порівняно з оздоровчою роботою в усіх компонентах сфери фізичної культури і спорту.

В умовах незалежності Української держави у 1990-х роках недостатній рівень оздоровчої рухової активності населення детерміновано такими чинниками:

а) анахронічною методологією вітчизняної системи фізичного виховання різних груп населення;

б) недоліками нормативно-правового та організаційно-управлінського характеру;

в) обмеженістю ресурсного забезпечення: фінансового, матеріально-технічного, кадрового, науково-методичного та інформаційно-пропагандистського.

Вирішення зазначених проблем залучення населення до рухової активності в Україні видається можливим на основі інноваційної стратегії розвитку фізичного виховання різних груп населення, яка б стимулювала існуючі прогресивні підходи та сприяла б інтеграції у вітчизняну систему передового світового досвіду [29].

На початку ХХІ ст. в Україні створено передумови для формування системи спорту для всіх.

1. Накопичено значний практичний досвід та отримано наукові результати про безперспективність збереження традиційної авторитарної моделі розвитку фізичного виховання різних груп населення.

2. Забезпечено участь вітчизняних фахівців у роботі міжнародних організацій та світових наукових форумів, конгресів та семінарів із проблем спорту для всіх.

3. Узагальнено науково-практичний матеріал із питань забезпечення доступності рухової активності для широких верств населення у провідних країнах світу.

4. Накопичено достатні теоретичні та емпіричні знання з фізичного виховання різних груп населення та із впровадження досягнень науки в практику залучення до рухової активності людей різного віку та соціального статусу, що слугує підґрунтям для осмислення існуючих проблем, формування оригінальних ідей, постановки актуальних цілей та завдань подальших перспективних досліджень.

5. Вітчизняними філософами обґрунтовано високу ефективність теорії людиноцентризму у подоланні авторитаризму радянського періоду розвитку України та перших років формування нових соціально-економічних відносин у незалежній державі.

6. Висунуто наукову гіпотезу про формування вітчизняної системи спорту для всіх на основі гуманізації процесу залучення населення до рухової активності.

Узагальнені результати спеціальних наукових досліджень та передового міжнародного досвіду з організації та функціонування системи спорту для всіх слугують основою для обґрунтування та реалізації перспективних шляхів та соціальних технологій державної політики з формування системи спорту для всіх в Україні.

1. Апанасенко Г. Л. Избранные статьи о здоровье / Г. Л. Апанасенко. — К. : Здоров'я, 2005. — 48 с.
2. Бака М. М. Организационно-методологические основы развития физической культуры и спорта в республике (на материале Украинской ССР) : дис. ... доктора пед. наук / М. М. Бака. — М. : ЦОЛИФК, 1990. — 32 с.
3. Бальсевич В. К. Онтокинезиология человека / В. К. Бальсевич. — М. : Теория и практика физ. культуры, 2000. — 275 с.
4. Бальсевич В. К. Физическая культура для всех и для каждого / В. К. Бальсевич. — М. : Физкультура и спорт, 1988. — 208 с.
5. Бомова Н. Б. Рекреационный спорт в Финляндии / Н. Б. Бомова // Теория и практика физ. культуры. — 1989. — № 6. — С. 15—17.
6. Бутров Н. Н. Физическая культура и спорт в меняющихся условиях развития капитализма / Н. Н. Бутров // Теория и практика физ. культуры. — 1982. — № 2. — С. 50—52.
7. Булатова М. М. Европейский опыт: уроки и ориентиры / М. М. Булатова // Спортивная медицина. — 2007. — № 1. — С. 3—10.
8. Булатова М. М. Фитнес и двигательная активность: проблемы и пути решения / М. М. Булатова // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. — 2007. — № 1. — С. 3—7.
9. Бунчук М. Ф. Організація фізичної культури / М. Ф. Бунчук. — К.: Вища шк., 1970. — 295 с.
10. Вавилов Ю. Н. Концептуальные предпосылки перестройки школьной системы физического воспитания в СССР / Ю. Н. Вавилов // Теория и практика физ. культуры. — 1990. — № 10. — С. 2—9.
11. Визитей Н. Н. Социология спорта : [курс лекций] / Н. Н. Визитей. — К. : Олимп. л-ра, 2005. — 248 с.
12. Виноградов П. А. Проблемы развития массовой физической культуры / П. А. Виноградов, А. В. Седов // Теория и практика физ. культуры. — 1986. — № 5. — С. 5—8.
13. Войнар Ю. Состояние “Спорта для всех” во Франции, тенденции развития / Ю. Войнар // Четвертый Міжнар. наук. конгрес “Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров'я, рекреації, спортивної медицини та реабілітації”: тези доп. — К. : Олімп. л-ра, 2000. — С. 468.

14. Волков Л. В. Спорт для всех: концепция спортивного стиля жизни детей и молодежи Украины // Актуальні проблеми розвитку руху "Спорт для всіх" у контексті європейської інтеграції України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 24—25 червня 2004 р.) / Л. В. Волков. — Тернопіль, 2004. — С. 184—188.
15. Герцик М. С. Вступ до спеціальностей галузі "фізичне виховання і спорт" : навч. посіб. / М. С. Герцик, О. М. Вацеба. — Вид. 3-тє, випр. і допов. — Х. : ОВС, 2004. — 176 с.
16. Глобальная стратегия по питанию, физической активности и здоровью. — Женева : Всемирная организация здравоохранения, 2004. — 15 с.
17. Гониянц С. А. Пути совершенствования научно-исследовательской работы, подготовки и переподготовки кадров по массовой физической культуре взрослого населения / С. А. Гониянц, М. А. Петрачев // Теория и практика физ. культуры. — 1982. — № 11. — С. 38—41.
18. Гостев Р. Г. "Спорт для всех" и спорт высших достижений / Р. Г. Гостев // Четвертый Міжнар. наук. конгрес "Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров'я, рекреації, спортивної медицини та реабілітації" : тези доп. — К. : Олімп. л-ра, 2000. — С. 472.
19. Гостев Р. Г. Спорт и законодательство / Р. Г. Гостев. — М. : НИЦ "Еврошкола", 2001. — 438 с.
20. Гуськов С. И. Государство и спорт / С. И. Гуськов. — М., 1996. — 176 с.
21. Гуськов С. И. Переход к рыночной экономике и развитие физической культуры и спорта / С. И. Гуськов // Теория и практика физ. культуры. — 1991. — № 2. — С. 11—15.
22. Гуськов С. И. Повчальний приклад / С. И. Гуськов // Спортивна газета. — 1989. — № 136 (14 листоп.). — С. 4.
23. Гуськов С. И. Местные органы власти и спорт / С. И. Гуськов, А. С. Соколов. — М. : Полиграф-сервис, 1998. — 223 с.
24. Деметер Г. С. Возрастание руководящей роли КПСС в сфере физической культуры и спорта в условиях развитого социализма / Г. С. Деметер // Теория и практика физ. культуры. — 1982. — № 6. — С. 4—6.
25. Джери Д. Большой толковый социологический словарь / Д. Джери, Дж. Джери. — Т. 2 : пер. с англ. — М. : Вече : АСТ, 2001. — 528 с.
26. Дивина Г. В. О социальной сущности кампании "Спорт для всех" в капиталистических странах Западной Европы / Г. В. Дивина // Теория и практика физ. культуры. — 1985. — № 9. — С. 58—61.
27. Дубогай О. Д. Основні поняття і терміни оздоровчої фізичної культури та реабілітації : навч. посіб. / О. Д. Дубогай, А. М. Тучак, С. Д. Костікова, А. О. Єфімов. — Луцьк : Надстир'я, 1998. — 104 с.
28. Дутчак М. В. Генезис та сутність спорту для всіх: теоретико-методологічний аналіз / М. В. Дутчак // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. — Х. : ХДАДМ (ХХПІ), 2007. — № 11. — С. 38—45.

29. Дутчак М. В. Система залучення населення до рухової активності в Україні в другій половині ХХ ст. / Мирослав Дутчак // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. — 2007. — № 4. — С. 45—54.
30. Дутчак М. В. Спорт для всіх у країнах з високим рівнем охоплення населення організованою руховою активністю / Мирослав Дутчак // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. — 2007. — № 3. — С. 47—58.
31. Дутчак М. В. Спорт для всіх у світовому контексті: напрями та технології діяльності міжнародних організацій / М. В. Дутчак // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. — 2007. — № 1. — С. 8—16.
32. Дутчак М. В. Спорт для всіх у світовому контексті // М. В. Дутчак. — К. : Олімп. л-ра, 2007. — 111 с.
33. Европейская хартия по борьбе с ожирением. — Копенгаген : Европейский региональный офис ВОЗ, 2006. — 7 с.
34. Евтушок Ю. И. Опыт применения системного подхода в комплексной перестройке массовой физической культуры / Ю. И. Евтушок, В. В. Левицкий, А. В. Кравченко, Ю. Г. Завацкий // Теория и практика физ. культуры. — 1990. — № 4. — С. 53—54.
35. Ежегодная глобальная инициатива “Движение за здоровье” : концептуальный документ. — Женева : Всемирная организация здравоохранения, 2003. — 13 с.
36. Жаров К. С ярлыком “Спорт для всех” / К. Жаров, Л. Жарова // Спорт за рубежом. — 1986. — № 19. — С. 14—15.
37. Жолдак В. И. Менеджмент спорта и туризма / В. И. Жолдак, В. А. Квартальнов. — М. : Сов. спорт, 2001. — 416 с.
38. Жуляев В. М. Финляндия: приклад политиків / В. М. Жуляев // Спорт. газ. — 2006. — № 86—87. — С. 16.
39. Жуляев В. М. Международное физкультурно-оздоровительное движение “Спорт для всех” / В. М. Жуляев, В. Д. Левицкий, Д. Димитракис // Наука в олимпийском спорте. — 2000. — Спец. вып. — С. 41—47.
40. Жуляева Н. Фізкультура і спорт у структурі культурно-дозвільної діяльності населення України / Н. Жуляева, Л. Скокова // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. — Х. : ХХПІ, 1999. — № 16. — С. 8—12.
41. Закон України “Про фізичну культуру і спорт” // <http://www.rada.gov.ua>.
42. Здоровье-21: Основы политики достижения здоровья для всех в Европейском регионе ВОЗ. — Копенгаген : Европейское региональное бюро ВОЗ, 1999. — 311 с.
43. Золотов М. И. Экономика массового спорта : учеб. пособие / М. И. Золотов, Н. А. Платонова, О. И. Вапнярская. — М. : Физ. культура, 2005. — 300 с.
44. Исаев А. А. Спортивная политика России / А. А. Исаев. — М. : Сов. спорт, 2002. — 512 с.
45. История физической культуры и спорта : учеб. для студ. вузов физ. культ. / под ред. В. В. Столбова. — М. : Физкультура и спорт, 1983. — 359 с.

46. Канада: государство и спорт: обзор. информация. — М. : ВНИИФК, 1988. — 32 с.
47. Капитонов В. И. О комплексном подходе к решению перспективных проблем массовой физической культуры и спорта / В. И. Капитонов, В. М. Кожеваткин // Теория и практика физ. культуры. — 1982. — № 10. — С. 31—33.
48. Капустин П. Тенденции в движении спорта для всех / П. Капустин // Спорт для всех. — 1999. — № 3—4. — С. 18—19.
49. Кирильчук А. В. К вопросу о роли государства в развитии физической культуры и спорта на различных этапах Украинской истории XX столетия / А. В. Кирильчук // Слобожан. наук.-спорт. вісн. — 2007. — № 12. — С. 359—361.
50. Кисби Р. Подход к проблеме “Спорт для всех” в Канаде / Р. Кисби // Массовая физ. культура и спорт за рубежом. — 1988. — № 5. — С. 24—25.
51. Козьмина В. П. Анализ диссертационных работ по проблемам физической культуры и спорта (1984—1988 гг.) / В. П. Козьмина, М. А. Петрачев, А. А. Колесов // Теория и практика физ. культуры. — 1989. — № 6. — С. 52—56.
52. Концептуальні засади подальшого розвитку фізичної культури і спорту в Україні // Наука в олімпійському спорті. — 1998. — № 1. — С. 5—12.
53. Кубертен П. Олимпийские мемуары / П. Кубертен. — К. : Олимп. л-ра, 1997. — 179 с.
54. Кузьмак Б. С. Социально-экономические проблемы физической культуры и спорта / Б. С. Кузьмак, А. А. Осинцев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Физкультура и спорт, 1981. — 280 с.
55. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта / Л. Кун. — М. : Радуга, 1982. — 399 с.
56. Кутепов М. Е. Современные механизмы управления спортом в муниципалитетах Франции / М. Е. Кутепов // Спорт для всех. — 2000. — № 1. — С. 28—30.
57. Кутепов М. Е. Управление спортом в муниципалитетах Франции: правовые основы / М. Е. Кутепов // Спорт для всех. — 1999. — № 4. — С. 21—23.
58. Кухтій А. О. Організаційні основи розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні впродовж XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту / А. О. Кухтій. — Львів : ЛДІФК, 2002. — 20 с.
59. Левицький В. В. Термінологічний апарат у галузі оздоровчої фізичної культури / В. В. Левицький // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. — 2000. — № 2—3. — С. 93—95.
60. Литвиненко С. Н. Педагогическая система управления развитием спорта для всех : дис. ... доктора пед. наук : 13.004 / С. Н. Литвиненко. — Нальчик, 2005. — 392 с.

61. Литвиненко С. Н. Социально-педагогические основы спорта для всех / С. Н. Литвиненко // IX Міжнар. наук. конгрес "Олімпійський спорт і спорт для всіх" : тези доп. — К. : Олімп. л-ра, 2005. — С. 589.
62. Литвиненко С. Н. Спорт для всех и элитный спорт — противники или партнеры? / С. Н. Литвиненко // Спорт для всех. — 2002. — № 4. — С. 38—40.
63. Люта Л. П. Институціалізація спорту : динаміка структурних змін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : 22.00.03 / Л. П. Люта. — К., 2007. — 20 с.
64. Маслов В. И. Высшее физкультурное образование сегодня и завтра / В. И. Маслов, Н. Н. Зволинская // Теория и практика физ. культуры. — 1990. — № 12. — С. 2—11.
65. Массовый спорт и физическое воспитание в Финляндии // Наука в олимпийском спорте. — 2000. — Спец. вып. — С. 53—59.
66. Матвеев Л. П. О некоторых проблемах теории и практики физической культуры / Л. П. Матвеев // Теория и практика физ. культуры. — 1982. — № 7. — С. 5—8.
67. Матвеев Л. П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов / Л. П. Матвеев. — К. : Олімп. л-ра, 1999. — 318 с.
68. Матвеев Л. П. Размышления о спорте / Л. П. Матвеев // Спорт. менеджмент. — 2004. — № 1. — С. 16—21.
69. Матвеев Л. П. Спорт для всех и спорт не для всех / Л. П. Матвеев // Спорт для всех. — 1999. — № 1—2. — С. 15—18.
70. Матвеев Л. П. Что же все-таки это такое — "Спорт для всех"? / Л. П. Матвеев // Спорт для всех. — 2000. — № 3. — С. 8—12.
71. Матеріали XXVI з'їзду КПРС. — К. : Політвидав України, 1981. — 262 с.
72. Международная хартия физического воспитания и спорта // Наука в олимпийском спорте. — 2001. — № 3. — С. 102—106.
73. Минто В. Дедуктивная и индуктивная логика / В. Минто. — Минск : Харвест, 2002. — 352 с.
74. Мічуда Ю. П. Сфера фізичної культури і спорту в умовах ринку: закономірності функціонування та розвитку / Ю. П. Мічуда. — К. : Олімп. л-ра, 2007. — 216 с.
75. Михайлов А. Быстрее, выше, сильнее / А. Михайлов // Япония сегодня. — 2000. — № 2. — С. 12—18.
76. Нагорна А. М. Медико-демографічна ситуація в Україні й перспективи її розвитку / А. М. Нагорна, Л. А. Чепелевська // Охорона здоров'я в Україні: проблеми та перспективи. — К., 1998. — С. 7—23.
77. Национальное законодательство о физической культуре и спорте: хрестоматія. — в 2 т. — Т. 1 : законодательные акты о физической культуре и спорте / Авт.-сост. В. В. Кузин, М. Е. Кутепов. — М. : Спорт-АкадемПресс, 2002. — 448 с.

78. Носко М. О. Проблема рухової активності молоді в сучасній літературі / М. О. Носко // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. — Х. : ХДАДМ (ХХПІ), 2001. — № 24. — С. 15—24.
79. Носко М. О. Теоретичні та методичні основи формування рухової функції у молоді під час занять фізичною культурою та спортом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.09 / М. О. Носко. — К., 2003. — 53 с.
80. Олімпійська хартія / Міжнародний олімпійський комітет. — К. : Олімп. л-ра, 1998. — 96 с.
81. О планировании спорта будущего — региональные и местные проекты (на примере Финляндии) // Новости спорта для всех : менеджмент и маркетинг физкультурно-оздоровительных услуг в зарубежных странах. — 1994. — № 2. — С. 9—16.
82. О развитии массового спорта в ФРГ // Массовая физ. культура и спорт за рубежом. — 1988. — № 5. — С. 22—24.
83. Организация и состояние массового спорта в Японии // Физкультурно-оздоровительная работа в зарубежных странах. — 1991. — № 3. — С. 35—36.
84. Осінчук В. Г. Визначення основних спортивних термінів фізичної культури і спорту / В. Г. Осінчук, І. К. Попеску. — К. : ІСДО, 1995. — 200 с.
85. Основні показники розвитку фізичної культури і спорту в Україні за 1999 рік. — К., 2000. — 131 с.
86. Переверзин И. И. Менеджмент спортивной организации : учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. / И. И. Переверзин. — М. : СпортАкадемПресс, 2002. — 244 с.
87. Петров Ю. А. Практическая методология / Ю. А. Петров, А. А. Захаров. — Озерск : ОТИ МИФИ, 2001. — 107 с.
88. Пилюян Р. А. Модель раздельного управления спортом для всех и спортом высших результатов / Р. А. Пилюян, А. Д. Суханов // Теория и практика физ. культуры. — 1999. — № 12. — С. 26, 39—42.
89. Пилюян Р. А. Спорт — вечный двигатель, не мешайте ему работать на общество / Р. А. Пилюян, А. Д. Суханов // Теория и практика физ. культуры. — 1999. — № 7. — С. 16—19.
90. Платонов В. Н. Актуальные проблемы высшей школы и пути перестройки физкультурного образования / В. Н. Платонов // Теория и практика физ. культуры. — 1990. — № 4. — С. 5—10.
91. Платонов В. М. Виступ на I спортивному конгресі України / В. М. Платонов // I Спортивний конгрес України. — К., 2004. — С. 21—22.
92. Платонов В. М. Від спортивної майстерності до здорового способу життя / В. М. Платонов // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні : зб. наук. пр. — Рівне : Ліста, 1999. — С. 3—7.

93. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения / В. Н. Платонов. — К. : Олимп. л-ра, 2004. — 808 с.

94. Платонов В. Н. Сохранение и укрепление здоровья здоровых людей — приоритетное направление современного здравоохранения / В. Н. Платонов // Спорт. медицина. — 2006. — № 2. — С. 3—14.

95. Платонов В. Н. Олимпийский спорт : в 2 т. / В. Н. Платонов, С. И. Гуськов. — Т. 1. — К. : Олимп. л-ра, 1994. — 493 с.

96. Платонов В. Н. Основные понятия (категории) теории физической культуры и теории спорта : метод. рекоменд. / В. Н. Платонов, В. В. Петровский, М. М. Булатова, С. Ф. Матвеев. — К. : КГИФК, 1989. — 22 с.

97. Порівняльні дані стану фізкультурно-оздоровчої роботи в Україні. — К., 1996. — 10 с.

98. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 11 сентября 1981 года № 890 “О дальнейшем подъеме массовости физической культуры и спорта” // Правда. — 1981. — 24 сент. — С. 3—4.

99. Приступа Є. Н. Тенденції розвитку фізичного виховання в Україні / Є. Н. Приступа // Концепція розвитку галузі фіз. виховання і спорту в Україні : зб. наук. пр. — Рівне : Ліста, 1999. — С. 267—274.

100. Проект Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту // I Спортивний конгрес України. — К., 2004. — С. 40—49.

101. Рейно Д. Программа “Спорт для всех” в юго-западной части Франции / Д. Рейно // Массовая физ. культура и спорт за рубежом. — 1988. — № 5. — С. 20.

102. Ренсон Р. Спорт для всех: новые и старые формы культуры движения / Р. Ренсон // Спорт для всех. — 1999. — № 1—2. — С. 19—23.

103. Рожков П. Концептуальные основы развития физической культуры и спорта в России и “Спорта для всех” / П. Рожков // Четвертый Міжнар. наук. конгрес “Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров'я, рекреації, спортивної медицини та реабілітації” : тези доп. — К. : Олімп. л-ра, 2000. — С. 507.

104. Рожков П. А. Развитие физической культуры и спорта — приоритетное направление социальной политики государства / П. А. Рожков // Теория и практика физ. культуры. — 2002. — № 1. — С. 2—8.

105. Рудницький О. П. Середня тривалість життя населення України у другій половині ХХ століття: тенденції і перспективи / О. П. Рудницький // Демографические исследования. — 1993. — Вып. 17. — С. 109—116.

106. Рыбаков Е. С. Главное в деятельности физкультурных организаций Украины / Е. С. Рыбаков // Проблемы управления физкультурным движением / под общ. ред. В. И. Жолдака. — Казань, 1973. — С. 118—126.

107. Савицкий П. Ф. Организация физкультурно-оздоровительной работы : учеб. пособие для слушателей ф-та повышения квалификации / П. Ф. Савицкий. — К. : КГИФК, 1992. — 33 с.

108. Сім ініціатив Президента України з покращання здоров'я українського народу. — К., 2007. — 16 с.

109. Соколов А. С. Роль и участие местных органов власти Германии и Франции в развитии физического воспитания и спорта / А. С. Соколов // Теория и практика физ. культуры. — 1999. — № 4. — С. 45—49.

110. Социальное явление // http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.

111. Спорт в Германии // <http://emigration.russie.ru/information/social-life/sport.htm>.

112. Спортивно-оздоровительная работа в Германии // Новости спорта для всех : менеджмент и маркетинг физкультурно-оздоровительных услуг в зарубежных странах. — 1994. — № 3. — С. 8—14.

113. Справочник физкультурного работника / под ред. П. Ф. Савицкого. — 2-е изд., испр. и доп. — К. : Здоров'я, 1976. — 343 с.

114. Спутник физкультурного работника / под общ. ред. В. А. Ивонина. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Физкультура и спорт, 1977. — 352 с.

115. Столяров В. И. Парадокс отношения населения к “спорту для всех” и пути его решения / В. И. Столяров // Материалы Всесоюз. науч.-практ. конф. “Физическая культура и здоровый образ жизни” / под ред. П. А. Виноградова. — М. : ВНИИФК, 1990. — С. 82—93.

116. Суник А. Б. Российский спорт и олимпийское движение на рубеже XIX—XX веков / А. Б. Суник. — М. : Сов. спорт, 2001. — С. 198.

117. Терминология спорта. Толковый словарь спортивных терминов [сост. Ф. П. Суслов, Д. А. Тышлер]. — М. : СпортАкадемПресс, 2001. — 480 с.

118. Тугарин А. В. Функции и информационное обеспечение управления массовой физической культурой в деятельности спорткомитета республики (на примере Украинской ССР) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук / А. В. Тугарин. — К. : КГИФК, 1986. — 22 с.

119. Універсальний словник-енциклопедія [гол. ред. М. Попович]. — К. : Ірина, 1999. — 1551 с.

120. Физкультура и спорт в Финляндии // <http://virtual.finland.fi/finfo/russian/sportexe.html>.

121. Философия и социология спорта в XXI веке : “Круглый стол” журнала “Теория и практика физической культуры” совместно с кафедрой философии и социологии РГАФК // Теория и практика физ. культуры. — 2000. — № 6. — С. 46—55.

122. Фурманов А. Г. Оздоровительная физическая культура : учеб. [для студ. вузов] / А. Г. Фурманов, М. Б. Юспа. — Минск : Тесей, 2003. — 528 с.

123. Хоули Э. Руководство инструктора оздоровительного фитнеса / Э. Хоули, Б. Френкс. — К. : Олимп. л-ра, 2004. — 376 с.

124. Царик А. В. Пути и факторы формирования потребности в физическом совершенствовании человека / А. В. Царик // Теория и практика физ. культуры. — 1984. — № 3. — С. 32—35.

125. Цільова комплексна програма “Фізичне виховання — здоров’я нації”. — К., 1998. — 48 с.
126. Цьось А. В. Закономірності розвитку фізичної культури / А. В. Цьось // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. — Х. : ХДАДМ (ХХПІ), 2003. — № 13. — С. 65—72.
127. Цьось А. В. Розвиток фізичного виховання на території України з найдавніших часів до початку XIX ст. : дис. ... доктора наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02 / А. В. Цьось. — Луцьк, 2005. — 427 с.
128. Шаги к здоровью: основа для содействия физической активности в целях укрепления здоровья в Европейском регионе. — Копенгаген : Европейское региональное бюро ВОЗ, 2007. — 45 с.
129. Юбилейный Олимпийский конгресс — конгресс единения // Наука в олимпийском спорте. — 1995. — № 1—2. — С. 67—70.
130. Adult Fitness Tax Credit // <http://www.adultfitnessstaxcredit.ca/>.
131. Andeu J. Sport and European Union / J. Andeu // European Crossroads: Sport — Front Door to Democracy. — Strasbourg : European Youth Centre, 2004. — P. 61—63.
132. Arnaut J. L. Independent European Sport Review 2006 / J. L. Arnaut. — Brussels : EU, 2006. — 175 p.
133. Aura O. Sport for All and Health enhancing Physical Activity in Corporations, Indicators and Results in Finland / O. Aura, G. Ahonen // 10th World Sport for All Congress 2004: book of Abstracts. — Rome, 2004. — P. 140.
134. Bartoluci M. Sport for All — its essence and the ways of its promotion / M. Bartoluci, D. Omrčen, S. Bartoluci // Making sport attractive for all, proceedings book / XVI European Sports Conference (Dubrovnik, September 24—26, 2003). — Zagreb : Ministry of Education and Sport of the Republic of Croatia, 2003. — P. 26—35.
135. Baumann W. Sport und Wirtschaft: Steigende Teilnahme — wachsender Markt / W. Baumann // Der Sport — ein Kulturgut unserer Zeit. — Frankfurt am Main : Deutscher Sportbund, 2000. — S. 294—296.
136. Baumann W. Letter of the Secretary General / W. Baumann // TAFISA Magazine. — 2007. — # 1. — P. 88—91.
137. Baumann W. Sport for All — the Second Wave of Globalization in Sport. Findings of the 4th TAFISA World Sport for All Survey / W. Baumann // Abstracts Book 12th World Sport for All Congress 2008. — Genting Hsghlands, 2008. — P. 128.
138. Benaziza H. Sport for All can make a significant contribution to the WHO Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health / H. Benaziza // 11th World Sport for All Congress “PHYSICAL ACTIVITY : Benefits and Challenges”. — Havana, 2006. — P. 20—29.
139. Belloc B. Une nomenclature pour les activités et sportives: 335 disciplines, 34 familles, 9 classes / B. Belloc // Bulletin de statistiques et d’études. — Paris : Ministère de la Jeunesse et des Sports, 2002. — 6 p.

140. Beretti-Liverneaux E. Le poids économique du sport en 2002 / E. Beretti-Liverneaux // Bulletin de statistiques et d'études. — Paris : Ministère de la Jeunesse, des Sports, et de la Vie Associative, 2004. — 4 p.
141. Booth F. Why humans need to be active to stay healthy / F. Booth, S. Lees, M. Laye // Book of Abstracts of the 11th annual congress of the European College of Sport Science. — Cologne : Sportverlag Strauss, 2006. — P. 13.
142. Brehm W. "To get Germany moving" — aims, target-groups, programs, evidence of health-Sport / W. Brehm, K. Bös // Book of Abstracts of the 11th annual congress of the European College of Sport Science. — Cologne : Sportverlag Strauss, 2006. — P. 431.
143. Chaker A. Study on national sports legislation in Europe / A. Chaker. — Strasbourg : Council of Europe, 1999. — 144 p.
144. Chaker A. Good governance in sport / A. Chaker // A European survey. — Strasbourg : Council of Europe, 2004. — 101 p.
145. Contributions of Sport Canada // http://www.pch.gc.ca/pc-ch/sujets-subjects/sport/index_e.cfm.
146. Delibašić Z. Sport for All and elderly population / Z. Delibašić // Making sport attractive for all, proceedings book / XVI European Sports Conference (Dubrovnik, September 24–26, 2003). — Zagreb : Ministry of Education and Sport of the Republic of Croatia, 2003. — P. 36–38.
147. Dienstl E. The German route to Sport for all / E. Dienstl // Making sport attractive for all, proceedings book / XVI European Sports Conference (Dubrovnik, September 24–26, 2003). — Zagreb : Ministry of Education and Sport of the Republic of Croatia, 2003. — P. 39–43.
148. Dixon B. Australia — Preparing the Nation for Sport for All / B. Dixon // J. of Asia/Pacific Sport for All. — 2005. — N 1. — P. 105–114.
149. Donnelly P. Sport for All in Educational Institutions: the Canadian Case / P. Donnelly, B. Kidd // 10th World Sport for All Congress 2004 : book of Abstracts. — Rome, 2004. — P. 244.
150. Draft CONSTITUTION FOR EUROPE // European Sport Policy Documents. — Strasbourg : Council of Europe, 2004. — P. 33–35.
151. Economic Impacts: Strengthening Canada The Socio-economic Benefits of Sport Participation in Canada : Report August 2005 // http://www.pch.gc.ca/progs/sc/pubs/socio-eco/8_e.cfm.
152. European Year of Education through Sport 2004 // http://ec.europa.eu/sport/action_sports/aees/aees_overview_en.html.
153. Gauvisin L. Stratégies éprouvées et prometteuses pour promouvoir la pratique régulière d'activités physiques au Québec / L. Gauvisin. — Québec : Gouvernement du Québec, 2004. — 31 p.
154. Goslin A. Sport for All and Social Integration: the Case of South African Rainbow Nation / A. Goslin // TAFISA Magazine. — 2007. — N 1. — P. 66–70.
155. Health Impacts: Strengthening Canada The Socio-economic Benefits of Sport Participation in Canada — Report August 2005 // http://www.pch.gc.ca/progs/sc/pubs/socio-eco/5_e.cfm.

156. Heinila K. Social Research and Sport in Finland / K. Heinila // Sportwissenschaft. — 1989. — Vol. 18. — P. 8—25.
157. Ikeda M. Sport for All in Japan: Second edition / M. Ikeda, Y. Yamaguchi, M. Chogahara. — Tokyo : Sasakawa Sports Foundation, 2004. — 41 p.
158. Intervention de Mme Roselyne Bachelot-Narquin devant le Comité national olympique et sportif français (Paris, 23 mai 2007) // http://www.jeunesseports.gouv.fr/accueil_5/ministre_201/discours_220/intervention-mme-roselyne-bachelot-narquin-devant-comite-nationale-olympique-sportif-francais_1602.html.
159. Jackson R. Sport Administration Manual / R. Jackson. — Lausanne : IOC, 2005. — 455 p.
160. Jasiak H., Jotan A. Leksykon sportu dla wszystkich / H. Jasiak, A. Jotan. — Warszawa: Centrum Artystyczno-Reklamowe, 2005. — 336 s.
161. Joint declaration by the troika ministers responsible for education and sport and European Commission // <http://ec.europa.eu/sport/documents/jointdeclaration.pdf>.
162. Köhler H. Der Sport — eine wichtige Kraftquelle für die Gesellschaft / H. Köhler // DSB : Jahresmagazin. — 2005. — S. 10.
163. La code du sport // http://www.jeunesse-sports.gouv.fr/sports_1/organisation-du-sport-france_8/role-du-ministere_9/code-du-sport_563.html.
164. Les CHIFFRES CLÉS du SPORT: octobre — 2004. — Paris : Ministère de Jeunesse et des Sports, 2004. — 14 p.
165. Le week-end du sport en famille // http://www.jeunesse-sports.gouv.fr/sports_1/acces-au-sport-pour-plus-grand-nombre_32/les-fonctions-sociale-educative-du-sport_45/les-fonctions-sociale-educative-du-sport_566.html.
166. Overview of Canadian Participation: Strengthening Canada The Socio-economic Benefits of Sport Participation in Canada — Report August 2005 // http://www.pch.gc.ca/progs/sc/pubs/socio-eco/2_e.cfm#1.
167. Palm J. Political impact, low budget — searching solutions for Sport for All in developing countries / J. Palm // 10th World Sport for All Congress 2004 : Book of Abstracts. — Rome, 2004. — P. 199.
168. Palm J. TAFISA and the WHO Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health / J. Palm // TAFISA Magazine. — 2006. — N 1. — P. 14—19.
169. Parry J. Sport for All and Publik Health / J. Parry // Journal of Asiania Sport for All. — 2005. — N 1. — P. 1—15.
170. Physical activity and health in Europe: evidence for action / eds. N. Cavill, S. Kahlmeier, F. Racioppi. — Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2006. — 40 p.
171. Physical Activity Levels among Canadian Adults // http://www.cflri.ca/eng/levels/adult_levels.php.
172. Physical Activity, Sport for All and Health: Resolution of the General Assembly of TAFISA // TAFISA Magazine. — 2006. — N 1. — P. 49.
173. Pour tout savoir sur les projets 1, 2, 3 ... à vous de jouer. — Paris : Ministère de Jeunesse et des Sports, 1999. — 11 p.

174. Raynaud J. Sport for All in Response to the "Banlieu" Riots / J. Raynaud // TAFISA Magazine. — 2007. — N 1. — P. 71—73.
175. Recensement national des équipements sportifs, espaces et sites de pratiques: Présentation de la démarche, des premiers résultats et de l'outil d'exploitation. — Paris: Ministère de la Jeunesse, des Sports, et de la Vie Associative, 2004. — 19 p.
176. Reinsch M. Der ostdeutsche Sport zwischen Nostalgie und Neuorientierung / M. Reinsch // DSB : Jahresmagazin. — 2005. — S. 92—93.
177. Report of the Expert Panel for the Children's Fitness Tax Credit // http://www.fin.gc.ca/activty/pubs/ctc_1e.html.
178. Resolution (76) 41 on Principles for a Policy of Sport For All // The Council of Europe and Sport 1966—1998: Legal and Political texts. — Strasbourg : Council of Europe, 1999. — P. 51—53.
179. Salmon A. How can we influence the decision-makers to implement Sport for All policies and programmes? / A. Salmon // 11th World Sport for All Congress "PHYSICAL ACTIVITY: Benefits and Challenges". — Havana, 2006. — P. 122—129.
180. Savola J. Finland: Go30 — a 30-Minute Campaign / J. Savola // TAFISA Magazine. — 2006. — N 1. — P. 4—7.
181. Speaking Notes for The Honourable Helena Guergis, P. C., M. P. Secretary of State (Foreign Affairs and International Trade) and (Sport): At the Scotties Tournament of Hearts. Lethbridge, Alberta February 23, 2007 // http://www.pch.gc.ca/pc-ch/discours-speeches/2007/geurgis/2007-05-02_e.cfm.
182. Sport and Physical Education in Finland / eds. M. Palkama, L. Nieminen. — Helsinki : The Finnish Society for Research in Sport and Physical Education, 1997. — 40 p.
183. Sport for a Better World: Report on the International Year of Sport and Physical Education 2005. — New York: United Nations, 2006. — 423 p.
184. Sport for Development and Peace: Towards Achieving the Millennium Development Goal. Report from the United Nations Inter-Agency Task Force on Sport for Development and Peace. — Geneva : United Nations, 2003. — 36 p.
185. Sport for peace and development: International Year of Sport and Physical Education. Report of the Secretary-General // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/461/29/PDF/N0446129.pdf>.
186. Sport für alle // Sport in Deutschland. — Frankfurt am Main : Deutscher Sportbund Generalsekretariat, 2003. — S. 35—42.
187. Sport: Germany's largest association. — Frankfurt am Main : Deutscher Sportbund, 2004. — 16 p.
188. Survey from Israel Sport for All Association // ASFAA Newsletter. — Busan : ASSFAA Secretariat, 2005. — P. 9.
189. TAFISA // <http://www.maxar.de/joomla/index.php>.
190. Tax on Television Rights approved in France // Sport Information Bulletin. — 2000. — N 1. — P. 29.

191. The Canadian Sport Policy // http://www.pch.gc.ca/progs/sc/pol/pcs-csp/2003/1_e.cfm.
192. The Council of Europe and sport. — Strasbourg : Council of Europe, 2000. — 10 p.
193. The leisure trends in Germany // Sport Information Bulletin. — 2000. — N 2. — P. 89—90.
194. The Magglingen Call to Action 2005 // http://www.magglingen2005.org/downloads/Magglingen_call_to_action.pdf.
195. The 2004 SSF National Sport-Life Survey: Executive Summary. — Tokyo : Sasakawa Sports Foundation, 2005. — 5 p.
196. The World health report : 2002 : Reducing risks, promoting healthy life. — Geneva : World Health Organization, 2002. — 238 p.
197. Tönise T. Council of Europe and Sport / T. Tönise // Sports in Europe. — 2007. — N 3. — P. 3.
198. Viti A. A new course: morality, rediscovery of human values and pluralism / A. Viti // 10th World Sport for All Congress 2004: Book of Abstracts. — Rome, 2004. — P. 83.
199. Walker G. How to include as many people as possible? / G. Walker // Making sport attractive for all, proceedings book / XVI European Sports Conference (Dubrovnik, September 24—26, 2003). — Zagreb : Ministry of Education and Sport of the Republic of Croatia, 2003. — P. 21—25.
200. Weber W. Die wirtschaftliche Bedeutung des Sports / W. Weber, C. Schnieder, N. Kortlüke, B. Horak. — Schorndorf : Hofmann, 1995. — 394 s.
201. White Paper on Sport // http://ec.europa.eu/sport/whitepaper/wp_on_sport_en.pdf.
202. World Sport for All Congress // http://www.olympic.org/uk/organisation/commissions/sportforall/congress_uk.asp.
203. Yamaguchi Y. Sport for All and National Policy in Japan / Y. Yamaguchi // The 8th Asia-Pacific Sport for All Association Congress: Extract Report. — Taipei : Chinese Taipei Olympic Committee, 2004. — P. 61—66.
204. Yamaguchi Y. Integration and Sport for All: The Japanese Perspective / Y. Yamaguchi // TAFISA Magazine. — 2007. — N 1. — P. 41—45.

КОНЦЕПЦІЯ ГУМАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ЗАЛУЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ДО РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СПОРТУ ДЛЯ ВСІХ В УКРАЇНІ

Гуманізм: сутність, еволюція та технології

Термін “гуманізм” походить від лат. *humanus* — людський, людяний, ці два слова різняться між собою: людський — характеризує те, що належить кожній людській істоті, а людяний — вважається вищим стилем поведінки людини. Гуманне — тобто шляхетне, гідне чесною людини [1].

У науковий обіг термін “гуманізм” увів німецький педагог Ф. Нітхаммер у 1808 р. Він вкладав у це слово вищу, самодостатню і самопізнавальну значущість людини і характеризував антилюдським усе, що сприяє відчуженню людини та її самовідчуженню [22, 9]. Видатний італійський гуманіст Леонардо Бруні визначав гуманізм як “пізнання тих речей, які стосуються життя, звичаїв і вдосконалюють та прикрашають людину”. Головною є здатність людини робити вибір між добром і злом і дотримуватися добра [10, 127].

Гуманізм — це філософський і етико-соціологічний принцип ставлення до людини як до вищої цінності. Як духовно-культурне явище гуманізм є головним змістом цивілізаційного процесу, в ході якого він проявляється у різноманітних якостях: етична норма, соціальний ідеал, духовна цінність, свобода волі, взаємодопомога і співробітництво, повага до прав і достоїнств особистості, рівність і рівноправність, справедливість, захист від зла і насильства [59, 364].

Сучасними науковцями гуманізм розглядається як одна з фундаментальних характеристик суспільного буття та свідомості, певний напрям мислення та діяльності, що орієнтується на благо всіх людей як найвищу цінність та вищий зміст життя за безумовної поваги до свободи кожної особистості [17, 6].

Під гуманізмом, на думку В. М. Ярошенко, необхідно вбачати кардинальну зміну в саморозвитку суспільних відносин, пов’язаних із тим, що підставою для визначення дійсності стає не зовнішній

світ (природа або Бог), а розвинений суспільний суб'єкт (індивід і суспільство) [87, 4].

Гуманізм, визначають також як систему поглядів на людину як на найвищу цінність, що склалася історично, яка вважає благо людини критерієм суспільної оцінки, а принцип людяності — необхідною нормою відносин між людьми. В його основі — сукупність моральних цінностей і норм поведінки, що утверджує ставлення до людини як до “міри всіх речей” [4, 7].

Гуманізм як світогляд — це мистецтво рівноваги між публічними та приватними інтересами на основі тріади демократії, ринку і морально-правових імперативів [18, 352].

У вузькому розумінні гуманізм — це світогляд, що визнає достоїнство кожної людини вищою цінністю всього людства. Це визначення припускає усвідомлене уявлення про гуманізм, яке доступне тому, хто схильний відчувати і мислити відповідним чином. Гуманізм у широкому контексті — це феномен культури, що стимулює загальний прогрес світової цивілізації. Синтез двох уявлень спричиняє розуміння гуманізму як відкритої системи, що динамічно розвивається: 1) поглядів, уявлень, моральних принципів, що заперечують усі види нерівності між індивідом та суспільством; 2) практичних дій, що реалізують цей принцип в економічній, політичній і юридичній сферах буття. Зазначимо, що одне положення в цій системі залишається незмінним — визнання людського достоїнства вищою цінністю світу [18, 181—182].

Російський культуролог Т. В. Панфілова характеризує поняття гуманізму як “історично обумовлену систему поглядів, що визнає людину самодостатньою цінністю, розглядає її як свідомий об'єкт своїх дій, розвиток якого за законами власної діяльності є необхідною умовою розвитку суспільства”. Під гуманізмом дослідники розуміють прагнення до людяності [Цит. за 7, 16].

На конференції, присвяченій створенню Гуманістичного Інтернаціоналу, секретар із міжнародних зв'язків цієї організації Г. Віндборо звернув увагу на такі аспекти гуманізму, як гуманітарна турбота про щастя окремих людей, народів або сукупне позначення гуманітарних і суспільних дисциплін [21, 216].

Проведений теоретичний аналіз дефініцій гуманізму дає можливість визначити основні характеристики зазначеного явища для їх дослідження як в історичному розрізі, так і в різних проявах суспільного життя на сучасному етапі.

Кожний тип цивілізації відрізнявся від попереднього певним комплексом уявлень про гуманізм, відповідними засобами і механізмами реалізації гуманних відносин у соціальному житті. Зародження гуманізму, пов'язане з поняттями рівності, справедливості, честі, достоїнства, відбулося ще у первісному суспільстві. У старо-

давніх Індії, Єгипті, Китаї, Греції, Римі виникають різні форми духовної культури, що розвиваються на професійній основі, у філософії формуються вчення про людину та її духовні якості, що і стало головним змістом гуманістичної ідеології і цивілізаційного процесу [59, 364—365]. Важливою є ідея гуманізму — уявлення про людину як найвищу цінність, суб'єкта всіх основ людського життя, творця культури. В цих умовах перед людиною, яка переросла родоплемінні відносини, де вона усвідомлювала себе частиною цілісного родового колективу, постала проблема осмислення свого “Я” [24, 290].

Ряд учених підкреслюють особливу роль трьох історичних періодів у розвитку гуманізму — античності, епохи Відродження і періоду капіталізму [21, 217].

В античній філософській спадщині можна виокремити декілька концептуальних положень, які тією чи іншою мірою послужили основою для формування концепції гуманізму в подальшому. Перш за все, це положення про те, що людина може мати незалежні і самостійні судження, якими вона керується у своєму житті, і відповідно людина може бути вищою за всі загальноприйняті правила, традиції, думки. Це переконання було сформоване софістами — античними “вчителями мудрості”, які стверджували, що “людина є мірилом усіх речей”. Це означає, що речі не є перед людьми такими, якими вони є самі по собі, і люди, які мають достатній досвід і знаходяться в особливих ситуаціях, мають власне бачення речей. Індивід, окрема людина, виступає мірилом усіх речей, ніби їхнім еталоном [22, 11].

У період Середньовіччя гуманістичні погляди розроблялися в рамках релігійних учень. Релігія вчила про необхідність всезагальної любові людини до людини, навіть якщо йшлося про запеклих ворогів. Церква вимагала примирення з дійсністю, якою б жорстокою вона не була, вчила смиренню і покорі задля спасіння душі і райського життя на тому світі [59, 365]. Релігія фактично санкціонувала соціальний порядок: духовенство домінувало у всіх сферах життя суспільства, особливо духовній. Право, мораль, філософія, освіта, мистецтво були пронизані релігійними постулатами. Утвердження нового християнського світогляду відбувалося шляхом знищення античного культу чуттєвої людини. Життєві цінності, сенс життя людини були перенесені з реального в потойбічний, трансцендентний світ. У зв'язку з цим по-новому бачиться і сама людина. Оскільки вищим критерієм реальності стає духовність, то тілесні характеристики людини нова християнська думка проголошує неістотними. Головне — душа, духовне, дух [24, 297].

В епоху Відродження гуманізм вперше формується як ідеологічно-синтетична концепція, що ґрунтується на розвитку всієї системи гуманітарного знання. В оцінці людини Відродження

рішуче пориває з традиціями раннього Середньовіччя: замінює теоцентричний тип світогляду на антропоцентричний, спрямований на людину. Гуманізм стає ідейною основою всіх форм духовної культури. В епоху Відродження вперше висувається ідея людяності [59, 367].

Суспільний ідеал Відродження — майже завжди естетична утопія: “життя гарних людей у прекрасному оточенні, насиченому атмосферою мистецтва, в гарних будинках, у гарних містах”. У свідомості учасників ренесансного руху прекрасне як домінуюча естетична категорія ототожнювалося з гуманізмом [8, 56].

Проблема ренесансного гуманізму — це протиріччя між зіставленням античних і християнських елементів, в основі якого — філософсько-богословська дискусія про співвідношення божественного і людського, трансцендентного й іманентного [83, 11]. Необхідно відмітити, що ренесансний гуманізм не міг бути духовною програмою саморозвитку кожної людини. Він був орієнтований на творчу еліту і тому позначений вузькою кастовістю [56, 318].

Гуманістичний рух, що формувався в Італії в кінці XIII — на початку XVI ст., був пов'язаний із появою людей розумової праці і зростанням їхньої ролі в суспільстві. З'явилися заняття і професії, які виходили за рамки загальноприйнятого, освяченого церквою, набору знань: філологічно-лінгвістичні дослідження текстів, в основному античних авторів; переклади, відновлення первісної “чистоти” латині, — це оцінювалося як світське знання — “studio humana”, звідки пішла назва гуманізм [9]. Якщо у широкому розумінні гуманізм означає прагнення до створення гідних людини умов життя, то у вузькому значенні в епоху Ренесансу він був наповнений конкретним змістом — це світська наука та освіченість на протигагу вченому богослов'ю. Головним було те, що гуманістичний рух Відродження вплинув на створення нового світогляду, що привів до значних змін у всій європейській культурі. Центральною ланкою цього світогляду було проголошення величі і безмежних можливостей людини [24, 299].

На думку В. Д. Литвинова, у розвитку ренесансного гуманізму в Україні можна виокремити три етапи. Перший (приблизно до середини XVI ст.) типологічно подібний до раннього італійського. В цей час гуманістів більше цікавить суспільно-політична, конфесійна та етична проблематика. У другий період (від другої половини XVI ст. — до початку XVII ст.) відбувається інтенсивна розробка ранньогуманістичних ідей у переплетенні з реформаційними, а також з ідеями візантійського Відродження. На цьому етапі з'явилися відомі культурно-просвітницькі, наукові, літературні й освітні об'єднання, роль яких була подібна до італійських академій

чи північноєвропейських учених товариств. Характерною ознакою того часу стало активне формування історичної самосвідомості українського народу, розвиток ідеалу гуманістичного патріотизму. Третій період — друга третина XVII—XVIII ст. — ознаменувався напрацюванням комплексу гуманістичних ідей, що розвивалися в контексті епохи бароко [53, 12].

Барокова концепція української людини широко висвітлена в творах Г. С. Сковороди, П. Куліша, І. Я. Франка та інших видатних представників української духовної культури. У цій концепції людина постає як невід'ємна частина Всесвіту.

Ідеї, проголошені Г. С. Сковородою, не втратили своєї актуальності і привабливості. Для суспільства — це ідея викорінення соціального зла, несправедливості, відкриття і стимуляція кращих сил людини, спроможних протистояти злу. Г. С. Сковорода, можливо, був одним із перших мислителів Європи, хто усвідомив суперечність між науково-технічним і моральним прогресом. Його вчення, щира філософія серця, ідеї гуманізму наводять на роздуми й сьогодні, оскільки проблема людини та її щастя — завжди знаходяться у центрі існування суспільства, на якому б етапі свого розвитку не перебувала людина [87, 3Л].

Справжнє щастя людини, за переконанням українського філософа, — незалежне від зовнішніх факторів буття і тому може стати надбанням кожної людини. Але це щастя не приходить саме. Для усвідомлення його необхідно оволодіти вищою з усіх наук — наукою про щастя як “економію власного нашого внутрішнього світу”. Те, що є необхідним для справжнього щастя, є таким же легким, як повітря й вода. Тому досягти щастя — означає досягти душевного миру. Щастя пов'язується із почуттями вдячності, любові, дружби. Воно знаменує “друге народження” людини, яке є логічним результатом, реалізацією нею сенсу власного життя [20, 98].

Екзистенційну за своєю суттю філософію серця Г. С. Сковороди гідно продовжили Т. Г. Шевченко, М. М. Костомаров та інші мислителі.

Абстрактні, навіть дещо романтичні, антропоцентричні ідеали гуманізму Відродження далі трансформуються у дослідницькі аналітичні програми нового типу буржуазного гуманізму, який в умовах таких капіталістичних новацій, як фабрика, конституція, парламент, намагається подолати розрив цілісності людського буття, оскільки товарно-грошові форми організації економіки ліквідують універсального середньовічного виробника. Парадигма натуралізму стає філософською методологією емпіричного і теоретичного вивчення людини в цілому та її окремих характеристик — тілесних, інтелектуальних, моральних, політичних. Розуміння людини як природної тілесної особи, вписаної в природу, з набором природних

здібностей і сил, з якостями вродженого природного розуму як родової основи діяльності людини виступає в ролі підстави, що пояснює розуміння суспільства. Антропологічна методологія використовується у соціальному пізнанні, в пошуку практичних принципів політики, права, етики [79, 11—12].

Відповідно до світогляду Нового часу кожна людина — це неповторний індивід, вимушений, у силу суспільного характеру людського існування, взаємодіяти з іншими, такими самими, як і він, неповторними і незалежними індивідами. Результати цих взаємодій залежать від вихідних якостей індивідів, що взаємодіють, від законів суспільства, в якому відбувається ця взаємодія. Герой цієї культури — передовсім самодіяльний індивід, який усвідомлює своє призначення і діє заради встановлення розумного, а значить, найкращого способу життя. Світ, в якому він діє, існує незалежно від нього, але цей світ відкритий для його розуму і почуттів, і тому доступний людським можливостям для удосконалення [22, 16].

На той час значної актуальності набула відповідь на головне питання філософії — про відношення мислення до буття, духу до природи. Філософи розділилися на дві групи, відповідно до того, як вони відповідали на це питання. Ті, які стверджували, що дух існував перший, ніж природа, визнавали створення світу, інші, наприклад Гегель, у філософських працях створення світу подавали у дещо заплутаному вигляді. Від Декарта до Гегеля і від Гоббса до Фейєрбаха філософів спонукала не лише сила чистого мислення. У дійсності їх спонукав головним чином бурхливий розвиток природознавства і промисловості. Ідеалісти, як і матеріалісти, все більше наповнювали свої вчення матеріалістичним змістом і намагалися примирити протилежності духу і матерії [10, 99].

Метафізичною основою гегелівської філософії був пантеїзм — наука про те, що індивідуум, народи, вся людськість і природа, все разом є Бог. Фейєрбах та радикальні гегельянці цей загальний пантеїзм перетворили на гуманістичний пантеїзм. Вони вважали, що Бог — це людина і людськість. Ідеал, який християни шукають у Богові, вони знаходили у людині, підносячи її до рівня Бога [7, 21]. Фейєрбах розуміє матеріалізм, як загальний світогляд, що базується на певному розумінні відношення матерії і духу історичного періоду XVIII ст. Матеріалізм був переважно механічним, тому що з усіх природничих наук логічного завершення досягла тільки механіка твердих тіл (земних і небесних). Хімія існувала ще в наївній формі, біологія тільки починала свій розвиток [10, 98—99].

Відштовхуючись від гуманістичних систем німецької класичної філософії XIX ст., виникає марксизм як потужний духовний прорив до справді людської емансипації, до соціального звільнення. Ця спочатку гуманістична інтенція марксизму дозволила ототож-

нити марксизм і гуманізм, хоча гуманізм у рамках марксизму не є автономною теорією. У світлі формальних критеріїв гуманізму марксизм є ніби адекватною формою гуманізму, містить формулювання гуманістичних ідеалів і критеріїв, соціально-філософський аналіз факторів дегуманізації. Становлення практичного гуманізму для Маркса — це комунізм як позитивна відміна приватної власності та в силу цього як справжнє наділення людською суттю людини і для людини, а тому як повне і таке, що проходить свідомим способом із збереженням всього багатства попереднього розвитку, повернення людини до самої себе [79, 13—14].

Моральний пафос гуманістичного вчення не міг нейтралізувати слабкі місця доктрини: ілюзія можливості людини бути необмеженим господарем над природою, певна абсолютизація індивідуальності, нехтування соціальними факторами людського життя тощо. Звернувши особливу увагу на ці моменти, матеріалістична, в тому числі марксистська, концепція запропонувала соціально визначену модель гуманізму суспільної асоціації, що здатна подолати відчуження людини, “в якій вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку всіх” — “практичний”, “позитивний гуманізм” (як зазначав К. Маркс) [Цит. за 2, 65].

Відповідно до марксистського вчення, становлення людини і людяності визначаються одним і тим самим фактором — працею. Ця ідентифікація гуманізації розкривається у процесі застосування принципу історизму, відповідно до якого суть явища чи процесу можна пізнати тільки тоді, коли стає зрозумілим, як вони виникли і розвивалися [2, 23]. Праця виступає для Маркса передовсім як суспільне відношення до природи, її суспільний характер включається в розуміння суті людини. Людина і суспільство нерозривні, і тільки в суспільстві, в певних соціальних утвореннях, на думку Маркса, вона реалізується як людина [81, 56].

Інтернаціональний заклик Маркса “Пролетарі всіх країн, єднайтеся!” означає, що індивідуум, особисте “Я” нічого не варте порівняно з масою. На цій основі історичного матеріалізму базується соціалізм, свідомо антиіндивідуалістичний, для якого свідомість і совість індивіда не мають ніякого значення, цінні тільки свідомість і совість колективу, пролетарської маси. А оскільки клас пролетарів численніший за клас капіталістів, то на підставі загально визнаного принципу більшості соціалізм убачає людство в масі пролетарів, ідеалізує їхні бажання й устремління. Однак мимоволі постає питання: якщо індивідуум — ніщо, як це проголошують колективісти, то звідки ж потім маса тих індивідуумів одразу набуває вартості? Коли індивідуум не має ніякої вартості, коли його свідомість і совість нічого не означають, чому ж тоді тисячі індивідуумів стають не тільки чимось, а, врешті-решт, усім? [7, 21].

Отже, головна гуманістична неможливість марксизму — це неможливість на його методологічній основі вийти на пріоритет індивіда — зміст і ціль гуманізму; неможливість вийти за межі “групової людини”, яка підпорядкована групі, до суверенного індивіда — суб’єкта, автора, творця численних зв’язків із групами різного рівня; неможливість дати теорію особистості як теорію людської індивідуальності. Ця неможливість закладена у теорії марксизму [57, 35].

Конкретно-історичний підхід до різних аспектів марксистського вчення дозволив зробити висновок про гуманістичний потенціал марксизму: саме гуманістичні мотиви марксистського вчення можуть пов’язати його з сучасністю, актуалізуючи певні ідеї і положення; головна вада гуманізму Маркса полягала в його самообмеженні вузькими класовими рамками; марксистська концепція гуманізму певною мірою продовжила і розвинула гуманістичну тенденцію в еволюції соціального знання, одночасно деформуючи її, односторонність і тоталітаризм деяких постмарксистських світоглядно-методологічних установок сприяли подальшому перекрученню вказаної тенденції, перетворенню її у псевдогуманістичну [35, 11]. Марксизм багато в чому залишився під впливом класичної філософії з її прагненням побудувати універсальні, всеохоплюючі системи [80, 309].

У сталінський період “пролетарський гуманізм” ґрунтується на насильстві над особистістю, нещадній боротьбі з опозиційними верствами населення буцімто за побудову безкласового суспільства. У цьому випадку ортодоксальні марксистські намагались обґрунтувати досягнення начебто людських відносин шляхом запеклої боротьби, жорстокості і ненависті [21, 235].

“Новий гуманізм”, характерний для другої половини ХХ ст., становить систему заперечень тоталітарного, антидемократичного режиму, в якому б конкретному соціально-політичному вигляді він не існував. У 1950-ті роки в європейській соціально-філософській думці виразно простежуються два напрями гуманістичної орієнтації. Один із них пов’язаний з осмисленням людської долі у світлі можливостей і перспектив соціального поступу. Другий концентрує увагу на сучасних проблемах буття людини. Саме тоді виникають і активно впроваджуються різні соціальні проекти гуманізації людських стосунків на виробництві, в повсякденному спілкуванні. Показовою є концепція “якості життя” та “гуманістичного комунітаризму” (Е. Фромм). Широко розповсюджується екзистенціалістські проекти гуманізму: песимістичний (М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю) і оптимістичний — “позитивний екзистенціалізм” (Л. Тренс, М. Поланті, Р. Мей, Д. Гелбрун) [2, 65].

На початку XXI ст. проблема гуманізму стає особливо актуальною. Весь світ переживає дуже складний, відповідальний момент. З одного боку, гуманізм XVII—XX ст. потребує переосмислення та адаптації до нових історичних умов. З іншого — суспільні трансформації, які відбуваються у межах сучасної цивілізації і є ознакою переходу від індустріальних до постіндустріальних суспільств нової якості, ведуть до зростання потенціалу не тільки суспільств, а й окремої людини. Індивідуалізація сучасної цивілізації може вести як до гуманізації людства, так і до дестабілізації світу [25, 6].

Світ за останні півстоліття так змінився, що деякі соціально-культурні, політичні, естетичні, правові, економічні ідеали в цілому і гуманізму зокрема необхідно переглядати, уточнювати, особливо у зв'язку із загальною перебудовою світових економічних, політичних, військових, інформаційних відносин. Ідеали і принципи гуманізму будуть уточнюватись на принципах об'єктивного і реалістичного аналізу сучасної людини, її економічного, політичного, культурного і соціального світу, норм поведінки сучасних країн та їхньої еліти. Процеси глобалізації (хоч і неоднозначні, суперечливі), більш повне сприйняття кожною людиною себе як частки загальної людської цивілізації, зниження рівня глобального військового протистояння та інші світові і регіональні процеси впливають на ідеали суспільства, держави, соціальних груп і осіб, але не відмінюють їх. Народи постсоціалістичних країн ще п'ятнадцять років тому не могли навіть уявити, що їхній розвиток і цілі будуть обговорюватися з метою інтеграції у цивілізований світ, подолання кризи та бути рівними серед рівних [26, 11—12].

Науковці визначають сучасний гуманізм як світоглядну позицію, що базується на переконаннях:

а) у наявності в людини як представника людського роду невичерпних можливостей особистісного розвитку, розгортання притаманної високорозвиненій особистості продуктивної суб'єктної активності, зокрема, в таких напрямках, як цілеспрямована, вольова, ініціативна, творча, рефлексивна, наднормативна, надситуативна активність;

б) у тому, що вказані можливості (в індивідуальному специфічному варіанті) у принципі можуть бути реалізовані кожним індивідом (хіба що доводиться зважати на певні обмеження у випадках глибокої мозкової патології) за умови надання йому на послідовних вікових етапах потрібної соціальної підтримки;

в) у тому, що подальше здійснення такої підтримки (значною мірою — взаємопідтримки), інакше кажучи, внесення гуманістичних засад у соціальні стосунки, є, по-перше, можливим (хоч і наражається на чималі перешкоди) і, по-друге, необхідним з огляду як на прогресивні тенденції розвитку цивілізації, так і на притаманній їй небезпеки [3, 5—6].

Історичний розвиток суспільства засвідчив, що у суспільні відносини людство намагалося внести зміни і удосконалити їх, прагнуло до їх гармонізації. Створюючи ідеал особистості, людство передбачало розвиток у ній фізичної досконалості, високих моральних якостей та розвинутої естетичної свідомості. У творчій спадщині мудреців, філософів, істориків цей ідеал набирив різного словесного вираження, але зміст залишався один — людяність [29].

Відомо, що кожний історичний етап людської цивілізації висуває свою мету і завдання, вимагаючи розробки відповідних шляхів їх реалізації. Водночас, цивілізація “напрацьовує” такі цінності, які повинні мати наскрізну дію, не згинаючись під тиском конкретних історичних обставин. До надбань такого рівня можна віднести гуманістичне світосприйняття, шлях до якого лежить через певну систему виховання, адекватну меті — гуманізації людини [8, 89].

Гуманістичний потенціал суспільства — це сукупність можливостей, які містяться у відповідних умовах для найбільш повного вияву на даному етапі розвитку самої сутності людини. Тільки в суспільстві і через суспільство людина може реалізувати свої сутність, призначення, мету, досягти її в самовдосконаленні стосунків з іншими людьми. Життєдіяльність у загальному вигляді є внутрішнім протиріччям процесу само- і взаємореалізації людей, створення людини як особистості і громадянина [87, 4—5].

Сучасна глобалізація світу та гуманізація людських відносин приведуть, зрештою, до нового типу цивілізації — соціального гуманізму, що передбачатиме взаєморозуміння та поглиблення кооперації основних соціальних суб'єктів у вирішенні глобальних соціально-екологічних проблем [66, 11; 71, 15—16].

Таким чином, гуманізм виступає як історично змінна система поглядів, що визнає людину як особистість, її право на свободу, щастя, всебічний розвиток і вияв своїх здібностей. Гуманізм вважає критерієм оцінки соціальних інститутів і процесів благо людини, а принципи рівності, справедливості, людяності — бажаною нормою відносин між людьми.

Провідні вітчизняні філософи зазначають, що Україна повинна швидше йти шляхом розбудови суспільства, в якому гуманістичні ідеали мають посідати домінуюче місце в системі людських орієнтирів, а принципи гуманізму, людяності, поваги до особистості та її гідності стануть безумовними імперативами, нормами як офіційної політики, так і повсякденного життя. Визначальне кредо вітчизняної гуманітарної політики, її світоглядний принцип — визначення людини вищою цінністю суспільства, а турботу про неї — головною функцією держави.

Методологічну основу гуманізації різних сфер життєдіяльності сучасного українського суспільства становлять концепція “сталого людського розвитку” та теорія “людиноцентризму”. Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко та М. І. Михальченко підкреслюють, що концепція сталого людського розвитку спрямована на збалансування всіх показників життя — виробничих, соціальних, політичних, духовних, культурних, моральних. Людина в ній представлена як цілісна істота; суспільство — як система відносин, кожен вид з яких має гармонійно доповнювати одне одного [21, 395].

Гуманізмом сьогодення, як зазначає В. Г. Кремень, є світоглядна позиція людиноцентризму — філософія гуманістично орієнтованої політики і практики державотворення. Вона повинна бути спрямована на подолання внутрішньої порожнечі, фактичної руйнації свідомості та світогляду. Це філософія творення людини — конкретної, живої, енергійно напруженої, діяльності якої обумовлена єдністю розуму і душі. Людиноцентризм повинен стати основним виміром державної політики в новітній історії України [41].

Протягом останніх десяти років значно активізувався науковий пошук ефективних технологій гуманітарної політики в Україні, яка спрямовується на досягнення високого життєвого, духовного та інтелектуального рівня особистості, як в її власних інтересах, так і в інтересах суспільства в цілому.

Вітчизняними ученими досліджувались філософські засади гуманізації [21; 27; 35; 41; 48; 56; 77; 83], особливості гуманізації політичного процесу в Україні [25; 87], можливості туризму для гуманізації відносин між народами [66], питання гуманізації підготовки лікарів [60] та управлінської діяльності [19]. Найбільш комплексно вивчалась проблема гуманізації навчально-виховного процесу в закладах освіти [2; 3; 7; 8; 10; 17; 23; 50; 62; 65; 76].

На думку І. В. Родигіної, гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, розкритті здібностей учнів і задоволенні їхніх освітніх потреб; забезпеченні пріоритету загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи [62, 5].

Гуманізація освіти, як підтверджують результати дослідження, проведеного К. А. Балтремус, є досить масштабною у часі здійснення та складною за структурою, це процеси морально-психологічної перебудови людини, внутрішньої переорієнтації системи духовних цінностей, усвідомлення власної гідності і цінності іншої людини, формування почуттів відповідальності і причетності до минулого, сучасного і майбутнього [4, 7].

Гуманізація міжособистісних стосунків у педагогічному процесі сприяє утворенню оптимальної емоційно-психологічної атмосфери, в якій важливе місце посідає настанова суб'єктів взаємодії

на взаєморозуміння, співпрацю та взаємодопомогу, завдяки яким кожен учень добровільно та невимушено включається у систему гуманістичних стосунків, стаючи співучасником свого виховання. При цьому необхідна допомога з боку педагогічного колективу у створенні комплексу таких форм гуманістичних стосунків, які постійно залучатимуть школярів до суспільно корисних справ, формуватимуть почуття власної гідності й обов'язку, сприятимуть розумінню школярами основних гуманістичних понять їхньої сутності та суб'єктивної значущості, допоможуть підліткові реалізувати потреби у прояві гуманних вчинків та дій [50, 16].

Визначення мети гуманізації освіти у формуванні гуманістичної спрямованості особистості, відповідність цієї мети завданню професійної підготовки майбутніх менеджерів у контексті гуманізації управлінської діяльності обумовив теоретичне обґрунтування і розробку структури гуманістичної спрямованості особистості менеджера. Під гуманістичною спрямованістю І. Г. Герасимова розуміє діалектичну єдність мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, що базуються на ставленні до людини як до найвищої цінності, на відповідних діях та прагненні до отримання певних знань. Гуманістична спрямованість виявляється у ставленні особистості як до суспільства в цілому, так і до інших та самої себе. Науковцем визначено компоненти гуманістичної спрямованості, якими є потреби, мотиви, ідеали особистості; встановлено, що гуманістична спрямованість визначає і стимулює всі види і форми взаємин, зміст діяльності майбутнього фахівця; виявлено умови її формування [17, 7].-

У сучасній загальноосвітній школі гуманізація виховного процесу можлива за умови впровадження принципів гуманізму в мету, зміст, форми і методи урочної та позаурочної виховної діяльності школи, управління виховною діяльністю її педагогічного колективу, а також у характер взаємовідносин усіх його учасників. Як двосторонній процес гуманізація виховання особистості передбачає співпрацю і співтворчість учнів, учителів та батьків і може бути здійснена лише на засадах їх взаємодії [4, 15].

На основі аналізу існуючих підходів сформульовано систему критеріїв гуманізації навчально-виховного процесу з використанням інформаційних технологій: відповідність об'єктивних факторів розвитку суспільства (наявність національної самосвідомості, розвиненість громадянського суспільства, систем моралі, соціальне благополуччя) інтересам усебічного розвитку особистості; відповідність міжособистісних відносин у навчально-виховному процесі принципам рівності, співробітництва в досягненні загальних цілей, відмова від авторитарних методів; відповідність цілей, змісту і методів навчання цілям розвитку особистості, її здібностям, інди-

відуальним особливостям та інтересам; виключення можливих негативних впливів інформаційних технологій на здоров'я, психіку й поведінку людини; створення ресурсів освітнього процесу, що дозволяють отримати освіту самостійно особам, які мають об'єктивні і суб'єктивні обмеження на звичайні способи навчання; створення ресурсів виховного процесу, що дозволяють одержати доступ до скарбів світової культури за допомогою мережі Internet [65, 8].

Таким чином, на основі аналізу спеціальних літературних джерел з'ясовано сутність гуманізму, розкрито особливості його еволюції та охарактеризовано технології гуманізації окремих проявів суспільного життя в Україні на прикладі навчально-виховного процесу в закладах освіти.

Для обґрунтування концепції гуманізації процесу залучення населення до рухової активності доцільним видається здійснення аналізу спеціальних досліджень та публікацій, що стосуються шляхів, методів та інструментарію гуманізації сфери фізичної культури і спорту.

Протириччя та особливості гуманізації фізичного виховання та спорту

У фізичному вихованні з античних часів до сьогодення спостерігається діалектична єдність та протистояння гуманістичної та дегуманістичної орієнтації розвитку. Рівень домінування того чи іншого напрямку залежить від багатьох чинників, серед яких провідне місце посідають соціально-економічні відносини у суспільстві та цілі, які ставляться перед системою фізичного виховання різних груп населення.

В умовах тоталітарного суспільства характерним є підпорядкування системи фізичного виховання інтересам держави. Зокрема, в Радянському Союзі людина сприймалася як "гвинтик" бюрократичної машини, що забезпечує "будівництво комунізму". Пріоритетним був основний принцип дегуманізації: людина — засіб, а не мета системи.

Понад сімдесят років у Радянському Союзі незмінною була мета системи фізичного виховання різних груп населення — підготовка спочатку до соціалістичної, а згодом — комуністичної праці та оборони Батьківщини. Хоча і в 1980-х роках декларувались окремі аспекти гуманізації радянської системи фізичного виховання, реальна ж практика так званої "фізкультурно-оздоровчої роботи" мала військово-прикладну спрямованість.

Головною соціальною ознакою дегуманізації є відчуження фізичного виховання від людини та ігнорування ролі особистості, її потреб та інтересів. Як наслідок, не задіюються здібності

та творча енергія людини, ресурсний потенціал та внутрішні мотивації індивіда, що гальмує процеси самовдосконалення особистості.

Характерним проявом дегуманізації фізичного виховання, передусім у навчальних закладах усіх типів, виступає авторитаризм педагогічного впливу на дітей та молодь. Учитель, викладач фізичного виховання використовував авторитарний тиск на школярів та студентів із метою забезпечення на заняттях “військової дисципліни” та перманентної підготовки до складання та власне складання існуючих навчальних нормативів, що дублювали вимоги та норми комплексу “Готовий до праці та оборони СРСР”. Оцінка в цьому випадку виступала як зовнішній механізм примушування, критерій стандарту, до якого потрібно прагнути, навіть шляхом обмеження власних інтересів та потреб у реалізації своєї особистості. Отже, одне з найбільших антигуманістичних викривлень радянської системи фізичного виховання полягало в тому, що особистість постійно пригнічувалась та використовувалась в інтересах навчального процесу, а не навчальний процес слугував розвитку особистості.

У випадку переважання авторитарної парадигми фізичного виховання основним засобом управління навчальним процесом виступають страх, примушування та емоційне пригнічення особистості. Характерною особливістю таких відносин є вітання педагогом слухняності учнів і покарання їхньої самостійності. Учитель визначає такі навчально-виховні цілі та використовує такі засоби, які передовсім відповідають його інтересам, а не потребам учнів. Будь-яка непокоря вихованців придушується педагогом із допомогою різних, придатних, на його думку, для цього засобів. На превеликий жаль із цією метою на уроках фізичного виховання часто використовується покарання у вигляді виконання додаткових фізичних навантажень, що викликає в учнів відразу до рухової активності загалом.

Остання навчальна програма з фізичного виховання для загальноосвітніх навчальних закладів була затверджена в Радянському Союзі 1985 р. та, як і попередні, базувалась на комплексі ГПО й мала дегуманістичний характер. Навчальний матеріал розподілявся за принципом “усього по троху” та включав вправи з різних видів спорту (гімнастика, легка атлетика, спортивні ігри, плавання, боротьба тощо), а також передбачав розвиток окремих рухових здатностей. Протягом навчального року навчальний матеріал “монтувався” з недостатньо взаємопов’язаних між собою засобів, запозичених із легкої атлетики (біг, стрибки, метання), гімнастики (вправи на гімнастичних снарядах, загальнорозвиваючі вправи), спортивних ігор (волейбол, баскетбол, гандбол, футбол), плавання, зимових видів спорту (лижний та ковзанярський спорт) тощо.

В результаті такого підходу зазначені види вправ засвоювались недостатньо, заняття не давали необхідного оздоровчого ефекту, як і не давали очікуваного ефекту у військово-прикладній фізичній підготовці в обсязі вимог комплексу ГПО [43, 117].

Перед розпадом Радянського Союзу очевидною стала потреба гуманізації фізичного виховання, необхідні були такі заняття, які б приносили школярам та студентам не тільки радість від рухової активності та забезпечували їхнє оздоровлення, а й слугували б їхньому фізичному самовдосконаленню: внутрішній мотивації, оволодінню відповідними знаннями, руховими вміннями та навичками, вихованню звички до самостійних занять, формування базового рівня фізичної підготовленості.

В Україні після проголошення незалежності держави в умовах суттєвих соціально-економічних трансформацій система фізичного виховання перебуває ще за інерцією під суттєвим впливом авторитарної парадигми. Здебільшого не подолано характерні для Радянського Союзу дегуманістичні орієнтири. Хоча в умовах демократизації і створено відповідні передумови для гуманізації різних проявів суспільного життя, все ж таки на практиці спостерігається "ефект клітки" — дверцята відчинені, але виходити боязко [31].

Такий стан справ характерний для всього пострадянського простору. У зв'язку з цим у 1990-х роках та на початку XXI ст. значно активізувався науковий пошук вирішення проблеми гуманізації фізичного виховання різних груп населення.

Необхідність розробки науково-методичних засад гуманізації фізичного виховання та впровадження їх у практику зумовлені не тільки високою ефективністю гуманістичного підходу до вирішення завдань фізичного виховання, а й міркуваннями більш високого порядку. Зокрема, залежно від змісту освіти та виховання, технологій управління педагогічними процесами, фізичне виховання може сприяти становленню вільної творчої особистості, чи формуванню людини з рабською психологією, сліпого виконавця, неспроможного до активної та креативної діяльності, потенційного об'єкта корисного маніпулювання [45].

Більшість наукових робіт із проблем соціальних та педагогічних аспектів гуманізації фізичного виховання у пострадянських державах присвячено висвітленню особливостей цього процесу в умовах загальноосвітніх та вищих навчальних закладів.

У Білорусії з 1990 р. під керівництвом В. М. Кряжа здійснюється вивчення теоретичних та практичних питань гуманізації фізичного виховання школярів та підготовки педагогічних кадрів. Визначено мету, завдання та принципи гуманістичного фізичного виховання. До зазначених принципів належать: різносторонній гармонійний розвиток особистості; практичність фізичного виховання; оздо-

ровча спрямованість; відповідність фізичного виховання віковим та статевим особливостям учнів; єдність базового і варіативного компонентів фізичного виховання; врахування екологічної ситуації; зв'язок фізичного виховання з національною культурою. Запропоновано інноваційні технології впровадження гуманістичного змісту фізичного виховання школярів та студентів [44; 46]. Підкреслено важливість та розроблено механізми формування гуманістичного світогляду вчителів фізичного виховання під час їх навчання та підвищення кваліфікації [47].

Деякими російськими дослідниками вивчались проблеми гуманізації фізичного виховання школярів (Барбашов [5]; Єрмаков [32]; Шумакова [86]) та студентів (Вучева [13]; Дутов [28]; Рибачук [64]; Чуклова [84]), а також підготовки майбутніх фахівців із фізичного виховання та спорту (Бегидова [6]; Гаврикова [15]; Кадієв [40]).

У результаті тривалих педагогічних експериментів розроблено концепцію та проведено теоретико-методологічне обґрунтування особистісно орієнтованої технології фізкультурної освіти школярів. Запропоновано інтегральні моделі особистісного розвитку школяра у сфері фізичної культури, які на якісному рівні віддзеркалюють етапність фізичного, психічного, інтелектуального та соціального розвитку особистості, а на кількісному рівні — сенситивність та провідні чинники розвитку школяра [5, 302—306].

Особистісно орієнтована фізкультурна освіти школярів базується на ідеях гуманістичної педагогіки та включає: 1) вивчення ціннісно-мотиваційного ставлення учнів до рухової діяльності; 2) задоволення цих запитів та інтересів; 3) розвиток ціннісних орієнтацій учнів. Ефективність особистісно орієнтованої фізкультурної освіти характеризується такими показниками:

а) співвідношенням змін ціннісно-мотиваційного ставлення учнів до здоров'я як провідної цінності фізкультурної діяльності;

б) прогресивним розвитком рухових здатностей учнів [32, 6].

Із метою забезпечення цілісного розвитку дітей шкільного віку розроблено гуманістичну модель освіти "Артпедагогіка в фізичній культурі особистості", яка передбачає орієнтацію на створення умов для пізнання дитиною цінностей культури, виховання почуття краси та добра у процесі емоційного співпереживання художньо-творчої діяльності. Така програма включає інтелектуальні та рухові модулі [86].

Важливим є твердження українського ученого Б. М. Шияна про те, що гуманізація процесу фізичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах проявляється у зміні форм спілкування, відмові від насильницьких методів у стосунках з учнями; створенні умов для усвідомленої участі в навчальному процесі його учасників; повній відповідності завдань, засобів і методів можливостям школярів, їхнього досвіду, рівню досягнень та інтересів; створенні

умов кожному учаснику педагогічного процесу для повного розвитку своїх фізичних і духовних здібностей; перенаціленні учнів із результатів навчання на способи їх досягнення [85].

Система фізичного виховання у вищих навчальних закладах має бути орієнтована не лише на розвиток фізичних якостей особистості, а й на розвиток самої особистості засобами фізичного виховання. Ця система покликана допомогти молодій людині стати більш відповідальною за свої дії та вчинки; підвищити рівень самоорганізованості; виховати спроможність до самостійного прийняття рішень та подолання труднощів; сформувати внутрішній самоконтроль діяльності; утвердити віру в самого себе [28, 102—103].

Гуманізація фізичного виховання студентів реалізується в таких напрямках:

1. Створення умов для формування фізичної культури особистості та усвідомлення її значення в особистісній сфері та професійній діяльності. До цих умов відносять:

а) формування нових цілей освітнього процесу;

б) виділення гуманітарних аспектів змісту освіти (мотиваційних, операційних, соціальних, варіативних, виховних та функціональних);

в) моделювання видів діяльності, які реалізують гуманістичну ідеологію;

г) широке використання освітніх технологій навчання шляхом раціонального поєднання особистісного, інформаційного, фізичного, емоційного та інших аспектів;

г) професійна компетентність викладача [13].

2. Обґрунтування педагогічного комплексу гуманізації фізичного виховання студентської молоді, який включає такі складові:

а) підготовка до професійної діяльності з практичним використанням набутих знань, умінь та навичок у повсякденному житті;

б) поєднання фізичної культури з особистими інтересами студента;

в) формування ставлення до людини як до вищої цінності суспільства;

г) організація колективної діяльності (суспільно корисної), коли студенти знаходяться в ситуації турботи про інших, надання допомоги, підтримки [64, 148].

3. Пошук шляхів технологізації фізичного виховання студентів на основі його гуманізації:

а) формування в освітній системі здоров'язберігаючого середовища;

б) забезпечення умов для максимального та всебічного самовираження студента та викладача в конструктивній діяльності, пов'язаній із фізичною культурою;

в) надання студенту можливості вибору різних форм та засобів оздоровчої діяльності на заняттях із фізичного виховання [84, 140].

Проведений теоретичний аналіз показав, що питання гуманізації фізичного виховання різних груп населення вивчаються переважно лише на прикладі дитячої та молодіжної вікових груп. Практично відсутні дослідження його особливостей для осіб працездатного та похилого віку. У зв'язку з цим та з метою наукового обґрунтування технологій запобігання негативній дії гіпокінезії на здоров'я людей, актуальним є визначення загальної концепції гуманізації процесу залучення до рухової активності населення усіх вікових та соціальних груп.

Для забезпечення комплексного розгляду порушеної проблеми доцільним видається проведення аналізу сучасних наукових досліджень гуманізації спортивної діяльності.

Спорт володіє значним гуманістичним потенціалом, що приваблює широкі верстви населення, робить його популярним. Особливо це стосується спорту для всіх, який використовується для зміцнення здоров'я, відпочинку, розваги та спілкування між людьми. У цьому різновиді сучасного спорту, розповсюдженість якого зростає в багатьох країнах, містяться чималі можливості для впливу не тільки на здоров'я та фізичне вдосконалення, а й на духовний світ, культуру людини, її почуття, емоції, моральні принципи, естетичні смаки.

Велику гуманістичну цінність має й інший різновид сучасного спорту, який частіше називають "спортом вищих досягнень". Він відіграє важливу роль у пізнанні законів функціонування і розвитку людського організму, дозволяє розширити можливості фізичного вдосконалення людини, з'ясувати межі такого вдосконалення. Спорт вищих досягнень виступає як одна із важливих специфічних форм самореалізації і самоствердження особистості [3, 267]. Спорт має широкі можливості для виховання естетичної культури людей.

Суттєвий потенціал спорту використовується в сучасних умовах недостатньо та мало ефективно. Спостерігається девальвація естетичних та інших духовних цінностей у спорті, передусім у спорті вищих досягнень. На перший план виходять цінності, пов'язані з досягненням матеріальних благ, слави, переваги однієї людини над іншою, однієї нації (країни) над іншою тощо. Домінуючим орієнтиром для спортсменів стає гасло: "Перемога будь-якою ціною". Реальна гуманістична цінність сучасного спорту значно нижча того потенціалу, тих можливостей, якими взагалі володіє спорт [12, 104—105].

У гуманізації спорту вищих досягнень виділяють наступні аспекти: 1) жорсткий контроль за вживанням допінгу; 2) забезпечення відповідності соціального та професійного обслуговування спорт-

сменів; 3) повага права спортсменів на самовизначення; 4) заборона надмірних вимог у дитячо-юнацькому спорті [88, 9].

Система спорту функціонує не відокремлено від життя суспільства і на нього має вплив увесь спектр суспільних відносин, діючих соціальних інститутів, цінностей, доктрин та парадигм розвитку. Якщо ці відносини набувають деформованої форми та авторитарного характеру, то й спорт набуває антигуманної спрямованості. Це знаходить своє відображення у спорті вищих досягнень у хуліганській поведінці глядачів на спортивних заходах, зростанні жорстокості, агресивності та расизму, зневази до здоров'я спортсменів, їх дискримінації.

На думку А. А. Ісаєва, радянську модель спорту характеризувала надмірна абсолютизація спортивного результату, зведення всієї різноманітності спортивної діяльності до виняткового “здобування медалей”, що призводило до дегуманізації та розвитку утилітарності спорту [36].

Проблема подолання авторитарних проявів як спорту для всіх, так і спорту вищих досягнень набуває особливої гостроти в умовах перехідних соціально-економічних систем, коли суспільству необхідно мобілізувати наявні ресурси для саморозвитку на основі загальнолюдських цінностей. У зв'язку з цим ряд учених із пострадянських країн присвячують свої дослідження гуманізації сфери спорту.

У Російській Федерації наприкінці 1980-х років було започатковано так званий “спортивно-гуманістичний рух”. Його мета — досягнення більш повної та всебічної реалізації ідей гуманізму і духовності, культурних цінностей, подолання антигуманних явищ і тенденцій у сфері спорту, активізація та розширення застосування спорту в гуманістичних, культурно-виховних та благочинних цілях. Основний девіз цього руху: “За гуманізм і духовність у спорті і за допомогою спорту!” [73].

Для розвитку вказаного гуманістичного руху В. І. Столяровим у 1990 р. розроблено новий гуманістичний проект “СпАрт” (поєднання частин слів спорт і art — мистецтво). Головний задум цього проекту полягав у тому, щоб сприяти повній реалізації культурного потенціалу спорту, подоланню розриву між фізичним і духовним розвитком людини, залученню спортсменів до світу мистецтва, а діячів мистецтва — до світу спорту, розвитку форм художньої діяльності, спрямованої на гуманістичне сприйняття спорту засобами мистецтва, тобто органічному синтезу спорту та мистецтва [70].

За більше ніж 15-річний період проект “СпАрт” охопив понад 20 регіонів Російської Федерації. На сучасному етапі він отримує підтримку в інших пострадянських державах, у тому числі в Україні. За цей час досягнуто значних результатів.

1. Визначено основні напрями, форми і методи соціально-педагогічної діяльності в рамках проекту: Спартіанські ігри, клуби, школи, ігroteки, літні оздоровчі табори, спартіанський рух.

2. Апробовано на практиці можливість та ефективність використання спартіанських форм і методів у роботі з різними групами населення (школярі, студенти, діти дошкільного віку, батьки з дітьми, інваліди), для вирішення різних соціально-педагогічних завдань:

а) духовного і фізичного оздоровлення, гармонійного і всебічного розвитку особистості;

б) організації активного, творчого відпочинку дітей і молоді;

в) виховання та освіти школярів і студентів (у тому числі в умовах літніх оздоровчих таборів, спортивних зборів, санаторного лікування);

г) залучення дітей та молоді до ідеалів олімпізму;

г) соціальної адаптації та реабілітації інвалідів;

д) профілактики наркоманії та інших негативних аспектів девіантної поведінки дітей, підлітків та молоді.

У ході багаторічної практики реалізації проекту “СпАрт” та комплексу програм, пов’язаних із ним, створено інноваційну соціально-педагогічну технологію оздоровлення, рекреації та цілісного розвитку особистості [71, 6]. Методологічну основу зазначеної соціально-педагогічної технології становлять ідеї гуманізму, інші загальновідомі наукові теорії, а також гуманістична теорія спорту та теорія гуманізації суперництва (гуманістика змагань), розроблені В. І. Столяровим [69].

Головна особливість гуманістичної теорії спорту — гуманістична парадигма, яка орієнтує на такий підхід до вивчення спорту, за якого на першому плані знаходяться особистість людини і людські відносини, а спорт розглядається як сфера і засіб реалізації гуманістичних ідеалів і цінностей. Центральною проблемою цієї теорії є пошук і наукове обґрунтування таких видів, форм спорту, які мають високий гуманістичний потенціал. У ширшому плані її завдання полягає в тому, щоб дати наукове обґрунтування шляхів, засобів та методів реалізації в спорті і за допомогою спорту гуманістичних ідеалів та цінностей [67].

Теорія гуманізації суперництва (гуманістика змагань) — це широка теорія, яка стосується такого соціокультурного явища як суперництво в різних формах його прояву. Змагання стимулює активність людей, їхні прагнення до вдосконалення своїх здібностей, а також дозволяє порівняти, зіставити сторони, що змагаються, оцінити їх за певними показниками. Разом з цим суперництво може мати і негативні наслідки, нерідко робити шкоду здоров’ю та стосункам між людьми. Гуманістика змагань саме покликана за-

безпечити наукове обґрунтування шляхів гуманізації суперництва, різних форм, способів, моделей організації змагань із гуманістичною орієнтацією [72].

Центральним елементом розробленої інноваційної соціально-педагогічної технології оздоровлення, рекреації та цілісного розвитку особистості є Спартіанські ігри, для яких характерний принципово новий підхід до організації змагань, що охоплює всі їхні сторони та компоненти: програму; систему визначення і заохочення переможців; склад учасників тощо. Зокрема, програма цих ігор включає змагання і конкурси, пов'язані з різними видами спорту, туризму, художньої і технічної творчості, вона вимагає від учасників фізичної підготовленості, спортивної та художньої майстерності, гумору, знань тощо. Участь у цих змаганнях вимагає не вузької спеціалізації, а багатосторонніх здібностей. Під час визначення переможців всебічно заохочується високоморальна поведінка, підвищення учасником тих результатів, які він показував раніше. Все це створює умови для спільної та рівноправної участі в іграх осіб різного віку, статі, фізичного стану, в тому числі інвалідів [71; 74].

У Російській Федерації під керівництвом професора В. І. Столярова створено "інноваційну гуманістичну школу", метою якої є наукове обґрунтування значущості гуманістичних ідей у сучасному світі, реалізація ідеалів та цінностей гуманізму у сфері фізичної культури, спорту, рекреації, організації дозвілля, виховання дітей та молоді. Зазначена школа забезпечує досягнення визначеної мети на основі комплексу соціально-педагогічних програм і технологій [68].

Олімпізм відіграє важливу роль у реалізації гуманістичного потенціалу спорту. Ініціатор відродження Ігор Олімпіад сучасності П'єр де Кубертен так характеризував свій задум: "Олімпізм намагається створити спосіб життя, який базується на радості від зусиль та поваги до основних принципів загальнолюдської етики. Його призначення — поставити спорт на службу людині і змусити світ поважати людську гідність. Ця ідея проголошувалась стародавніми греками кожні чотири роки під час святкування Олімпійських ігор, які переслідували мету гармонійного розвитку не тільки тіла і духу, а й культури людини, її артистизму" [11, 274].

Основоположні принципи Олімпійської хартії засвідчують, що олімпізм являє собою філософію життя, покликану сприяти покращанню світу шляхом виховання молоді засобами спорту без будь-якої дискримінації та з дотриманням принципів олімпізму, що включають взаємоповагу, дружбу, атмосферу солідарності та чесної гри [58].

Гуманістична спрямованість олімпізму найкращим чином відображена в рядках Оди спорту, за яку П'єр де Кубертен у 1912 р. був удостоєний золотої олімпійської медалі: "О Спорт! Ти — справедливість!

Ти вказуєш прямі, чесні шляхи, котрі шукають люди для досягнення мети, поставленої в житті.” “О Спорт! Ти — благородство! Ти нагороджуєш лаврами лише того, хто боровся за перемогу чесно, відкрито, безкорисно.” “О Спорт! Ти — прогрес! Ти сприяєш удосконаленню людини — найпрекраснішого творіння природи.” [49, 177–178].

На думку Л. І. Лубишевої, для подолання антигуманних явищ у сучасному олімпійському русі (комерціалізація, професіоналізація, допінг, корупція тощо) ефективним видається формування олімпійської культури. Феномен такої ментальності сучасного соціуму видається як комплекс накопичених людством знань, норм, цінностей, зразків поведінки, що відповідають Олімпійській хартії, філософії олімпізму, на основі яких формується гуманістичний спосіб життя соціуму та відповідний стиль життя особистості [55, 128].

На сучасному етапі олімпізм розглядається як провідна складова у формуванні громадської думки та свідомості у ставленні до спорту. Він становить ідеологічну базу розробки та використання соціопедагогічних технологій та гуманістичного виховання у спорті [33].

Серед характеристик гуманістичного потенціалу олімпізму виділяють:

1. Ідеї миру, мирного співіснування різних соціальних систем; всебічного гармонійного розвитку особистості; пріоритету моральних цінностей; спорту як сфери вияву фізичної, етичної та моральної культури особистості.

2. Цінності реалізації принципів здорового “духу і тіла”, “чесної гри”, взаєморозуміння, дружби, солідарності та патріотизму.

3. Культ спорту як засобу зміцнення здоров’я, розвитку фізичних і духовних якостей, самореалізації і досягнення досконалості.

4. Знання про виникнення та розвиток Олімпійських ігор та олімпійського руху [14, 15].

Наукове обґрунтування теоретичних засад розвитку цілісної системи виховання в масовому дитячо-юнацькому спорті на принципах олімпізму здійснено А. А. Ісаєвим [37]. На основі результатів проведених досліджень ученим запропоновано міжвідомчу програму “Олімп”. Мета цієї програми — всебічно підвищити “продуктивність” спорту як методу та гуманістичної технології виховання учнів, залучення зовнішнього (поза межами системи освіти) ресурсу, створення спільного соціокультурного інституту виховання особистості дітей та молоді, розглядаючи все це як форму упорядкування масового дитячого та юнацького спорту у вигляді Юнацького олімпійського руху Росії. Програма “Олімп” мала сприяти інтеграції державної політики у сферах освіти, охорони здоров’я, спорту, дитячого та молодіжного руху.

Юнацький олімпійський рух Росії орієнтовано на задоволення різних запитів дітей та підлітків (вік до 18 років), він створює свою регіональну та федеральну інфраструктуру, представлену у формі клубів юних олімпійців у загальноосвітніх закладах та за місцем проживання, а також різнорівневих олімпійських рад навчальних закладів. Емблема руху — стилізовані олімпійські кільця; девіз “Разом ми кращі!” [38, 437].

Ключовим елементом вказаного вище руху є Юнацькі олімпійські ігри Росії — це багатоетапна комплексна система очно-заочних змагань між клубами юних олімпійців, яка охоплює всю територію Російської Федерації. До програми ігор на всіх етапах входять дві групи видів спорту — командні та індивідуальні. Всі учасники змагаються за програмою олімпійського заліку, що проводиться відповідно до європейських нормативів оцінки фізичної підготовленості дітей та молоді (“Єврофіт”).

Визначення переможців Юнацьких олімпійських ігор Росії на кожному етапі здійснюється за такими критеріями:

- а) офіційний статистичний рівень здоров'я школярів (тенденція до покращання);
- б) офіційний статистичний рівень правопорушень школярів (тенденція до зниження);
- в) рівень спортивних досягнень за програмою ігор та олімпійського заліку.

Кожен із цих критеріїв, що переводиться в бали, становить суму балів для визначення рейтингу загальноосвітнього закладу та певної адміністративно-територіальної одиниці. За підсумками цього рейтингу клуби юних олімпійців допускаються до участі у змаганнях відповідного рівня, аж до фіналу Юнацьких олімпійських ігор Росії, який проводиться раз у два роки.

Отже, реалізація програми “Олімп” забезпечувала б подальший розвиток концепцій “спортивної культури” Л. І. Лубишевої [55] та “олімпійської освіти” В. С. Родиченка [63]. На жаль, передчасна раптова смерть професора А. А. Ісаєва не дозволила закінчити формування практичного втілення програми “Олімп”, припинила його роботу на етапі конкретної реалізації власних наукових ідей.

Суттєве значення для використання гуманістичного потенціалу спорту має “Маніфест чесної гри”, розроблений групою провідних фахівців світового спорту. У ньому викладено основні соціально-етичні характеристики спортсмена:

- а) повага до партнера;
- б) повага до спортивного суперника, незалежно від того чи є він переможцем чи переможеним: адже суперник — звичайний партнер у спортивних змаганнях;

в) повага до спортивного судді, який спостерігає за дотриманням правил та умов змагання;

г) уміння залишатися скромним після перемоги та вміння спокійно, не втрачаючи особистої гідності, приймати поразку;

г) добросовісність, порядність у стосунках з іншими учасниками спортивних заходів, гідна етична поведінка в різних ситуаціях [33].

У рамках спорту та олімпійської культури зародилась ідея "Fair Play" (Чесна гра) як кодекс морально-етичних принципів і правил поведінки. Спочатку ця ідея мала на меті створення суттєвої протидії негативним явищам спорту: насильству, агресивності, нечесності. Подальше уточнення концепції "Fair Play" зумовило не стільки дотримання писаних правил і норм поведінки, скільки формування переконань чесної гри, демонстрацію поваги до суперника. У цьому відношенні невичерпні можливості має олімпізм, який формує менталітет особистості, той індивідуальний звід законів та правил поведінки, що базується на мотиваційній потребі до самовдосконалення та з позицій соціальної реальності дозволяє говорити про його високу культурологічну значущість, невичерпні потенційні можливості для розвитку людини [78].

Хочемо зазначити, що в теорії та практиці спорту отримано певні знання про забезпечення реалізації його гуманістичного потенціалу. Наведені роботи торкаються лише окремих аспектів удосконалення поведінки учасників спортивних змагань та технологічних рішень, що стосуються покращання організації залучення до спортивних занять в основному дітей та молоді.

Основні положення концепції гуманізації процесу залучення населення до рухової активності в Україні

Концепція — це система поглядів, розуміння певних явищ, процесів, набір доказів під час побудови наукової теорії; єдиний визначальний задум ученого [75, 381].

Концепцію гуманізації процесу залучення населення до рухової активності розроблено з метою визначення методологічних засад формування системи спорту для всіх в Україні.

Нормативно-правовою основою цієї концепції стали положення Конституції України (статті 3, 21, 23, 49), законодавчі акти, укази Президента України, рішення Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади України, що спрямовані на вирішення проблем гармонійного розвитку людини, підвищення рівня рухової активності широких верств населення, їх оздоровлення, удосконалення соціуму.

Концепція гуманізації процесу залучення населення до рухової активності в Україні видається як система поглядів на напрями впровадження гуманізму та подолання авторитаризму вітчизняної системи фізичного виховання різних груп населення.

Графічне зображення напрямів гуманізації процесу залучення населення до рухової активності як методологічної основи формування системи спорту для всіх в Україні подано на рисунку 2.1.

Указані напрями систематизовано та окреслено таким чином:

1. Орієнтування державної політики на створення умов для активного дозвілля, формування здорового способу життя, зміцнення здоров'я та профілактики хронічних неінфекційних захворювань.

2. Визначення кожної людини головним об'єктом та суб'єктом процесу залучення до рухової активності.

3. Врахування інтересів, потреб та здібностей конкретної людини в процесі залучення її до рухової активності.

4. Гарантування добровільності у виборі кожною людиною форм та видів рухової активності.

5. Надання рівних можливостей кожній людині у доступності занять руховою активністю.

6. Забезпечення високоморальних відносин між усіма учасниками спортивного руху, повага до свободи і гідності кожної людини.

7. Сприяння самовдосконаленню та гармонійному розвитку особистості в процесі залучення до рухової активності.

Розглянемо основні положення кожного з наведених напрямів гуманізації процесу залучення населення до рухової активності в Україні.

Орієнтування державної політики на створення умов для активного дозвілля, формування здорового способу життя, зміцнення здоров'я та профілактики хронічних неінфекційних захворювань.

Державна політика має на меті своєчасне виявлення проблем, які викликають стурбованість у суспільстві, їх аналіз, встановлення причин виникнення, підготовку програм, спрямованих на вирішення цих проблем, забезпечення впровадження відповідних механізмів та управлінських рішень.

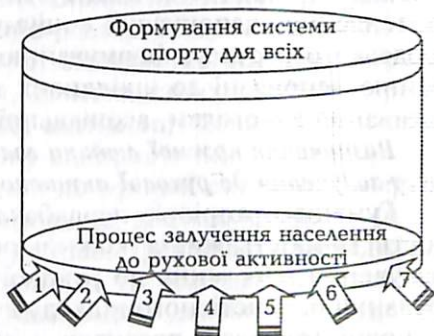

РИСУНОК 2.1 — *Напрями гуманізації процесу залучення населення до рухової активності як методологічної основи формування системи спорту для всіх в Україні (умовні позначення в тексті)*

Пріоритетність гуманістичних орієнтирів посідає особливе місце у формуванні та реалізації державної політики в Україні, суспільство якої не так давно позбулося авторитарного соціального устрою і ще багато в чому дотримується його принципів та ідеалів. Це повною мірою стосується сфери фізичної культури і спорту та розглядається як базис для здійснення загальносистемних реформ заради використання наявних та потенційних ресурсів цієї сфери для задоволення потреб розвитку та життєдіяльності людини.

Важливою складовою гуманізації фізичного виховання різних груп населення є збереження власне життя людини — найважливішої цінності суспільства. Питання збільшення уваги до оздоровчих можливостей рухової активності в тій чи іншій формі виникають в Україні вже понад п'ятдесят років. Разом із цим вони не змінили де-гуманістичних характеристик процесу залучення населення до рухової активності, його відчуженості від людини та сутності її природи, оскільки заклики до використання фізичного виховання в інтересах зміцнення здоров'я носили винятково декларативний характер і не були підкріплені реальними втіленими в життя діями.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства найбільш актуальними є проблеми, що стосуються напруженої соціально-демографічної ситуації, незадовільного стану здоров'я населення та очікуваної тривалості життя людей, прогресування хронічних неінфекційних захворювань та відсутності традицій здорового способу життя. Ці проблеми становлять реальну загрозу гуманітарній безпеці України [30].

Державна політика із залучення населення до рухової активності, яка передбачає втілення в життя гуманістичних ідеалів, цінностей та норм, покликана зупинити погіршення здоров'я нації та тенденцію депопуляції соціуму, сприяти якісному покращанню людського ресурсу, формуванню здорового способу життя, вихованню неприязні до шкідливих звичок (наркоманії, куріння, зловживання алкоголем, асоціальної поведінки).

Визначення кожної людини головним об'єктом та суб'єктом процесу залучення до рухової активності.

Гуманізм, апріорі, передбачає турботу про людину, про гідність та якість життя кожної особистості. В реальному процесі залучення населення до рухової активності спостерігається ігнорування особистісного підходу до людини. Без уваги залишаються основні джерела її розвитку — активність, креативність та творча енергія.

Фізична культура і спорт як гуманітарна сфера має пряме відношення до людини: в ній об'єктом та суб'єктом є власне кожна людина. Саме вона визначається центром роботи сфери, але й вона повинна докладати зусиль для того, щоб бути активним учас-

ником спортивного руху. Кожен індивід є останньою інстанцією, що приймає рішення, яким йому бути та як йому жити.

Закономірність та необхідність людиноцентризму у сфері фізичної культури і спорту зумовлені запитамі сучасної постіндустріальної епохи — епохи творчої людини.

Філософія людиноцентризму акцентує увагу на особистісних цінностях, способах і можливостях їх реалізації. Її предметом є життя індивіда, взяте як цілісність матеріальних та ідеальних, свідомих і несвідомих, закінчуваних і нескінченних, загальних і національних, формальних і енергійних явищ [42, 12—13].

Гуманістичний шлях удосконалення процесу залучення населення до рухової активності передбачає орієнтування форм та засобів цього процесу на максимальний розвиток особистості з включенням механізмів саморегуляції на рівні інтересів та ціннісних орієнтацій індивідуума. Саме вони спонукають людину до тієї чи іншої діяльності, визначають людські устремління.

Важко не погодитися з думкою С. М. Литвиненко, що цей механізм видається надзвичайно важливим для розвитку спорту для всіх, оскільки участь у ньому дозволяє кожному індивідууму відчувати себе “переможцем”, здійснити акт самореалізації, мати “миттєвості щастя”, що є потужним стимулом для залучення особистості до рухової активності [52, 141].

Ефективним є вплив на мотиваційну сферу індивіда засобів масової інформації. В ряді наукових досліджень визначено, що рівень охоплення населення руховою активністю знаходиться в прямій залежності від інформованості та знань людини про особливості використання рухової активності для ведення здорового способу життя [12; 37].

Значним резервом для залучення кожної людини до рухової активності можна назвати підвищення різноманітності та якості послуг спортивно-оздоровчої індустрії, використання комп’ютерних технологій, сучасних комунікацій, діагностичних та тренажерних комплексів. Форми та види рухової активності повинні бути привабливими для людей та зручними у використанні.

Гуманізація залучення населення до рухової активності передбачає визнання кожної особи головною діючою фігурою цього процесу, що за допомогою інструкторів, тренерів та менеджерів спрямовується на розвиток особистості та вирішення важливих соціальних завдань: соціалізації, активного дозвілля, зміцнення здоров’я та покращання якості життя.

Враховання інтересів, потреб та здібностей конкретної людини в процесі залучення її до рухової активності.

Кожна людина, кожна особистість — це неповторний світ, і цінність її полягає саме в її неповторності та самобутності.

Аутентичність кожної людини робить суто індивідуальними її потреби як матеріальні, так і духовні, тому і задовольнити ці потреби спроможна тільки сама особистість (зрозуміло, що за сприяння суспільства, яке має створити належні для цього умови) [7, 68].

Для гуманістичного переорієнтування фізичного виховання різних груп населення доцільно забезпечувати не просте збільшення запасу рухових умінь та навичок, розвиток фізичних здатностей, а передусім — організувати процес залучення населення до рухової активності з використанням природних функцій саморозвитку особистості.

Серед необхідних умов гуманізації процесу залучення населення до рухової активності варто відмітити задоволення потреби особистості у визначенні можливостей свого вдосконалення, пошуку відповіді на запитання “Який Я?”, “Який Я відносно Іншого?”, “Який Я порівняно зі своїм Ідеалом?”. Тільки порівнюючи свої можливості з можливостями “Іншого або з тими, до яких Я прагну”, людина може самовизначитися, самореалізуватися, а відтак самовдосконалитися.

Індивідуалізація діяльності з використання рухової активності для ведення здорового способу життя, її максимальне наближення та специфікація відповідно до потреб кожної особистості становить основу сучасних технологій оздоровчої роботи гуманістичної спрямованості.

Із метою задоволення різних інтересів, потреб та здібностей людей спортивна індустрія перманентно продукує нові види та форми рухової активності. Останнім часом все більшої популярності набувають стритбол, пляжний волейбол, аквафітнес, пілатес, скейтинг, скейбординг, маунтенбайк, дайвінг тощо.

Передовий світовий досвід переконує в доцільності запровадження загальнонаціонального соціального моніторингу рівня залучення людей до рухової активності та їхніх інтересів і потреб.

Гарантування добровільності у виборі кожною людиною форм та видів рухової активності.

Один із напрямів гуманізації процесу залучення населення до рухової активності проявляється у плюралізмі. Невиправданим є намагання підвести всіх під єдині стандарти та програми. Кожна людина повинна мати можливість обрати ту форму та вид рухової активності, від яких вона отримує “радість м'язової діяльності” та душевне задоволення.

Примушування та обмеження свободи у фізичному вихованні різних груп населення призводять до відчуження людини від такої діяльності.

Відомий американський психолог К. Роджерс велику увагу приділяв обґрунтуванню методологічного підходу до “учіння людини бути вільною”, мета якого допомогти індивіду бути здатним:

- а) діяти за власною ініціативою і нести відповідальність за ці дії;
- б) до розумного вибору і самоспрямування;
- в) виявляти критичність, оцінювати внески, зроблені іншими;
- г) володіти знаннями, потрібними для вирішення проблем;
- г) гнучко і розумно (що є ще важливішим) адаптуватися до нових проблемних ситуацій;
- д) оволодіти адаптивним способом підходу до проблем, вільно і творчо використовувати весь досвід, для вирішення цих проблем;
- е) ефективно співпрацювати з іншими людьми у різних видах діяльності;
- є) працювати не заради схвалення з чийогось боку, а реалізовувати власні соціальні цілі [61].

Із позицій концепції гуманізму залучення населення до рухової активності має відбуватися на засадах добровільності та усвідомлення важливості таких занять для збереження здоров'я, активного дозвілля та загалом — покращання якості життя.

Надання рівних можливостей кожній людині у доступності занять руховою активністю.

Впровадження ринкових механізмів у сферу фізичної культури і спорту, її комерціалізація невідворотно призводять до розділення суб'єктів цієї сфери за рівнем умов та якості надання відповідних послуг. Світова практика свідчить, що уникнути такої диференціації практично неможливо. Разом із цим одна з тенденцій гуманізації фізичного виховання різних груп населення проявляється у створенні необхідних умов для залучення соціально незахищених верств населення до необхідного рівня рухової активності.

У цьому аспекті виправданим є впровадження механізмів фінансової підтримки з боку держави маргінальних груп населення шляхом плати за їхні спортивні заняття.

Суспільство та кожен окремий індивід мають значний економічний ефект у випадку встановлення податкових заохочень із метою залучення населення до рухової активності.

Із метою державного гарантування доступності для кожної людини занять руховою активністю виправданим буде затвердження на урядовому рівні науково обґрунтованих соціальних нормативів про матеріально-технічне і кадрове забезпечення сфери фізичної культури та спорту.

Муніципалітетам доцільно створювати власні чи підтримувати громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості, які дають широкі можливості для залучення до рухової активності інвалідів, дітей, жінок, осіб середнього та похилого віку.

Основна відповідальність за надання можливостей для кожної людини у доступності занять руховою активністю покладається на державні інституції.

Забезпечення високоморальних відносин між усіма учасниками спортивного руху, повага до свободи і гідності кожної людини.

У вітчизняній системі фізичного виховання різних груп населення нагальною є потреба у подоланні статусно-функціонального розподілу ролей у процесі залучення населення до рухової активності, який протягом тривалого часу впроваджувався на основі авторитарного підходу. Відносини між інструктором, тренером, менеджером та особами, які залучаються до рухової активності, мають перейти зі сфери формально-організаційної у сферу неформальної людської комунікації. Взаємовідносини на засадах партнерського співробітництва повинні замінити ще домінуючі менторські стосунки.

Пріоритетного значення набуває забезпечення відповідних екзистенціальних характеристик середовища залучення населення до рухової активності, пропагування свободи і гідності кожної людини. Важливим чинником гуманізації фізичного виховання різних груп населення є рівень особистісного і професійного розвитку та ціннісні орієнтири інструкторів, учителів, тренерів, менеджерів, які не шукують шляхів панування над людськими істотами, а прагнуть їх зрозуміти та спрямувати їхній розвиток.

У цій ситуації важливо дотримуватися так званого “принципу поваги до партнера”, який передбачає шире визнання того, що інтереси й прагнення партнера не менш важливі, його думки не менш цікаві й цінні, ніж мої (наші). Повага до партнера, його прийняття, орієнтація на перспективу, що відкривається перед ним, передбачають принципово таке саме ставлення до самого себе (іншими словами: повагу до себе) [3, 24, 26].

Корисними для реалізації зазначеного напряму гуманізації процесу залучення населення до рухової активності є рекомендації президента Академії педагогічних наук України В. Г. Кременя: “Учитель повинен перестати бути над учнем, перестати жорстко регламентувати й однозначно визначати його розвиток і пізнання, а стати ніби поряд із ним, допомагаючи кожній дитині сконструювати й реалізувати оптимальний шлях пізнання і розвитку на основі індивідуальної сутності” [42, 539].

Сприяння самовдосконаленню та гармонійному розвитку особистості в процесі залучення до рухової активності.

У процесі самовдосконалення особистості під час занять різними видами рухової активності важливим є не тільки тілесний компонент, а й духовний. Представник німецької класичної філософії Г. Гегель у цьому контексті зазначав, що істинно культурні

люди, які здатні фізичною працею вигідно змінити свою фігуру та які вміють тримати себе гарно та незалежно зовні, — мають внутрішнім джерелом таких зовнішніх проявів високу духовну культуру [16, 34].

Фізична культура та духовна культура людини знаходяться в нерозривній діалектичній єдності, вони визначають та обумовлюють одна одну, продукують для світу істинно прекрасних людей, гідний духовний зміст яких підтверджується не менш гідними фізичними кондиціями та формою. Це і є той ідеал гармонійно розвинутої людини, до якого прагнули в античні часи і який сьогодні не втратив свого актуального значення [34].

Підтвердженням цьому є популярний у наші дні відомий латинський вислів: “*Mens sana in corpore sano*”, який тривалий час тлумачвся як “У здоровому тілі — здоровий дух”, що не відповідало значенню, яке вкладав у нього римський поет Ювенал: “Дух здоровий в тілі здоровому” [51, 86].

Ідея гармонії тілесного (фізичного) та духовного (морального) у людині відображена у визначенні олімпізму як філософії життя, що підносить та об'єднує у збалансоване ціле позитивні якості тіла, волі та розуму [58].

У характеристиці гармонійно розвинутої особистості ми дотримуємось точки зору В. І. Столярова, який визначав такі її ознаки.

1. Людина виступає як активна, вільна, творча особистість, орієнтована на самовдосконалення, самореалізацію, самоствердження, а разом із цим на самотрансцендентальність (шукає шляхи встановлення гармонійних відносин з іншими людьми та з природою).

2. Гармонійний розвиток у людини тілесності (рухових здатностей, статури, фізичного здоров'я), психічних можливостей (волі, інтелекту, уваги тощо), духовних якостей (моральності, етичності, мужності, патріотизму). Просоціальну (гуманну, духовно-моральну) поведінку людини органічно доповнює розвиток рухових здатностей і психічних можливостей, адекватний його індивідуальному потенціалу та віковим особливостям. Пріоритет духовності в ієрархії цих якостей людини незаперечний.

3. Наявність цілісної та багатосторонньої культури особистості, всіх її елементів та форм (фізичної, психічної, моральної, етичної, екологічної культури, культури здоров'я, спілкування, миру тощо).

4. Гармонія індивіда у стосунках з іншими людьми, з природою та з самим собою.

5. Пріоритет людяності, моральних цінностей у стосунках з іншими людьми відповідно до таких гуманітарних цінностей, як мир, дружба, взаєморозуміння, взаємна повага представників різних

культур та віросповідань, толерантність, відмова від насильства, співробітництво та поведінка за законами краси та шляхетності в ситуаціях суперництва (боротьби), навіть якщо це не дозволяє отримати перемогу.

6. Багатство, повнота та відповідність один одному у розвитку всіх “підсистем” структури особистості та її культури: інформаційної (комплекс знань та переконань); мотиваційної (інтереси, потреби, ціннісні орієнтації тощо); емоційної (почуття, емоції); операційної (здібності людини, її вміння та навички виконувати певну діяльність, певні функції) [71, 28].

1. Андрушко В. Т. Сучасні проблеми гуманізації та виховання / В. Т. Андрушко, В. М. Зінько, О. В. Огірко // 6-та міжнар. міждисциплінарна наук.-практ. конф. “Сучасні проблеми гуманізації та гармонізації управління”, 4–9 листоп. 2005 р. : матеріали конф. “Жінки в науці та освіті”. — Х., 2005. — С. 128–129.

2. Андрущенко В. П. Соціальна філософія: історія, теорія, методологія / В. П. Андрущенко, Л. В. Губернський, М. І. Михальченко. — К. : Генеза, 2006. — 656 с.

3. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти / Г. О. Балл. — Рівне : Ліста-М, 2003. — 128 с.

4. Балтремус К. А. Гуманізація виховного процесу в старших класах загальноосвітньої приватної школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 / К. А. Балтремус. — К., 2003. — 20 с.

5. Барбашов С. В. Теоретико-методические основы личностно ориентированной технологии физкультурного образования школьников : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / С. В. Барбашов. — Омск, 2000. — 389 с.

6. Бегидова С. Н. Теория и практика профессионально-творческого развития личности в процессе подготовки специалиста физической культуры и спорта : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04, 13.00.01 / С. Н. Бегидова. — Майкоп, 2001. — 434 с.

7. Беланова Р. А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах України — США / Р. А. Беланова. — К. : Пульсари, 2002. — 214 с.

8. Бітаєв В. А. Естетичне виховання і гуманізація особи / В. А. Бітаєв. — К. : ДАКККіМ, 2003. — 232 с.

9. Брагіна Л. М. Итальянский гуманизм: этические учения XIV—XV веков / Л. М. Брагіна. — М. : Высш. шк., 1977. — 254 с.

10. Вершинина Е. М. Непрерывное воспитание и гуманизация в системе образования — суть социально-экономического и духовного возро-

- дения общества : концепция / Е. М. Вершинина. — Х. : Регион-информ, 2004. — 430 с.
11. Виноградов П. А. Социология физической культуры и спорта : учеб. пособие / П. А. Виноградов, В. И. Жолдак, В. И. Чеботкевич. — Пенза, 1995. — 352 с.
12. Виноградов П. А. Теория и методика использования средств массовой информации в развитии физической культуры : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора пед. наук / П. А. Виноградов. — Л., 1991. — 66 с.
13. Вучева В. В. Аспекты гуманизации образования по физической культуре студентов вузов / В. В. Вучева // Теория и практика физ. культуры. — 2006. — № 7. — С. 24—26, 39.
14. Высоцки Ц. А. Ценности олимпизма как фактора гуманизации образования в вузе физкультурного профиля : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.04 / Ц. А. Высоцки. — Минск, 2006. — 20 с.
15. Гаврикова О. Ю. Формирование гуманистической педагогической позиции студентов физкультурного вуза на основе активизации нравственно-когнитивной и субъективной сфер : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.08 / О. Ю. Гаврикова. — Омск, 2004. — 24 с.
16. Гегель Г. В. Ф. Сочинения / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем. — Т. 12. — М. : Соцэкгиз, 1959. — 440 с.
17. Герасимова І. Г. Гуманізація професійної підготовки майбутніх менеджерів виробничої сфери : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / І. Г. Герасимова. — К., 2002. — 19 с.
18. Гивишвили Г. В. Феномен гуманизма / Г. В. Гивишвили. — М., 2001. — 400 с.
19. Головченко А. Ф. Гуманізація управлінської діяльності — одна зі складових нового управлінського мислення / А. Ф. Головченко // Персонал. — 2000. — № 1 (55). — С. 91—94.
20. Горський В. С. Історія української філософії / В. С. Горський. — К. : Наук. думка, 1997. — 286 с.
21. Губерський Л. В. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. — К. : Знання України, 2002. — 580 с.
22. Гуманизация и отчуждение человека: проблемы и перспективы / под ред. А. В. Запорожченко, В. А. Кавалерова. — Одесса : Астропринт, 2005. — 120 с.
23. Гуманізація процесу навчання в школі / за ред. С. П. Бондаря. — К., 2001. — 255 с.
24. Гуманізм і духовність / за ред. Й. М. Гаха. — Івано-Франківськ : ІМЕ, 2002. — 364 с.
25. Дашутін Г. П. Гуманізація політичного процесу як мета і засіб модернізації України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.02 / Г. П. Дашутін. — К., 2002. — 16 с.

26. Дашутін Г. П. Український експеримент на терезах гуманізму / Г. П. Дашутін, М. І. Михальченко. — К. : Парламентське видавництво, 2001. — 335 с.
27. Додонов Р. О. Гуманізація етнічних відносин як фактор розвитку свободи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.11 / Р. О. Додонов. — Запоріжжя, 1995. — 24 с.
28. Дутов А. В. Гуманизация физического воспитания студентов в высших учебных заведениях : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. В. Дутов. — Сочи, 1999. — 119 с.
29. Дутчак М. В. Гуманізм: сутність, еволюція, технології / М. В. Дутчак // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. — Х. : ХДАДМ (ХХПІ), 2007. — № 4. — С. 52—59.
30. Дутчак М. В. Основні положення концепції гуманізації процесу залучення населення до рухової активності в Україні / М. В. Дутчак // Актуальні проблеми фіз. культури і спорту : зб. наук. пр. / за ред. В. О. Дрюкова. — К. : Наук. світ, 2007. — № 12. — С. 47—53.
31. Дутчак М. В. Протиріччя та особливості гуманізації фізичного виховання та спорту / М. В. Дутчак // Спортивна наука України. — 2008. — № 4 (19). — С. 12—26.
32. Єрмаков А. Ю. Гуманизация — основа построения личностно ориентированного физкультурного образования старшеклассников : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.04 / А. Ю. Єрмаков. — СПб, 2000. — 24 с.
33. Жолдак В. Олімпізм — фактор гуманізації фізическої культури і спорту / В. Жолдак // Матеріали ХІ конф. “Олімпійське движение и социальные процессы”. — М. : Сов. спорт, 2002. — С. 77—81.
34. Зенин О. К. Спорт и гуманизм / О. К. Зенин, П. К. Найденов, А. Г. Цитрин // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. — 2006. — № 10. — С. 157—161.
35. Зуєв В. М. Гуманізація як тенденція еволюції соціального знання (світоглядно-методологічний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : 09.00.11 / В. М. Зуєв. — К., 1993. — 29 с.
36. Ісаєв А. А. Идеология Совета Европы пока не востребована Российским спортом / А. А. Ісаєв // Спорт для всех. — 2001. — № 2. — С. 4.
37. Ісаєв А. А. Концепция Российского спортивно-оздоровительного образовательного движения “Олимп” / А. А. Ісаєв // Спорт для всех. — 1996. — № 1—2. — С. 31—36.
38. Ісаєв А. А. Спортивная политика России / А. А. Ісаєв. — М. : Сов. спорт, 2002. — 512 с.
39. Ісаєв А. А. Теоретические основы развития целостной системы воспитания в массовом детско-юношеском спорте на принципах олимпизма : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / А. А. Ісаєв. — М., 1999.

40. Кадиев Т. Т. Гуманізація освітньо-спортивної середовища як умова формування особистості майбутнього вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. Т. Кадиев. — Махачкала, 2003. — 162 с.

41. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї / В. Г. Кремень // Дзеркало тижня. — 2005. — № 31 (559). — С. 44.

42. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Г. Кремень. — К. : Грамота, 2007. — 576 с.

43. Кряж В. Н. Введение в гуманизацию физического воспитания : метод. пособие. — Ч. 2 / В. Н. Кряж. — Минск : Четыре четверти, 1996. — 125 с.

44. Кряж В. Н. Введение в гуманизацию физического воспитания : метод. пособие. — Ч. 3 / В. Н. Кряж. — Минск : Четыре четверти, 1996. — 86 с.

45. Кряж В. Н. Гуманізація фізического виховання як наукова практична проблема / В. Н. Кряж // Актуальні проблеми розвитку руху “Спорт для всіх”: досвід, досягнення, тенденції : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. — Т. 1. — Тернопіль, 2007. — С. 80—85.

46. Кряж В. Н. Гуманізація фізического виховання / В. Н. Кряж, З. С. Кряж. — Минск : НТО, 2001. — 180 с.

47. Кряж В. Н. О гуманистическом и авторитарном подходах к физическому воспитанию учащихся / В. Н. Кряж, З. С. Кряж // Спортивный вісник Придніпров'я. — 2006. — № 2. — С. 55—57.

48. Кубальський О. Н. Гуманізація як одна з тенденцій розвитку науки в демократичному суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.03 / О. Н. Кубальський. — К., 1996. — 21 с.

49. Кубертен П. Олимпийские мемуары / П. Кубертен. — К. : Олимпийская литература, 1997. — 179 с.

50. Кушнірюк В. М. Гуманізація міжособистісних стосунків як умова запобігання конфліктів у педагогічному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 19.00.07 / В. М. Кушнірюк. — К., 2000. — 19 с.

51. Латинские крылатые выражения / сост. Ю. С. Цыбульник. — Х. : Фоліо, 2007. — 255 с.

52. Литвиненко С. Н. Педагогическая система управления развитием спорта для всех : дис. ... доктора пед. наук : 13.004 / С. Н. Литвиненко. — Нальчик, 2005. — 392 с.

53. Литвинов В. Д. Ренесансний гуманізм в Україні (Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV — початку XVII століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : 09.00.11 / В. Д. Литвинов. — К., 2003. — 29 с.

54. Лубышева Л. И. Социология физической культуры и спорта : учеб. пособие. — 2-е изд., стереотип / Л. И. Лубышева. — М. : Изд. центр “Академия”, 2004. — 240 с.

55. Лубышева Л. И. Спортивная культура как учебный предмет общеобразовательной школы / Л. И. Лубышева // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. — 2004. — № 4. — С. 2—7.
56. Людина в сфері гуманістичного пізнання / за ред. Л. В. Губерського. — К. : Укр. центр духовної культури, 1998. — 406 с.
57. Моложанова С. В. Гуманизм в новой системе ценностей / С. В. Моложанова. — Минск : Беларуская навука, 1998. — 143 с.
58. Олімпійська хартія / Міжнародний олімпійський комітет. — К. : Олімп. л-ра, 1998. — 96 с.
59. Основы современной философии / под ред. М. Н. Росенко. — СПб : Лань, 2001. — 384 с.
60. Попов М. В. Філософсько-педагогічні питання гуманізації та гуманітаризації підготовки лікарів / М. В. Попов // Філософські проблеми сучасного природознавства. Вип. 79. Гуманізація науково-технічного прогресу / за ред. Т. Д. Пікашевої. — К. : Либідь, 1992. — С. 29—41.
61. Роджерс К. Вчитися бути вільним / К. Роджерс // Гуманістична психологія : антологія в 3-х т. / упор. і наук. ред. Р. Трач, Г. Балл. — Т. 1 : Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. — К. : Пульсари, 2001. — С. 38—59.
62. Родигіна І. В. Гуманізація та гуманітаризація природничо-наукової освіти школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 / І. В. Родигіна. — Луганськ, 2000. — 18 с.
63. Родиченко В. С. Идеология и олимпийское образование / В. С. Родиченко, В. И. Столяров // Теория и практика физ. культуры. — 1996. — № 6. — С. 2—7.
64. Рыбачук Н. А. Педагогические условия гуманизации физического воспитания студентов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. А. Рыбачук. — Краснодар, 1999. — 188 с.
65. Семенов М. А. Гуманізація навчально-виховного процесу в старших класах загальноосвітніх середніх шкіл в умовах інформаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 / М. А. Семенов. — Луганськ, 2001. — 20 с.
66. Слободенюк Е. В. Туризм як чинник гуманізації відносин між народами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.03 / Е. В. Слободенюк. — Одеса, 2003. — 19 с.
67. Столяров В. И. Гуманистическая теория спорта и теория гуманизации соревнования: современное состояние и перспективы развития / В. И. Столяров // Physical education and sport : Quarterly, Vol. 46, Suppl. N 1. — Part 2. — Warsaw : Scientific Publishers PWN, 2002. — P. 79—80.
68. Столяров В. И. Инновационная гуманистическая школа / В. И. Столяров // Физ. культура: воспитание, образование, тренировка. — 2009. — № 1. — С. 7—10.

69. Столяров В. И. От гуманистической теории спорта — к теории гуманизации соперничества / В. И. Столяров // Теория и практика физ. культуры. — 2003. — № 5. — С. 13—15.
70. Столяров В. И. Проект “СпАрт” / В. И. Столяров // Спортивно-гуманистическое движение СССР: основные документы. — М., 1990. — С. 13—16.
71. Столяров В. И. Спартианская социально-педагогическая технология оздоровления, рекреации и целостного развития личности: пособие для специалистов учреждений социальной защиты населения и организаторов досуга детей и молодежи / В. И. Столяров. — М. : АНО “Центр развития спартианской культуры”, 2006. — 248 с.
72. Столяров В. И. Спартианское движение и спартианская технология оздоровления, воспитания и организации досуга детей и молодежи / В. И. Столяров // Спартианское движение — детище России и международное достояние (Серия “Спартианская библиотека”. Вып. 1). — М. : Физическая культура, 2005. — С. 5—128.
73. Столяров В. И. Спортивно-гуманистическое движение в СССР (проект программного документа) / В. И. Столяров // Социально-экономические проблемы воспитания спортсменов в условиях перестройки советского общества : тез. докл. Всесоюзной науч.-практ. конф., Минск (1—4 июня 1990 г.). — Минск, 1990. — С. 114—121.
74. Столяров В. И. Технологии интегративного подхода к организации физкультурно-спортивной работы с населением / В. И. Столяров // Четвертый Міжнар. наук. конгрес “Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров’я, рекреації, спортивної медицини та реабілітації” : тези доп. — К. : Олімп. л-ра, 2000. — С. 509.
75. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. О. Скопенко та ін. — К. : Довіра, 2006. — 789 с.
76. Сущенко А. В. Гуманізація педагогічного процесу в основній школі: теорія і практика / А. В. Сущенко. — Запоріжжя : Х-Принт, 2002. — 359 с.
77. Турыгин С. А. Гуманизм как принцип материалистического понимания истории : автореф. дис. на соискание науч. степни канд. филос. наук : 09.00.01 / С. А. Турыгин. — Иваново, 1990. — 15 с.
78. Усаков В. Потенциальные возможности олимпизма в формировании спортивной ментальности общества / В. Усаков // Материалы XI конф. “Олимпийское движение и социальные процессы”. — М. : Сов. спорт, 2002. — С. 217—221.
79. Федорова Т. Д. Гуманизм как проблема философии (в онтометафизических и гносеологических контекстах) / Т. Д. Федорова. — Саратов : СЮИ МВД России, 2000. — 156 с.
80. Філософія / за заг. ред. М. Горлача та ін. — Х. : Консум, 2000. — 672 с.
81. Фролов И. Т. О человеке и гуманизме : работы разных лет / И. Т. Фролов. — М. : Политиздат, 1989. — 560 с.

82. Холличер В. Личность и гуманизм / В. Холличер. — М. : Прогресс, 1981. — 174 с.

83. Черенков М. М. Філософсько-історичне переосмислення європейського гуманізму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : 09.00.03 / М. М. Черенков. — Донецьк, 2003. — 17 с.

84. Чуклова Н. В. Гуманизация физического воспитания студентов вузов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. В. Чуклова. — Оренбург, 2005. — 170 с.

85. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : Ч. 1 / Б. М. Шиян. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2004. — 272 с.

86. Шумакова Н. Ю. Гуманистический потенциал артпедагогтики в развитии физической культуры личности / Н. Ю. Шумакова // Физ. культура: воспитание, образование, тренировка. — 2005. — № 6. — С. 6—9.

87. Ярошенко В. М. Гуманізм як політична цінність / В. М. Ярошенко. — Миколаїв : УДМТУ, 2000. — 44 с.

88. Neunter Sportbericht der Bundesregierung. — Berlin, 1999. — 141 s.

Розділ 3

ЦІЛІ, ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРА СИСТЕМИ СПОРТУ ДЛЯ ВСІХ В УКРАЇНІ

Науковий аналіз будь-якого соціального явища, в тому числі спорту для всіх, передбачає використання системного підходу. Цей підхід визначається Ю. П. Сурмінім як принцип пізнавальної і практичної діяльності, що ґрунтується на системному віддзеркаленні дійсності [33, 142].

Слово “система” походить від грецького слова *systema* — утворення. Розрізняють механічні, фізичні, хімічні, біологічні та соціальні системи.

Соціальна система — це впорядкованість у певному розумінні взаємодіючих індивідуумів, груп індивідуумів, процесів, що утворюють інтегральні якості, невластиві складовим її компонентам [30, 47].

Головною властивістю соціальних систем є те, що в їхній основі лежать інтереси людей, оскільки основний їхній елемент — людина [10, 13]. Цим пояснюється максимальна складність соціальних систем порівняно з іншими її видами, оскільки кожна людина володіє суб'єктивністю та широким діапазоном вибору поведінки.

Серед головних змістовних характеристик соціальних систем слід відмітити цілісність та ділимість. З одного боку, система являє собою сукупність певних частин із характерними взаємовідносинами та властивостями, а з іншого — вона складається із підсистем, які можуть бути представлені як самостійні, а сама система входить як підсистема в систему вищого рівня. Системоутворюючими чинниками соціальних систем є мета, структура та управління. Соціальні системи володіють певними функціями, які визначаються їхньою структурою та особливостями взаємовідносин між складовими цих систем.

Соціальні системи — це динамічні відкриті системи, які повинні постійно реагувати на зміни в зовнішньому оточуючому середовищі. Зовнішнє середовище включає політичні, соціально-економічні, правові та демографічні умови, суспільні цінності, культуру та менталітет народу, віросповідання, географічні та кліматичні умови.

На основі проведеного теоретичного аналізу соціальних систем та сутності спорту для всіх (див. розділ 1) видається обґрунтованим визначення системи спорту для всіх як сукупності взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою суб'єктів для досягнення визначеної мети та реалізації відповідних функцій. Це цілісна соціальна система та одночасно підсистема сфери фізичної культури і спорту. Система спорту для всіх має встановлену організаційну структуру та процедуру управління. Умови життя людей та потреби соціального замовлення суттєво впливають на формування, функціонування та розвиток системи спорту для всіх. Зазначена соціальна система тісно пов'язана з іншими важливими системами суспільства: політикою, економікою, культурою, наукою тощо.

Соціальна система спорту для всіх функціонує на відповідних теоретико-методологічних, технологічних, наукових, управлінських, програмних та правових засадах. Обґрунтування та розробка таких засад видається перспективними напрямками та завданнями як фундаментальних, так і прикладних досліджень.

Ієрархія цілей системи спорту для всіх

Одне із значень слова “ціль” — це те, до чого прагнуть, що потрібно здійснити [22, 1143]. Воно характеризує уявне передбачення бажаного результату діяльності. Визначення основної цілі має дати відповідь на запитання: задля чого існує певна система?

У соціальних системах, як особливо складних, здійснюється декомпозиція основної цілі на ряд складових, що дозволяє сформувати ієрархію цілей від найвищої до найнижчої. Супідрядність цілей для наочності подається у вигляді так званого “дерева цілей”, що дозволяє системно показати порядок руху до мети шляхом досягнення цілей нижчого рівня.

У літературних джерелах рекомендовано такі основні вимоги до якості цілей: віддзеркалення протиріччя між наявною ситуацією та реальними суспільними потребами; досяжність та реалістичність, несуперечність закономірностям самоорганізації; зрозумілість викладення; вимірюваність рівня досягнення за певними одиницями характерних ознак; кількісне оформлення в показниках, що базуються на вибраних критеріях. Важливу роль у визначенні та досягненні мети відіграють несуперечність та сумісність цілей різних

ієрархічних рівнів; зворотний зв'язок у процесі функціонування системи; можливість перевірки та корекції взаємодій; застосування стимулів за узгоджену діяльність та штрафних санкцій за зрив цілісного функціонування. Цілі соціальної системи є домінантою визначення шляхів і засобів їх досягнення, структури системи, організації її функціонування і реалізації управління нею [9, 78, 14, 63; 18, 220]. Крім цього доцільно враховувати, що цілі соціальної системи є одночасно важливими як для розвитку конкретної людини, так і суспільного поступу загалом.

Вищенаведені теоретичні положення дають можливість визначити, що основна ціль (або мета) системи спорту для всіх — це залучення людей до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я.

Така мета соціальної системи звичайно є ніби “дороговказом” для суб'єктів, об'єднаних у систему спорту для всіх. Вона визначає напрям руху і кінцевий його результат. Критерієм рівня реалізації цієї мети є показник співвідношення кількості людей, які мають достатню рухову активність під час дозвілля для збереження здоров'я, до загальної кількості населення.

Очікуваний соціальний ефект від системи спорту для всіх суспільство може відчувати, коли кількість осіб, які займаються різними видами рухової активності, становитиме у середньому більше 30 % загальної кількості населення [6; 32, 10]. Отже, можна стверджувати, що в державах, де не досягнуто зазначеного показника, є нагальна потреба формування системи спорту для всіх. До їх числа належить поки що більшість держав світу, в тому числі Україна. Сигналом про сформованість такої системи є зазначений вище рівень населення, залученого до рухової активності під час дозвілля для збереження здоров'я. Далі відбувається перехід до етапу функціонування та розвитку системи спорту для всіх до досягнення та збереження абсолютного результату — залучення всіх людей до відповідної рухової активності.

Для визначення шляхів досягнення вказаної мети системи спорту для всіх необхідно диференціювати проміжні та первинні цілі, суть яких зводиться до відповіді на запитання: яким чином залучити та утримати кожну людину на відповідному рівні рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я?

Вище зазначалось, що базисом соціальних систем є інтереси людей. Слово “інтерес” (від лат. *interesse* — бути всередині, мати важливе значення) тлумачиться як риса особистості, що виявляється в скерованості людини на надбання певних знань чи на виконання певної діяльності [34, 310].

Інтерес займає проміжне положення в ряді психологічних феноменів, що характеризують механізми спонукання людини до діяльності, пов'язаної із задоволенням певних потреб, тобто

з мотивами (від лат. *moveo* — штовхаю, рухаю). Інтерес виникає на основі пізнавального потягу (бажання) — енергії, яка активізує поведінку людини відповідно до того чи іншого виду діяльності. Це перший емоційний прояв потреби людини у чомусь. Поява потягу створює початковий етап мотиваційного процесу. Далі інтерес, як усвідомлений мотив, може перерости в прагнення (сильне бажання, хотіння) та переконання (система стійких принципів особистості). Інтерес ще трактується як специфічний людський рівень у розвитку потреб, для якого притаманні свідомість та свобода. Інтерес — це “вищі культурні потреби”, що є рушійними силами поведінки людини. Вони проявляються в завязаному та постійному захопленні певною діяльністю [24, 51—52; 29, 158].

Як підкреслював Є. П. Ільїн, потреби набувають свідомої, “змістоутворюючої” сили через інтерес, тобто через повне розуміння сутності потреби та шляхів її задоволення, в результаті чого мотиваційний процес набуває ясності та чіткої спрямованості. Безумовними для тлумачення інтересів є дві обставини: наявність у них тієї чи іншої потреби та позитивне переживання цієї потреби. Акцент у розумінні взаємозв'язку “потреба—інтерес” належить меті, яка ніби “позначає” інтерес, показуючи до чого він проявляється [11, 165]. Таким чином, сучасне трактування інтересу людини до рухової активності передбачає розкриття сутності відповідних індивідуальних потреб особистості.

Серед чинників, до яких у ході філогенезу пристосовується людський організм, суттєву роль відіграє рухова активність, потреба в якій генетично зумовлена. Необхідно брати до уваги і соціальну зумовленість та соціальне значення цієї потреби. Через рухову діяльність здійснюється взаємодія людини з природними умовами, причому не тільки як пристосування до них, а і як оволодіння людиною цими умовами. Разом із цим рухова активність є важливим чинником розвитку людини, підвищення її фізичних кондицій, зміцнення здоров'я, набуття рухових умінь та навичок, а отже, і задоволення відповідних потреб [19].

В ієрархічній піраміді потреб, за А. Маслоу, такі потреби належать до потреб зростання і знаходяться на вершині піраміди. Це так звані “потреби самоповаги” (необхідність бути компетентним, впевненим, досягати успіху, бути незалежним і вільним, а також повага і визнання з боку інших, престиж, репутація, статус, позитивна оцінка і прийняття групою) та “потреби самоактуалізації” (необхідність у реалізації власних можливостей, потреба особистого вдосконалення, бажання стати тим, ким людина може стати). Зазначені потреби задовольняються людиною зазвичай після задоволення потреб, які знаходяться ближче до основи піраміди — “фізіологічних потреб” (потреби в їжі, відпочинку) та “потреб без-

пеки” (потреба опіки, стабільності, захисту, звільнення від страху й тривоги, свободи тощо). Важливим моментом у концепції ієрархії потреб А. Маслоу є також те, що потреби ніколи не бувають задоволені за принципом “все або нічого”. Тому людина одночасно може задовольняти два і більше рівнів потреб. Згаданий учений вважав, що середня людина задовольняє свої потреби у такому обсязі: 85 % — фізіологічні, 70 % — безпеки, 50 % — філіації, 40 % — самоповаги і 10 % — самоактуалізації [24, 50—51].

На основі узагальнення практики фізкультурно-оздоровчої діяльності та проведеного наукового аналізу окремих положень теорії та методики фізичного виховання різних груп населення і загальної психології нами здійснено спробу охарактеризувати індивідуальні потреби людини у руховій активності як комплекс, що включає потреби організму людини та потреби особистості, які також диференціюються на окремі складові. Зокрема, потреби організму людини в руховій активності включають:

- необхідність в оздоровленні організму, підвищенні його життєздатності;
- необхідність в оптимізації фізичної підготовленості людини та її фізичного розвитку;
- потребу компенсувати негативний вплив гіпокінезії на психофізичний стан організму людини;
- потребу у відновленні працездатності організму після робочого дня і тижня.

Потреби особистості в руховій активності об'єднують:

- необхідність активного дозвілля;
- потребу у спілкуванні з іншими людьми;
- потребу в емоційно насичених розвагах;
- необхідність забезпечення творчого довголіття;
- потребу в покращанні якості життя.

У ході рухової активності окрім зазначених основних потреб задовольняється і цілий ряд супутніх потреб: визнання, досягнень, честолюбства, “показу” себе, збереження свого статусу, уникнення розчарувань і подолання поразки, невдачі; потреба у придбанні предметів, прагнення до порядку; потреба брати участь у пізнавальних процесах, бажання задовольнити свою цікавість; потреба у розвитку інтелектуальних, вольових і моральних якостей тощо.

Крім індивідуального інтересу, важливими стимуляторами та регуляторами процесу спонукання людини до рухової активності є відповідні соціальні інтереси, що органічно пов'язані з потребами суспільства. Такі інтереси, як зазначає Т. Ю. Круцевич, виступають у вигляді ідеалів, законів, громадської думки, моди, форм організації населення та педагогічного процесу, матеріального забезпечення, моральної орієнтованості [15, 26].

Між індивідуальними та соціальними інтересами існує діалектичний взаємозв'язок, вони впливають один на одного: соціальні інтереси виступають як узагальнення індивідуальних, а формування та задоволення індивідуальних інтересів здійснюється з урахуванням соціальних. Відповідно до гуманістичної доктрини суспільного розвитку, держава та її інтереси повинні слугувати розвитку особистості, а не особистість має ущемлятися заради держави, її ідеології, досягнення нею удаваної величі та могутності.

Отже, на основі проведеного теоретичного дослідження інтересу людини до рухової активності та відповідно до обґрунтованої нами концепції гуманізації процесу залучення населення до рухової активності можна стверджувати, що проміжними цілями для досягнення мети системи спорту для всіх є сформованість інтересу людини до рухової активності та наявність можливостей для підтримання та задоволення цього інтересу.

Формування інтересу людини до рухової активності як усвідомленого мотиву відбувається через пізнання та розуміння значущості відповідних індивідуальних та соціальних причин такої діяльності. Для появи у людини пізнавального посягу (бажання) здійснювати рухову активність під час дозвілля для зміцнення здоров'я необхідно досягти таких первинних цілей (відповідно до номерів на рисунку 3.1):

1 — забезпечення інформованості населення про користь рухової активності та про можливі шляхи зміни поведінки людини для ведення здорового способу життя;

2 — здійснення пропаганди різних форм та видів спорту для всіх.

Людина, яка усвідомила потребу у руховій активності, практично завжди знаходить можливості для її задоволення. Основою формування інтересу є потреба, яка актуалізується у процесі предметної діяльності. І саме в процесі виконання цієї діяльності відбувається формування та закріплення певного інтересу.

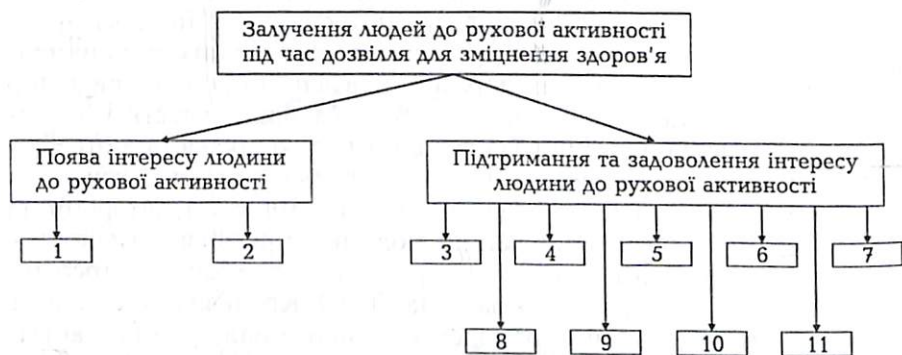

РИСУНОК 3.1 — “Дерево цілей” системи спорту для всіх (умовні позначення в тексті)

Регулярне задоволення потреби, яке супроводжується утіхою, створює позитивне ставлення (інтерес) до діяльності, що задовольняє потребу. Тільки одна зацікавленість у результаті діяльності за відсутності приємних переживань (задоволення, радості) спричиняє зникнення (згасання) інтересу. Негативні емоції спонукають людину уникати ситуацій та людей, які приносили або можуть принести їм неприємні переживання. Отже, в ході рухової активності людини негативні емоції згубно впливають як на її бажання, так навіть і на переконання продовження подальших відповідних занять.

Крім позитивних емоцій важливе значення для формування інтересу до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я мають добровільність та вільний вибір людиною форм та видів спорту для всіх, а також інші складові обґрунтованої нами концепції гуманізації процесу залучення населення до рухової активності.

Створення можливостей для підтримання та задоволення інтересу людини до рухової активності передбачає такі первинні цілі системи спорту для всіх (відповідно до номерів на рисунку 3.1):

3 — оптимальне планування кожною людиною свого вільного часу та передбачення в ньому періоду для рухової активності з метою зміцнення здоров'я;

4 — володіння кожною людиною комплексом спеціальних знань та вмінь ефективного використання рухової активності для зміцнення здоров'я під час самостійних занять та занять у неформальних групах;

5 — формування та дотримання соціальних стандартів рівня забезпеченості населення доступними спортивними спорудами та професійними кадрами і волонтерами;

6 — проведення соціального моніторингу рівня залучення населення до рухової активності та оцінки рівня фізичного здоров'я населення;

7 — запровадження технологій для об'єктивного вимірювання рівня рухової активності людини (крокоміри, аксерометри тощо);

8 — організація масових спортивних заходів та фестивалів;

9 — розгалужена мережа закладів, установ та організацій із надання фізкультурно-оздоровчих послуг;

10 — заохочення у сфері транспорту фізично активних способів пересування (ходьба, їзда на велосипеді);

11 — здійснення міського планування і будівництва, яке б спонукало людину до рухової активності для здоров'я.

Запропонована декомпозиція цілей системи спорту для всіх дозволяє, на нашу думку, класифікувати та систематизувати їх на основі внутрішнього взаємозв'язку та ієрархічного принципу

(розташування частин або елементів цілого в певному порядку від вищого до нижчого). Наведені цілі є реалістичними, досяжними та вимірюваними, що дає можливість застосовувати їх у практичній роботі як чіткі орієнтири. Подане “дерево цілей” безумовно має наукове та практичне значення для суб’єктів системи спорту для всіх та відповідних фахівців (менеджерів, інструкторів, волонтерів, аматорів), оскільки дозволяє концентрувати зусилля на головному, раціонально використовувати наявні ресурси, ставити адекватні завдання та підбирати необхідні технології для їх успішної реалізації [8].

Функції системи спорту для всіх

Функція (від лат. *functio* — виконання, звершення) — обов’язок, коло діяльності; призначення [34, 729]. Під функціями соціальних систем розуміють зовнішній вияв її властивостей, роль чи значення цієї системи в структурі суспільства, суспільне доручення, покладене на певного виконавця.

Із позицій гуманізації процесу залучення населення до рухової активності під функціями системи спорту для всіх, на нашу думку, доцільно визнавати об’єктивно присутні можливості цієї системи, що стосуються впливу на людину для формування та задоволення її інтересу до рухової активності. Функції системи спорту для всіх реалізуються не самі по собі, а лише шляхом відповідної активної діяльності людини. Отже, ці функції є безпосереднім наслідком діяльності як конкретної людини, так і суб’єктів системи спорту для всіх.

Система спорту для всіх характеризується поліфункціональністю, що зумовлює її вплив на різні сторони життєдіяльності людини. Але неприпустимо наділяти її функціями, які мають відношення і до інших соціальних систем. Як критерії виділення функцій системи спорту для всіх виправданим буде використання об’єктивності (врахування лише тих властивостей, які детерміновані змістом, формами і структурою цієї системи) та людиноцентризму (роль системи спорту для всіх у збалансуванні показників життя особистості — виробничих, соціальних, політичних, духовних, культурних, моральних). Потрібно враховувати, що система спорту для всіх є структурним елементом сфери фізичної культури і спорту і забезпечує реалізацію окремих функцій зазначеної сфери.

Важливе завдання науки в галузі фізичного виховання і спорту полягає не тільки в констатуванні наявності тих чи інших функцій системи спорту для всіх, а й у чіткому визначенні технологій їх реалізації, методів фіксації та критеріїв ефективності їх виконання. Реалізація функцій системи спорту для всіх здійснюється завдяки організаційній структурі цієї системи.

У результаті проведеного нами теоретичного дослідження виявлено, що система спорту для всіх має три групи функцій: 1) оздоровчі; 2) соціальні; 3) економічні (табл. 3.1). Запропонована класифікація функцій носить умовний характер, спричинений необхідністю їх детального аналізу, оскільки неможливо виділити ту чи іншу функцію в абсолютно чистому вигляді. Всі функції мають взаємопроникаючий характер, доповнюють одна одну і проявляються в єдності, але разом із цим для них характерною є певна домінуюча ознака. За цією ознакою їх відносять до однієї з наведених груп функцій.

Оздоровчі функції системи спорту для всіх об'єднують компенсаційну, профілактичну, розвиваючу функції, а також функцію відновлення працездатності.

Компенсаційна функція системи спорту для всіх полягає в недопущенні дефіциту рухової активності, що виникає в умовах сучасного життя та викликає негативні наслідки для організму людини.

Рухова активність — життєва необхідність людини, без неї вона не може зберегти своє здоров'я та позбавляється можливості досягати успіхів у різних видах життєдіяльності. Підтвердження цьому знаходимо ще в стародавнього грецького філософа Аристотеля, який стверджував: "Ніщо так не виснажує та не руйнує людину, як тривала фізична бездіяльність".

Обмеження рухової активності суперечить біологічним законам розвитку людини. Відомо, що понад 80 % маси тіла людини становлять скелет та м'язи — її руховий апарат, а отже, основною функцією тіла людини є рух.

Разом із цим, як зазначають Е. Г. Булич та І. В. Мурахов, із середини ХІХ ст. до сьогодні частка м'язової діяльності в енергетичному балансі людства, тобто у всіх потоках енергії, яка використовується людьми, на виробництві та в побуті, скоротилась більше ніж у 180 разів [4, 325].

Негативний вплив гіпокінезії на організм людини має закономірний характер. Передовсім порушується енергетичний обмін речовин (ожиріння, спотворення метаболізму в тканинах),

ТАБЛИЦЯ 3.1 — *Функції системи спорту для всіх*

Функція		
Оздоровча	Соціальна	Економічна
компенсаційна	гуманістична	виробнича
профілактична	активного дозвілля	розширення ринку
розвиваюча	соціалізації	праці
відновлення	освітньо-виховна	сприяння економіч-
працездатності	інформаційно-просвітницька	ному зростанню

знижується стимулюючий вплив м'язової діяльності на роботу основних функціональних систем організму — серцево-судинної та дихальної. Спостерігається зниження опірності організму до негативного впливу окремих чинників зовнішнього середовища.

Унаслідок гіпокінезії знижується фізична працездатність, погіршується координація рухів, зменшуються фізіологічні резерви систем, обсяг м'язової маси, знижується тонус м'язів. Недостатній рівень розвитку мускулатури призводить до порушень статури та деформації опорно-рухового апарату. Гіпокінезія впливає і на кісткову тканину. Зменшуються її маса та щільність, відмічається підвищене виділення мінеральних речовин, передусім кальцію, спостерігається порушення процесу утворення фосфорних і калієвих структур. Особливо значні зміни відбуваються в серцево-судинній системі — частішають серцеві скорочення, зменшується загальна кількість крові, скорочується ємність судинного русла, вповільнюється швидкість загального току крові. Систолічний тиск крові знижується, а діастолічний — підвищується. Серце людини, яка веде малорухомий спосіб життя, не витримує навіть невеликих фізичних навантажень, не маючи можливості реагувати на них за рахунок сили міокарда, тобто збільшення систолічного викиду, воно зазвичай реагує на навантаження надмірно високою частотою скорочень [23, 55—56].

Від малорухомого способу життя страждає система травлення: вона стає в'ялою, оскільки знижується активність секреторної та рухової функції шлунка. Такий спосіб життя підвищує схильність до розвитку виразкової хвороби шлунка та дванадцятипалої кишки. Під впливом гіпокінезії у складі мікрофлори кишечника починають переважати форми, що посилюють гнилісні процеси, що поступово призводять до самоотруєння та передчасного старіння організму [21, 7].

На рівні внутрішньоклітинного обміну гіпокінезія викликає зниження відтворення білкових структур: порушуються процеси транскрипції і трансляції (зняття генетичної програми та її реалізації в біосинтезі). Під час гіпокінезії знижується імунологічна активність, а також стійкість організму до перегрівання, охолодження, нестачі кисню [36, 143].

Отже, в організмі людини практично нема жодної системи, яка не зазнавала б негативних наслідків від дії гіпокінезії. Обмеженість рухової активності небезпечна також і тим, що спочатку людина не тільки не помічає жодної небезпеки для здоров'я, а й суб'єктивно навіть відчуває певний "комфорт". Проте під впливом гіпокінезії з'являються незначні функціональні розлади, які відтак трансформуються у стійкі прояви захворювань.

Компенсувати зазначені порушення в організмі людини можна шляхом залучення її до рухової активності. Власне в цьому і полягає функціональна роль системи спорту для всіх. Важливо забезпечити оптимальний рівень рухової активності кожної людини залежно від її віку, статі, рівня фізичного розвитку та підготовленості. Потрібно враховувати, що негативний вплив на організм людини має не тільки гіпокінезія, а й гіперкінезія (значне підвищення функціональної активності м'язів людини).

У цьому зв'язку актуальним є питання обґрунтування нормативів достатньої рухової активності людей. Вирішення цього питання потребує подальших наукових досліджень, хоча уже і здійснено ряд спроб розробки відповідних нормативів (визначено тривалість та кількість занять у день та тиждень; вказано на кількість необхідних локомоцій чи кроків у день; зазначено обсяги енергії, яку необхідно витратити на рухову активність протягом тижня). Запропоновані нормативи можуть використовуватись як орієнтовні показники. Дозування фізичних навантажень за обсягом та інтенсивністю має бути суто індивідуальним.

Спеціальні дослідження, проведені в Данії, показали, що перехід від малорухомого способу життя до активного у віці від 30 до 80 років привів би до збільшення очікуваної тривалості життя на 2,8—7,8 року у чоловіків та на 4,6—7,3 року у жінок залежно від рівня зростання активності. Фізично пасивні люди можуть розраховувати прожити без серйозних захворювань на 8—10 років менше, ніж фізично активні [38, 9].

Профілактична функція системи спорту для всіх визначається тим, що достатня рухова активність людини забезпечує профілактику захворювань шляхом пониження дії чинників ризику виникнення цих захворювань та підвищення функціональних резервів органів та систем організму.

За даними багатьох досліджень, у ході яких всебічно вивчалися спосіб життя і захворюваність сотень тисяч людей, продемонстровано пряму залежність ймовірності виникнення серцево-судинних захворювань, цукрового діабету, онкологічних захворювань, остеопорозу, артриту, захворювань органів дихання і травлення та ряду інших від таких основних характеристик здорового способу життя, як раціональне харчування і профілактика ожиріння, відмова від куріння, стримане ставлення до споживання алкогольних напоїв (їх якості та кількості), обсяг та режим рухової активності, що забезпечує достатній рівень функціональних можливостей різних систем організму (кровообігу, дихання, крові), м'язової, кісткової та сполучної тканин. Було переконливо показано, що стосовно профілактики згаданих захворювань усі можливості медицини в п'ять-шість разів поступаються за ефективністю чинникам здорового

способу життя, а сумарний негативний вплив неблагополучної спадковості та несприятливої екології — в два рази. Більше того, здоровий спосіб життя різко знижує ризик захворювань, що виникають унаслідок дії несприятливих спадкових та екологічних чинників [26].

Профілактичне значення спорту для всіх полягає в тому, що рухова активність позитивно впливає на всі зазначені вище складові здорового способу життя та забезпечує їх синергію (поєднання зусиль для обопільної користі).

Регулярна рухова активність дозволяє підтримувати передусім ефективне функціонування серцево-судинної системи, захворювання якої спричиняють понад 60 % смертей громадян України. Спеціалісти відмічають у людей, які ведуть активний спосіб життя, зміцнення серцевого м'яза, зниження кров'яного тиску та вмісту холестерину в крові, підвищення стійкості до стресових ситуацій та виникнення депресивних станів.

Спеціальні наукові дослідження засвідчують, що найбільш значним превентивним механізмом у стані здоров'я слід вважати вплив рухової активності на функціонування імунної системи. Регулярні фізичні навантаження середньої інтенсивності зміцнюють імунну систему, допомагаючи організму боротися з інфекційними захворюваннями та окремими раковими захворюваннями (рак товстої кишки, молочної залози, передміхурової залози, легенів та інші форми онкологічних захворювань). Водночас надмірні фізичні навантаження пригнічують функцію імунної системи [25, 161].

Профілактичне значення спорту для всіх тісно пов'язується з функціональними резервами організму людини, під якими розуміють здатність органа або системи та організму в цілому значно підсилити інтенсивність своєї діяльності порівняно зі станом відносного спокою. Функціональні резерви асоціюються також із так званим "принципом економізації" функцій, який проявляється як у спокої, так і під дією певних подразників. Наявність таких резервів дозволяє переносити без негативних наслідків для організму вплив екстремальних чинників зовнішнього середовища та хвороботвірних агентів, токсичних речовин, які значно перевищують прийняті гранично допустимі рівні. Визначення функціональних резервів, їх розширення та використання мають ввійти до арсеналу методів оцінки та зміцнення здоров'я людини [2, 50—51].

Розвиваюча функція системи спорту для всіх передбачає забезпечення розвитку фізичних здатностей людей, належного фізичного розвитку та загалом фізичної досконалості людини, що дозволяє підвищити рівень її здоров'я, передусім фізичного.

Зазначена функція найбільш характерна для такої форми реалізації спорту для всіх, як фітнес-програми. Рухова активність у цьо-

му випадку спрямована на позитивну зміну стану організму людини, його фізичних та функціональних кондицій. Такі зміни можуть бути досягнуті лише за рахунок тренування [42].

Основу тренувального ефекту, його механізм визначає фундаментальна властивість усього живого — здатність до адаптації, розвитку на основі пристосування до зовнішнього впливу. Ця здатність є головною в забезпеченні життєздатності живих організмів, їх виживання та саморозвитку в умовах безперервно мінливих впливів зовнішнього середовища, а також змінного становища самого організму.

Завдячуючи реалізації в процесі тренування фізіологічного механізму адаптації відбувається накопичення людиною нових фізичних кондицій, мобілізація та розгортання внутрішніх ресурсів організму. Механізм процесу адаптації, специфічні особливості його протікання обумовлюють і природні обмеження в стабільності тренувального ефекту, а також необхідність зміни змісту рухової активності в ході індивідуальної вікової еволюції людини [3, 13].

У ході рухової активності спостерігаються два види пристосувальних змін: термінові і накопичувальні (кумулятивні, тривалі). Довготривала адаптація формується поступово в результаті постійної дії подразника. В контексті реалізації розвиваючої функції системи спорту для всіх основним завданням є досягнення такої стадії накопичувальної адаптації, яка характеризується завершенням формування відповідного системного структурного “сліду”. Цей “слід” зберігається за умови продовження дії відповідного чинника. У випадку, коли така дія припиняється, то настає реадaptaція, або детренованість. Т. Ю. Круцевич, В. М. Платонов та інші фахівці виділяють кілька ознак системного структурного “сліду”, що забезпечує різнобічний оздоровчий ефект регулярної організованої рухової активності [35, 133].

У спорті для всіх для забезпечення розвиваючого ефекту в організмі людини необхідно керуватися основними положеннями теорії фізичних тренувань та теорії адаптації.

Система спорту для всіх дозволяє досягти сталих позитивних результатів забезпечення належного розвитку основних фізичних якостей — витривалості, сили, гнучкості, швидкості та координації. Критерії цього розвитку визначаються з урахуванням віку, статі, характеру трудової діяльності людини, а їхня основа — такий рівень показників, що дозволяє їй успішно здійснювати різні види життєдіяльності. У фізичному розвитку забезпечується досягнення оптимального стану статури та належного співвідношення маси до зросту людини. У функціональному розвитку в основному забезпечується розширення резервних можливостей опорно-рухового апарату, серцево-судинної та дихальної систем. Загалом здійснення

регулярної рухової активності в різних формах реалізації спорту для всіх позитивно впливає на зростання рівня фізичної працездатності людини.

У системі спорту для всіх *функція відновлення працездатності* людини передбачає забезпечення відповідних позитивних змін в організмі людини для подолання втоми після трудового дня та тижня. Ця функція проявляється і в період відпочинку людини під час щорічних відпусток.

Трудова діяльність людини спричиняє виникнення втоми, що характеризується зниженням ефективності функціонування окремих органів та систем організму, підвищеним рівнем нервово-психічної напруженості. Тривале збереження такого стану може призвести до виснаження організму та спричинити виникнення різних захворювань.

За даними наукових досліджень, близько 20 % працівників відчувають до кінця робочого дня незначну втому, понад 55 % — втому середнього ступеня, тоді як приблизно 25 % втомлюються сильно. Отже, понад 80 % працівників постійно потребують відновлення витраченої енергії [37, 189].

Залежно від характеру втоми (фізична, нервово-психічна, змішана) та її розповсюдженості (загальна чи локальна) підбираються адекватні види рухової активності для відновлення тимчасової втрати працездатності. Найбільший ефект у цій ситуації отримують від поєднання активного відпочинку з психорегулюючими технологіями, масажем, пароповітряними та водними процедурами.

Працівники, які ведуть активний спосіб життя, краще відновлюються до наступного робочого дня чи тижня, мають високу продуктивність праці, успішніше переносять професійні навантаження, уникають несприятливого впливу окремих чинників професійної діяльності, володіють підвищеною опірністю до професійних захворювань.

Система спорту для всіх надає широкі можливості для задоволення об'єктивно існуючої потреби людини у відновленні працездатності після трудової діяльності, а також для забезпечення оздоровлення працівників та профілактики їхніх захворювань, спричинених характером професійної діяльності та накопиченої втоми.

Соціальні функції системи спорту для всіх включають гуманістичну функцію, функцію активного дозволя, соціалізації, освітньо-виховну, інформаційно-просвітницьку.

Гуманістична функція системи спорту для всіх проявляється у сприянні самореалізації, самовдосконаленні та самоутвердженні особистості у розвитку духовно-моральних та етичних цінностей у суспільстві, забезпеченні поваги, свободи та гідності, а також благополуччя та щастя людини.

Принципи, ідеали та цінності гуманізму відіграють важливу роль у сучасних соціальних умовах, для яких характерними частіше стають прагматизм, егоїзм, агресивність, а користь розглядається як основа моральності та критерій людських учинків. Спорт для всіх має значні потенційні можливості для нейтралізації соціальної напруженості, тривожності та стресових впливів на людину, що особливо загострюються в умовах трансформації соціально-економічних відносин в українському суспільстві. Кожна людина завдяки руховій активності допомагає собі відмежуватися хоча б на певний час від щоденних виробничих та соціально-побутових проблем, а також вийти за межі свого власного "Я", "побачити" інших людей та сприяти їхнім стосункам на гуманістичних засадах.

Гуманістична функція спорту для всіх обумовлюється рядом його особливостей та переваг. Передусім, слід відмітити, що залучення населення до рухової активності в системі спорту для всіх передбачає базування цього процесу на гуманістичній парадигмі, відображеній в основних положеннях обґрунтованої нами відповідної концепції (адекватне орієнтування державної політики; врахування інтересів, потреб та здібностей людини; гарантування добровільності у виборі форм та засобів рухової активності; надання рівних можливостей у доступності відповідних занять; забезпечення високоморальних стосунків між усіма учасниками спортивного руху; сприяння гармонійному розвитку особистості).

Роль спорту для всіх в утвердженні людини як найвищої цінності пов'язана з вирішенням важливої проблеми, визначеної нами у меті відповідної соціальної системи — охоплення всіх людей руховою активністю під час дозвілля для зміцнення здоров'я. Отже, кожна конкретна людина в цій системі розглядається як її основна ціль, а не засіб для досягнення будь-яких інших цілей, тобто спорт для людини, а не людина для спорту.

Особливо важливе значення спорту для всіх полягає у сприянні реалізації гуманістичного ідеалу — цілісного розвитку особистості, що передбачає поєднання гармонійності та всебічності.

Ідея гармонійного розвитку особистості пов'язується з досягненням єдності та злагодженості тілесного (фізичної підготовленості, фізичного розвитку), психічного (емоцій, волі, уваги, переживання, інтелекту тощо) та духовного (моральних і естетичних потреб) чинників. Пріоритетного значення набуває досягнення людиною гармонії у ставленні до самої себе, інших людей та оточуючого середовища.

Всебічний розвиток людини передбачає наявність у неї такого комплексу фізичних, психічних та духовних якостей та здібностей, що дозволяє їй усвідомлювати, брати активну участь та добиватися певних успіхів в основних сферах соціальної діяльності: трудової, освітньої, споживчої тощо.

Провідною соціальною функцією спорту для всіх є організація *активного дозвілля* та забезпечення раціонального використання вільного часу.

У сучасній соціології вільним вважається час, який залишається у людини після виконання професійних (або освітніх), сімейно-побутових та громадських обов'язків, а також після забезпечення фізіологічних потреб (сон, харчування тощо). Вільний час передбачає розпоряджання людиною своїм часом. Виділяють три його різновиди: 1) короткотривалий вільний час у структурі доби; 2) середньотривалий вільний час протягом вихідних; 3) довготривалий вільний час у період щорічної відпустки. Окрім зазначених різновидів існує ще вільний час осіб, які не працюють або не навчаються.

Дозвілля асоціюється з різними добровільно вибраними людиною видами діяльності протягом вільного часу. Характер дозвілля залежить від дії багатьох чинників, зокрема: соціально-економічних відносин у суспільстві, доступності індустрії відпочинку, популярності існуючих різновидів розваг, рівня добробуту людини, її національних та релігійних традицій, стану здоров'я, характеру професійної діяльності, місця проживання, статі, віку, освіти, сімейного положення.

Аналіз спеціальних досліджень та існуючої практики засвідчує, що вміння максимально ефективно організувати дозвілля є свідченням цивілізованості та прогресивності особистості. Проте лише 10—12 % людей уміють розумно використовувати вільний час. Особливу стурбованість викликає той факт, що в бюджеті вільного часу сучасної людини дуже мала питома вага рухової активності [28]. У зв'язку з цим, на нашу думку, актуалізується функціональна роль системи спорту для всіх у частині її ідентифікації як однієї з раціональних форм проведення дозвілля.

Спорт для всіх дозволяє задовольнити важливу потребу особистості в руховій активності, а саме, необхідність в емоційно насичених розвагах під час дозвілля. Можливість “розрядитися”, відчутти радість, задоволення, захоплення, насолоду, приємну “м'язову втому” від рухової активності після трудового дня чи тижня забезпечує власне система спорту для всіх. Насичення вільного часу руховою активністю сприяє переорієнтуванню поведінки людини в напрямі дотримання основних положень здорового способу життя, відмови від шкідливих звичок (вживання наркотиків, тютюнокуріння, зловживання алкогольними напоями) та відволікання від асоціальних вчинків, що, безумовно, підвищує гуманістичну цінність спорту для всіх.

Є. Н. Приступа звертає увагу на такі перспективні напрями використання рухової активності людини під час дозвілля:

- відхід від занять у приміщеннях на користь рекреаційних занять на відкритому повітрі;
- підвищення ролі самостійних занять та занять у неформальних групах і відповідно зменшення популярності організованих форм активного дозвілля;
- суттєве зростання різноманітності, збагачення форм проведення вільного часу, завдячуючи інтенсивному розвитку індустрії дозвілля та розваг [27].

Соціальною функцією спорту для всіх є сприяння *соціалізації*, тобто підготовці та включенню індивіда в різні сфери діяльності суспільства, виконання ним важливих соціальних функцій, а також засвоєння суспільно вироблених норм та правил поведінки. Соціалізація передбачає оволодіння людиною суспільного досвіду, соціальних зв'язків та відносин.

У сучасній психології відмічається, що в процесі соціалізації людина стає особистістю, набуває переконань, суспільно схвалених форм поведінки, необхідних їй для нормального життя в суспільстві. Завдяки соціалізації відбувається успадкування індивідуумами соціального досвіду та перетворення його на власні ціннісні орієнтації, навички, вміння, здатності тощо [29, 392].

У соціології в процесі соціалізації виділяють три основні стадії:

- дотрудову, що охоплює період життя людини до початку трудової діяльності та включає ранню соціалізацію (період від народження до вступу до загальноосвітньої школи) та етап навчання (період перебування в навчальних закладах);
- трудову, спрямовану на забезпечення становлення соціальної зрілості та реалізації професійного вибору. Вона охоплює період активної участі людини в трудовій діяльності;
- післятрудова, що належить до періоду життя людини, котрий збігається, як правило, з пенсійним віком та пов'язується з суттєвим внеском у відтворення соціального досвіду [17].

Система спорту для всіх має широкі можливості для забезпечення цілеспрямованого впливу на людину з метою поглиблення та розширення її соціалізації. Активний спосіб життя сприяє підвищенню соціальної активності людини та ефективності її участі у трудовій діяльності, а також вихованню високих моральних якостей (доброті, справедливості, чесності, благородства тощо). Сама сутність рухової активності в спорті для всіх передбачає самовираження та самоствердження особистості, що створює необхідні передумови для підвищення самостійності людини у вирішенні складних проблем сьогодення.

Соціалізуюча роль спорту для всіх проявляється в тому, що він дозволяє задовольнити одну з важливих потреб особистості в руховій активності, а саме, потребу у спілкуванні з іншими людьми.

У процесі спілкування під час рухової активності люди впливають один на одного шляхом повідомлення нової інформації, особистого прикладу, наслідування, взаємної підтримки, обміну думками, почуттями.

На процес соціалізації у спорті впливає ряд чинників. Відповідно до теорії соціального пізнання основні чинники, що входять у процес соціалізації, можуть бути розподілені на такі категорії: особисті атрибути (фізичні, психологічні та соціально-психологічні), соціалізуючі елементи (родина, друзі, родичі, навчальні заклади, суспільство, засоби масової інформації) та соціалізуючі ситуації (суспільні групи, фізичне оточення, система суспільного забезпечення тощо). Аналіз головних чинників, які входять у процес соціалізації у спорті, може сприяти розумінню, чому одна людина обирає рухову активність, у той час як інша тримається від неї подалі. Можна навіть спрогнозувати, чому та чи інша людина стане чи не стане займатися спортом для всіх [12, 319—320].

Освітньо-виховна функція спорту для всіх проявляється у засвоєнні людиною нових знань, навичок та вмінь, а також у забезпеченні комплексного виховного впливу на людину.

Освітня роль спорту для всіх пов'язується з підвищенням інтелектуального рівня людей, формуванням у них спеціальних знань, необхідних для ефективного використання рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, а також обумовлює підвищення ефективності розумового виховання особистості. Вдумливі заняття руховою активністю допомагають людині засвоїти знання про форми реалізації спорту для всіх, резервні можливості організму, закономірності зміцнення здоров'я, ведення здорового способу життя, стимулюють розвиток самопізнання та самовиховання. У процесі таких занять людина збагачує власний запас рухових умінь та навичок, що позитивно впливає на різні сторони її життєдіяльності.

Успішне залучення людини до рухової активності передбачає підвищення її пізнавальної активності, а також отримання нових знань із психології, педагогіки, соціології, біології, теорії і методики фізичного виховання різних груп населення, технічних наук тощо. В результаті зростають креативність та ініціативність особи як в удосконаленні занять спортом для всіх, так і у виконанні основних соціальних функцій.

Система спорту для всіх, забезпечуючи фізичне вдосконалення особистості, сприяє, як зазначалось вище, розумовому, а також моральному та естетичному вихованню.

Залучення населення до рухової активності на гуманістичних засадах створює унікальні передумови для виховання та практичної реалізації моральних переконань та устремлінь. Зокрема, стимулю-

ються прояв та розвиток цілеспрямованості в конкретних учинках, дисциплінованості, працелюбності, старанності, рішучості, наполегливості, витримки та інших вольових якостей в їх практичному вияві. Загалом формується звичка дотримання стандартів морально орієнтованої поведінки.

Можливості спорту для всіх у моральному вихованні найкраще проявляються під час занять у формальних, а особливо у неформальних групах, оскільки, такі заняття спонукають до відповідних суспільних відносин між людьми, що базуються на повазі один до одного, товариськості, дружбі, задоволенні спільних інтересів, дотриманні “правил чесної гри”, відповідальності перед колегами тощо.

На нашу думку, слід підкреслити, що система спорту для всіх не сама по собі забезпечує моральне виховання особистості. Вона лише сприяє йому та підсилює відповідний виховний ефект. Важливо не допускати здійснення рухової активності у відриві від системи морального виховання, бо в цьому випадку можна отримати результати, несумісні зі встановленими у суспільстві нормами і принципами поведінки людей.

Естетичний ефект від спорту для всіх проявляється в удосконаленні власне конкретної людини. Гарними стають форми тіла, статура та хода, а також рухи. Значну естетичну цінність становить єднання тілесного та духовного розвитку людини, формування почуття прекрасного, вміння оцінити оточуючу дійсність за законами краси та загалом виховання естетики поведінки особистості.

Спорт для всіх сприяє естетичному вихованню завдяки широкому використанню рухової активності в гарних природних умовах — парках, лісах, водоймах тощо. Такі заняття пов'язані з дотриманням відповідних ритуалів гуманістичної спрямованості, а учасники мають відповідну барвисту та зручну екіпіровку, сучасні тренажери, інше обладнання та інвентар. Сприяє естетиці занять використання музичного супроводу, пісень і танців. Дуже часто масові спортивні програми в системі спорту для всіх перетворюються у справжні спортивні свята.

Інформаційно-просвітницька функція спорту для всіх проявляється в накопиченні та розповсюдженні інформації про значення рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, а також про можливості людини та шляхи їх підвищення. Реалізація цієї функції сприяє формуванню відповідної суспільної свідомості, впровадженню ідей та цінностей здорового способу життя, перетворенню спорту для всіх у стійку суспільну моду, тобто тривале панування у суспільстві поглядів, смаків та переконань в ефективності використання рухової активності під час дозвілля як для суспільства в цілому, так і для конкретної людини зокрема.

Накопичення знань про потенціал спорту для всіх, здоров'я людини, шляхи його зміцнення забезпечує наука про фізичне виховання і спорт, а також інші наукові галузі. В ході відповідних досліджень науковці отримують нові дані про тенденції та закономірності розвитку спорту для всіх, його вплив на біологічну та соціальну сутність людини.

Розповсюдження, популяризація, роз'яснення та впровадження у суспільну свідомість інформації про систему залучення різних груп населення до рухової активності на гуманістичних засадах, її функції та соціально-економічну значущість здійснюється всіма суб'єктами системи спорту для всіх, у тому числі і засобами масової інформації. П. О. Виноградов рекомендує, щоб у змістовному плані засоби масової інформації здійснювали такі кроки:

- надавали населенню широку і всебічну інформацію про те, де, коли, в яких формах людина може задовольнити свій інтерес до занять фізичною культурою і спортом;
- забезпечували отримання інформації про діяльність закладів фізичної культури і спорту за місцем роботи, проживання та відпочинку населення;
- систематично насичували канали інформації матеріалами, що дозволяють особам, які ведуть активний спосіб життя, поповнювати свої знання з основ гігієни, фізичної культури, здорового способу життя, а також про гуманістичні цінності масового спорту;
- регулярно давали можливість читачам, глядачам та слухачам використовувати отриману інформацію для практичних занять, тобто пропонували конкретні поради, рекомендації, наводили комплекси фізичних вправ для самовдосконалення та самовираження [5].

На нашу думку, крім зазначених напрямів роботи засобів масової інформації, їм необхідно приділити, передусім, належну увагу вирішенню одного з важливих завдань системи спорту для всіх, пов'язаного з формуванням у людей інтересу до використання рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я.

Економічні функції системи спорту для всіх об'єднують функцію виробництва фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг, виробничої підготовки та використання кадрів для організацій спорту для всіх (розширення ринку праці сфери спорту для всіх), функцію сприяння економічному зростанню суспільства (підвищення продуктивності праці, подовження тривалості творчого довіголліття, скорочення витрат на передчасну смертність, захворювання, виробничий травматизм).

Виробнича функція відзеркалює економічну основу існування сучасної системи спорту для всіх, оскільки задоволення потреб населення у руховій активності, зміцненні здоров'я, веденні здорово-

го способу життя здійснюється у процесі виробництва та споживання фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг.

Фізкультурно-оздоровчу послугу дослідники визначають як різновид фізкультурно-спортивної діяльності, що базується на використанні фізичних вправ із метою збереження та зміцнення здоров'я людей, формування у них навичок здорового способу життя, а спортивно-оздоровчу — як різновид фізкультурно-спортивної діяльності, що базується на використанні видів спорту з метою збереження та зміцнення здоров'я людей, залучення їх до цінностей спорту, формування навичок здорового способу життя [20, 71–72].

Фахівцями також визначено конкретні види фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг:

- заняття в групах загальної фізичної підготовки та оздоровчої фізичної культури;
- розробка індивідуальних (групових) рекомендацій до режиму занять;
- організація змагань у навчальних групах, командах, школах та клубах із видів спорту;
- відновлювальні заходи та методичні консультації;
- реалізація різних видів дозвілля з урахуванням особливостей послуг, що надаються, включаючи культурно-масові та розважально-ігрові заходи, а також різні види активного відпочинку з дотриманням вимог безпеки, у тому числі й медичного забезпечення;
- спортивні та оздоровчі заходи для учасників турнірів, кросів, марафонів, турнірів зі спортивних ігор;
- спортивні свята;
- спортивно-видовищні вечори та концерти;
- зустрічі з видатними спортсменами;
- показові виступи провідних спортсменів та представників спортивних закладів;
- навчання споживачів послуг раціональної техніки рухових дій, формування вмінь, навичок та пов'язаних із ними знань в обраній спортивній дисципліні;
- педагогічні дії, спрямовані на розвиток та вдосконалення рухових здатностей, що відповідають вимогам спортивної діяльності, у якій здійснюється підготовка;
- педагогічні дії, спрямовані на компенсацію у споживача послуг відсутніх компонентів тактичної, технічної, фізичної та інших видів готовності до споживання послуг;
- організація комплексного контролю за рівнем різнобічної підготовленості та за станом здоров'я споживача послуг;
- консультативна допомога з різних напрямів побудови та змісту навчально-тренувального процесу [39, 10].

Окрім того, споживачам наведених послуг можуть надаватися й інші послуги, які фахівці поділяють на такі групи: 1) надання фізкультурно-оздоровчих та спортивних споруд населенню; 2) інформаційно-консультативні та освітні послуги; 3) інші спортивні послуги. М. І. Золотов, Н. А. Платонова та О. І. Вапнярська відносять такі послуги до розряду спортивних [39, 10].

На нашу думку, це не зовсім коректно, оскільки дані послуги не є результатом діяльності фахівців із фізичного виховання і спорту. Більш аргументованою нам видається позиція тих учених, які відносять наведені послуги до розряду додаткових та супутніх [20; 31]. Водночас слід визнати важливість цих послуг для споживачів, оскільки вони сприяють підвищенню ефекту від споживання фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг, посилюють інтерес у населення до регулярних занять різними видами рухової активності.

Виробниками фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг є відповідні суб'єкти системи спорту для всіх. За формою власності та організаційно-правовим статусом їхня економічна діяльність може бути спрямована на досягнення різних цілей. Виробники послуг, що належать до приватної власності, мають на меті отримання прибутку. А ті, що є власністю громадських та державних структур, діють, головним чином, із метою задоволення потреб населення у послугах, тобто забезпечення доступності їх для широких верств населення за рахунок помірних цін. Водночас і перші, і другі в країнах із сучасними соціально-економічними системами сприяють вирішенню спільного важливого для суспільства завдання — формування ринку фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг із високими рівнями пропозиції та попиту на них.

Таким чином, в економіці системи спорту для всіх існують три взаємопов'язаних сектори — приватний, суспільний та державний. Внесок кожного у задоволення потреб населення країни у фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послугах залежить від багатьох чинників: загального рівня розвитку економіки, рівня доходів населення, міри та форм втручання держави у розвиток сфери спорту для всіх, специфіки законодавчої бази тощо.

Протягом 1980—1990-х років досить виразною стала тенденція посилення ролі приватного сектора у забезпеченні населення фізкультурно-оздоровчими та спортивно-оздоровчими послугами за рахунок формування у його складі фітнес-індустрії. Характерними ознаками фітнес-індустрії є:

- надання фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг високої якості, розрахованих на різні групи споживачів;
- забезпечення споживачів різноманітними додатковими та супутніми послугами;

- активна маркетингова політика, оперативне реагування на зміну попиту на ринку, впровадження нових послуг;
- диференціація цін на послуги;
- поєднання індивідуального підходу та масовості в обслуговуванні клієнтів;
- активне економічне стимулювання споживачів послуг;
- створення мережі фітнес-клубів під одним брендом, які працюють за однією ідеологією;
- застосування інтенсивних технологій виробництва послуг, обслуговування великих мас клієнтів, що дає можливість отримувати прибутки.

Як зазначають фахівці, фітнес-індустрія, батьківщиною якої є США, на сьогодні набула інтернаціонального характеру [20]. Так, у США налічується 29,1 тис. фітнес-клубів (центрів), у Європі — 36,9 тис., в Азії (Тихоокеанський регіон) — 19,8 тис., в країнах Латинської Америки (Бразилії, Аргентині, Мексиці, Чилі) — 12,8 тис., у Канаді — 4,9 тис. [43]. Їх об'єднує не лише членство в International Health, Racquet and Sportsclub Association (IHRSA), а й загальні стандарти виробництва фітнес-послуг. Порівняльні дані про обсяги ринку вироблених фітнес-послуг у США та країнах Європи подано у таблиці 3.2.

Слід наголосити, що фітнес-індустрія розвивається за законами ринку. Це обумовлює високі вимоги до її учасників — фітнес-клубів, фітнес-центрів та інших структур. Конкуренція на ринку фітнес-послуг змушує їх розширювати перелік та забезпечувати високу якість послуг. Фітнес-структури диференційовано підходять до потреб споживачів послуг. Групи населення з різним рівнем доходів мають змогу отримувати послуги відповідно до їхніх фінансових можливостей. З цією метою вони можуть звертатися до фітнес-клубів різних категорій — преміум-класу, бізнес-класу та економкласу.

Зазначимо, що реалізація функції виробництва системою спорту для всіх здійснюється під контролем суспільства. Це обумовлено тим, що фізкультурно-оздоровчі та спортивно-оздоровчі послуги

ТАБЛИЦЯ 3.2 – Показники розвитку фітнес-індустрії в США та Європі [43]

Показник	США	Європа
Кількість фітнес-клубів, тис.	29,1	36,9
Кількість членів клубів, млн чол.	41,3	38,7
Середня кількість членів у одному клубі, чол.	1421	1047
Питома вага членів фітнес-клубів у загальній кількості населення, %	15,7	6,9
Обсяги продажу фітнес-послуг, млрд дол. США	13,0	20,0

належать до класу соціальних послуг. Їх споживання забезпечує задоволення життєво важливих потреб людей, пов'язаних з їхнім здоров'ям. Тому держава через свої відповідні інститути регулює процес виробництва вказаних послуг таким чином, аби забезпечити високу якість і тим самим запобігти можливим негативним впливам занять різними видами рухової активності на стан здоров'я людей.

Регулювання суспільством процесу виробництва фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг здійснюється різними шляхами залежно від обраної в країні системи управління економікою, у тому числі і сферою фізичної культури і спорту. У країнах із ліберальними економічними системами, в яких держава фактично не втручається у сферу фізичної культури і спорту, регулювання якості фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг здійснюється переважно через ринковий механізм за рахунок конкуренції між виробниками послуг.

Натомість у країнах, де держава активно впливає на розвиток сфери фізичної культури і спорту, кількісні та якісні параметри фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг регулюються більш жорсткими методами через норми національного законодавства. Зокрема, в Україні впроваджено механізм ліцензування фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності. На підставі Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" затверджено "Ліцензійні умови провадження фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності: організації та проведення спортивних занять професіоналів та любителів спорту; діяльності з підготовки спортсменів до змагань із різних видів спорту, визнаних в Україні" [16]. У зазначених документах встановлено вимоги до різних аспектів діяльності, пов'язаної з виробництвом послуг, серед яких: організаційні вимоги; загальні вимоги до приміщення суб'єкта фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності; кваліфікаційні вимоги; вимоги до організації та проведення спортивних занять професіоналів та любителів спорту; вимоги до діяльності з підготовки спортсменів до змагань із різних видів спорту. Надання відповідних ліцензій та контроль за дотриманням ліцензійних умов здійснюється Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Функція розширення ринку праці є важливою економічною функцією системи спорту для всіх. Реалізація її сприяє вирішенню ряду соціально-економічних проблем, передовсім збільшення чисельності фахівців спорту для всіх є передумовою підвищення рівня зайнятості в країні. У розвинених країнах ринок праці у системі спорту для всіх досить розгалужений. Наприклад, загальна кількість фахівців у 29,6 тис. фітнес-клубів США становила у 2008 р. 1 млн 266 тис. чол., з них 266 тис. чол. працювали повний робочий день, 1 млн чол. — неповний робочий день [43].

Слід взяти до уваги, що розширення ринку праці фахівців спорту для всіх не є процесом механічного збільшення працівників організацій фізкультурно-спортивної спрямованості. Поряд зі зростанням чисельності працюючих змінюється структура фахівців, що визначається змінами у попиту населення на ті або інші фізкультурно-оздоровчі та спортивно-оздоровчі послуги. Підвищення вимог споживачів до якості послуг невідворотно веде до підвищення професійної майстерності фахівців спорту для всіх.

На сучасному етапі розвитку спорту для всіх ринок праці у багатьох країнах набув певного стану. Російські дослідники поділяють його на два головних сегменти (групи), які сформувались відповідно до характеру функцій, що виконуються фахівцями спорту для всіх. На їхню думку, перший сегмент безпосередньо належить до підготовки “фізкультурників” та спортсменів і об’єднує викладачів фізичного виховання у різних навчальних закладах, тренерів-викладачів у клубах, інструкторів-методистів тощо. Другий сегмент фахівців створює умови для підготовки “фізкультурників” та спортсменів. До нього входять інженерно-технічні працівники, службовці та молодший обслуговуючий персонал [39, 154; 40, 223–224].

Перший сегмент ринку праці фахівців спорту для всіх, без сумніву, є провідним, оскільки визначає як кількість вироблених фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг, так і їхню якість. Тому відмінності у рівнях розвитку системи спорту для всіх у різних країнах обумовлені насамперед обсягом першого з названих сегментів ринку праці. Очевидні кардинальні відмінності у розвитку спорту для всіх, наприклад у США і в Україні, визначаються перш за все тим, що відповідний сегмент американського ринку праці становить понад мільйон фахівців, а українського ринку праці — всього трохи більше двадцяти тисяч осіб (табл. 3.3).

Ще більш разючим є показник тієї частини сегмента ринку праці, який визначає рівень забезпеченості фахівцями вітчизняної фітнес-індустрії. Станом на 1 січня 2006 р. кількість фахівців,

ТАБЛИЦЯ 3.3 – Показники потенційної пропозиції фахівців зі спорту для всіх в Україні в 1998–2008 рр.

Категорія фахівців	1998 р.		2008 р.	
	Усього	Зі спеціальною освітою, %	Усього	Зі спеціальною освітою, %
Інструктори-методисти з фізичної культури	2390	56,4	3269	91,8
Тренери-викладачі зі спорту	15 196	80,1	18 196	83,3

які працювали на штатних посадах у понад 3000 фізкультурно-оздоровчих організаціях, фітнес-клубах, фітнес-центрах тощо, становила всього 5476 чоловік (табл. 3.4).

Якщо звернутися до відносних показників, то й тут перевага США є дуже помітною. Так, у фітнес-індустрії США на одного штатного фахівця припадає 155 клієнтів, тоді як у клубах України — 256 клієнтів.

Формування пропозиції на ринку праці фахівців спорту для всіх здійснюється як самою системою спорту для всіх, так й інститутами, що належать до інших сфер суспільства, насамперед до сфери освіти. Внутрішні кадрові можливості системи спорту для всіх реалізуються через систему навчання, що включає різні освітні форми (періодичне навчання персоналу в організаціях спорту для всіх без відриву від роботи, відрядження для участі у фітнес-конвенціях, майстер-класах, стажуванні, курсах підвищення кваліфікації тощо). Завдяки застосуванню таких форм підготовки кадрів ринок праці поповнюється, як правило, фахівцями без спеціальної вищої освіти з числа практиків, здебільшого колишніх спортсменів-аматорів або спортсменів-професіоналів.

Водночас у країнах, де чинним законодавством заборонено займатись фізкультурно-оздоровчою та спортивною діяльністю особам без вищої фізкультурної освіти, головним чинником формування ринку праці у сфері спорту для всіх є освітня діяльність вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку відповідних фахівців.

Нині система спорту для всіх реалізує ще одну дуже важливу функцію — *сприяння економічному зростанню суспільства*. На сучасному етапі розвитку спорт для всіх набув ознак самостійної, масштабної сфери економічної діяльності, яка помітно впливає на макроекономічні показники країн.

Позитивний вплив спорту для всіх на стан національної економіки здійснюється за такими напрямками:

- внесок у формування внутрішнього валового продукту шляхом виробництва та реалізації фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг;

ТАБЛИЦЯ 3.4 – *Кадрове забезпечення розвитку фітнес-індустрії в Україні*

Показник	2004 р.	2006 р.
Кількість клубів, що культивують фізкультурно-оздоровчу діяльність, фітнес-центрів	2474	3187
Кількість осіб, які займаються	1 096 259	1 399 935
Кількість штатних тренерів та інструкторів	3410	5476
Кількість штатних менеджерів	1455	408

- підвищення продуктивності праці працездатної частини населення за рахунок поліпшення стану здоров'я внаслідок залучення до системи спорту для всіх;
- зменшення витрат державних коштів на медичне обслуговування частини населення, залученого до системи спорту для всіх;
- підвищення рівня пропозиції робочої сили на національному ринку праці;
- підвищення рівня індивідуальних грошових доходів населення, а отже, загального рівня добробуту населення, якості його життя.

Активне залучення населення до рухової активності веде не лише до позитивних змін у стані здоров'я людей, а й сприяє поліпшенню показників економічного розвитку країни. Зокрема, збільшується внесок у формування внутрішнього валового продукту країни за рахунок двох джерел: надходжень від реалізації населенню фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг; доходів від придбання населенням, що займається фізкультурою і спортом, продуктів та послуг, необхідних для занять (додаткові та супутні послуги, спортивний одяг, взуття, екіпіровка, обладнання, спеціальне харчування тощо). Сучасна вітчизняна статистика не має точних показників внеску сфери спорту для всіх у формування внутрішнього валового продукту. Однак є дані, які можуть свідчити про порядок таких цифр. Наприклад, фахівцями підраховано, що населення країн Західної Європи щорічно витрачає лише на придбання спортивних товарів та послуг близько 68 млрд дол. США [13]. У широкому сенсі спорт у країнах Європейського Союзу "заробив" 407 млрд євро в 2004 р., або 3,7 % їхнього валового внутрішнього продукту [45], а ринок фітнес-послуг у 25 країнах Європи та США становить відповідно 18 і 13 млрд дол. США [43].

На сьогодні спорт для всіх можна розглядати як потужний засіб запобігання захворювань серед населення. Ця його здатність має конкретний економічний вимір. Як показали дослідження, проведені у Російській Федерації, загальні втрати країни, викликані відсутністю працівників на робочих місцях через хворобу, становлять щорічно від 0,55—1,37 % внутрішнього валового продукту залежно від методу оцінки [41]. У Великій Британії економічні втрати, викликані фізичною інертністю населення та відсутністю хворих людей на робочих місцях, становлять 1,9 млрд фунтів стерлінгів у рік. Підвищення рівня рухової активності британців лише на 10 % допомогло суттєво зменшити захворюваність та дозволило знизити смертність на 6 тис. осіб у рік [26].

Підраховано, що в Європі серед населення чисельністю 5,5 млн осіб на частку відсутності достатньої рухової активності може бути віднесено 3,1 млн додаткових днів невиходу на роботу протягом року через хворобу [38, 9]. За даними Всесвітньої організації

охорони здоров'я, низький рівень рухової активності викликав у світі у 2002 р. 1,9 млн смертей, 19 млн випадків недієздатності та приблизно 22 % усіх випадків захворювань коронарних судин серця [44, 45].

Слід відмітити, що роль здоров'я населення у вирішенні макроекономічних проблем країн, на думку фахівців, буде постійно зростати. За умови збереження негативних тенденцій у стані здоров'я населення у країнах із перехідною економічною системою втрати внутрішнього валового продукту за рахунок цього фактора можуть досягти 10,5 % його загального обсягу [1].

Важливим є те, що провідну роль у подоланні цієї тенденції може відіграти залучення населення до рухової активності оздоровчої спрямованості, у тому числі суб'єктами системи спорту для всіх. Водночас це потребує від суспільства відповідних зусиль, зокрема у напрямі пошуку коштів для інвестування проектів оздоровлення населення на основі застосування можливостей фізичної культури і спорту. Доведено, що економічний ефект від реалізації таких проектів вражаючий. За даними російських фахівців, один рубль, інвестований у сферу фізичної культури і спорту, зберігає ресурсів здоров'я на 42 рублі, а у раціональне харчування — на 64 рублі. Одночасне застосування двох названих чинників дає ефект у 102 рублі. Аналогічні інвестиції у традиційну медицину сприяють збереженню ресурсів здоров'я нації усього на 6 рублів, у санаторно-курортне лікування — на 18 рублів, на медичну реабілітацію — на 30 рублів [1]. Безумовно, наведена обставина робить питання розвитку спорту для всіх пріоритетними та економічно вигідними для суспільства.

Слід взяти до уваги, що люди, залучені до занять спортом для всіх, отримують помітні переваги перед іншими членами суспільства у просуванні шаблями службової кар'єри, а отже, у поліпшенні свого матеріального благополуччя за рахунок збільшення грошових доходів. Як засвідчили дослідження, чоловіки, що мають міцне здоров'я, отримують на 30 %, а жінки — на 18 % доходів більше, ніж решта працюючих [41].

Структура системи спорту для всіх

Слово "структура" походить від латинського *structura*, що перекладається як побудова, розміщення та трактується в такому значенні: внутрішня будова і зв'язок складових частин чого-небудь [34, 650].

Система спорту для всіх передбачає функціонування сукупності елементів, що певним чином пов'язані між собою та впливають один на одного (рис. 3.2).

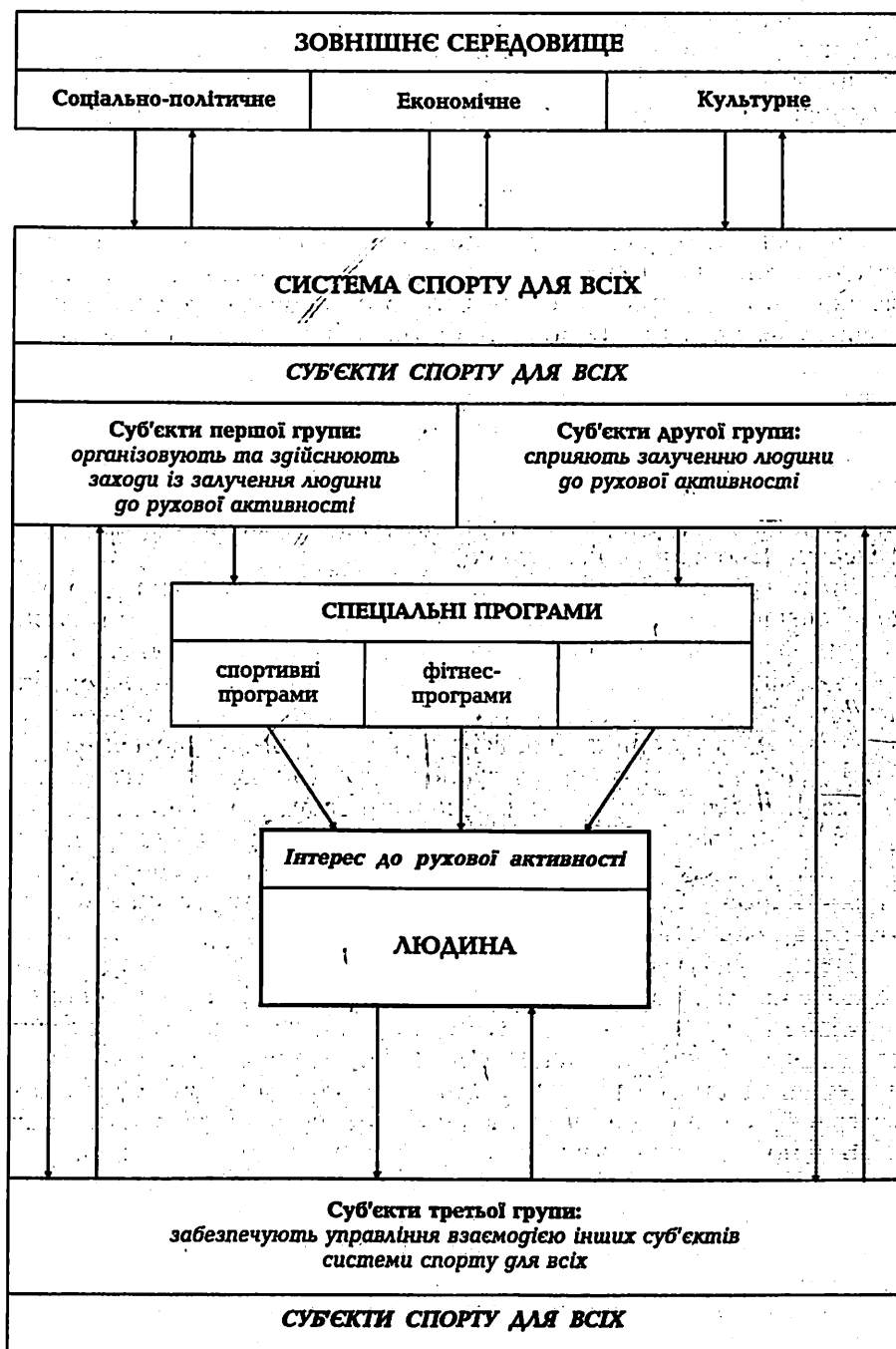

РИСУНОК 3.2 — Структура системи спорту для всіх

Головним елементом системи спорту для всіх, її суб'єктом та об'єктом є людина. Як уже зазначалось, людина є носієм потреби та інтересу до рухової активності. Цей атрибут соціального вияву виступає системоутворюючим компонентом системи спорту для всіх, який визначає характер зв'язків всередині системи. В економічному сенсі людина є споживачем послуг, що надаються фахівцями та організаціями спорту для всіх.

Інші елементи (суб'єкти) системи спорту для всіх функціонують заради реалізації інтересу людини до рухової активності шляхом задоволення її потреб у фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послугах. Їх доцільно розподілити на три групи. Перша група: суб'єкти, які організують та здійснюють заходи із залучення людини до рухової активності, — це спортивні клуби оздоровчої спрямованості різних форм власності та організаційно-правових форм, фізкультурно-оздоровчі заклади (фітнес-центри, SPA-центри, комплекси, школи, студії тощо), центри фізичного здоров'я населення, фізкультурно-спортивні товариства, спортивні федерації (асоціації, спілки тощо).

Друга група: суб'єкти, які сприяють залученню людини до рухової активності, — це спортивні споруди, рекреаційні парки, бази відпочинку та інші місця для рухової активності людини; вищі навчальні заклади, в яких готують фахівців відповідної кваліфікації; наукові установи, де досліджуються проблеми функціонування та розвитку системи спорту для всіх; медичні установи (дозвіл на заняття, медичний контроль та супровід занять); засоби масової інформації, які розповсюджують відповідні освітні, пропагандистські та рекламні повідомлення; підприємства та організації спортивної індустрії, що забезпечують виробництво та реалізацію спортивного і туристичного обладнання та інвентарю, спортивної екіпіровки та взуття, а також їх прокат.

Третя група: суб'єкти, які забезпечують управління взаємодією перелічених вище суб'єктів системи спорту для всіх, — це органи державного управління та місцевого самоврядування у сфері фізичної культури і спорту, а також органи управління розвитком окремих видів спорту або фізкультурно-спортивної діяльності (спортивні федерації, асоціації, союзи, фізкультурно-спортивні товариства).

Взаємодія між людиною та іншими суб'єктами системи спорту для всіх стає можливою завдяки реалізації спеціальних програм. У результаті узагальнення передового світового досвіду та проведеного нами теоретичного дослідження можна виділити такі види програм:

- спортивні — спеціально організовані загальнодоступні масові спортивні заходи та фестивалі (можуть бути заочними, коли окремі учасники чи команди змагаються між собою на відстані за пере-

пискою, фіксуючи певні показники, або проводитись безпосередньо для всіх учасників у місцях масового відпочинку людей та в інших пристосованих місцях);

- фітнес-програми — заняття спортом для всіх з акцентом на підвищення функціональних можливостей організму та профілактику хронічних захворювань людей, що здійснюються самостійно або у формальних організаціях (фітнес-центри, спортивні клуби, тощо);

- рекреаційні — заняття спортом для всіх розважального характеру, що здійснюються самостійно або у неформальних організаціях за місцем проживання та/або масового відпочинку людей, у спеціальних рекреаційних місцях (бази відпочинку, профілакторії, лісопарки, туристичні бази тощо).

У процесі реалізації вказаних програм людина вступає у прямі безпосередні зв'язки з суб'єктами, що належать до перших двох груп, виступаючи у ролі споживача послуг, які надаються ними. При цьому важливо зауважити, що людина виявляє себе не як пасивний об'єкт зовнішнього впливу з боку фахівців спорту для всіх, а як активний учасник програм.

З одного боку, беручи участь у програмах, людина може скоригувати свої потреби, зміцнити або послабити свій інтерес до рухової активності. З іншого боку, вона впливає на зміст діяльності інших суб'єктів системи спорту для всіх. Зміна попиту на фізкультурно-оздоровчі та спортивно-оздоровчі послуги та підвищення вимог людей до їхньої якості змушує фахівців та організації спорту для всіх вдосконалювати свою діяльність, вносити зміни до діючих програм, а також впроваджувати нові програми. Таким чином створюється внутрішній механізм її постійного розвитку, який стосується системи спорту для всіх.

Органи управління як структурна ланка системи спорту для всіх виконують функції, що мають створити необхідні умови для забезпечення якомога повнішої реалізації інтересу людини до рухової активності. Широкі можливості у цьому плані мають органи державного управління. В умовах ринкових соціально-економічних систем їхній регулюючий вплив на діяльність суб'єктів спорту для всіх може розгортатися за трьома напрямками: 1) регулювання рівня якості фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг; 2) регулювання рівня попиту на фізкультурно-оздоровчі та спортивно-оздоровчі послуги; 3) регулювання рівня пропозиції фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг [20, 162].

Оскільки система спорту для всіх є відкритою соціальною системою, то усі її елементи постійно перебувають під впливом зовнішнього соціального середовища. Так, процес формування

інтересу людини до рухової активності обумовлюється специфікою соціально-політичних, економічних і культурних чинників, що діють у тій або іншій країні.

Цими самими чинниками обумовлюється й поведінка інших суб'єктів спорту для всіх у конкретній країні. Зокрема, визначається ставлення суспільства до гуманістичних ідей, що реалізуються за допомогою спорту для всіх, модель розвитку системи спорту для всіх, характер нормативно-правової бази розвитку спорту для всіх, форми впливу суспільства (держави) на систему спорту для всіх та її окремі елементи, обсяги ресурсів, які суспільство може надавати організаціям спорту для всіх, рівень зацікавленості представників бізнесу в інвестуванні програм, що реалізуються суб'єктами спорту для всіх тощо.

1. Антонова А. Экономика здоровья / А. Антонова // Ремедиум. — 2005. — № 4. — С. 25—28.
2. Апанасенко Г. Л. Книга о здоровье / Г. Л. Апанасенко. — К. : Медицина, 2007. — 132 с.
3. Бальсевич В. К. Онтокинезиология человека / В. К. Бальсевич. — М. : Теория и практика физ. культуры, 2000. — 275 с.
4. Булич Э. Г. Здоровье человека: биологическая основа жизнедеятельности и двигательная активность в ее стимуляции / Э. Г. Булич, И. В. Муравов. — К. : Олимп. л-ра, 2003. — 424 с.
5. Виноградов П. А. Пропаганда физической культуры средствами массовой информации : материалы Всесоюз. науч.-практ. конф. “Физическая культура и здоровый образ жизни” / П. А. Виноградов. — М. : ВНИИФК, 1990. — С. 30—39.
6. Гуськов С. “Спорт для всех” и телевидение в России / С. Гуськов // Олімпійський спорт і спорт для всіх: проблеми здоров'я, рекреації, спортивної медицини та реабілітації : тези доп. IV міжнар. наук. конгресу. — К. : Олімп. л-ра, 2000. — 474 с.
7. Джери Д. Большой толковый социологический словарь. — Т. 1 / Д. Джери, Дж. Джери : пер. с англ. — М. : Вече; АСТ. 2001. — 544 с.
8. Дутчак М. В. “Спорт для всех” в утверждении идеалов олимпизма в Украине / М. В. Дутчак // Наука в олимпийском спорте. — 2001. — № 3. — С. 61—63.
9. Жолдак В. И. Менеджмент / В. И. Жолдак, С. Г. Сейранов. — М. : Сов. спорт, 1999. — 528 с.
10. Жолдак В. И. Социология менеджмента физической культуры и спорта / В. И. Жолдак, С. Г. Сейранов. — М. : Сов. спорт, 2003. — 384 с.

11. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. — СПб : Питер, 2002. — 512 с.
12. Исаев А. А. Спортивная политика России / А. А. Исаев. — М. : Сов. спорт, 2002. — 512 с.
13. Источники финансирования // www.infosport.ru/press/sfa/1-2_96/topic19.htm.
14. Кремень В. Г. Філософія управління : підручник для студ. виш. навч. закл. / Кремень В. Г., Пазиніч С. М., Пономарьов О. С. — К. : Знання України, 2007. — 360 с.
15. Круцевич Т. Ю. Управление физическим состоянием подростков в системе физического воспитания : дис. ... доктора наук по физ. воспитанию и спорту : 24.00.02 / Т. Ю. Круцевич. — К., 2000. — 510 с.
16. Ліцензування фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності в Україні. Законодавчі акти, нормативні документи та методичні рекомендації / [автор-упоряд. М. Дутчак]. — К. : Четверта хвиля, 2004. — 224 с.
17. Лубышева Л. И. Социальная роль спорта в развитии общества и социализации личности / Л. И. Лубышева // Теория и практика физ. культуры. — 2001. — № 4. — С. 11—15.
18. Менеджмент и экономика физической культуры и спорта : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. И. Золотов, В. В. Кузин, М. Е. Кутепов, Г. Сейранов. — М. : Академия, 2001. — 432 с.
19. Мергаутова Я. Физическая культура в структуре общества и жизнедеятельности человека / Я. Мергаутова, Ф. Йохимсталер // Очерки по теории физической культуры / сост. и общ. ред. Л. П. Матвеев. — М. : Физкультура и спорт, 1984. — С. 117—148.
20. Мічуда Ю. П. Сфера фізичної культури і спорту в умовах ринку: закономірності функціонування та розвитку / Ю. П. Мічуда. — К. : Олімп. л-ра, 2007. — 216 с.
21. Недвецкая Г. Д. Движения великий смысл / Г. Д. Недвецкая. — Минск : Полымя, 1987. — 64 с.
22. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. — 24-е изд., испр. — М. : Мир и образование, 2003. — 1200 с.
23. Основы валеологии : в 3-х книгах / под общ. ред. В. П. Петленко. — Книга 2-я. — К. : Олимп. л-ра, 1999. — 351 с.
24. Партико Т. Б. Загальна психологія : підручник для студ. виш. навч. закл. / Т. Б. Партико. — К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2008. — 416 с.
25. Паффенбаргер Р. С. Здоровый образ жизни / Р. С. Паффенбаргер, Э. Ольсен. — К. : Олимп. л-ра, 1999. — 319 с.
26. Платонов В. Н. Сохранение и укрепление здоровья здоровых людей — приоритетное направление современного здравоохранения / В. Н. Платонов // Спорт. медицина. — 2006. — № 2. — С. 3—14.
27. Приступа Е. Н. Концепція вільного часу людини як важливої категорії рекреації / Е. Н. Приступа // Спорт. наука України. — 2008. — № 5 (20). — С. 9—22.

28. Рыжкин Ю. Е. Физическая рекреация в сфере досуга человека / Ю. Е. Рыжкин // Теория и практика физ. культуры. — 2002. — № 5. — С. 17—19.
29. Современный психологический словарь / авт.-сост. Б. Г. Мещеряков и др. — М. ; СПб : АСТ, ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2007. — 490 с.
30. Социальный менеджмент : учебник / под ред. Д. В. Валового. — М. : ЗАО “Бизнес школа “Интел-Синтез”, Академия труда и социальных отношений, 1999. — 384 с.
31. Степанова О. Н. Маркетинг в сфере физической культуры и спорта / О. Н. Степанова. — М. : Сов. спорт, 2003. — 256 с.
32. Столов И. И. Спортивный резерв: состояние, проблемы, пути решения (организационный компонент) / И. И. Столов. — М. : Сов. спорт, 2008. — 132 с.
33. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підручник для науковця / Ю. П. Сурмін. — К. : Навч.-метод. центр “Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2006. — 302 с.
34. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. — К. : Довіра, 2006. — 786 с.
35. Теорія і методика фізичного виховання : у 2-х т. / [за ред. Т. Ю. Круцевич]. — Т. 1. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. — К. : Олімп. л-ра, 2008. — 391 с.
36. Фомин Н. А. Физиологические основы двигательной активности / Н. А. Фомин, Ю. Н. Вавилов. — М. : Физкультура и спорт, 1991. — 224 с.
37. Фурманов А. Г. Оздоровительная физическая культура : учебник для студ. вузов / А. Г. Фурманов, М. Б. Юспа. — Минск : Тесей, 2003. — 528 с.
38. Шаги к здоровью. Основа для содействия физической активности в целях укрепления здоровья в Европейском регионе. — Копенгаген : Европейское региональное бюро ВОЗ, 2007. — 45 с.
39. Экономика массового спорта : учеб. пособие / [М. И. Золотов, Н. А. Платонова, О. И. Вапнярская]. — М. : Физическая культура, 2005. — 300 с.
40. Экономика физической культуры и спорта : учеб. пособие / под ред. Е. В. Кузьмичевой. — М. : Физ. культура, 2008. — 480 с.
41. Эмпирические данные о влиянии здоровья на экономику в Российской Федерации // <http://demoscope.ru/weekly/2009/0369/analit02.php>.
42. Dutchak M. Sport for All in Ukraine // ESC. NEWSLETTER: The 16th European Sports Conference informs. — 2004. — N 2. — P. 6—7.
43. IHRSA Statistics // <http://cms.ihrsa.org/index>.
44. The World health report : 2002 : Reducing risks, promoting healthy life. — Geneva : World Health Organization, 2002. — 238 p.
45. White Paper on Sport // http://ec.europa.eu/sport/whitepaper/wp_on_sport_en.pdf.

Розділ 4

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СПОРТОМ ДЛЯ ВСІХ В УКРАЇНІ

Теоретичні засади державного управління спортом для всіх в Україні

Формування системи спорту для всіх в Україні передусім потребує відповідного удосконалення системи державного управління сферою фізичної культури і спорту. Це зумовлено тим, що Україна належить до тих країн, де діє модель втручання, держави у сферу фізичної культури і спорту (за С. І. Гуськовим [9, 12] та А. Chaker [70, 7]), яка бере на себе відповідальність та зобов'язання щодо її функціонування та розвитку.

В Україні суспільна організація сфери фізичної культури і спорту відповідає так званому “бюрократичному” типу (за J. Samu, L. Clijisen, A. Madella, A. Pilkington [69]), що характеризується дуже активною роллю органів влади в управлінні цією сферою. Центральний орган виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту має чітко визначені функції та повноваження в управлінні суспільними процесами у зазначеній сфері. В державі розробляються, приймаються та діють спеціальні законодавство та відповідні нормативні документи. Громадський та приватний сектори недостатньо впливають на здійснення державою її політики у сфері фізичної культури і спорту.

Ключовим поняттям для державного управління є вчення про державу — центральний та основний інститут політичної організації суспільства. Поняття “держави” виникло близько трьох тисячоліть тому (стародавня держава Урарту існувала в IX—VI ст. до н. е.), а термін “держави” вперше вжив італійський філософ Н. Макіавеллі у праці “Монарх” 1532 р. Згодом цей термін набув подальшого розповсюдження і став загальноновизнаним у світовій практиці [Цит. за 35, 148].

Держави — складне суспільне явище, що містить у взаємозв'язках із людьми багато властивостей та граней і тому має багато визначень. Її характеризують як структуру панування, машину

примушування, політичну організацію суспільства, зброю диктатури, владу можновладців, апарат влади тощо [11, 254]. У сучасних умовах демократизації суспільних відносин держава асоціюється з публічною та легітимною (нормативно виявленою) владною силою суспільства [2, 293].

Носієм державної влади є народ, так стверджують конституції майже всіх держав світу, але це лише половина істини. Вся істина означає приналежність влади народу, його політичне первородство як суб'єкта, господаря влади, котрий приймає кінцеві рішення, кому із кола претендуючих і скільки владних функцій належить передати, щоб вони здійснювались конструктивно в інтересах громадянського суспільства. Отже, воля народу лежить в основі всієї організації розподілу влади у суспільстві на законодавчу, виконавчу та судову, причому влади легітимної, отриманої зі згоди народу, незалежно від того, в якій формі виражено цю згоду [44, 7—8].

Держава являє собою в єдності та взаємодії: а) форму суспільства; б) юридичний взаємозв'язок людей, які живуть на певній території, через інститут громадянства; в) форму вияву загальних потреб, інтересів та цілей; г) орган вираження і закріплення загальної волі, одну з форм управління суспільством своїми справами; д) форму забезпечення суспільством своїх інтересів у міжнародних відносинах; е) апарат державного управління.

Головне призначення держави полягає в тому, щоб керувати громадськими справами через втілення державної влади як права і можливості регулювати суспільні відносини, визначати правила (норми) поведінки і діяльності людей, а також створених державою структур. Кінцевою метою державного управління є досягнення ступеня впорядкованості суспільних відносин, відображеного у законах держави, досягнення повної відповідності поведінки всіх суб'єктів нормативам та моделям, описаним у цих законах.

Термін “державне управління” вперше використав В. Вільсон у 1887 р. для позначення сфери практичної діяльності. На сьогодні те, що тоді розумілося під державним управлінням, при найзагальнішому підході зводиться до семи позицій [57].

По-перше, під державним управлінням розуміють сукупність наділених певною компетенцією і певним чином структурованих і супідрядних суб'єктів держави, діяльність яких спрямована на певні об'єкти суспільства.

По-друге, управління — це розвинута система управлінських зв'язків, відносин та організації як суб'єктів, так і об'єктів. Вони мають вигляд каналів, по яких здійснюється комунікація, реалізується влада.

По-третє, державне управління являє собою діяльність з її сукупними механізмами забезпечення активності суб'єктів управлін-

ня, що включає систему політичних, правових, моральних норм, стратегій, процедур. Діяльність виступає одночасно основою технологізації управління та його креативності.

По-четверте, державне управління виступає як сукупність управлінських функцій, пов'язаних із підтриманням рівноваги і розвитку суспільної системи, дотримання режиму законності, прав і свобод людей, наданням суспільству різних послуг.

По-п'яте, державне управління неможливе без відповідних об'єктів. Ними виступають ті чи інші об'єкти держави або суспільства, на які спрямовується компетенція суб'єктів державного управління і якими реалізується їхня діяльність.

По-шосте, державне управління важко уявити без складної та суперечливої сукупності ідей, теорій, поглядів, що використовують суб'єкти управління для обґрунтування, побудови та реалізації управління. Вони становлять духовну оболонку управління, що пов'язує його з наукою, освітою та культурою

По-сьоме, державне управління являє собою систему, що саморозвивається, найважливішою складовою якої є система її відтворення. У цій системі особливо важливу роль відіграє підсистема професійного навчання, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів, що сформувалась у суспільстві.

Аналіз наведених ознак та переосмислення окремих положень загальної теорії державного управління [12, 32; 13, 94; 30, 79; 32; 50, 113] дають можливість запропонувати таке визначення державного управління спортом для всіх: цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан та розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи з метою її залучення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, досягнення цілей та реалізації функцій системи спорту для всіх шляхом запровадження відповідної державної політики через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією.

Державне управління спортом для всіх є важливою складовою системи державного управління сферою фізичної культури і спорту. Зміст та технології державного управління системою спорту для всіх в Україні визначаються сукупністю чинників, які залежать від загальних положень сучасної політики Української держави, що стосуються гуманітарної сфери суспільства. На думку фахівців [60], сучасна державна політика в Україні ґрунтується на таких базових суспільних цінностях:

- людина, її права та свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю та суспільством;
- державність, добробут населення та національна безпека;
- європейський вибір, відданість загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи та гарантованої демократії;

- послідовне утвердження гуманістичних і правових засад розвитку суспільства, поваги й толерантності, професійності й авторитету, доброчинності й шляхетності у стосунках між людьми, становлення громадянського суспільства.

Державне управління спортом для всіх, без сумніву, має також відповідати державній політиці у сфері фізичної культури і спорту. В Україні практично відсутні системні наукові дослідження проблем формування та реалізації такої політики держави. Натомість, у Російській Федерації ця тематика отримала відповідний науковий супровід. На думку П. О. Рожкова, під державною політикою у сфері фізичної культури і спорту слід розуміти комплекс заходів, які здійснюються державою і спрямовані на створення правових, економічних та організаційних умов, що забезпечують задоволення потреб різних категорій та груп населення у фізкультурно-спортивній діяльності, в заняттях фізичною культурою і спортом, у здоровому способі життя. З позицій управління державна політика у сфері фізичної культури і спорту являє собою, як зазначає П. О. Рожков, систему цілей, завдань та заходів, спрямованих на розвиток у країні фізичної культури, спорту для всіх та спорту вищих досягнень, що здійснюються органами державного управління та іншими суб'єктами фізкультурно-спортивного руху за рахунок бюджетних та позабюджетних джерел фінансування [49, 16].

Державну спортивну політику А. А. Ісаєв характеризував, як самостійну складову соціальної політики, систему комплексної діяльності держави, спрямованої на соціальний інститут спорту з метою зміцнення і розвитку спортивного руху, захисту його інституціональних прав та інтересів, активізації суб'єктивної ролі, забезпечення автономності та благополуччя на основі правового регулювання його відносин з державою [28, 374].

Важливо також враховувати характерні ознаки регіональної та муніципальної спортивної політики. В. В. Новокрещенов, наприклад, розглядає регіональну спортивну політику як діяльність регіональних органів державної влади та відповідних спортивних організацій, спрямовану на організацію активного відпочинку населення, його залучення до регулярних занять спортом для всіх, а також спортом вищих досягнень [42, 51], а А. С. Соколов вважає, що під муніципальною спортивною політикою слід розуміти діяльність, спрямовану на здійснення активного відпочинку населення шляхом занять спортом на місцевому рівні [53, 8].

Отже, аналіз наведених ознак державної політики у сфері фізичної культури і спорту на основі гуманістичної концепції та врахування сучасних досягнень вітчизняної загальної теорії державного управління дає нам можливість стверджувати, що державна політика у сфері фізичної культури і спорту України є сукупністю

цілей, завдань та функцій держави, що нею практично реалізуються у сфері фізичної культури і спорту шляхом оптимального використання всіх фізичних та духовних ресурсів суспільства.

Державна політика у будь-якій сфері суспільного життя обумовлюється поєднанням об'єктивних тенденцій соціально-економічного розвитку і переважної більшості суб'єктивних тверджень людей про свої інтереси. Для формування суті державної політики актуальним є визначення умов та технологій, які їй сприяють і можуть бути практично задіяні. Провідні фахівці науки про державне управління [2, 42; 12, 68; 50, 80] акцентують увагу на таких із них:

- державно-правові, що полягають у створенні узгодженого правового простору країни, певною мірою ідентичного, структурованого, який дає змогу максимально використовувати технології політичної, економічної, соціальної та іншої діяльності зі своїми особливостями та спеціалізаціями;

- соціально-психологічні, що включають усвідомлення нових життєвих орієнтирів, відхід від ілюзій, від усього того, що не сприяє реаліям життя і не породжує “розбудовчої енергії” людей;

- діяльнісно-практичні, коли рішення, дії, операції, процедури, вчинки тощо спрямовані на досягнення цілей державної політики та здійснюються в її річищі, “пропагують” цю політику та наочно розкривають її цінність для суспільства.

Питання формалізації, закріплення та реалізації державної політики в тій чи іншій сфері суспільного життя в демократичній, соціальній, правовій державі мають бути вирішені на законодавчому рівні. В чинному Законі України “Про фізичну культуру і спорт” лише в статті 3 “Державне регулювання фізичної культури і спорту” згадується, що держава регулює відносини у сфері фізичної культури і спорту шляхом формування державної політики у цій сфері [27]. Проте, в законі не закріплено принципів засади цієї політики, її цілі та завдання. Це, безумовно, негативно позначається як на усвідомленні всіма суб'єктами сфери фізичної культури і спорту суті відповідної державної політики, так і на її реалізації.

У законопроекті “Про внесення змін до Закону України “Про фізичну культуру і спорт” та інших законодавчих актів України”, який розроблено за безпосередньої нашої участі з використанням результатів проведених досліджень, викладено основні характеристики державної політики у сфері фізичної культури і спорту. Зокрема, такий зміст має відповідна стаття:

“Стаття 4. Засади державної політики у сфері фізичної культури і спорту

Державна політика у сфері фізичної культури і спорту ґрунтується на засадах:

визначення фізичної культури і спорту як пріоритетного напряму гуманітарної політики держави;

визнання фізичної культури як важливого чинника всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя;

визнання спорту як важливого чинника досягнення фізичної та духовної досконалості людини, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного міжнародного іміджу держави;

забезпечення гуманістичної спрямованості та пріоритету загальнолюдських цінностей, справедливості, взаємної поваги та гендерної рівності;

гарантування рівних прав та можливостей громадян у сфері фізичної культури і спорту;

забезпечення безпеки життя і здоров'я осіб, які займаються фізичною культурою і спортом, а також учасників і глядачів спортивних та фізкультурно-оздоровчих заходів;

сприяння безперервності та послідовності занять фізичною культурою і спортом громадян різних вікових груп;

утвердження етичних та моральних цінностей фізичної культури і спорту;

створення умов для соціального та правового захисту громадян у сфері фізичної культури і спорту;

забезпечення підтримки громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості;

забезпечення різноманітності, високої якості та доступності фізкультурно-спортивних послуг для громадян;

забезпечення умов для підтримки визначених напрямів фізичної культури і спорту;

забезпечення доступності спортивних споруд для інвалідів;

фінансування відповідно з державного та місцевих бюджетів фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів, надання фінансової підтримки громадським організаціям фізкультурно-спортивної спрямованості;

заохочення благодійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту;

орієнтування на сучасні міжнародні стандарти у сфері фізичної культури і спорту, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом у цій сфері.”

Крім цього, у першій статті вказаного законопроекту, за нашим поданням, наведено таке значення терміна спорт для всіх: “масовий спорт (спорт для всіх) — діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей під час їх дозвілля для зміцнення здоров'я”. А також вказується, що спорт для всіх є одним із напрямів фізичної культури, яка визначається як “діяльність суб'єктів сфери фізичної культури

і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя.”

Зазначені положення державної політики у сфері фізичної культури і спорту є законодавчими підвалинами для формування та розвитку системи спорту для всіх в Україні. Формування та розвиток такої системи потребує визначення та дотримання основних положень, що становлять базові засади відповідного державного управління. В результаті проведеного нами теоретичного дослідження визначено такі принципи державного управління спортом для всіх в Україні: гуманізація; системність; цілеспрямованість; законність та прозорість; науковість; оптимальність; субсидіарність; ієрархічність та моніторинг; заохочення; демократизм.

Принцип гуманізації. Конституція України (стаття 3) проголошує: “Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю” [30].

Соціальна спрямованість вимагає переосмисленого підходу до здійснення управлінських рішень. У державному управлінні системою спорту для всіх мають переважати соціально-економічні і психологічні методи управління над традиційними адміністративними. Такий підхід дозволяє враховувати потреби конкретної людини та служить розвитку її особистості. Пріоритетом суб’єктів управління різного рівня стає людський фактор.

В Україні до цього часу ще зберігається ситуація, коли у сфері фізичного виховання і спорту здебільшого ігноруються інтереси різних соціальних груп та особистості. В центрі уваги адміністраторів залишається сама система, а людина з її проблемами — на другому плані. В цьому вбачається одна з причин “буксування” державних програм розвитку фізичної культури і спорту, у тому числі спорту для всіх.

Із огляду на це в українському суспільстві повинна значно зрости турбота державних інституцій про забезпечення прав та інтересів громадян. Управлінські рішення мають бути більш орієнтовані на запити, інтереси людей, сприяти розвитку особистості.

Принцип системності. Даний принцип вказує на необхідність упорядкування діючої системи державного управління спортом для всіх. У менеджменті будь-яка організація розглядається як система, тобто об’єднання частин у ціле, властивості якого можуть відрізнятися від властивостей частин, які входять до нього. Кожна система є підсистемою більших і складніших. За характером взаємодії із зовнішнім середовищем система управління спортом для всіх є відкритою системою, тобто такою, що піддається його впливу. В таких умовах її функціонування характеризується певною випадковістю та ймовірністю.

Принцип системності реалізується шляхом:

- синхронізації цілей системи з цілями частин, які входять до неї;
- підвищення однонаправленості дій усіх складових, інтеграції зусиль усіх суб'єктів управління, що розвиває підвищення рівня кінцевого результату;
- забезпечення позитивних змін у системі, її упорядкування та саморозвитку для підвищення ефективності функціонування, вчасної зупинки деструктивних процесів;
- налагодження стійкості та ефективності системи через удосконалення управлінських технологій та комунікацій;
- урахування зовнішніх та внутрішніх взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Принцип цілеспрямованості. Функціонування системи спорту для всіх має носити цілеспрямований характер. Саме ціль є стрижнем будь-якої системи, іншими словами — системоутворюючим чинником.

Цілеспрямованість у державному управлінні передбачає свідомий рух до чіткої і ясної мети. Важливо також оптимально розподілити існуючі ресурси для забезпечення максимально повного досягнення поставлених цілей.

Державне управління спортом для всіх має забезпечувати реалізацію його соціальної місії шляхом прийняття управлінських рішень, що відповідають зазначеним нижче вимогам.

Реалістичність. Не слід створювати ілюзій, визначаючи явно недосяжні показники розвитку спорту для всіх у країні або в її регіонах. З іншого боку, не слід занадто занижувати “планку”, до якої прагне держава.

Конкретність. Місія системи спорту для всіх повинна бути адресною, тобто відповідати саме цій, а не іншій системі, бути позбавленою порожніх декларативних заяв і кон'юнктури. Доцільно, щоб імовірні результати управлінських дій держави у системі спорту для всіх були представлені у формі кількісних показників.

Стимулюючий вплив. В управлінських рішеннях мають бути закладені моменти стимулювання всіх учасників спорту для всіх. Вони повинні стимулювати кожну організацію спорту для всіх, кожну людину, залучену до спортивної діяльності, проявляти активність в досягненні визначених цілей.

Динамічність. Система державного управління спортом для всіх має забезпечувати заплановану динаміку показників залучення населення до активних занять спортом. Вона також демонструє динамічність у розробці та прийнятті рішень, що стосуються ключових проблем розвитку спорту для всіх, а також у коригуванні поставлених цілей.

Принцип законності та прозорості. Діяльність суб'єкта й об'єкта управління в системі спорту для всіх регламентується чинними нормативно-правовими документами. Всі акти управління (постанови, розпорядження, накази, положення тощо) повинні відповідати “букві” закону. Жодні посилання на доцільність, місцеві особливості, інтереси справи тощо не можуть виправдати відхилень від встановлених правових норм. Законність в управлінні забезпечується системою організаційно-правових заходів, у тому числі адміністративною, цивільною та кримінальною відповідальністю. Крім того, дотриманню законності в діяльності органів державного управління сприяють прозорість та відкритість.

Управлінські рішення у системі спорту для всіх повинні прийматися на основі широкої інформованості та врахування громадської думки. Тексти проектів таких рішень доцільно публікувати у пресі, практикувати громадське обговорення проектів рішень на радіо і телебаченні із залученням громадських організацій та незалежних експертів.

Реалізація цього принципу управління сприяє формуванню позитивного соціального іміджу спорту для всіх. У цьому плані рекомендується розробляти чітку схему отримання відгуків громадськості на будь-яку ініціативу держави та громадських організацій, проводити постійний і регулярний моніторинг відповідності отриманих результатів очікуваням, організувати “гарячі телефонні лінії”, практикувати зустрічі менеджерів із населенням та засобами масової інформації, використовувати можливості глобальної міжнародної інформаційної системи Інтернет. Із метою налагодження відносин з громадськістю доцільно скористатися можливостями такої управлінської технології, як “паблік рилейшнз”.

Принцип науковості. Ефективне управління спортивними організаціями вимагає відповідного наукового супроводу. Необхідно враховувати об'єктивні закономірності і тенденції розвитку суспільства, спортивного руху в цілому і конкретної спортивної організації зокрема. Науковість управління передбачає широке використання сучасних досягнень у сфері комунікацій, прогнозування, статистичної теорії, соціології, психології, педагогіки, теорії спорту тощо.

Важливе місце посідають наукове узагальнення передового досвіду роботи спортивних організацій, всебічне вивчення нових резервів для досягнення поставлених цілей. Управління — це органічне поєднання теорії і практики, які перебувають одночасно і в узгоджених і в суперечливих відносинах, можуть випереджати або відставати одна від одної. Теорія дозволяє ефективно здійснювати управління на практиці, в той самий час практика служить базою для теоретичних узагальнень, визначення закономірностей

та тенденцій управління. Принцип науковості дозволяє уникнути суб'єктивізму, волюнтаризму, свавільних рішень, поспішних дій, які не враховують реальної ситуації та існуючих протиріч.

Впроваджуючи принцип науковості, важливо враховувати, що мистецтво соціального управління базується на вмінні використовувати на практиці об'єктивні закономірності та справлятися з випадковостями завдяки інтуїції — дуже важливої якості керівника.

Принцип оптимальності. Держава, а також кожна організація спорту для всіх прагнуть досягти своєї цілі за найкоротший термін і з найменшими затратами всіх видів ресурсів, тобто найбільш оптимальним шляхом.

Реалізуючи принцип оптимальності, передусім в умовах дефіциту ресурсів, слід користуватися механізмом пріоритетності. Першочергову увагу у вирішенні певних проблем розвитку спорту для всіх приділяють тим із них, які найбільш значущими для всього суспільства або регіону і для вирішення яких є необхідні передумови (кадри, інфраструктура, традиції, досягнення).

Оптимізація управління залежить від досконалості організації суб'єктів управління. Тут слід пам'ятати, що “все геніальне — просте”. Структура державного управління спортом для всіх повинна бути гнучкою і своєчасно та адекватно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища.

Принцип субсидіарності. Європейська ідея субсидіарності є основою регіоналізації, децентралізації та деконцентрації системи управління. Відповідно до цього принципу здійснюють свою діяльність урядові структури спортивної спрямованості у більшості країн Європи на центральному, регіональному та місцевому рівнях. В Україні реалізація цього принципу знаходиться лише в зародковому стані, оскільки не до кінця подолано наслідки абсолютизму та планово-централізованого підходу, що були характерні для колишнього Радянського Союзу.

Суть принципу субсидіарності викладено у Європейській хартії місцевого самоврядування (стаття 4.3): “Публічні функції здійснюються переважно тією владою, яка є найближчою до громадянина” [24]. Тільки коли нижчі структурні одиниці не в змозі виконати поставлені перед ними завдання, компетенція з реалізації права й управління переходить до відповідного вищого об'єднання. Природною метою будь-якого соціального втручання є допомога членам суспільства у досягненні кращих результатів із збереженням їхніх інтересів та свобод.

Принцип субсидіарності у державному управлінні системою спорту для всіх реалізується через механізми децентралізації та деконцентрації. Децентралізація означає, що певні повноваження передаються центральним органом виконавчої влади у сфері фізичної

культури і спорту регіональним органам державного управління. Деконцентрація полягає в тому, що управлінські завдання розподіляються між багатьма органами одного й того самого суб'єкта управління. Визначення переліку прав та повноважень, які делегуються, є першочерговою умовою субсидіарності.

Принцип ієрархічності та моніторингу. Порядок, дисципліна і чіткість у системі спорту для всіх забезпечуються через побудову багатоступінчастої структури управління. Первинні ланки підпорядковуються і контролюються органами наступного рівня, які в свою чергу підпорядковуються структурам, що стоять вище. Таким чином формується стійкий ієрархічний ланцюжок, по якому рухаються накази, розпорядження, інформації, службова документація, інструкції згори донизу і навпаки.

Аналіз діяльності всіх ланок управління здійснюється завдяки моніторингу. В основі його лежить зворотний зв'язок, каналами якого інформація про об'єкт управління постійно поступає суб'єкту, який має можливість коригувати хід управлінського процесу.

Із метою оперативного аналізу одержаної інформації та швидкої передачі "компасу управління" нижчим ланкам, доцільним є комп'ютеризація цього процесу, що приведе до звільнення від рутинних операцій громіздких розрахунків, обчислень, пошуку необхідних даних у великому масштабі інформації. У керівництва з'являться реальні можливості для творчості та інноваційних підходів у роботі.

У ході моніторингу слід здійснювати тільки одноразове введення інформації, яка в подальшому може бути багаторазово використана користувачами різного рівня. Такий підхід забезпечує оперативність і достовірність інформації та дозволяє формувати банки певних даних, здійснювати аналіз процесів у часовому аспекті, прогнозувати ситуацію.

Принцип заохочення. Важливим фактором підвищення ефективності системи державного управління є мотивація до усвідомлення певних потреб суб'єктів спорту для всіх. Необхідно створювати умови для моральної та матеріальної зацікавленості як суб'єктів, так і об'єкта управління.

Принцип демократизму. Демократизм у державному управлінні спортом для всіх виявляється в широкому залученні громадськості до активної позиції, узгодження інтересів, пошуку загальних підходів до вирішення проблем, у виборності керівників або їх призначенні з урахуванням загальної думки.

У системі державного управління спортом для всіх особливо значення набуває формування підсистеми громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади. Важливо, щоб апарат управління давав свободу дій елементам системи в рамках

визначеної стратегії розвитку, оскільки командно-адміністративний підхід із його жорсткою регламентацією дуже часто викликає протидію, перекручення команд, що ідуть згори, та дезінформування керівництва. Разом із цим потрібно враховувати, що демократія — це не всюдозволеність, а чіткий порядок, який забезпечується всіма учасниками організації, їхньою високою громадянською позицією.

Державне управління спортом для всіх, як і будь-який інший вид соціального управління, являє собою вплив одних людей — керівників, які реалізують відповідні повноваження та функції, — на інших, котрі виступають об'єктом цього впливу. Взаємодія між суб'єктом та об'єктом управління здійснюється на основі обміну інформацією. Для проведення управлінських дій суб'єкт повинен передусім отримати та осмислити всебічну інформацію про об'єкт впливу, що виходить від нього самого. Відтак суб'єкт чинить на об'єкт необхідний для вирішення певного завдання адекватний вплив, що здійснюється за допомогою інформаційних сигналів згори донизу. Після цього суб'єкт управління має переконатися спочатку в тому, що вказівки дійшли до адресата та виконуються ним так, як потрібно. Отже, знову необхідно отримати інформацію від об'єкта про його поведінку, тобто знизу вгору, а далі знову йде інформаційний потік згори донизу, впливаючи на хід керованого процесу. Такий інформаційний взаємозв'язок між суб'єктом та об'єктом відбувається протягом всієї управлінської діяльності.

Суб'єктами державного управління таким соціальним явищем, як спорт для всіх є органи державної влади (Верховна Рада України, Президент, Кабінет Міністрів, центральні та місцеві органи виконавчої влади) та органи місцевого самоврядування. Повноваження зазначених органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначаються Конституцією та відповідними законодавчими актами.

Безпосередній вплив на формування системи спорту для всіх в Україні мають центральний орган виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, що відповідає центральному, регіональному та місцевому рівням державного управління спортом для всіх в Україні.

Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту як центральний орган виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту має розробляти державну політику, що стосується розвитку спорту для всіх, а також створювати кадрові, організаційні, правові, науково-методичні, інформаційні засади її реалізації. Загалом до компетенції центрального рівня державного управління спортом для всіх належать:

1) визначення стратегії формування та розвитку системи залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, підготовка проектів відповідних державних цільових соціальних програм;

2) здійснення нормативно-правового регулювання відносин у системі спорту для всіх;

3) координація суб'єктів регіонального та місцевого рівнів державного управління спортом для всіх;

4) створення та забезпечення функціонування бюджетних організацій системи спорту для всіх;

5) проведення соціального моніторингу рівня залучення населення до спорту для всіх;

6) використання показників кадрового, матеріально-технічного та фінансового забезпечення системи спорту для всіх в оцінці діяльності місцевих державних адміністрацій;

7) встановлення процедури визначення рівня рухової активності окремої людини та її фізичного здоров'я;

8) встановлення форми та узагальнення адміністративних даних статистичного обліку розвитку системи спорту для всіх;

9) ліцензування господарської діяльності з надання фізкультурно-оздоровчих послуг;

10) забезпечення паритетного фінансування розвитку спорту для всіх та спорту вищих досягнень із державного бюджету, заохочення благодійної діяльності в системі спорту для всіх;

11) організація підготовки та підвищення кваліфікації фахівців системи спорту для всіх;

12) організація науково-дослідної роботи в системі спорту для всіх, стимулювання інноваційної діяльності;

13) визначення медичних норм для занять спортом для всіх, організація диспансерного огляду осіб, залучених до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я;

14) сприяння інформаційному забезпеченню системи спорту для всіх, організація випуску наукових та популярних журналів, книг, комп'ютерних програм тощо.

Суб'єктами державного управління спортом для всіх на регіональному рівні є Республіканський комітет з фізичної культури і спорту Автономної Республіки Крим, структурні підрозділи з фізичної культури і спорту обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Вони реалізують ряд таких управлінських повноважень:

- участь у реалізації державної політики у системі спорту для всіх на відповідній території;

- розробка регіональних цільових програм розвитку спорту для всіх, організаційне та ресурсне забезпечення їх реалізації;

- організація фізкультурно-оздоровчої діяльності широких верств населення за місцем проживання та у місцях масового відпочинку;
- організація і проведення фестивалів, конкурсів та інших заходів серед різних груп населення, забезпечення пропаганди здорового способу життя;
- вивчення потреб у фахівцях спорту для всіх, контроль за рівнем їхньої кваліфікації та організація підвищення кваліфікації;
- створення регіональних бюджетних організацій та комунальних установ зі спорту для всіх, сприяння розбудові інфраструктури громадського та приватного сектора системи спорту для всіх;
- розробка заходів, що сприятимуть збільшенню виробництва спортивних товарів та обладнання, зміцненню спортивно-технічної бази об'єктів та споруд спортивного призначення, утриманню їх у належному стані, залученню до цієї роботи інвесторів;
- координація діяльності підприємств, установ, організацій усіх форм власності, зацікавлених у розвитку фізичної культури і спорту та залучення позабюджетних коштів на реалізацію програм та заходів, спрямованих на розвиток спорту для всіх;
- облік суб'єктів господарювання, які діють у системі спорту для всіх, та здійснення заходів для надання їм ліцензій на впровадження фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності;
- контроль за станом і розвитком спорту для всіх, використанням фінансових і матеріальних ресурсів, що виділяються з відповідних бюджетів на реалізацію програм та заходів, спрямованих на розвиток спорту для всіх на підвідомчій території;
- науково-методичне підтримання формування та розвитку системи спорту для всіх;
- розгляд в установленому порядку заяв, звернень і скарг громадян на неякісне обслуговування організаціями спорту для всіх та життя заходів для усунення причин, що їх породжують.

Місцевий рівень державного управління спортом для всіх забезпечується структурними підрозділами з фізичної культури і спорту районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Місцевий рівень має взяти на себе всю відповідальність за формування та розвиток системи спорту для всіх, а його органи відповідно повинні бути наділені необхідною для цього компетенцією:

- брати участь у реалізації державної політики у системі спорту для всіх на відповідній території;
- створювати умови для залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я шляхом ініціювання прийняття та реалізації відповідних місцевих програм;
- організовувати і проводити масові спортивні заходи та фестивалі з різних видів рухової активності за місцем проживання та у місцях масового відпочинку населення;

- створювати та забезпечувати функціонування бюджетних організацій та комунальних підприємств для залучення до рухової активності широких верств населення, передусім соціально незахищених;

- співпрацювати на основі угод із громадськими організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості, що стосуються розвитку спорту для всіх;

- організовувати визначення рівня рухової активності окремої людини та її фізичного здоров'я, а також надання відповідних рекомендацій;

- здійснювати в установленому порядку збір адміністративних даних для статистичного обліку розвитку спорту для всіх;

- надавати допомогу суб'єктам господарювання в отриманні ліцензій на провадження фізкультурно-оздоровчої діяльності;

- забезпечувати належне співвідношення фахівців зі спорту для всіх до загальної чисельності населення на відповідній території, а також організовувати відбір, підготовку та раціональне використання волонтерів у системі спорту для всіх;

- організовувати будівництво та модернізацію спортивних споруд, які були б доступні для різних груп населення;

- належно утримувати та експлуатувати муніципальні спортивні споруди;

- здійснювати нагляд за максимально ефективним використанням спортивних споруд, що функціонують на відповідній території, в разі необхідності — надавати їм допомогу;

- здійснювати пріоритетне фінансування з місцевих бюджетів розвитку спорту для всіх порівняно зі спортом вищих досягнень, надавати фінансову підтримку спортивним клубам та іншим громадським організаціям фізкультурно-спортивної спрямованості для здійснення статутної діяльності, спрямованої на залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я;

- надавати адресну допомогу з місцевих бюджетів соціально незахищеним особам для оплати фізкультурно-оздоровчих послуг;

- готувати пропозиції до встановлення пільг з оподаткування, зборів та платежів до місцевих бюджетів закладів фізичної культури і спорту, які здійснюють діяльність з розвитку спорту для всіх;

- заохочувати благодійність та меценатство в системі спорту для всіх;

- сприяти пропаганді здорового способу життя, спорту для всіх, здійснювати випуск тематичних брошур, друкованої продукції, різних видів соціальної реклами.

Нами запропоновано науково обґрунтований варіант розподілу повноважень у державному управлінні спортом для всіх на центральному, регіональному та місцевому рівнях. На нашу думку,

їх доцільно врахувати для внесення відповідних змін і доповнень до положень про зазначені нами органи виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту.

Суб'єкти державного управління спортом для всіх реалізують свої повноваження за допомогою управлінської діяльності. У спеціальній літературі управлінська діяльність трактується як сукупність вироблених історичним досвідом, науковим пізнанням і талантом людей навичок, умінь, способів, засобів доцільних вчинків і дій людини у сфері управління [12, 99; 51, 157]. Г. В. Атаманчук зазначає, що управлінська діяльність — специфічний вид праці людей, який вимагає адекватної професійної підготовки [2, 105].

Управлінська діяльність як складне явище характеризується такими ознаками:

- прикладною спрямованістю (обслуговує реалізацію цілей та функцій певної соціальної системи, як, наприклад, спорт для всіх);
- інтелектуальним змістом (передбачає вироблення, прийняття та реалізацію управлінських рішень, покликаних змінювати в бажаному напрямі стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність людей);
- інформаційною особливістю (виявляється в одержанні, осмисленні, систематизації, зберіганні, видачі відповідних управлінських повідомлень);
- соціально-психологічним настроєм (формується в результаті розумових та вольових операцій аналізу, оцінювання, прогнозування, вибору, прийняття рішення, підпорядкування та виконання, впливу і контролю тощо);
- командним стилем роботи (здійснюється групою людей, об'єднаних для досягнення загальної мети, якій вони віддані та за досягнення якої відчують свою відповідальність);
- багатогранністю (проявляється в єдності людей, відповідних знань, інформації та технічних засобів).

Практична активність суб'єктів державного управління спортом для всіх проявляється у відповідних формах управлінської діяльності, за якими можна робити висновок про те, що і як відбувається в органах державної влади з реалізації їх компетенції. В сучасній теорії державного управління найбільш поширеною є така класифікація форм управлінської діяльності: правові, організаційні та організаційно-правові форми [2, 108—111; 12, 101—102; 51, 158—160].

Правові форми управлінської діяльності фіксують управлінські рішення і дії, які мають юридичний зміст (встановлення та застосування правових норм). Важливо, щоб ініціювання та підготовка управлінського рішення базувалися на документах, поданих у належній правовій формі, а прийняття управлінського рішення було б формалізоване у правовий акт із дотриманням відповідних про-

цедур і вимог. Дотримання правових форм необхідне також під час виконання управлінських рішень. Це правила доведення рішень до виконавців; типові документи, що стосуються оперативного та контрольного інформування про хід виконання; акти перевірок і статистичні дані; матеріали аналізу й оцінки керованої ситуації та багато іншого, необхідного для достовірних знань про якість державного управління.

Організаційні форми управлінської діяльності характеризуються як способи вільного колективного пошуку оптимального варіанта вирішення певної управлінської проблеми. Подання різних планів про погляди та підходи, обговорення і дискусії, пошук компромісів і узгоджень, проведення “мозкових атак” здійснюються в ході таких організаційних форм, як сесії, конгреси, конференції, засідання, наради, “оперативки” тощо. Важливо, щоб узгоджена думка, сформульована в результаті колективних пошуків, була б управлінським рішенням, оформленим у відповідний правовий акт. До організаційних форм управлінської діяльності відносять і матеріально-технічні дії, що мають допоміжний характер і включають діловодство та документування, матеріально-технічне забезпечення.

Організаційно-правові форми констатують той факт, що в ході управлінської діяльності більшість правових форм є юридично коректними тільки у випадку їх прийняття через встановлені організаційні форми. Так, організаційні процедури діють відповідно до регламентів під час прийняття правових актів органами державної влади та місцевого самоврядування.

Теорія і практика державотворення накопичила великий арсенал методів управлінської діяльності, які зазвичай класифікують за двома основними групами.

Перша група — методи функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, що об’єднують способи, прийоми та дії, пов’язані з підготовкою і реалізацією управлінських рішень, а також здійснення правової та організаційної державно-управлінської діяльності. Ці методи забезпечують узгодженість, зумовленість і ефективність усіх управлінських функцій (планування, організації, мотивації та контролю), організаційних структур, форм, методів і стадій управлінської діяльності [12, 103—104].

Друга група — методи забезпечення реалізації цілей і функцій державного управління, які включають прийоми, способи, операції стимулювання, активізації та спрямування діяльності людини з боку органів державної влади чи місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб. За аспектами впливу на інтереси та мотиви поведінки людини і, відповідно, за змістом ці методи поділяють на морально-етичні, соціально-політичні, економічні та адміністративні [2, 114—115; 51, 161—162].

Управлінська діяльність має циклічний характер, а в одному циклі виділяють сім стадій: аналіз і оцінювання управлінської ситуації; прогнозування і моделювання необхідних (і можливих) дій для збереження та зміни стану управлінської ситуації (в суб'єкті та об'єктах державного управління); розробка необхідних правових актів або організаційних заходів; обґрунтування і прийняття правових актів і здійснення організаційних заходів; організація виконання прийнятих рішень (правових і організаційних); контроль за виконанням і оперативне інформування; узагальнення проведених стадій управлінської діяльності, оцінювання нової (результативної) ситуації [3, 252].

На сьогодні однією з характерних тенденцій розвитку державного управління в Україні є посилення технологізації управлінської діяльності за допомогою впровадження технологій прийняття управлінських рішень, комунікації, влади і впливу, організаційної культури, лідерства, мотивації, стилю управління, конфлікту, соціальної відповідальності, групової динаміки і ділової етики [57].

Технологія — слово грецького походження, що в перекладі означає знання про майстерність. Раніше технологія асоціювалася лише зі сферою матеріального виробництва, а нині зміст цього поняття значно розширився.

Як стверджує О. Л. Скідін [52, 201], специфіка соціальної технології визначається:

- наявністю науково обґрунтованого соціального проекту (ось чому потрібні різноспрямовані соціологічні дослідження);
- наявністю заданого алгоритму — системи послідовних дій (розмежування, поділ, розчленування управлінського процесу на етапи, фази, операції) у процесі вирішення управлінського завдання;
- додержанням стандарту виконуваних процедур, координацією і поетапністю дій, здійснюваних на базі досягнутого досвіду, який потребує високої культури виконання;
- наявністю стійких структурно-функціональних компонентів соціальної організації, можливістю моделювання і прогнозування результату, постановкою чіткого діагнозу, об'єктивними науково обґрунтованими критеріями оцінки процесу і результату вирішення завдань.

Управлінська технологія є одним із проявів соціальних технологій, що виступають у вигляді своєрідного механізму поєднання знань з умовами їх реалізації в управлінні [36]. Успіх управління починає залежати не тільки від мистецтва керівника і його особистих якостей, а, насамперед, від його володіння управлінськими технологіями, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований управлінський вплив на соціальну систему для підтримання її якіс-

ної специфіки, оптимального режиму функціонування і бажаного розвитку [58, 195]. Тому як управлінську технологію слід розглядати тільки ту організацію управлінської діяльності, яка вирізняється результативністю, ефективністю та раціональністю [61, 89].

На нашу думку, управлінська технологія поєднує в собі упорядковану сукупність типових дій, операцій та процедур, реалізація яких забезпечує очікуваний результат в умовах перманентної зміни управлінської ситуації. Обґрунтування управлінських технологій передбачає проведення спеціальних наукових досліджень та наукового осмислення передового досвіду вирішення певних управлінських проблем.

Із позицій сьогодення очевидною є потреба розробки та використання управлінських технологій з усього спектра державного управління спортом для всіх. Для центрального рівня, передусім, на нашу думку, варто обґрунтовувати технології стратегічного планування, соціального проектування та соціального моніторингу.

Стратегічне планування як технологія державного управління спортом для всіх в Україні

Стратегічне планування широко використовується в сучасній практиці управління різними економічними та соціальними об'єктами. У зарубіжній науці створено досить струнку теорію стратегічного управління діяльністю суб'єктів господарювання в умовах ринку [7; 15; 29; 33; 38; 54; 56; 74; 77]. Технологія стратегічного планування визначається вченими як набір дій та рішень керівництва, які спричиняють розробку специфічних стратегій, призначених для того, щоб допомогти організації досягти своїх цілей [38].

На думку відомого американського фахівця з менеджменту Р. Lorange, процес стратегічного планування є інструментом, що допомагає у прийнятті управлінських рішень. Його завдання — забезпечити необхідний рівень нововведень та змін в організації. В рамках стратегічного планування реалізуються чотири види управлінської діяльності — розподіл ресурсів, адаптація до зовнішнього середовища, внутрішня координація, організаційне стратегічне передбачення [74].

У теорії державного управління стратегічне планування визначається “як систематичний процес, за допомогою якого органи виконавчої влади прогнозують і планують свою діяльність на майбутнє” [35, 238], або “як процес формулювання бачення, місії та цілей організації, вибору специфічних стратегій для визначення й отримання необхідних ресурсів та їх розподілу з метою забезпечення

ефективної роботи організації в майбутньому”, а також “як систематичний спосіб управління змінами і спосіб створення якомога кращого майбутнього” [51, 33Л].

Ефективність стратегічного планування, як свідчить В. Я. Малиновський, полягає в його можливостях визначити ключові проблеми, які виникають перед організацією, що дає їй змогу адекватно реагувати на них через оптимальне розміщення елементів управління для досягнення поставленого результату на шляху до визначеної мети. Стратегічне планування передбачає процес діалогу та узгодження, адже воно спрямоване на об'єднання різних учасників та партнерів, а також встановлює попередній контроль над сферою дій керівників нижчої ланки, визначаючи важливі цінності, необхідні результати й пов'язані з цим положення [35, 238].

Для суб'єктів державного управління в спеціальних літературних джерелах [51, 332—333] пропонуються десять етапів запровадження методології стратегічного планування.

1. Інформаційне забезпечення стратегічного планування.
2. Удосконалення місії та цілей організації.
3. Оцінювання й аналіз факторів зовнішнього середовища.
4. Оцінювання й аналіз факторів внутрішнього середовища.
5. Прогнозування умов функціонування та результатів діяльності організації.
6. Виконання розрахунків, обґрунтувань, проектних розробок.
7. Формування варіантів стратегій (стратегічних альтернатив).
8. Вибір оптимальної стратегії.
9. Розробка ефективного процесу впровадження стратегії.
10. Моніторинг актуальності та виконання стратегії, внесення поправок у стратегію.

Стратегія є ключовою категорією стратегічного планування. Слово “стратегія” походить від грецького *strategia* і дослівно перекладається як “веду військо” та означає мистецтво керування чим-небудь, що ґрунтується на правильних та довготривалих прогнозах [59, 648]. Є чимало визначень даного поняття. На нашу думку, найбільш повним є визначення стратегії як генерального плану дій організації, що визначає пріоритети головних завдань, ресурси і послідовність кроків для досягнення поставленої мети.

Стратегія нерозривно пов'язана з державною політикою як засобом її реалізації. Якщо вона визначає курс на розподіл обмежених ресурсів для досягнення визначених цілей, то політика визначає загальні орієнтири для дій та прийняття рішень, що сприяють здійсненню поставлених цілей [4].

Із метою встановлення загального порядку розробки та затвердження прогнозованих та програмних документів економічного та соціального розвитку України, а також прав та відповідальності

учасників цього процесу прийнято Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” [25] та Закон України “Про державні цільові програми” [26].

На початку 2000 р., коли ми розпочали дослідження проблеми формування системи спорту для всіх в Україні, у вітчизняній сфері фізичної культури і спорту відчувався дефіцит єдиних технологічних підходів до формування стратегічних документів, забезпечення їх системності, уніфікованості та взаємної узгодженості. В той час можна було відмітити лише наявність окремих фрагментів загальнодержавної системи стратегічного планування та управління у сфері фізичної культури і спорту.

Нині стратегічне планування посідає важливе місце у системі державного управління спортом для всіх в Україні. Воно дозволяє державі сформувати головні напрями, форми та засоби впливу на процеси, які визначають особливості інтеграції різних груп населення у спортивно-оздоровчий рух.

Необхідність застосування стратегічного планування для формування системи спорту для всіх в Україні викликана певними передумовами, головними серед яких слід визнати такі:

- необхідність реагування українського суспільства на зміни умов функціонування та розвитку міжнародної системи спорту для всіх;
- потреба в об'єднанні та координації зусиль, а також ресурсів різних суб'єктів системи спорту для всіх;
- посилення інноваційних процесів у системі спорту для всіх, генерація та швидке засвоєння нових ідей суб'єктами спорту для всіх;
- розвиток теорії та практики стратегічного планування, які допомагають перейти від методу “проб і помилок” до наукових методів передбачення й підготовки майбутнього;
- наявність доступної інформації (глобальних інформаційних мереж) для вивчення сильних і слабких сторін системи спорту для всіх, зовнішнього середовища та умов її формування, функціонування та розвитку;
- необхідність впровадження високої культури державного управління, орієнтованої на формування системи спорту для всіх.

Початковим пунктом у формуванні стратегії найчастіше є SWOT-аналіз. SWOT — це абревіатура з перших літер англійських слів, що означають вивчення сильних і слабких сторін організації, можливостей та перешкод на її шляху. Сильні сторони організації — це навички та вміння, які дають змогу організації задумати і забезпечити виконання її стратегії. Слабкі сторони організації —

навички і вміння, що не сприяють вибору і втіленню стратегії, потрібної для виконання місії організації. Можливості організації — умови середовища, які забезпечують досягнення високого результату. Перешкоди для організації — це умови середовища, котрі ускладнюють досягнення високих результатів [10, 104—105]. За допомогою SWOT-аналізу вибирають найкращу стратегію для виконання поставленого завдання, що дає змогу якнайширше використати можливості та сильні сторони організації, а також нейтралізувати перешкоди, долаючи слабкі сторони [75].

Стратегічне планування є однією з основних функцій стратегічного управління спортом для всіх. Воно являє собою процес прийняття управлінських рішень, що стосуються стратегічного передбачення (формування стратегій), розподілу ресурсів, адаптації системи спорту для всіх до зовнішнього середовища, внутрішньої організації, а також забезпечує основу для всіх управлінських рішень, реалізації функцій системи, мотивації і контролю, орієнтованих на розробку стратегічних планів. У ході розробки та реалізації стратегічних планів удосконалюється процес управління суб'єктами системи спорту для всіх. Насамперед, виникає можливість забезпечити зв'язок поточних рішень у рамках державного управління з майбутніми очікуваними результатами. Це дозволяє виробити обґрунтовані управлінські рішення (всупереч спонтанному прийняттю) й прогнозувати їхні наслідки.

Перевагою стратегічного планування є також те, що воно орієнтує державу на пошук альтернативних варіантів досягнення мети системи спорту для всіх, тобто здійснюється визначення реальності очікуваних результатів, які можна отримати відповідно до поставлених цілей з урахуванням наявних обмежень, насамперед ресурсних. Це стає можливим завдяки притаманній стратегічному плануванню необхідності визначення можливостей та перешкод, сильних та слабких сторін існуючої в Україні системи залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, врахування їх під час встановлення цілей у формулюванні стратегій для забезпечення ціленаправленого впливу на ці аспекти вже у найближчому майбутньому. Нарешті, слід відмітити, що стратегічне планування забезпечує розподіл відповідальності не лише між напрямками діяльності та суб'єктами системи спорту для всіх, а й між поточною та майбутньою діяльністю.

Обґрунтовуючи технологію стратегічного планування для формування системи спорту для всіх, важливо усвідомлювати, що наведені переваги не реалізуються автоматично, самі по собі. Як будь-яке явище, стратегічне планування має характеристики, які в разі їх невдалого використання можуть зашкодити розробці та впровадженню відповідних управлінських рішень.

Метою стратегічного планування як технології державного управління спортом для всіх є формування сукупності взаємопов'язаних стратегічних документів, які визначають основні цілі та завдання держави у залученні населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, а також встановлюють раціональні шляхи та засоби досягнення вказаних цілей та вирішення поставлених завдань у визначеній стратегічній перспективі з урахуванням можливого ресурсного забезпечення.

Реалізація цієї мети передбачає дотримання таких основних технологічних принципів у ході стратегічного планування:

- *встановлення та реалізація цілей.* Усі шляхи та заходи їх реалізації, передбачені в системі стратегічного планування, мають бути спрямовані на встановлення та досягнення цілей довготривалого формування, функціонування та розвитку спорту для всіх;
- *ефективність і соціальна орієнтованість.* Реалізація цього принципу забезпечує зростання соціально-економічного ефекту від функціонування та розвитку системи спорту для всіх. При цьому досягнення оздоровчого та соціального ефекту є пріоритетною метою системи спорту для всіх;
- *глобальність, системність, комплексність і збалансованість.* Слід орієнтуватися на охоплення окремими стратегіями всіх аспектів діяльності суб'єктів системи спорту для всіх та на взаємозв'язок між ними. В межах стратегічного планування має бути передбачено систему рішень, а не окремі рішення. Необхідно також забезпечити реагування на зміни ситуації ззовні та всередині системи спорту для всіх;
- *спадковість і послідовність.* Стратегічні зміни мають впроваджуватися в певному порядку з урахуванням досягнутих результатів і специфічних особливостей процесів та явищ, притаманних спорту для всіх;
- *безперервність.* Слід взяти до уваги, що стратегічна діяльність є складним процесом, зупинка якого призводить до регресу системи спорту для всіх;
- *реалістичність, досяжність.* Необхідно враховувати особливості функціонування системи спорту для всіх та можливість досягнення певних параметрів її розвитку;
- *гнучкість, динамічність, реакція на ситуацію.* Потрібно враховувати часові параметри і характер змін, що відбуваються у системі спорту для всіх під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Цьому сприяє наявність надійного зворотного зв'язку;
- *кількісна та якісна визначеність.* Стратегічне планування має дати певні орієнтири, які відіграватимуть роль контрольних точок. Водночас, процес планування не можна зводити лише до розрахунків конкретних показників. Слід також не забувати про сутність процесів, перебіг яких потрібно забезпечити;

• *довгостроковість заходів*. Стратегічне планування має орієнтувати на вирішення складних проблем формування, функціонування та розвитку системи спорту для всіх, які існуватимуть у довгостроковій перспективі.

У системі державного управління спортом для всіх технологія стратегічного планування, на нашу думку, включає:

- проведення системного аналізу поточної ситуації та майбутнього цієї сфери, динаміки її внутрішнього стану та зовнішнього оточення, визначення сильних та слабких сторін, викликів та можливостей;
- окреслення пріоритетів державної політики у цій сфері на середньостроковий та довгостроковий періоди;
- визначення шляхів та інструментарію досягнення зазначених пріоритетів, формування взаємоузгодженої та комплексної системи відповідних заходів органів законодавчої і виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;
- встановлення конкретних і вимірюваних показників реалізації державної політики;
- підвищення ефективності використання наявного та очікуваного ресурсу (кадри, матеріально-технічна база та фінанси) для досягнення визначених цілей.

У розділі 1 нами подано аналіз передумов формування в Україні системи спорту для всіх на початку XXI ст. В контексті аналізу особливостей державного управління у сфері фізичної культури і спорту, слід відмітити, що відповідна система в Україні на той час мала багато вад, характерних для Радянського Союзу (відомчий підхід, централізм, декларативність та дублювання у роботі, суворе адміністрування тощо). Відсутність стабільності у структурі і керівництві центральним органом виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту призводила до необхідності перманентного вирішення питань його ліквідації і створення, на центральному рівні вирішувались в основному тактичні завдання: організація й проведення численних навчально-тренувальних зборів, державних заходів, забезпечення участі збірних команд України у міжнародних змаганнях, Олімпійських іграх тощо. В той самий час на центральному рівні практично без уваги залишались проблеми стратегії, формування та реалізації сучасної державної політики, забезпечення координації дій державних органів та громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування з розвитку фізичного виховання різних груп населення. Не було налагоджено системи дієвого контролю за виконанням державних програм розвитку фізичної культури і спорту та не розроблено практичних механізмів реалізації ряду прогресивних положень [17].

На регіональному рівні тривалий час зберігаються проблеми у визначенні найбільш важливих пріоритетних напрямів роботи управлінь з фізичної культури і спорту обласних держадміністрацій та відповідних структур місцевого рівня, інтеграції усіх видів ресурсного забезпечення для розвитку фізкультурного руху, відносин між державними та громадськими організаціями, особливо це стосується функцій узгодження, координації, регулювання та стимулювання [43, 12–13].

У галузевій нормативно-правовій базі за інерцією в багатьох випадках зафіксовано колишні віджилі правила та не врегульовано чимало питань з розвитку мережі сфери фізичної культури і спорту, кадрового, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного та рекламного її забезпечення. Гостро відчувається дефіцит державних соціальних стандартів та гарантій обсягів фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності для задоволення інтересів населення до рухової активності.

Впровадження технологій стратегічного планування в систему державного управління спортом для всіх вимагало генерації нових ідей, а не прагнення зберегти віджилі стереотипи та звести все до тривіальних заходів і декларацій, що уже більше десяти років дублюються з документа в документ без значного позитивного результату. Також потрібно було відмовитись від ностальгічних настроїв та постійного прагнення відновити минуле [23]. Очевидним на той момент стало твердження: “хто сміливо рухається вперед за попередньо визначеним шляхом — багато виграє”. Не можна було продовжувати лише топтатися на місці та озиратися. Окреслення далекосяжних перспективних шляхів розвитку фізичної культури і спорту в Україні — це не надумана проблема, а реальний запит практики.

Надбання провідних країн світу, передовий вітчизняний досвід та аналіз наукової думки переконують, що в основі сучасної ідеології спорту для всіх в Україні повинні бути такі твердження:

- методологічний базис системи — гуманізація процесу залучення населення до рухової активності;
- здоров'я та гармонійний розвиток людини є головною метою, ключовим показником і основним важелем сучасного прогресу українського суспільства, що обумовлює перспективи формування, функціонування і розвитку системи спорту для всіх;
- рухова активність під час дозвілля дає широкі можливості людині для успішної реалізації її місії у сім'ї, кар'єрі та в інших аспектах соціального життя;
- рухова активність — головна умова здорового способу життя та економічно найефективніший засіб профілактики захворювань, продовження творчого довголіття, організації дозвілля, запобігання асоціальних проявів, особливо в молодіжному середовищі;

- пріоритетним є формування моральної і матеріальної відповідальності кожної особи за стан свого здоров'я і спосіб життя;
- кожен суб'єкт спорту для всіх повинен мати чітко визначений правовий статус, повноваження, роль і місце у виконанні соціального замовлення перед фізичною культурою і спортом;
- протекціонізм держави у ставленні до суб'єктів і процесів у системі спорту для всіх, які зароджуються в середовищі громадськості або комерції, і головне — позитивно впливають на широке залучення різних груп населення до рухової активності. Не слід демонструвати надзвичайну наполегливість у нав'язуванні всього того, що не сприймається практикою роботи.

Ключове значення для стратегічного планування як технології державного управління має визначення місії відповідної соціальної системи. В розділі 3 нами вказано, що мета системи спорту для всіх — це залучення людей до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я.

Із урахуванням зазначених вище теоретичних засад технологізації стратегічного планування в системі державного управління спортом для всіх, за нашої безпосередньої участі було підготовлено ряд документів державного рівня, які визначили стратегію формування системи спорту для всіх у загальному контексті розвитку вітчизняної сфери фізичної культури і спорту. Елементи цієї стратегії знайшли відображення в таких нормативно-правових актах (подано за хронологією прийняття):

✓ Указ Президента України від 8 листопада 2002 року № 998 “Про додаткові заходи державної підтримки розвитку фізичної культури і спорту в Україні” [62];

✓ Указ Президента України від 28 вересня 2004 р. № 1148 “Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту” [41];

✓ Указ Президента України від 2 серпня 2006 р. № 667 “Про національний план дій щодо реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні” [64];

✓ Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2006 р. № 1594 “Про затвердження Державної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2007—2011 роки” [47];

✓ Указ Президента України від 21 липня 2008 р. № 640 “Про пріоритети розвитку фізичної культури і спорту в Україні” [65].

Практично вперше у 2002 р. у сфері фізичної культури і спорту України було поставлено питання про необхідність розробки стратегічного документа — Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту.

Протягом 2002—2004 років під нашим безпосереднім керівництвом здійснювалася підготовки проекту Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту. В цьому документі було вико-

ристано останні досягнення вітчизняної науки з фізичного виховання і спорту, в тому числі результати проведених нами теоретичних досліджень, а також передовий досвід Німеччини, Фінляндії, Швеції, Італії, Польщі, Чехії, Португалії, Росії, Білорусі та інших країн Європи. Проект доктрини пройшов широку громадську та наукову експертизу, отримав високу оцінку Комітету з розвитку спорту Ради Європи та був схвалений першим Спортивним конгресом України, який відбувся у Києві 25 березня 2004 р. У вересні цього самого року Доктрина була затверджена Президентом України.

Визначено, що Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту — це система концептуальних ідей і поглядів на роль, організаційну структуру та завдання фізичної культури і спорту в Україні на період до 2016 р. з урахуванням стратегії розвитку держави та світового досвіду. Метою доктрини є орієнтація українського суспільства на поетапне формування ефективної моделі розвитку фізичної культури і спорту на демократичних та гуманістичних засадах.

У доктрині в контексті формування системи спорту для всіх наголошується на тому, що важливим завданням держави є забезпечення оптимальної рухової активності громадян у повсякденній діяльності, подолання недооцінення можливостей фізичної культури у формуванні здорового способу життя та зміцненні здоров'я, а також у вирішенні інших важливих соціально-економічних проблем.

Стратегічний компонент державної політики, що стосується спорту для всіх, ґрунтується на принципах гуманізму. У цьому сенсі визначено, що формування та реалізація бажання використовувати рухову активність у повсякденній діяльності відбуватиметься на підставі індивідуальних особливостей і потреб кожної людини. Першочергового значення набуває формування у громадян переконання у необхідності регулярного використання різноманітних форм фізичного виховання та спорту для всіх. Зміст і обсяг відповідних занять визначається на підставі науково обґрунтованих норм для окремих груп населення, наявних мотивів і цінностей, з урахуванням характеру рухової активності людини у професійній діяльності, навчанні та побуті. В основу вітчизняної системи фізичного виховання закладається комплекс показників обсягу щотижневої рухової активності, рівень спеціальних знань про особливості рухової активності сучасної людини, її фізичний розвиток, стан функціональних систем організму, фізичної працездатності та рухових здатностей [41, 7—8].

Необхідним компонентом процесу стратегічного планування є визначення перспектив економічної діяльності та різних видів забезпечення функціонування і розвитку суб'єктів системи спорту для всіх.

Економічна складова цього механізму має забезпечити спрямованість розвитку системи спорту для всіх на задоволення зростаючих потреб населення у фізкультурно-спортивних послугах високої якості, сприяння зростанню ділової активності фізкультурно-спортивних організацій, гармонізації їхніх економічних відносин з іншими суб'єктами господарювання.

На якісно новій основі має бути сформовано систему фінансового забезпечення державою управління спортом для всіх. У механізм ресурсного забезпечення закладено тенденцію поступового наближення обсягів видатків на фізичну культуру і спорт, які здійснюються з державного і місцевих бюджетів, до рівня середніх європейських показників. При цьому видатки з бюджетів усіх рівнів спрямовуються передусім на:

- надання на конкурсних засадах фінансової допомоги організаціям сфери фізичної культури і спорту для проведення спортивних заходів, реалізації відповідних програм та проектів;
- соціальну рекламу рухової активності як чинника здорового способу життя, інформаційно-просвітницьку діяльність;
- компенсацію витрат спортивним спорудам за їх пільгове використання певними групами населення;
- підготовку за державним замовленням фахівців у вищих навчальних закладах за напрямом "Фізична культура і спорт" та підвищення їхньої кваліфікації;
- проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень із проблем фізичного виховання і спорту.

Із урахуванням світової практики суб'єктам господарської діяльності у системі спорту для всіх передбачено надання інвестиційних, податкових, митних та інших переваг. Із метою захисту прав споживачів фізкультурно-спортивних послуг держава буде використовувати відповідні механізми ліцензування, сертифікації та стандартизації. Позабюджетне фінансування сфери фізичної культури і спорту здійснюватиметься за рахунок впровадження державних спортивних лотерей, заохочення спонсорів тощо.

Пріоритети у матеріально-технічному забезпеченні системи спорту для всіх мають надаватися формуванню розгалуженої мережі сучасних спортивних споруд з урахуванням запитів різних соціальних, професійних, демографічних груп населення, їхніх інтересів та рівня спортивної підготовленості. Держава докладатиме зусиль до вдосконалення соціальних та будівельних стандартів і нормативів відповідно до вимог міжнародних спортивних організацій та з метою забезпечення охорони довкілля, здійснюватиме контроль за їх додержанням. За рахунок модернізації промисловості внутрішній ринок має наповнитися конкурентоспроможною вітчизняною продукцією спортивного призначення. Держава

створить привабливі економічні умови для залучення приватних інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази системи спорту для всіх.

Необхідною умовою виконання стратегічних планів формування системи спорту для всіх є відповідне інформаційно-пропагандистське забезпечення. У цьому плані Українська держава сприятиме формуванню позитивної громадської думки про вплив фізичної культури і спорту на розвиток суспільства в цілому та кожної людини зокрема. Використовуються інформаційні технології та моніторинг для підвищення уваги громадськості до сфери фізичної культури і спорту, формування позитивного іміджу організацій фізкультурно-спортивної спрямованості. Мають створюватися сприятливі умови для усвідомлення громадськістю значення і можливостей фізичної культури у вирішенні соціально-економічних проблем.

Реалізація Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту дасть можливість забезпечити перехід до нової, гуманістичної моделі розвитку фізичної культури і спорту, в центрі уваги якої — інтереси, потреби та мотиви конкретної людини, що сприятиме соціальній активності громадян. Окрім того, підвищаться доступність, якість та різноманітність форм оздоровчих, рекреаційних, реабілітаційних та спортивних послуг для різних соціальних верств населення [41, 15].

Президент України 3 лютого 2006 р. створив Національну раду з питань фізичної культури і спорту як свій консультативно-дорадчий орган [63] й очолює цю раду. Основними завданнями Національної ради з питань фізичної культури і спорту визначено:

- аналіз стану реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту;
- вивчення міжнародного досвіду з питань розвитку фізичної культури і спорту;
- участь у підготовці проектів законів, інших нормативно-правових актів, державної програми з питань розвитку фізичної культури і спорту;
- підготовку та внесення на розгляд Президента України пропозицій щодо:
 - ✓ сприяння координації заходів, здійснюваних центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування у сфері фізичної культури і спорту, а також заходів наукових та громадських організацій, пов'язаних із залученням громадян до занять фізичною культурою та розвитком спорту вищих досягнень;
 - ✓ забезпечення розвитку фізичної культури і спорту, створення умов для заняття населення фізичною культурою, активізації роботи з формування здорового способу життя.

Із метою підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту, залучення громадян до занять фізичною культурою, формування здорового способу життя та на підтримку пропозицій Національної ради з питань фізичної культури і спорту Президент України своїм Указом від 2 серпня 2006 р. № 667 “Про національний план дій щодо реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні” доручив Кабінету Міністрів України затвердити Державну програму розвитку фізичної культури і спорту в Україні на 2007—2011 роки.

Головною метою розробки державних цільових програм є сприяння реалізації державної політики на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку держави, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, забезпечення концентрації наявних ресурсів для вирішення найважливіших проблем [14, -5].

Проект Державної програми розвитку фізичної культури і спорту в Україні на 2007—2011 роки розроблявся за нашої безпосередньої участі. Ця програма була затверджена Урядом України 15 листопада 2006 р. [47].

У Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту в Україні на 2007—2011 роки визначено стратегічні шляхи та завдання з формування вітчизняної системи спорту для всіх. Програма містить комплекс конкретних заходів, спрямованих на внесення якісних змін у спорт для всіх верств населення за місцем проживання та у місцях масового відпочинку громадян; масовий спорт серед сільського населення;

Для формування системи спорту для всіх верств населення за місцем проживання та у місцях масового відпочинку громадян заплановано такі заходи:

- запровадити систему моніторингу рівня залучення населення до масового спорту та провести роботу з удосконалення статистичної звітності у сфері фізичної культури і спорту;
- затвердити та здійснити узгоджені заходи щодо створення умов для організації активного сімейного дозвілля;
- забезпечити належні умови для організації навчання плавання у місцях масового відпочинку громадян на воді та в оздоровчих і спортивних таборах;
- розробити та визначити критерії оцінки ефективності роботи місцевих органів виконавчої влади з розвитку спорту для всіх верств населення за місцем проживання та у місцях масового відпочинку громадян;
- розробити та затвердити фізкультурно-оздоровчий комплекс тестування населення різних вікових груп “Крок до здоров’я”;

- сприяти створенню та функціонуванню в усіх містах України центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" і розширенню мережі фізкультурно-спортивних клубів за місцем проживання з урахуванням потреб і фінансових можливостей регіонів;

- сприяти розвитку із залученням інвесторів мережі сучасних центрів та клубів фізкультурно-спортивної спрямованості різних організаційно-правових форм, які надаватимуть доступні та високоякісні фізкультурно-оздоровчі послуги за місцем проживання та у місцях масового відпочинку громадян, зокрема інвалідам;

- продовжити роботу зі здійснення фізкультурно-оздоровчих, рекреаційних та реабілітаційних заходів у санаторно-курортних закладах для різних груп населення;

- створити умови для підвищення рівня фізичної підготовки молоді для проходження служби у Збройних Силах, інших військових формуваннях та проводити щороку Всеукраїнську спартакіаду допризовної молоді.

Із метою розвитку масового спорту серед сільського населення передбачено:

- сприяти створенню та функціонуванню фізкультурно-спортивних клубів різних організаційно-правових форм власності у сільських населених пунктах, а також у галузях агропромислового комплексу;

- вивчити питання, що стосуються можливості та доцільності введення до штатного розпису виконкомів сільських і селищних рад, сільських фізкультурно-спортивних клубів посади інструктора з фізичної культури та надання пропозицій із введення таких посад;

- забезпечити проведення щороку багатоступеневих Всеукраїнських сільських спортивних ігор та Всеукраїнського огляду-конкурсу "Краще спортивне село".

Система стратегічного планування розвитку спорту для всіх має також організаційний компонент. Він визначає коло органів державної влади та інших соціальних інститутів, що відповідають за виконання запланованих заходів. Серед них центральні органи виконавчої влади (Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство економіки, Міністерство фінансів, Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство аграрної політики, Державна податкова адміністрація, Державний комітет з статистики та ін.), Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, органи місцевого самоврядування.

Із метою забезпечення моніторингу та оцінки ходу виконання заходів Державної програми розвитку фізичної культури і спорту в Україні на 2007—2011 роки створено координаційну раду з представників органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування,

Національного олімпійського комітету, Національного комітету спорту інвалідів, Спортивного комітету, фізкультурно-спортивних товариств та інших громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості, провідних фахівців сфери фізичної культури і спорту, видатних спортсменів та тренерів. Головою координаційної ради є Міністр у справах сім'ї, молоді та спорту, який затверджує Положення про раду, її регламент і склад.

Виконання вказаної державної програми дозволить досягти таких результатів:

- збільшити до 20 % загальну чисельність населення, залученого до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи;
- підвищити рівень забезпечення населення фізкультурно-спортивними залами, плавальними басейнами та спортивними майданчиками (з розрахунку на 10 тис. осіб);
- довести кількість організацій і центрів, яким видано ліцензію на провадження фізкультурно-спортивної діяльності, до двох одиниць на 10 тис. осіб;
- створити 8 тис. додаткових робочих місць у сфері фізичної культури і спорту, забезпечити престижність відповідних професій, підвищити рівень підготовки та кваліфікацію фахівців;
- зменшити на 12 % середню кількість днів тимчасової непрацездатності через хворобу;
- забезпечити збільшення на 30 % витрат громадян, пов'язаних із залученням до фізичної культури (з розрахунку на душу населення).

Однією з умов забезпечення ефективності реалізації стратегічних планів є їх регулярне коригування відповідно до змін, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Воно здійснюється шляхом ухвалення державою відповідних рішень на різних рівнях державного управління спортом для всіх.

Корективи до стратегії державного управління, що стосується формування системи спорту для всіх, здійснюються відповідно до законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України. Зокрема, Указом Президента України від 21 липня 2008 року № 640 "Про пріоритети розвитку фізичної культури і спорту в Україні" визначено додаткові заходи у формуванні системи спорту для всіх [65].

Кабінету Міністрів України належить розробити та внести в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до деяких законодавчих актів України, що стосуються створення сприятливих умов для зміцнення здоров'я та розвитку рухової активності населення, а також про загальнодержавну цільову соціальну програму "Спортивні споруди України" на 2010—2015 роки. Уряд має також передбачати в установленому порядку в проектах закону про Державний бюджет

України окремим рядком видатки на забезпечення діяльності Всеукраїнського центру фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх", а також субвенції з Державного бюджету України на придбання спортивного обладнання та інвентарю для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, на розвиток матеріально-технічної бази центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх". У 2009 р. повинен бути впроваджений загальнодержавний моніторинг стану фізичного здоров'я населення України.

Перед Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту Президентом України поставлено такі завдання: узагальнювати та впроваджувати передовий світовий та вітчизняний досвід розвитку спорту для всіх та спорту вищих досягнень; забезпечувати проведення інформаційних кампаній, спрямованих на широке інформування населення про здоровий спосіб життя, популяризацію оздоровчого значення фізичної культури.

Ряд завдань поставлено також перед Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями. Серед них:

- вжити з участю органів місцевого самоврядування заходів до створення протягом 2009—2011 років у містах обласного значення центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх", у районних центрах — фізкультурно-оздоровчих комплексів із плавальними басейнами;

- забезпечити створення в населених пунктах велосипедних доріжок, місць для активного відпочинку населення, а також адаптацію до потреб інвалідів спортивних споруд і об'єктів та використання їх для реабілітації інвалідів засобами фізичної культури і спорту;

- опрацювати питання про встановлення в установленому порядку пільгових тарифів на комунальні послуги та енергопостачання для фізкультурно-оздоровчих і спортивних споруд;

- сприяти створенню, у тому числі із залученням приватних інвесторів, мережі сучасних спортивних клубів, які надаватимуть доступні за вартістю послуги.

Державному комітету телебачення та радіомовлення України належить забезпечувати створення та розповсюдження тематичних теле-, радіопрограм, спрямованих на популяризацію здорового способу життя, пропаганду фізичної культури і масового спорту.

Соціальне проектування закладів спорту для всіх в Україні

Важливе місце в сучасній системі державного управління відводиться соціальному проектуванню — виду діяльності, пов'язаному з науково обгрунтованою підготовкою соціального проекту як

теоретичного опису бажаного стану соціальної системи та шляхів, засобів і технологій досягнення цього стану в результаті практичної діяльності.

Слово “проект” походить від латинського *projectus* — “кинутий уперед” і одне із його значень — “план, задум” [59, 563]. Соціальний проект (на відміну від соціального проєкту) базується на врахуванні реальної (а не формальної) можливості переведення соціальної системи в бажаний стан, на наявності необхідних умов для реалізації цих можливостей [54].

Соціальний проект має відповідати певним вимогам. Найперше, він має бути актуальним, тобто націленим на вирішення найбільш важливих проблем в умовах, що склалися.

Інша вимога до проєкту — об’єктивність і обґрунтованість. Розробниками має бути доведено, що ідея проєкту з’явилася не випадково, а є наслідком роботи з осмислення ситуації й оцінки можливостей впливу на неї.

Проєкт має бути цілісним. У ньому повинні об’єднуватись усі необхідні дії: від висунення цілей до опису передбачуваного результату діяльності. Кожна частина проєкту повинна відповідати загальному задуму.

Ще одна вимога до соціального проєкту — його оригінальність. Розробка проєкту має ґрунтуватись на інноваційних підходах до вирішення поставлених завдань.

Реалістичність — це вимога до проєкту бути здійсненим в умовах, що склалися на поточний момент. Нарешті, проєкт повинен мати директивний характер, тобто бути затвердженим на вищому рівні у формі відповідного документа та передбачати джерела забезпечення його виконання необхідними ресурсами.

Соціальне проєктування сьогодні широко застосовується у різних сферах людської діяльності: освіті, науці, соціальному забезпеченні, підприємництві тощо. Воно сприяє проведенню докорінних якісних перетворень у вказаних сферах, ефективному адаптуванню їх до нових суспільних реалій.

У сфері фізичної культури і спорту О. Т. Паршиков досліджував комплекс питань із соціального проєктування навчально-спортивних закладів (спортивних шкіл) як соціально-педагогічних систем, у тому числі: визначив їхню роль у рамках спортивної політики; вияснив, які вимоги до них висуває сучасна ситуація в державі; вказав на тенденції розвитку освіти і фізкультурно-спортивної діяльності, а також на зумовлені ними соціально-педагогічні функції, які можуть і повинні виконувати спортивні школи; обґрунтував технологічні особливості виконання цих функцій [45].

Сучасними вченими соціальне проєктування пов’язується з науково обґрунтованим визначенням варіантів розвитку нових соціаль-

них процесів і явищ та з цілеспрямованою докорінною зміною конкретних соціальних інститутів [34, 27]. Проектна діяльність належить до розряду інноваційної, творчої діяльності, оскільки вона передбачає перетворення реальності, будується на основі відповідних технологій, які можна уніфікувати, засвоїти та удосконалити [37, 4].

Соціальне проектування здійснюється у двох формах: як програми вирішення певних проблем або як процес створення передбачуваного соціального об'єкту. З огляду на завдання нашого дослідження, здійснено аналіз теоретичних засад процесу створення закладів системи спорту для всіх в Україні.

Соціальне проектування дає можливість оцінити обґрунтованість прогнозу, розробити науково обґрунтований план соціального розвитку. Воно враховує і можливість невдалого експерименту з перевірки ідей, так званий "негативний результат". За його наявності необхідний ретельний аналіз причин, що викликали невідповідність у вирішенні поставлених завдань. Процес соціального проектування називають також "соціальним конструюванням" [8].

Проектування соціальних процесів спрямоване на внесення змін у соціальне середовище людини. Воно в ідеальній формі пропонує зміни, що здійснюються шляхом подальшої реалізації проекту і саме так виступає своєрідною інженерною діяльністю за рядом показників ідентичної діяльності з проектування технічних систем.

Соціоінженерну діяльність Д. І. Акімов характеризував як:

- специфічний тип науково-пізнавальної та організаційно-управлінської практики, зміст якої пов'язаний з ідентифікацією, з'ясуванням можливостей перетворення на основі інновацій і практичним перетворенням соціальних об'єктів різного типу;
- процес постійного отримання інформації про стан соціальних об'єктів із метою створення ефективних механізмів забезпечення їх оптимального функціонування і розвитку;
- засіб стимулювання, стабілізації та гармонізації соціальних взаємодій шляхом розробки і впровадження соціоінженерних проектів і соціальних технологій за допомогою спеціальних процедур і методів (соціальної діагностики, соціальної експертизи, соціального прогнозування, соціального програмування, проектування, конструювання тощо) [1, 12].

Зміст соціального проектування включає проектування соціальних об'єктів, соціальних якостей, соціальних процесів і стосунків. В його основу, на думку фахівців, мають бути покладені такі притаманні соціальним об'єктам положення:

- суперечність соціального об'єкта;
- багатовекторність розвитку соціального об'єкта;
- неможливість опису соціального об'єкта кінцевим числом термінів будь-якої соціальної теорії;

- багатфакторність буття соціального об'єкта;
- наявність безлічі суб'єктивних складових, що визначають співвідношення належного і суцього у розвитку соціального об'єкта;
- суб'єктивні чинники формування соціального очікування, соціального прогнозу і соціального проектування;
- чинники, що визначають різні критерії оцінки зрілості розвитку соціального об'єкта [5].

Теоретичною основою будь-якого соціального проекту виступають науково обґрунтовані ідеї і припущення стосовно існування причинно-наслідкового зв'язку між діями і результатами проекту. Це, насамперед, стосується так званих теорій змін — теорії проекту та теорії його впровадження, — які переплітаються і взаємодіють між собою [6, 123—124]. Теорія проекту концентрується на реакціях людей і механізмах змін, тобто на тому, завдяки яким процесам, закономірностям, явищам тощо можуть статися зміни, виникнути ті людські реакції, які потрібні. Що ж до теорії впровадження, то вона зосереджується не на реакціях, закономірностях, що їх викликають, не на мотивах дій людей, а на способах надання послуг, на діях працівників проекту, запланованих роботах, що мають спричинити зміни. Теорія впровадження заснована на такому уявленні: якщо в межах проекту всі заплановані роботи будуть виконані згідно з планом, з належною якістю, інтенсивністю, тоді неодмінно стануться намічені зміни, бажаного результату буде досягнуто [66, 92].

Зазначимо, що в контексті проведеного нами дослідження соціальне проектування закладів системи спорту для всіх видається як технологія державного управління у сфері фізичної культури і спорту, що передбачає поєднання суб'єктами державного управління теоретичної (науковий аналіз проблеми, наукове обґрунтування цілей, завдань, функцій, організаційної структури, повноважень бажаного закладу) та практичної діяльності, спрямованої на апробацію відповідного соціального проекту та внесення в нього необхідних коректив.

Наведені теоретичні положення було застосовано нами у процесі розробки соціального проекту створення закладів спорту для всіх в Україні. Актуальність започаткування вказаного проекту обумовлена необхідністю створення організаційних та економічних основ реалізації стратегії розвитку фізичної культури і спорту. Зокрема йдеться про нагальну потребу у створенні мережі закладів, які забезпечували б залучення населення до рухової активності на гуманістичних засадах з урахуванням потреб громадян в оздоровчих послугах за місцем проживання та в місцях масового відпочинку.

На виконання пункту 12 заходів Цільової комплексної програми “Фізичне виховання — здоров'я нації” [67], в розробці якої ми також брали участь, на основі проведених нами досліджень про-

тягом 2002 року було науково обґрунтовано необхідність та зміст проекту відповідного урядового рішення.

Із метою створення умов для реалізації права громадян на заняття фізичною культурою і спортом та підвищення рівня фізкультурно-оздоровчої роботи серед населення прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 49 “Про утворення центрів фізичного здоров’я населення “Спорт для всіх” [46]. Уряд підтримав пропозицію Державного комітету з питань фізичної культури і спорту (тодішнього центрального органу виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту) щодо створення центрів фізичного здоров’я населення “Спорт для всіх”, основними завданнями яких визначено:

1) залучення широких верств населення до регулярних оздоровчих занять, надання фізкультурно-спортивних послуг, поєднання масових та індивідуальних форм організації фізкультурно-спортивної роботи за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення;

2) формування у громадян потреб у руховій активності та створення умов для їх задоволення;

3) проведення просвітницької роботи з питань оздоровлення населення;

4) організація та проведення змагань, конкурсів, показових виступів, фестивалів, спортивних свят та інших заходів за місцем проживання і в місцях масового відпочинку населення;

5) обладнання та утримання фізкультурно-оздоровчих і спортивних споруд.

Оскільки такі центри мають виконувати місію залучення широких верств населення до ведення здорового способу життя, а отже, їхні послуги не повинні бути надто дорогими для звичайного громадянина, то їм слід надати відповідного організаційно-правового статусу. Було передбачено,¹ що центри являтимуть собою спеціалізовані бюджетні організації для провадження фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності населення за місцем проживання та в місцях масового відпочинку. Вони будуть юридичними особами, матимуть самостійний баланс, рахунки в установах Державного казначейства, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, штампи та бланки.

У цьому соціальному проекті започатковано системний підхід до формування мережі центрів фізичного здоров’я населення. Визначено, що до системи таких центрів належать: Всеукраїнський центр фізичного здоров’я населення “Спорт для всіх”, республіканський (Автономна Республіка Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські, районні у містах Києві і Севастополі, міські та районні у містах центри [19].

Республіканський (Автономна Республіка Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські, районні у містах Києві і Севастополі центри створюються відповідно Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими, районними у містах Києві і Севастополі державними адміністраціями і належать до сфери їх управління.

Міські, районні у містах центри створюються міськими, районними у містах радами, належать до сфери їх управління і підпорядковуються виконавчим органам відповідних рад.

Із метою забезпечення уніфікованого підходу в державі до створення і функціонування мережі центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" під нашим керівництвом відповідно до обґрунтованих методологічних засад технології соціального проектування було розроблено методичні рекомендації до діяльності республіканського (Автономна Республіка Крим), обласних, Київського та Севастопольського міських, районних у м. Києві та Севастополі, міських та районних у містах центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх", які затверджено відповідним наказом Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту [39].

Центри фізичного здоров'я населення мають бути певним чином структуровані. Передбачено, що до їхньої структури на регіональному рівні можуть входити подані нижче підрозділи, або відповідальні особи за визначеними напрямками діяльності:

- інформаційно-організаційний відділ, до повноважень якого входить впровадження дійової фізкультурної просвіти населення, агітаційно-пропагандистська, рекламна та освітня робота, координація дій усіх структур, що провадять фізкультурно-оздоровчу та спортивно-масову роботу за місцем проживання, проведення соціологічних досліджень та формування статистичної звітності;
- методично-консультативний відділ забезпечує: координацію роботи з опрацювання методичних рекомендацій, проведення семінарів, нарад, конференцій, узагальнення і пропаганда досвіду; роботу діагностично-консультативних служб та служб фізичної реабілітації за місцем проживання населення;
- відділ фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи координує і проводить роботу з організації масових фізкультурно-спортивних заходів, фестивалів, конкурсів, спортивних свят та показових виступів, об'єднує волонтерські служби та служби педагогів-організаторів, групи оздоровчих видів рухової активності;
- відділ матеріально-технічного забезпечення здійснює координаційну роботу пунктів прокату спортивного обладнання та інвентарю, діяльність у сприянні зміцненню та розвитку матеріально-технічної бази за місцем проживання та в місцях масового відпочинку.

Також у структурі зазначених центрів мають бути загальний відділ, кадрова і фінансова служби.

Для успішного виконання визначених завдань та реалізації функцій у складі районних у містах Києві і Севастополі, міських (у містах, де відсутній поділ на територіально-адміністративні одиниці) та районних у містах центрів доцільно забезпечити функціонування:

- підліткових клубів фізкультурно-спортивної спрямованості за місцем проживання (всі клуби, які фінансуються з місцевих бюджетів, потрібно вивести з підпорядкування різних відомств і передати центрам, що забезпечить єдність, координованість та цілеспрямованість оздоровчої роботи з дітьми і підлітками, виховання у них звичок до здорового способу життя);
- груп оздоровчих видів рухової активності (роботу таких груп повинні організовувати та забезпечувати тренери та інструктори в основному для дорослого населення, заняття мають проводитися на постійній основі зі стабільним складом контингенту, види рухової активності підбираються з урахуванням нахилів та прагнень осіб, які займаються);
- служби педагогів-організаторів (об'єднує фахівців, які надають допомогу у створенні та діяльності неформальних об'єднань за спортивними інтересами на простіших спортивних спорудах за місцем проживання та в місцях масового відпочинку, забезпечують належне утримання таких споруд);
- пунктів прокату спортивного обладнання та інвентарю (такі пункти надають на визначених умовах в короткочасне користування спортивне обладнання та інвентар для самостійних занять та неформальних об'єднань за спортивними інтересами);
- діагностично-консультативної служби (включає мережу діагностично-консультативних пунктів, де проводиться діагностика рівня фізичного здоров'я людини та розробляються індивідуальні програми самостійних фізкультурно-оздоровчих занять);
- служби фізичної реабілітації (включає мережу відповідних пунктів, де фахівці надають необхідні послуги, спрямовані на повернення працездатності людини після перенесеного захворювання чи травми, реабілітацію втрачених функцій організму інвалідів);
- служби масових фізкультурно-спортивних заходів (забезпечує підготовку, організацію і проведення заходів масового залучення різних груп населення до участі у різноманітних акціях, змаганнях, конкурсах, фестивалях, спортивних святах);
- школи здорового способу життя (різними формами здійснюють пропагандистську, рекламну та освітню роботу серед населення про оздоровчі можливості фізичної культури і спорту);

- школи волонтерів (здійснюють підбір та підготовку добровольців, які надають допомогу у функціонуванні всіх зазначених вище форм оздоровлення населення засобами фізичної культури і спорту) [20].

Центри проводять свою роботу на фізкультурно-оздоровчих та спортивних спорудах комунальної форми власності, в тому числі навчальних закладів, а також на простіших спортивних майданчиках і спорудах за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення. На договірних засадах центри можуть використовувати інші фізкультурно-оздоровчі та спортивні споруди.

Доцільним вбачається передача центрам приміщень, які тривалий час не використовуються за призначенням, для організації там відповідної роботи. Раціональним також є будівництво для потреб центрів фізкультурно-оздоровчих комплексів із легких металевих конструкцій.

Соціальним проектом передбачено широке коло функцій центрів із розвитку спорту для всіх за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення. Перелік функцій залежить від рівня центрів. Так, Республіканський (Автономна Республіка Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські, міські (у містах, де є райони як територіально-адміністративні одиниці) центри виконують такі функції, які передбачають, насамперед, формування стратегії і тактики розвитку спорту для всіх у регіонах та містах, науково-методичне, інформаційне та організаційне забезпечення учасників фізкультурно-спортивного руху.

Указані центри беруть участь у розробці та реалізації державних і регіональних програм з організації і проведення фізкультурно-оздоровчої діяльності за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення, розробляють механізми впровадження центрами соціальних стандартів, нових форм і методів, інноваційних технологій оздоровчої, рекреаційної та реабілітаційної роботи.

Важливими функціями центрів цього рівня є методичне забезпечення роботи районних у містах Києві і Севастополі, міських, підготовка та розповсюдження рекомендаційних та інформаційно-пропагандистських матеріалів із питань оздоровлення населення засобами фізичної культури та спорту, проведення соціального моніторингу в регіоні щодо рівня залучення різних груп населення до занять масовим спортом та розробка пропозицій з активізації цієї роботи, узагальнення та впровадження у практику передового досвіду роботи з організації та забезпечення фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності різних груп населення за місцем проживання та в місцях масового відпочинку, а також координація діяльності районних у містах Києві і Севастополі, міських центрів.

Районні у містах Києві і Севастополі, міські (у містах, де відсутній поділ на територіально-адміністративні одиниці) та районні у містах центри ведуть роботу з безпосереднього залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я. Вони, зокрема:

- беруть участь у реалізації державних і місцевих програм з організації і проведення фізкультурно-оздоровчої діяльності за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення;
- здійснюють обслуговування різних груп населення шляхом надання їм оздоровчих, рекреаційних, реабілітаційних, консультативних та інформаційних послуг у сфері фізичної культури і спорту;
- створюють умови для залучення населення до занять фізичною культурою за місцем проживання та в місцях масового відпочинку;
- забезпечують широке залучення дітей до систематичних занять фізичною культурою і спортом за місцем проживання та в місцях масового відпочинку;
- створюють умови для задоволення потреб в оздоровленні різних груп населення з урахуванням їхніх інтересів та уподобань;
- забезпечують за місцем проживання та в місцях масового відпочинку доступність спортивних споруд, інвентарю та обладнання;
- оцінюють рівень фізичного здоров'я населення та дають рекомендації до оздоровлення, профілактики захворювань, продовження довголіття тощо;
- надають реабілітаційно-відновлювальні послуги за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення;
- здійснюють формування знань, умінь та навичок здорового способу життя у різних груп населення;
- забезпечують підготовку та використання волонтерів для фізкультурно-оздоровчої і спортивної діяльності різних груп населення за місцем проживання та в місцях масового відпочинку;
- організують і проводять масові фізкультурно-спортивні заходи, змагання, конкурси, фестивалі, показові виступи, спортивні свята за місцем проживання населення та в місцях масового відпочинку;
- здійснюють просвітницьку, агітаційно-роз'яснювальну та маркетингову роботу з питань оздоровлення населення засобами фізичної культури і спорту та здорового способу життя;
- сприяють зміцненню матеріально-технічної бази, здійснюють будівництво та утримання фізкультурно-оздоровчих та спортивних споруд за місцем проживання та в місцях масового відпочинку;
- здійснюють інші функції відповідно до покладених на них завдань.

У соціальному проекті особливе місце в системі центрів фізичного здоров'я населення відведено Всеукраїнському центру фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх", положення про який також розроблено під нашим безпосереднім керівництвом та затверджено наказом Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту від 25 травня 2003 р. № 1366, що зареєстрований в Міністерстві юстиції України 12 червня 2003 р. за № 482/7803 [40]. Цей центр належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту, виконує роль науково-методичного та координаційного органу системи центрів фізичного здоров'я населення.

Всеукраїнський центр фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" організовує і проводить всеукраїнські фізкультурно-спортивні заходи за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення, надає методичну допомогу республіканському (Автономна Республіка Крим), обласним, Київському та Севастопольському міським, районним у містах Києві і Севастополі, міським, районним у містах центрам, вивчає й узагальнює досвід роботи кращих центрів, проводить конференції, семінари, "круглі столи" з питань фізкультурно-оздоровчої діяльності за місцем проживання та в місцях масового відпочинку, організовує підвищення кваліфікації та атестацію керівників, спеціалістів, методистів, інструкторів та тренерів.

Центр також сприяє економічному забезпеченню розвитку спорту для всіх: сприяє зміцненню та розвитку матеріально-технічної бази фізкультурно-оздоровчої діяльності всіх груп населення за місцем проживання та в місцях масового відпочинку, вносить пропозиції до забезпечення центрів спортивними спорудами, фізкультурно-оздоровчим та спортивним інвентарем і обладнанням з урахуванням потреб та можливостей регіону, сприяє розвитку підприємництва, ліцензуванню, залученню приватних інвестицій у сфері фізкультурно-оздоровчої роботи за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення.

До функцій Всеукраїнського центру фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" належить також здійснення зовнішніх комунікацій. З огляду на це він підводить інформаційно-пропагандистську та видавничу діяльність, засновує газети, журнали, інші засоби масової інформації, а також організовує соціальну пропаганду здорового способу життя та оздоровлення засобами фізичної культури і спорту.

Всеукраїнський центр фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" наділено широкими повноваженнями. Він має право:

- одержувати в установленому порядку від центральних органів виконавчої влади, федерацій із видів спорту, спортивних това-

риств, інших державних та громадських організацій, підприємств та установ незалежно від форми власності документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань;

- подавати центральному органу виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту пропозиції до удосконалення фізкультурно-оздоровчої діяльності різних груп населення за місцем проживання та в місцях масового відпочинку та до проектів державного бюджету з питань, що належать до його компетенції;

- здійснювати контроль та аналізувати роботу республіканського (Автономна Республіка Крим), обласних, Київського та Севастопольського міських, районних у містах Києві і Севастополі, міських та районних у містах центрів;

- залучати фахівців органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій (за погодженням з їхніми керівниками) для розгляду питань, що належать до його компетенції;

- укладати угоди з підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності на виконання ними робіт із підвищення рівня фізкультурно-оздоровчої роботи за місцем проживання населення та в місцях масового відпочинку;

- співпрацювати з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та громадськими організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості, іншими об'єднаннями громадян, окремими громадянами у реалізації проектів із оздоровлення населення засобами фізичної культури і спорту;

- скликати в установленому порядку наради з питань, що належать до його компетенції.

Всеукраїнський центр фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" здійснює свої повноваження як безпосередньо, так і через республіканський (Автономна Республіка Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські, районні у містах Києві і Севастополі, міські та районні у містах центри. Центр співпрацює з федераціями з видів спорту, фізкультурно-спортивними товариствами, Республіканським комітетом із фізичної культури і спорту Автономної Республіки Крим, структурними підрозділами з питань фізичної культури і спорту обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, іншими державними та громадськими організаціями, підприємствами, установами усіх форм власності.

Починаючи з 2003 р. здійснюється впровадження розробленого нами соціального проекту зі створення та функціонування центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх". Із цією метою протягом шести років ведеться послідовна та системна робота з розширення інфраструктури системи спорту для всіх та пошуку сучасних форм і методів залучення громадян до рухової

активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я. Реалізація зазначеного соціального проекту відбувається відповідно до визначеної стратегії формування системи спорту для всіх в Україні (див. "Стратегічне планування як технологія державного управління спортом для всіх в Україні").

Указаний період характеризується високими темпами розширення мережі центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" у країні. Так, якщо у 2003 р. було створено 39 центрів, то у 2008 р. їх кількість зросла до 191, тобто майже в п'ять разів (рис. 4.1). У центрах працює понад 1000 фахівців.

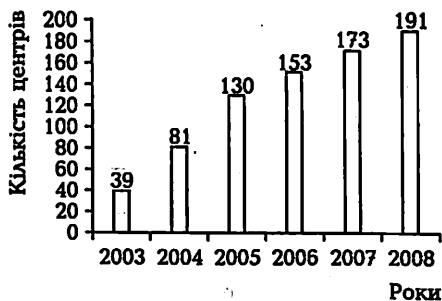

РИСУНОК 4.1 — Динаміка формування мережі центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" в Україні (усі види центрів)

Що стосується окремих видів центрів, то тут картина значно складніша (рис. 4.2). Формування мережі центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" найбільш успішно відбувається на регіональному рівні. Такі центри створено у 25 регіонах. З інших видів центрів найвища динаміка притаманна міським центрам. Їх кількість зросла з 14 до 121, або у 8,6 раза. Високими темпами збільшувалась також

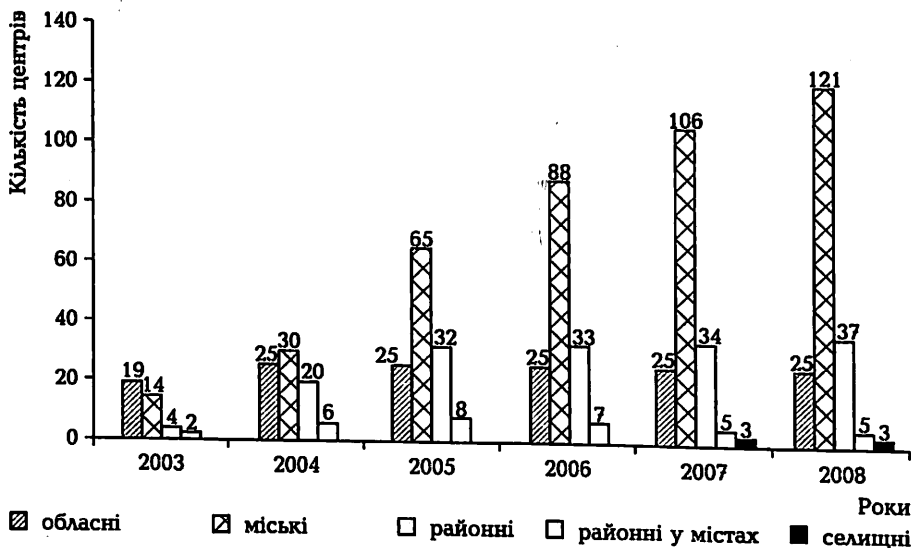

РИСУНОК 4.2 — Динаміка формування різних видів центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" в Україні

кількість районних центрів “Спорт для всіх” — більш ніж у 9 разів (з 4 до 37). Натомість практично не змінювалась протягом періоду, що розглядається, кількість районних у містах центрів.

Важливо також визначити рівень забезпечення населення України центрами фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх” у розрізі територіально-адміністративних одиниць. Станом на 1 січня 2009 р. кількість регіональних центрів задовольняє потребу на 92,6 % (табл. 4.1). Водночас із 454 міст країни центри створено у 121 місті, тобто рівень забезпеченості міськими центрами фізичного здоров'я населення становить 26,7 %. Найгіршою є ситуація із забезпеченням центрами “Спорт для всіх” населення районів у містах. Таких центрів у 2008 р. налічувалось всього п'ять (4,2 % необхідної кількості).

Загалом слід відмітити, що темпи створення центрів фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх” можна визнати задовільними з огляду на трансформаційні процеси в соціально-економічному житті держави та значний дефіцит бюджетного фінансування. Враховуючи зазначене, в 2005 р. було внесено корективи в соціальний проект зі створення нових центрів, у частині можливості їх функціонування не тільки у формі бюджетних установ, а й комунальних підприємств. На початок 2009 р. вже працювало 102 центри як комунальні підприємства, або 53,4 % загальної кількості центрів фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх”.

Всеукраїнським центром ведеться скоординована робота з надання практичної допомоги у розвитку мережі центрів на місцях. Його представники виїжджають в регіони та беруть участь у нарадах і засіданнях, зустрічах із депутатами різних рівнів, керівниками міст, проводять роз'яснювальну роботу.

На жаль, нормативно-правова база не дозволяє повною мірою реалізувати поставлені перед центрами завдання. Проте, останнім часом помітна чітка тенденція до виділення фізкультурно-оздоровчої роботи за місцем проживання та у містах масового відпочинку населення в пріоритетну складову сфери фізичної культури і спорту. Сприяє цьому виконання Державної програми розвитку

ТАБЛИЦЯ 4.1 — Рівень забезпечення територіально-адміністративних одиниць України центрами фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх” (станом на 1 січня 2009 р.)

Центр	Потреба у кількості, одиниць	Кількість створених, одиниць	Рівень забезпечення, %
Регіональний	27	25	92,6
Міський	454	121	26,7
Районний у місті	118	5	4,2

фізичної культури і спорту на 2007—2011 роки, а також положення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми “Здорова нація” на 2009—2013 роки [50]. Стимулюючий вплив на розвиток мережі центрів мають і відповідні рішення Національної ради з питань фізичної культури і спорту.

Враховуючи роль і досвід створення центрів фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх”, нами запропоновано спеціальну статтю до законопроекту “Про внесення змін до Закону України “Про фізичну культуру і спорт”:

Стаття 16. Центри фізичного здоров'я населення.

Центри фізичного здоров'я населення — заклади фізичної культури і спорту, які здійснюють діяльність шляхом залучення різних груп населення, зокрема соціально незахищених, до занять фізичною культурою за місцем проживання та/чи відпочинку та є бюджетними організаціями або комунальними підприємствами.

Центри фізичного здоров'я населення створюються та діють відповідно до положення про центр фізичного здоров'я населення, затвердженого центральним органом виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту.

Засновниками центрів фізичного здоров'я населення можуть бути:

- центральний орган виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту;
- місцеві державні адміністрації;
- органи місцевого самоврядування.

Фінансування діяльності центрів фізичного здоров'я населення здійснюється за рахунок коштів відповідного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством.

Після прийняття зазначеного законопроекту вказані центри увійдуть у правове поле сфери фізичної культури і спорту та забезпечуватимуть ефективне залучення населення до рухової активності для зміцнення здоров'я.

Протягом 2003—2008 років центрами проведено успішну роботу у формуванні системи спорту для всіх в Україні. Зокрема, Всеукраїнським центром фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх” ведеться активна діяльність із забезпечення належної організації групових та індивідуальних форм занять громадян. У співпраці з фахівцями-практиками та науковцями підготовлено ряд методичних матеріалів: методичний посібник з оздоровчої та фізкультурно-спортивної роботи у літньому оздоровчому таборі; зі спортивного туризму; методичні рекомендації до роботи з волонтерами; випущено на електронних носіях матеріали з фізкультурно-спортивної роботи в літньому оздоровчому таборі, з навчання основ плавання

та дотримання техніки безпеки на воді; практичні рекомендації до використання під час дозвілля оздоровчого бігу та ходьби, рухливих ігор; поради з методики застосування фізичних вправ до та після пологів; інші матеріали.

Центрами щорічно проводиться широкомасштабна робота в напрямі інформування населення про позитивний вплив фізичних вправ на здоров'я та методики їх застосування. Традиційною стала Всеукраїнська пропагандистська програма "Спорт для всіх — здоров'я кожного!". Інформація, підготовлена фахівцями центрів, демонструється центральними та місцевими телевізійними каналами, друкується у газетах і журналах. У 2008 р. у рамках реалізації програми "Олімпійське літо" виготовлено та розміщено на засадах соціальної реклами по всій країні 500 тематичних бігбордів.

Позитивним фактом діяльності центрів є те, що з кожним роком зростає їх участь у реалізації важливих програм та окремих заходів. Серед найяскравіших прикладів вияву високої довіри держави до центрів на всеукраїнському рівні є:

- програма будівництва спортивних майданчиків, організаційний супровід якої повністю забезпечується центрами усіх рівнів (за період 2005—2008 років збудовано майже одну тисячу майданчиків);
- проведення соціального моніторингу рівня залучення населення до спорту для всіх, результати якого подаються Президенту України, Кабінету Міністрів України, головам обласних державних адміністрацій, усім провідним фахівцям для підвищення ефективності подальшої реалізації державної політики у сфері фізичної культури.

Центрами фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" систематично ведеться робота, спрямована на залучення фахівців високої кваліфікації до вирішення актуальних проблем та поставлених завдань. Зокрема, центри активно співпрацюють із навчальними закладами та науковими установами, центрами працевлаштування, проводять регіональні та всеукраїнські семінари, наради методичного спрямування, а також заходи з підвищення кваліфікації фахівців центрів усіх рівнів.

На базі Всеукраїнського центру фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" щорічно проходять практику студенти вищих навчальних закладів. З їхнього числа залучається найбільше волонтерів. Із метою підвищення ефективності організації праці та уніфікації підходів до вирішення конкретних завдань Всеукраїнським центром проводяться селекторні наради з керівниками регіональних та місцевих центрів. Ці та інші заходи сприяють підвищенню кваліфікаційних характеристик працівників та залучають досвідчених професіоналів до роботи в центрах фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх".

Починаючи з 2005 р. сформовано систему роботи центрів усіх рівнів із метою залучення різних груп населення до рухової активності під час масових спортивних заходів. Більшість із цих заходів має всеукраїнський масштаб та присвячується конкретним міжнародним або державним визначним датам (табл. 4.2). Такий підхід дозволяє підвищити соціальну значущість системи спорту для всіх та збагатити духовний світ людини, її знання з історії, культури та іншого надбання народу.

Важливою особливістю фізкультурно-оздоровчих заходів, які проводяться мережею центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх", є те, що вони практично одночасно відбуваються по всій державі за активної пропагандистської підтримки на всеукраїнському рівні. В ході заходів не здійснюється відбір учасників для наступного етапу змагань, як це відбувається у спорті вищих досягнень. Головна мета — підвищити рівень рухової активності мешканців конкретного населеного пункту, забезпечити відчуття ними радості та задоволення від участі у масових спортивних заходах. Такий принцип проведення заходів дозволяє центрам фізичного здоров'я населення ефективно використовувати

ТАБЛИЦЯ 4.2 – Перелік щорічних традиційних заходів мережі центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх"

№ з/п	Захід	Строки проведення
1	Всеукраїнський місячник з облаштування та упорядкування спортивних майданчиків "Спорт для всіх — спільна турбота"	1— 30 квітня
2	Всеукраїнські масові спортивні заходи "Рух заради здоров'я" з нагоди Всесвітнього дня здоров'я	7 квітня
3	Всеукраїнський фестиваль "Мама, тато, я — спортивна сім'я" з нагоди Міжнародного дня сім'ї	квітень— травень
4	Всеукраїнські масові спортивні змагання серед дошкільнят "Веселі старты" з нагоди Міжнародного дня захисту дітей	1 червня
5	Олімпійський день бігу	червень
6	Всеукраїнські масові спортивні заходи для дітей в літній канікулярний період "Спорт для всіх — у кожному дворі"	червень— серпень
7	Всеукраїнська велоестафета "Спорт для всіх єднає Україну" з нагоди Дня фізичної культури і спорту України	вересень
8	Всеукраїнські масові спортивні заходи "Спорт для всіх — радість життя" з нагоди міжнародного дня людей похилого віку	1 жовтня

наявні фінансові ресурси для максимально можливого залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я.

Головною метою Всеукраїнського місячника “Спорт для всіх — спільна турбота” є покращання умов для залучення населення до рухової активності за місцем проживання та у місцях масового відпочинку шляхом упорядкування та облаштування спортивних майданчиків. У 2008 р. в ході такого місячника було відремонтовано понад 24 тис. майданчиків, на що використано 4,7 млн грн з місцевих бюджетів та 6,4 млн грн позабюджетних коштів. У місячнику взяли участь понад 2,4 млн осіб.

Із нагоди Всесвітнього дня здоров'я (7 квітня) мережею центрів фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх” проводяться масові спортивні та пропагандистсько-просвітницькі заходи під гаслом “Рух заради здоров'я”. У 2008 р. в цей день центрами було проведено 1905 різних акцій, в яких взяли участь більше 200 тис. осіб, а також випущено масовим тиражем тематичні плакати та листівки, організовано спеціальні передачі на центральному та місцевому телебаченні й радіо.

Всеукраїнський фестиваль “Мама, тато, я — спортивна сім'я” покликаний забезпечувати реалізацію концепції сімейного активного дозвілля. Протягом цього фестивалю в 2008 р. було проведено майже 11 тис. різних спортивних заходів з участю понад 3 тис. сімей.

Центри фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх” сприяють Національному олімпійському комітету у проведенні “Олімпійського дня бігу”. Програма заходу обов'язково включає пробіг на різні дистанції залежно від віку учасників, а також різноманітні конкурси та вікторини на олімпійську тематику, святкові концерти і спортивно-видовищні дійства, спрямовані на популяризацію здорового способу життя, поширення ідей олімпізму та культурне збагачення населення.

Всеукраїнська велоестафета “Спорт для всіх єднає Україну” триває зазвичай 10 днів і фінішує в День фізичної культури і спорту України. Ця естафета охоплює всі регіони держави та одночасно проходить за трьома маршрутами: “західний” (Ужгород — Івано-Франківськ — Чернівці — Тернопіль — Львів — Луцьк — Рівне — Хмельницький — Вінниця — Житомир — Київ); “південний” (Севастополь — Сімферополь — Херсон — Миколаїв — Одеса — Кіровоград — Черкаси — Київ); “східно-північний” (Луганськ — Донецьк — Запоріжжя — Дніпропетровськ — Полтава — Харків — Суми — Чернігів — Київ). За маршрутом проходження велоестафети до загальної колони приєднується по 10 велосипедистів з кожної області. Крім цього, територією області в колоні йдуть додатково ще щонайменше

200 велосипедистів. У населених пунктах, через які проходить велоестафета, відбуваються урочисті зустрічі та масові спортивні заходи.

Загалом, протягом 2008 р. було проведено тридцять два всеукраїнських заходи, до яких залучено близько 2 млн учасників та понад 50 тис. волонтерів. Загальна кількість залученого населення до усіх заходів центрів досягла понад 18 млн осіб.

Водночас існує ряд проблем, вирішення яких дозволить перейти до наступного етапу формування мережі центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх". Насамперед, необхідно активізувати роботу зі збільшення кількості міських і особливо районних у містах центрів. Головним для вирішення цієї проблеми є пошук ресурсів із метою створення необхідної бази функціонування центрів. На сьогодні навіть діючі центри недостатньо укомплектовані кваліфікованими фахівцями, а ті, що працюють, у переважній більшості, не забезпечені належними умовами праці. Окремого акцентування потребує питання забезпечення у роботі з населенням посадами інструкторів.

Необхідно продовжувати роботу із формування матеріальної бази системи спорту для всіх без використання значних коштів. Ідеться передовсім про використання спортивних майданчиків за місцем проживання. Адже в процесі реорганізації житлово-комунального господарства під загрозу повного руйнування та знищення може потрапити рекреаційна прибудинкова інфраструктура. Запобігаючи цим фактам, Всеукраїнським центром фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" розроблено типову інструкцію про передачу та утримання таких спортмайданчиків.

Помітним кроком до вдосконалення матеріальної бази центрів є розроблені фахівцями Всеукраїнського центру "Положення про типовий фізкультурно-оздоровчий клуб за місцем проживання" та "Положення про пункти прокату".

Українським нездовільним є стан фінансового забезпечення роботи центрів. На сьогодні питома вага коштів, що надаються центрам для проведення заходів, становить менше 10 % обсягів загального фінансування з місцевих бюджетів на сферу фізичної культури і спорту. Усі центри активно працюють із метою залучення позабюджетних коштів на проведення фізкультурно-оздоровчих заходів, для стимулювання цієї роботи необхідним видається внесення відповідних змін до податкового законодавства.

Хочемо відмітити, що отримані результати від створення та функціонування мережі центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх", на нашу думку, доводять ефективність розробленої технології соціального проектування закладів спорту для всіх в Україні.

Соціальний моніторинг рівня залучення населення до спорту для всіх в Україні

Термін “моніторинг” походить від латинського слова “monitor”, що перекладається як “наглядач” та в соціології означає “збір інформації для вивчення громадської думки стосовно якогось питання” [59, 464]. У теорії та практиці управління моніторинг застосовується як спеціальна технологія, що передбачає безперервне спостереження за об’єктами управління з метою отримання достовірної інформації для подальшого використання її у процесі вироблення та прийняття управлінських рішень.

У випадках, коли йдеться про управління важливими для суспільства об’єктами або процесами, застосовується поняття “соціальний моніторинг”. Ця управлінська технологія включає систематичне вивчення стану соціальних явищ і процесів, зіставлення результатів постійних спостережень для отримання обґрунтованих уявлень про їх дійсне становище та тенденції розвитку [55, 368].

До початку ХХІ ст. в Україні, на жаль, у сфері фізичної культури і спорту практично не використовувався соціологічний моніторинг. Унаслідок цього, керівні органи не мали зворотного зв’язку з головним об’єктом свого впливу — людьми, для яких вони насправді і повинні існувати. Це, безумовно, ускладнювало впровадження гуманістичних засад у процес залучення населення до рухової активності.

У 1970-х роках у Європі розпочали активно використовувати різноманітні форми анкетування, а згодом інтерв’ювання для отримання інформації про рівень так званої “спортивної участі” населення. Проте ці дослідження базувались на різних методологічних підходах, що унеможливлювало проведення коректного порівняння отриманої інформації між різними державами. З ініціативи Національного олімпійського комітету Італії та спортивних організацій Великої Британії й Англії з 1997 р. в Європі розпочалася реалізація проекту КОМПАСС [71]. Основна мета цього проекту — подальша гармонізація статистики у системі спорту для всіх в Європі через переконання країн використовувати однакові окремі аспекти загальної технології отримання інформації.

Нами на основі базових положень теорії та методики соціального моніторингу, рекомендацій загальноєвропейського проекту КОМПАСС [71, 78] було розроблено спеціальну анкету для вивчення орієнтацій та поведінки населення України під час занять спортом для всіх [21]. Запропонована анкета апробована в ході пілотного дослідження та доопрацьована. За висновками Інституту

соціології НАН України вона відповідала стандартам соціологічного інструментарію і розрахована на опитування з обов'язковою участю інтерв'юера.

Загальнонаціональне опитування за даною анкетною проводилось у травні 2003 р. Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України серед населення України віком від 16 до 74 років (шість вікових груп, перша — 16—24 роки, кожна наступна на десять років старша). Розмір реалізованої вибіркової сукупності — 1800 респондентів (стандартні відхилення — 2,5 %). Вибірка була квотна та репрезентативна за регіонами, типом поселення, статтю, віком і освітою.

Нами проводилися аналіз та інтерпретація отриманої в ході опитування інформації. Математична обробка показників дослідження здійснювалася з використанням комп'ютерної програми SPSS.

Вимірювання спортивної діяльності населення за проектом КОМПАСС передбачає ідентифікацію основних її компонентів: кількісний (число занять протягом останніх 12 місяців), якісний (участь у доступних спортивних змаганнях) та організаційний (членство у спортивних організаціях) [18]. Характеристики типів спортивної діяльності подано у таблиці 4.3.

ТАБЛИЦЯ 4.3 — Характеристика типів спортивної діяльності населення за загальноєвропейським проектом КОМПАСС [72]

Тип спортивної діяльності	Частота тренувань протягом року	Членство в спортивних клубах	Участь у змаганнях
Змагальна, організована, інтенсивна	120 і більше	Так	Так
Інтенсивна	120 і більше	Ні	Ні
	120 і більше	Так	Ні
	120 і більше	Ні	Так
Регулярна, змагальна, організована	60—120	Ні	Так
	60—120	Так	Ні
	60—120	Так	Так
Регулярна, рекреативна	60—120	Ні	Ні
	Нерегулярна	Так	Так
Випадкова	12—60	Так	Ні
	12—60	Ні	Так
	12—60	Ні	Ні
	12—60	Ні	Ні
	1—12	Так	Так
	1—12	Так	Ні
	1—12	Ні	Так
1—12	Ні	Ні	

Аналіз показників загальнонаціонального опитування свідчить, що у травні 2003 р. 79 % населення України протягом останніх 12 місяців не використовували жодної форми спортивної діяльності, а решта населення частково займалася спортом для всіх. У таблиці 4.4 наведено показники рівня охоплення спортивною діяльністю у різних країнах Європи.

Найвищий рівень занять спортом для всіх спостерігається у Фінляндії (80 %), досить високий — у Норвегії (73 %), Великій Британії (70 %) та Чеській Республіці (67 %). В Італії та Іспанії лише кожен третій охоплений спортивною діяльністю, а в Україні — найнижчі показники (21 %). Досвід провідних країн Європи вказує на необхідність популяризації та забезпечення доступності спортивних занять для українців.

На рівень спортивної активності впливають демографічні чинники. Зокрема, тут відмічається гендерна асиметрія (залучення чоловіків до занять спортом в Україні на 13 % вище, ніж жінок). Аналогічна тенденція спостерігається в інших європейських країнах.

В Україні більша частина молодих людей 16—24 років (52 %) займається спортом для всіх, для порівняння в 25—34-річному віці цей показник уже удвічі менший, а в респондентів 35—44 років він становить 11 %, 45—54 років — 10 %, 55—64 років — 9 %;

ТАБЛИЦЯ 4.4 — Показники рівня охоплення спортивною діяльністю населення (старше 16 років) країн Європи за проектом КОМПАСС (%)

Тип спортивної діяльності	Фінляндія 2002	Норвегія 2002	Чехія 1999	Велика Британія 1996	Іспанія 2000	Італія 2000	Україна 2003
Змагальна, організована, інтенсивна	5	7	11	5	3	3	1
Інтенсивна	53	8	28	13	15	4	3
Регулярна, змагальна, організована	2	9	5	4	1	5	2
Регулярна, рекреативна	11	6	9	6	13	3	4
Нерегулярна	7	31	14	19	4	11	7
Випадкова	2	12	3	20	1	3	4
Загалом рівень спортивної діяльності	80	73	70	67	37	30	21
Спортивна діяльність відсутня	20	27	30	33	63	70	79

65—74 років — 4 %. Спортивна активність у представників різних вікових груп відрізняється за внутрішньою структурою — за кількісними і якісними показниками [22]. Так, для молоді (16—24 років) більш характерною є інтенсивна та регулярна, змагальна та організована спортивна діяльність, а для людей середнього (25—54 роки) та старшого (55—74 роки) віку — рекреативна, нерегулярна та випадкова (рис. 4.3).

Важливою ознакою спортивної діяльності виступає членство у спортивних організаціях. У результаті проведеного опитування встановлено, що 17 % респондентів із тих, які займаються спортом для всіх, здійснюють це у спортивних клубах, фітнес-

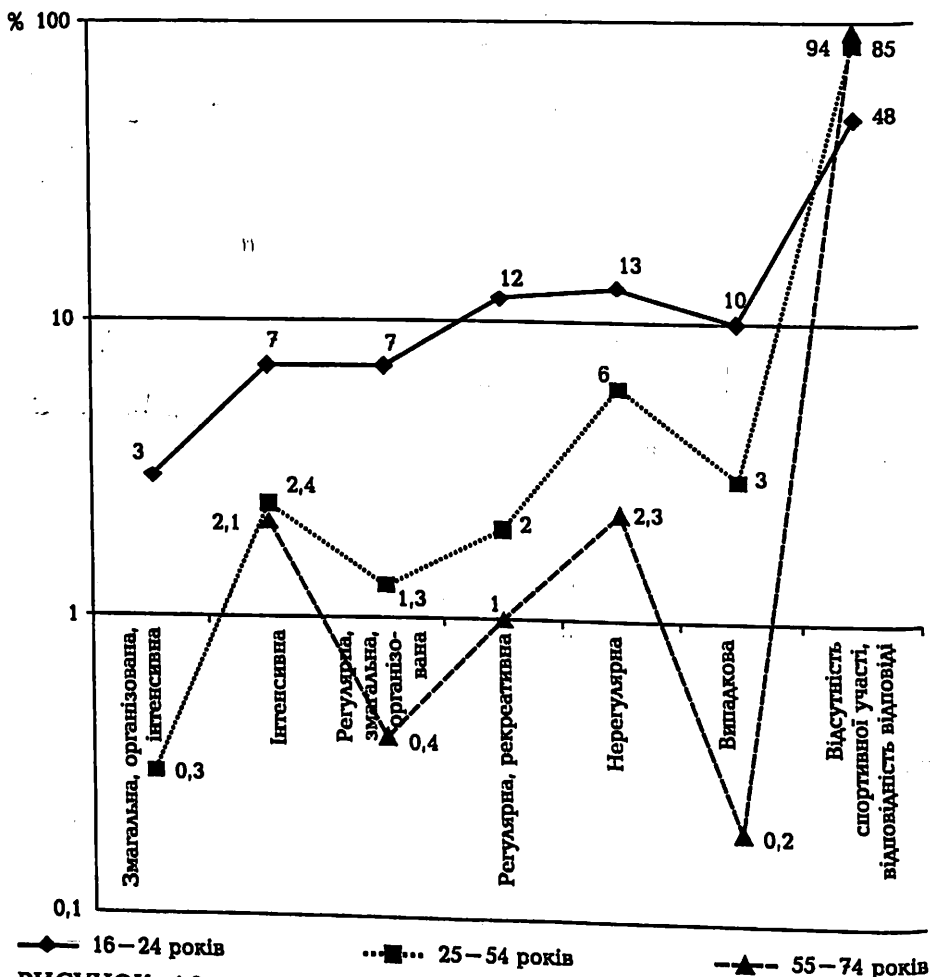

РИСУНОК 4.3 — Спортивна активність різних вікових груп населення України (% всіх опитаних; n = 1800)

центрах з оплатою послуг інструктора; 11 % — в організаціях фізкультурно-спортивної спрямованості без оплати послуг; 27 % — займаються без інструктора у складі неформальних груп та 45 % — самостійно.

Кожен десятий з учасників опитування брав участь протягом останніх 12 місяців у доступних спортивних змаганнях. Найбільший рівень участі у змаганнях (19 %) відмічається в осіб, які здійснюють регулярну та інтенсивну спортивну діяльність, а найнижчий (4 %) — у групі випадкової участі у спорті.

Сучасний спорт надає широкі можливості для занять різними видами рухової активності. Респондентам було запропоновано список видів спорту (всього — 83, розподілений на олімпійські літні — 39, зимові — 12 та неолімпійські — 32 види спорту). Найбільш популярні види спорту серед населення України на час проведення опитування подано у таблиці 4.5. Майже половина з тих респондентів, які охоплені спортивною діяльністю, займались протягом 12 останніх місяців кількома видами спорту [72].

Рівень добробуту населення суттєво впливає на рівень залучення до занять спортом для всіх. Серед осіб, які займаються спортом, 57 % мають дохід, більший трьох прожиткових мінімумів на одного члена сім'ї, 25 % — від одного до трьох, 18 % — менше одного прожиткового мінімуму на одного члена сім'ї.

Місце проживання також впливає на процес і рівень залучення населення до рухової активності. Так, серед жителів села спортивна діяльність має нерегулярний та сезонний характер і охоплює 16 % усього населення, жителі міст охоплені спортивною діяльністю на 22 %. Найвищий рівень спортивної активності у столиці держави — місті Києві — 25 % населення.

Серед людей різних професійних груп найвищий рівень використання спорту для всіх спостерігається серед військових, робітників правоохоронних органів — 44 %, а також підприємців та бізнесменів — 41 % від осіб, охоплених спортивною діяльністю. Керівники підприємств у 28 % випадків включені у спортивну діяльність. Середні показники занятості спортом для всіх — від

ТАБЛИЦЯ 4.5 — Показники рівня занять населення України окремими видами спорту (% осіб, які займалися спортом; n = 378)

№ з/п	Вид спорту	%
1	Футбол	15,3
2	Плавання	9,5
3	Баскетбол	6,8
4	Легка атлетика	5,8
5	Волейбол	5,5
6	Аеробіка спортивна	4,7
7	Бадмінтон	4,7
8	Оздоровчий біг	4,2
9	Карате	3,4
10	Бокс	3,3
11	Теніс настільний	3,2

14 до 25 % — у працівників органів управління, державних службовців, робітників виробничої сфери, домогосподарок. Найменш активні у сфері спортивної діяльності — пенсіонери та інваліди (3—5 %).

Важливим компонентом гуманізації процесу залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я є орієнтація на мотиви, потреби та інтереси людини. Найбільш суттєве значення для залучення співгромадян України до занять спортом для всіх мають: бажання поліпшити здоров'я; бути привабливим; розташування поблизу помешкання спортивних майданчиків, клубів; емоційне задоволення від рухової активності — “радість м'язів”. Ранжирування всіх досліджуваних мотивів та факторів наведено у таблиці 4.6.

Серед причин пасивного ставлення респондентів до спортивних занять провідне місце належить соціально-економічним факторам та недолікам функціонуючої системи фізичної культури і спорту: висока вартість послуг у спортивних центрах; дефіцит коштів;

ТАБЛИЦЯ 4.6 — Рівень значущості мотивів і факторів залучення людей до занять спортом для всіх (середнє значення оцінки за 5-тибальною шкалою, де “5” — дуже велике, “4” — велике, “3” — середнє, “2” — мале, “1” — ніяке значення; n = 1800)

№ з/п	Мотиви та фактори	Оцінка
1	Бажання поліпшити здоров'я	4,1
2	Бажання бути привабливим	3,8
3	Розташування поблизу помешкання спортивних майданчиків, клубів	3,7
4	Бажання одержати задоволення від рухів	3,65
5	Високий рівень власного добробуту	3,6
6	Бажання бути кращим, сильнішим	3,6
7	Знання та навички з рухової активності, які були одержані в школі, ВНЗ	3,3
8	Потреба у спілкуванні	3,3
9	Особиста участь у спортивних змаганнях	3,0
10	Поради друзів	2,95
11	Вплив засобів масової інформації	2,9
12	Кар'єра у професійному спорті	2,85
13	Прагнення поліпшити спортивний результат	2,7
14	Приклад відомого спортсмена	2,7
15	Особлива спортивна подія (Олімпійські ігри, чемпіонати Європи та світу)	2,6
16	Приклад державного або політичного діяча	2,0

відсутність вільного часу; низький рівень індивідуальної фізичної культури; відсутність матеріальних стимулів для підтримання і покращання здоров'я і фізичного стану; недостатній розвиток у суспільній свідомості значущості занять спортом для всіх (табл. 4.7).

На мотиваційну сферу спортивної діяльності певною мірою впливає віковий фактор. Молодь більше, ніж люди середнього та старшого віку, орієнтується на бажання бути привабливішими, кращими та сильнішими, на задоволення потреби у спілкуванні, а також її приваблює імідж відомих спортсменів, участь у змаганнях.

Серед соціальних факторів важливим є економічний статус респондентів. Для осіб, які мають високі доходи, велике значення для залучення до спортивних занять рекреаційної спрямованості мають бажання бути кращим, сильнішим (оцінка — 4,3), прагнення поліпшити здоров'я (4,1), отримати задоволення від рухової активності (4,1), а також близьке розташування поблизу помешкання

ТАБЛИЦЯ 4.7 — Рівень значущості причин пасивного ставлення людей до занять спортом для всіх (середнє значення оцінки за 5-тибальною шкалою, де "5" — дуже велике, "4" — велике, "3" — середнє, "2" — мале, "1" — ніяке значення; n = 1800)

№ з/п	Причини	Оцінка
1	Висока вартість послуг у спортивних центрах	4,1
2	Дефіцит вільних коштів для відвідування спортивних клубів, центрів та на придбання спеціального одягу, взуття та інвентарю	3,9
3	Відсутність вільного часу	3,7
4	Відсутність матеріальних стимулів для підтримання і покращання здоров'я і фізичного стану	3,7
5	Низький рівень індивідуальної фізичної культури	3,55
6	Недостатній розвиток у суспільній свідомості значущості занять спортом для всіх	3,55
7	Низький рівень пропаганди цінностей масового спорту і здорового способу життя	3,5
8	Незадовільний стан здоров'я, часті захворювання	3,45
9	Низький рівень благоустрою та комфортності існуючих місць для занять спортом для всіх	3,4
10	Недостатня кількість спортивних клубів, центрів	3,25
11	Відсутність моральних стимулів до занять фізичними вправами	3,05
12	Думка: "У мене не той вік, щоб займатися спортом"	3,0
13	Неврахування стану фізичного здоров'я під час призначення на керівні посади	2,9
14	Невміння організувати свою спортивну діяльність	2,75

спортивного клубу (4,0). Серед причин їхнього пасивного ставлення до спорту для всіх відзначають невміння організувати себе до такої діяльності (4,4), низький рівень благоустрою спортивних баз (4,0), відсутність моральних стимулів (3,9) та низький рівень пропаганди масового спорту (3,8).

У ході дослідження було також встановлено, що спорт для всіх займає високе місце в ієрархії цінностей респондентів. Незалежно від характеру ставлення до спортивної діяльності (активного чи пасивного), більшість респондентів визначають позитивну роль спорту для своїх дітей та онуків (табл. 4.8). Це яскраве підтвердження необхідності формування системи спорту для всіх в Україні на основі запропонованої нами концепції гуманізації процесу залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я.

Вперше проведене загальнонаціональне опитування населення України про спортивну діяльність дозволило отримати важливу інформацію про стан спорту для всіх та підготувати пропозиції до удосконалення системи залучення різних груп населення до рухової активності на основі запропонованої нами концепції гуманізації цього процесу.

Результати дослідження були використані під час підготовки нової стратегії формування системи спорту для всіх, яка знайшла своє відображення у Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту [41]. Крім того, за підсумками дослідження було продовжено роботу з обґрунтування технології проведення соціального моніторингу рівня залучення населення до спорту для всіх в Україні.

Отже, на нашу думку, соціальний моніторинг рівня залучення населення до спорту для всіх визначається як система організаційних заходів, спрямованих на забезпечення періодичного збирання,

ТАБЛИЦЯ 4.8 – Розподіл позитивних відповідей на запитання "Ви бажаєте, щоб ваші діти та онуки ... ?" (% усіх опитаних; n = 1800)

Варіанти продовження запитання	Особи, які займаються спортом для всіх	Особи, які не займаються спортом для всіх
... вели пасивний спосіб життя	0	1
... були звільнені від уроків фізичного виховання	1	1
... систематично займалися оздоровчою спортивною діяльністю	63	67
... займалися у спортивних школах	52	53
... готувалися стати професійним спортсменом	17	9

опрацювання та аналізу показників про стан використання рухової активності у повсякденній діяльності різних груп населення з урахуванням їхніх потреб та цінностей, а також про основні чинники, які стримують процес залучення людей до рухової активності як важливої складової здорового способу життя.

Моніторинг проводиться з метою надання органам управління сферою фізичної культури і спорту повної, своєчасної та достовірної інформації про оцінку та прогноз соціальної ситуації із залучення населення до спорту для всіх, механізмів підтримання прогресивних тенденцій, шляхів запобігання та усунення негативних процесів.

До основних функції моніторингу слід віднести:

- спостереження за процесами залучення населення до спорту для всіх;
- виявлення об'єктивних соціальних змін у використанні рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я людей;
- встановлення та прогнозування впливу державних управлінських рішень на рівень залучення населення до спорту для всіх;
- порівняння оцінок експертів та думок населення з приводу стану та перспектив використання рухової активності під час дозвілля громадян;
- надання органам державної влади інформації про проблеми у сфері фізичної культури і спорту, які викликають занепокоєння в суспільстві, та пропозицій для прийняття рішень з удосконалення системи залучення населення до рухової активності.

Із урахуванням результатів проведеного нами дослідження та на виконання Державної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2007—2011 роки [47] було розроблено проект положення про моніторинг рівня залучення населення до спорту для всіх. Запропонований проект підтримано Науково-координаційною радою у сфері фізичної культури і спорту Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту (голова ради — академік В. М. Платонов), у висновку якої зазначається, що розроблена процедура та інструментарій відповідають меті вивчення орієнтацій та поведінки населення стосовно занять спортом для всіх. Запропонована технологія соціального моніторингу підготовлена з дотриманням визначених стандартів для соціологічних досліджень. Зазначене положення затверджено наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 31 березня 2008 р. № 1280 “Про моніторинг залучення населення до спорту для всіх”. Даний моніторинг включає:

- всеукраїнське опитування населення;
- експертне оцінювання.

Всеукраїнське опитування населення про рівень залучення до спорту для всіх — це формалізоване структуроване інтерв'ювання на визначені запитання та варіанти відповідей. Запропоновано конкретний перелік таких запитань та варіантів відповідей.

Експертне оцінювання рівня залучення населення до спорту для всіх — це процедура оцінки, аналізу та прогнозу реалізації відповідних програм та заходів шляхом анкетування експертів — фахівців високої кваліфікації з питань спорту для всіх — на визначені запитання та варіанти відповідей. Запропоновано конкретний перелік таких запитань та варіантів відповідей.

Опитування та оцінювання проводяться щорічно у квітні.

Організація проведення опитування та оцінювання здійснюється Всеукраїнським центром фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх”. Відповідно його наділено такими повноваженнями:

1) відповідно до чинного законодавства визначає соціологічну установу та укладає з нею угоду на проведення опитування (вибір-ка повинна бути репрезентативною для населення України віком від 16 до 74 років, обсяг вибіркової сукупності має забезпечувати стандартні відхилення при достовірних 95 % у межах 2,5 %);

2) визначає склад експертів для проведення оцінювання (в межах 100 — 120 осіб), узгоджує його з Науково-координаційною радою у сфері фізичної культури та спорту Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, в установленому порядку забезпечує умови для роботи експертів під час оцінювання;

3) в установленому порядку забезпечує опрацювання та публікацію результатів опитування та оцінювання, не пізніше червня кожного року безкоштовно направляє їх центральним та місцевим органам виконавчої влади, громадським організаціям фізкультурно-спортивної спрямованості.

Всеукраїнський центр фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх” у 2008 р. визначив, що опитування та оцінювання буде проводити компанія Research & Branding Group. Фахівцями цієї компанії у квітні—травні 2008 р. проведено збір емпіричної інформації методом стандартизованого інтерв'ювання респондентів за місцем їх проживання. Для опитування населення було використано вибірку, загальний обсяг якої становив $n = 1207$ осіб віком від 16 до 74 років. Вибіркова сукупність репрезентувала населення України за статтю, віком і місцем проживання (місто або село). Використаний обсяг вибіркової сукупності забезпечує очікувану граничну похибку для вибірки в цілому (Δ) у $\pm 2,5$ % за рівня довірчої вірогідності $p = 0,954$ (95,4 %).

Цільову аудиторію експертів становили представники засобів масової інформації, органів виконавчої влади, спортивних організацій тощо. Загальний обсяг експертної групи становив 100 осіб,

які проживають в м. Києві та Київській області (12 осіб) і в 24 обласних центрах країни (по 3—5 осіб у кожному).

Нами проводилися аналіз та інтерпретація отриманої інформації в ході опитування та експертного оцінювання. Математична обробка показників дослідження здійснювалась із використанням комп'ютерної програми SPSS.

Результати проведеного опитування засвідчують, що протягом минулого року більшість населення України (56 % опитаних) жодного разу не використовувала свій вільний час для занять спортом. У той самий час приблизно четверо з десяти дорослих жителів країни (42 %) хоча б один раз займалися спортом для всіх.

У процесі статистичного аналізу було виявлено, що частота згадок про заняття спортом протягом останнього року певною мірою залежить від таких характеристик населення, як вік, місце проживання і рід діяльності. Загалом вони зводяться до наступних основних тенденцій:

- населення чоловічої статі в цілому частіше, ніж жіночої, минулого року використовувало свій вільний час для занять спортом (відповідно 51 % опитаних проти 34 %);

- зі збільшенням віку у жителів країни спостерігалось зниження активності занять спортом на дозвіллі: частіше про активне проведення часу протягом останнього року згадували наймолодші жителі України (16—24 років), а найрідше — найстарші (65—74 роки);

- у цілому по країні спостерігається слабо виражена тенденція до того, що із зростанням рівня освіти збільшується рівень залучення осіб до спортивних занять в останні 12 місяців;

- серед груп населення з різним сімейним станом про свої заняття спортом протягом року частіше згадують особи, які не перебувають у шлюбі, а найрідше — особи, котрі втратили подружжя (вдівці і вдови), що, мабуть, значною мірою пояснюється віковими характеристиками цих груп (наприклад, середній вік осіб, які не перебувають у шлюбі, становить 28 років, а осіб у шлюбі — 45 років, у розлучених — 43 роки, в овдовілих — 62 роки);

- серед груп населення, диференційованих за видами трудової діяльності, про свої заняття спортом значно частіше за інших вказують учні та студенти, військовослужбовці та працівники правоохоронних органів, а також перші керівники підприємств та організацій; з іншого боку, найрідше про це згадують пенсіонери.

Жителі України, які за останні 12 місяців хоча б раз займалися спортом для всіх, використовували для цього понад 40 видів спорту. Більшість із таких респондентів займалися кількома видами спорту. Виходячи з одержаних відповідей, можна констатувати,

ТАБЛИЦЯ 4.9 – Види спорту, якими найчастіше займалися на дозвіллі за останні 12 місяців (% осіб, які займалися спортом; n = 510)

№ з/п	Вид спорту	%
1	Футбол	26,3
2	Волейбол	13,3
3	Гімнастика	12,0
4	Легка атлетика	11,2
5	Оздоровчий біг	9,2
6	Плавання	8,0
7	Фітнес	6,5
8	Силові види спорту	4,5
9	Баскетбол	4,1
10	Бокс	3,7
11	Настільний теніс	2,2

що в цілому в Україні найдо-ступнішими є види спорту, на-ведені у таблиці 4.9.

Статева приналежність — єдина з соціально-демогра-фічних характеристик, що значу-що впливає на популярність видів спорту, котрі викорис-товуються для занять широких верств населення. Чоловіки знач-но частіше, ніж жінки, під час занять спортом віддавали пере-вагу футболу, силовим видам спорту і боксу. У свою чергу, жінки вважали за краще займа-тися гімнастичними вправами, фітнесом, легкою атлетикою та плаванням.

Переважна більшість населення країни, яка минулого року займалася спортом для всіх, вважала за краще проводити такі за-няття самостійно, а не в рамках будь-яких організаційних структур (рис. 4.4). Істотно рідше вони займалися спортом у складі нефор-мальних груп і ще рідше — у складі спортивних клубів, секцій тощо. При цьому помітною є загальна тенденція до зростання по-пулярності серед населення організаційних форм занять спортом, пов'язаних із мінімальними витратами на оплату фізкультурно-спортивних послуг.

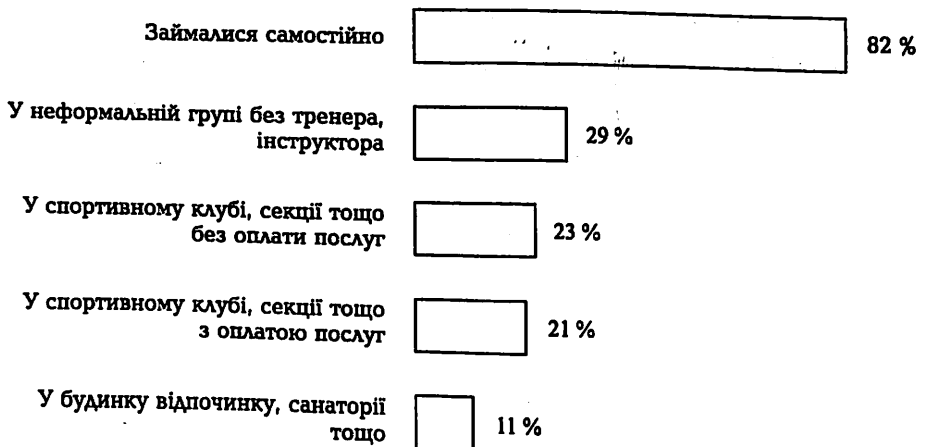

РИСУНОК 4.4 — Розподіл осіб, які займалися спортом для всіх за останні 12 місяців, за організацією таких занять (n = 510)

Зазвичай особи, які займалися спортом для всіх, практикували проведення таких занять приблизно один раз на тиждень. Істотно рідше ці заняття проводилися два або більше разів на тиждень (рис. 4.5). Як показують розрахунки, в середньому на одну особу, яка займалася спортом, за минулий рік припадало приблизно 81 заняття, або 1,6 заняття на тиждень. При цьому не було виявлено статистично значущих відмінностей у середній кількості занять спортом, проведених представниками різних соціально-демографічних груп населення.

За оцінками населення, в більшості випадків їхнє типове заняття спортом на дозвіллі в попередньому році тривало 30 хв і більше (рис. 4.6). Зроблені розрахунки дозволяють констатувати,

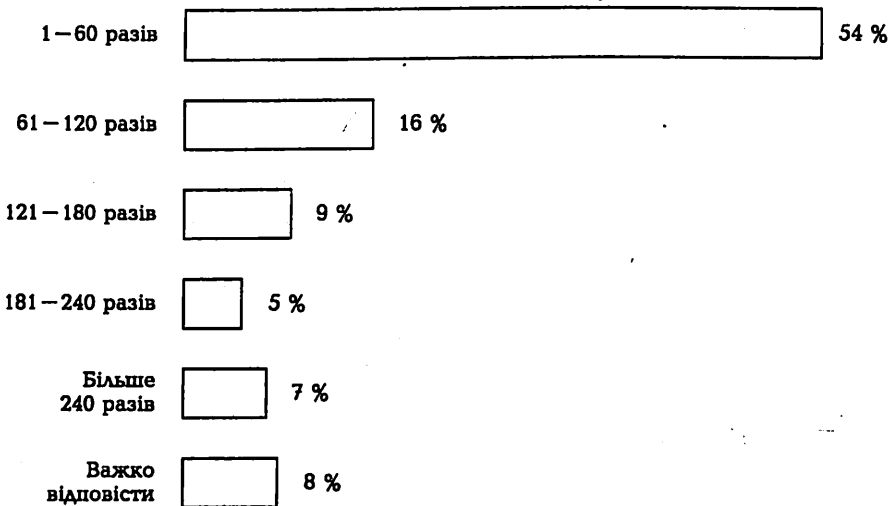

РИСУНОК 4.5 — Розподіл осіб, які займалися спортом для всіх за останні 12 місяців, за тривалістю проведених занять ($n = 510$)

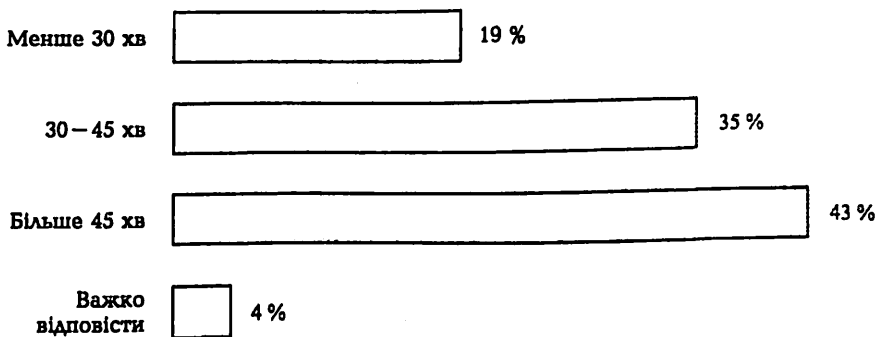

РИСУНОК 4.6 — Розподіл осіб, які займалися спортом для всіх за останні 12 місяців, за тривалістю проведених занять ($n = 510$)

що середня тривалість таких занять у цей період становила приблизно 40 хв. Зафіксовано значущі відмінності у тривалості занять спортом, якими були зайняті представники різних соціально-демографічних груп населення. Зокрема, у центральному та південно-східному регіонах країни середня тривалість занять була дещо вищою, ніж у західному регіоні. Зі збільшенням віку середня тривалість занять спортом помітно скорочувалася. Є також окремі відмінності у тривалості занять спортом у представників груп, що різняться за видом трудової діяльності та матеріальним достатком.

У ході опитування 90 % респондентів заявили, що минулого року вони не брали участі в спортивних змаганнях та у будь-яких масових спортивних заходах, що проводилися під егідою державних органів або громадських організацій. Про свою участь у подібних акціях повідомили близько 9 % опитаних. Рівень залучення до таких заходів залежить від вікових та сімейних характеристик респондентів, а також від виду їхньої трудової діяльності. Так, серед різних вікових груп найвища питома вага осіб, які брали участь у спортивних акціях, зафіксована у наймолодшій частини населення, а зі збільшенням віку опитуваних ці показники неухильно знижувалися. Серед груп із різним видом трудової діяльності найвищі значення участі у спортивних заходах були зафіксовані у військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, а також в учнівської молоді.

Із урахуванням рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я до оптимального обсягу рухової активності для отримання оздоровчого ефекту [68] та на основі використання основних положень загальноєвропейського проекту COMPASS [71, 78] нами пропонується розрізнити три рівні залучення конкретної людини до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я:

перший рівень — достатній (не менше 4—5 занять на тиждень, або більше 240 разів на рік, тривалість одного заняття — не менше 30 хв);

другий рівень — помірний (2—3 заняття на тиждень, або від 120 до 240 разів на рік, тривалість одного заняття — не менше 30 хв);

третій рівень — низький (1—2 заняття на тиждень, або від 1 до 120 разів на рік).

Керуючись запропонованою класифікацією, нами встановлено, що серед осіб, які займалися в Україні спортом для всіх за останні 12 місяців, перший рівень залучення до таких занять становить 7 %, другий — 14 %, а третій — 70 %.

Екстраполюючи зазначені показники на всю вибірку, можна стверджувати, що лише троє зі ста громадян України мають достатню рухову активність для зміцнення здоров'я, для 6 % характерна помірна зайнятість спортом, а у кожного третього жителя країни

у віці від 16 до 74 років — низька рухова активність оздоровчої спрямованості. Більшість дорослого населення України не залучена до спорту для всіх.

Протягом останніх 12 місяців витрати населення України, пов'язані з оплатою тих чи інших аспектів занять спортом, найчастіше спрямовувалися на придбання спортивного взуття й одягу. Другу за місткістю статтю таких витрат становили кошти, витрачені на придбання спортивного інвентарю та обладнання. На третьому місці виявилися витрати, пов'язані з оплатою різних спортивних послуг (табл. 4.10).

На сучасному етапі за наявності або відсутності намірів найближчим часом займатися спортом населення України розподіляється на дві нерівні частини. Більшість жителів країни (близько 60 %), в цілому, не планує таких занять під час дозвілля. Причому основна їх маса (48 %) цілком впевнено заявила про відсутність таких планів. З іншого боку, приблизно третина населення має плани зайнятися спортом найближчого року. Слід зазначити, що особи, які планують займатися спортом, неоднорідні за ступенем такої “зрілості”: приблизно половина з них (19 %) переконливо заявила про те, що збирається займатися спортом на дозвіллі, а інша частина (16 %) відмітила, що швидше планує такі заняття.

У той самий час переважна більшість дорослого населення України не хоче, щоб їхні діти або онуки вели малорухливий спосіб життя. Про це свідчить той факт, що 95 % опитаних прямо заявили про своє небажання, щоб підростаюче покоління вело пасивний спосіб життя, а також щоб їхні діти або онуки були звільнені від уроків фізкультури (92 %). Більше того, майже всі респонденти заявили

ТАБЛИЦЯ 4.10 — Розміри витрат населення на оплату товарів та послуг, пов'язані із заняттями спортом протягом останніх 12 місяців (n = 1207)

Стаття витрат	Дія	% опитаних	Витратили (в середньому гривень на особу)
Спортивний одяг і взуття	купували	33,1	468,3
	не купували	60,9	
	важко відповісти	5,9	
Спортивний інвентар та обладнання	купували	10,0	590,9
	не купували	85,2	
	важко відповісти	4,8	
Фізкультурно-спортивні послуги	купували	7,4	507,2
	не купували	86,6	
	важко відповісти	6,0	

про своє бажання, щоб їхні діти або онуки на дозвіллі систематично займалися будь-якими видами спорту. При цьому слід підкреслити, що дорослі одностайні в тому, що заняття підростаючого покоління спортом повинні носити в майбутньому “аматорський” характер. Що ж до підготовки їхніх дітей або онуків до занять професійним спортом, то тут думки респондентів розподілилися неоднозначно: питома вага прихильників такого варіанту спортивних занять (40 %) приблизно рівна питомій вазі його опонентів (35 %). Слід також відмітити, що в процесі аналізу не було виявлено статистично значущих зв'язків між розподілом наведених вище точок зору та соціально-демографічними характеристиками респондентів.

Один з аспектів дослідження полягав у виявленні думок населення стосовно значення, яке можуть мати певні чинники для залучення людей до занять спортом під час дозвілля. Як емпіричні індикатори таких чинників розглядалися вербальні описи шістнадцяти різних життєвих ситуацій, суб'єктивні оцінки ролі яких наведено в таблиці 4.11.

ТАБЛИЦЯ 4.11 – Оцінка населенням значення окремих чинників для залучення людей до занять спортом (% всіх опитаних; n = 1207)

Чинник	Значення		
	велике	помірне	мале та ніяке
Бажання бути здоровим	90	8	2
Приклад відомого спортсмена	44	30	26
Приклад державного або політичного діяча	24	25	51
Особлива спортивна подія (Олімпійські ігри, чемпіонат світу, Європи)	45	31	24
Особиста участь у змаганнях	51	27	22
Розташування поблизу помешкання спортивних майданчиків, фітнес-центру	69	22	9
Високий рівень власного добробуту	69	21	10
Прагнення поліпшити спортивний результат	52	28	20
Бажання бути привабливим	73	21	6
Потреба у спілкуванні	53	32	15
Бажання одержати задоволення від “м'язової втоми”	40	35	25
Кар'єра у професійній діяльності	36	32	32
Бажання бути кращим, сильнішим	69	21	10
Поради друзів	37	37	26
Знання та навички з рухової активності, які були одержані в школі, ВНЗ	46	34	20
Вплив засобів масової інформації	40	31	29

Аналіз цих оцінок демонструє, що, на думку населення країни, найпомітніший стимулюючий вплив на залучення людей до спорту має, перш за все, бажання бути здоровими, а також такі обставини, як бажання бути привабливими, розташування спортивних споруд поблизу будинку, бажання бути кращими, сильнішими і високий рівень добробуту. Всі вказані обставини оцінюються населенням як такі, що мають велике значення у залученні до спорту для всіх широких верств населення.

Що стосується всіх інших життєвих обставин, що ввійшли до списку, то їх значення оцінюється населенням як в цілому помірне у вирішенні вказаного завдання. При цьому слід зазначити, що оцінки таких обставин дещо різняться між собою. Зокрема, якщо такі обставини, як потреба у спілкуванні, прагнення поліпшити спортивний результат, особиста участь у змаганнях і ряд інших, близько половини опитаних сприймає як такі, що мають велике значення для залучення людей до спорту, то що стосується прикладу державного або політичного діяча, такі оцінки одержано зі слів приблизно чверті опитаних.

На думку жителів України, пасивне ставлення людей до занять спортом для всіх, передовсім, обумовлюється причинами матеріального характеру: високою вартістю послуг у спортивних центрах і недостатніми матеріальними можливостями населення (табл. 4.12).

ТАБЛИЦЯ 4.11 – Оцінка населенням значення окремих чинників для залучення людей до занять спортом (% всіх опитаних; n = 1207)

Найменування причини	Значення		
	велике	помірне	мале та ніяке
Дефіцит власних коштів для відвідування спортивних клубів, фітнес-центрів та на придбання необхідного одягу, інвентарю	75	16	9
Низький рівень пропаганди цінностей спорту і здоров'я	60	26	14
Відсутність вільного часу	65	25	10
Висока вартість послуг у спортивних центрах	77	17	6
Невміння організувати себе та свої заняття спортом під час дозвілля	57	29	14
Відсутність матеріальних стимулів для підтримання і покращання здоров'я та фізичних кондицій	52	32	16
Недостатня кількість спортивних клубів, фітнес-центрів	52	29	19
Низький рівень благоустрою та комфортності існуючих спортивних споруд	53	32	15

Найменування причини	Значення		
	велике	помірне	мале та ніяке
Низький рівень індивідуальної культури здоров'я	52	35	13
Низький рівень індивідуальної фізичної культури (фізичної підготовленості, спеціальних знань та вмінь)	54	33	13
Незадовільний стан здоров'я, часті хвороби	54	26	20
Недостатній розвиток у суспільстві культури спорту та здорового способу життя	58	29	13
Думка: "У мене не той вік, щоб займатися спортом"	45	28	27
Неврахування стану фізичного здоров'я та фізичної підготовленості під час призначення на керівні посади	36	38	26
Відсутність моральних стимулів до занять спортом під час дозвілля	44	36	20

Більшість інших причин, включених до запропонованого списку, основною масою населення також розглядаються як такі, що відіграють велику роль у формуванні пасивного ставлення до спорту для всіх. За своїм значенням усі ці причини різноманітні і стосуються різних аспектів життя: відсутність вільного часу, низький рівень суспільної та індивідуальної культури, недостатня пропаганда здорового способу життя тощо. Завершують цей ієрархічний ряд три причини, вплив яких на пасивне ставлення до рухової активності населення країни вважає помірним: думка "У мене не той вік, щоб займатися спортом", відсутність моральних стимулів і те, що стан фізичної підготовленості не враховується у процесі кар'єрного зростання.

Експертні оцінки задоволеності державною політикою, спрямованою на залучення широких верств населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, розподілилися приблизно порівну між тими, кого ця політика в цілому задовольняє (43 особи), і тими, хто нею в цілому незадоволений (52 особи). При цьому та частина експертів, яка більшою чи меншою мірою задоволена державною політикою в цьому напрямі, висловлювалася обережніше, ніж їхні опоненти: тільки 13 із них твердо заявили про те, що задоволені політикою держави, а інші 30 вказали, що вони швидше задоволені, аніж незадоволені. А у складі їхніх опонентів за даною позицією зафіксовано рівне співвідношення як повністю незадоволених цим напрямом державної політики, так і швидше незадоволених, ніж задоволених ним (по 26 експертів).

За оцінками експертів, протягом останніх років розподіл асигнувань на розвиток спорту з бюджетів усіх рівнів складався таким чином, що 76 % їхнього загального обсягу припадало на спорт вищих досягнень, і лише чверть — на спорт для всіх. Таке співвідношення експерти вважають не виправданим. У зв'язку з цим суть пропонованих ними змін до системи асигнування спорту полягає у тому, щоб бюджетні асигнування на спорт вищих досягнень скоротилися приблизно на 19 %, а асигнування на спорт для всіх на стільки ж зросли.

Як вважають експерти, для збільшення в країні загальної кількості людей, які займаються спортом для всіх, основним пріоритетом бюджетного фінансування повинно стати будівництво і капітальний ремонт загальнодоступних спортивних споруд і на це слід відводити приблизно 37 % асигнувань, що виділяються на розвиток спорту для всіх. Інші вагомі виплати повинні бути спрямовані на оплату праці тренерів та інструкторів, які займаються з соціально незахищеними верствами населення (23 %), а також на проведення різних масових спортивних заходів (19 %). Приблизно по десятій частині цих асигнувань потрібно спрямовувати на фінансову допомогу різним громадським організаціям, що залучають людей до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, а також на фінансування відповідної соціальної реклами [16].

У цілому експерти неоднозначно оцінили те, якою мірою ті або інші структури суспільства здійснюють реальні заходи для підвищення доступності спорту на дозвіллі широким верствам населення країни. Найбільшою мірою вирішенню вказаного завдання сприяють на думку 42 експертів спортивні федерації, добровільні спортивні товариства (37 експертів), бюджетні установи — центри "Спорт для всіх" (36 експертів), засоби масової інформації (33 експерти), а також органи виконавчої влади (29 експертів). А недостатньою у цьому відношенні є діяльність політичних партій (81 експерт), депутатів різних рівнів (75 експертів), медичних установ (67 експертів), керівників підприємств та організацій (57 експертів).

Неоднозначно експерти висловилися і про позитивні тенденції у сфері спортивного життя країни. Зокрема, більшість із них у цілому погодилася з тим, що за останні роки в країні збільшилася кількість спортивних клубів та фітнес-центрів за місцем проживання, що на сьогодні попит перевищує пропозиції щодо занять спортом для всіх, що збільшилася загальна кількість людей, які займаються спортом на дозвіллі, що в цілому покращилися умови для таких занять спортом, а також з тим, що збільшилася кількість і покращилася якість спортивних майданчиків за місцем проживання громадян. Але більшість експертів у цілому не згодні з тим,

що за цей самий час покращилися умови для занять спортом у місцях масового відпочинку, а також за місцем навчання або роботи громадян.

На думку експертів, чинники, що здатні сприяти залученню людей до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, можна вибудувати у певну ієрархічну послідовність, залежно від сили їхньої стимулюючої дії. Так, більше $\frac{3}{4}$ складу експертної групи до числа чинників, що найістотніше впливають на цей процес, віднесли бажання людини бути здоровою, особисту участь у змаганнях, бажання бути привабливим, розташування спортивних споруд поряд із місцем проживання і бажання бути кращим, сильнішим.

Дещо меншою мірою (від 60 до 50 % складу групи) експерти схильні пов'язувати залучення людей до занять спортом для всіх із такими обставинами, як приклад відомого спортсмена, потреба у спілкуванні, вплив певної спортивної події (Олімпійських ігор, чемпіонатів світу та Європи тощо), або ж прагнення поліпшити спортивний результат.

Нарешті, менше половини складу експертної групи визнає істотний стимулюючий вплив на залучення широких мас населення до занять спортом із боку таких чинників, як вплив засобів масової інформації, кар'єра у професійній діяльності, знання і навички рухової активності, одержані в навчальних закладах, бажання одержати задоволення від "м'язової втоми", високий рівень власного добробуту, поради друзів та приклад державного або політичного діяча.

Серед чинників, що сприяють пасивному ставленню людей до занять спортом на дозвіллі, основна частина експертів (приблизно $\frac{2}{3}$ і більше загального складу групи) назвала низький рівень індивідуальної культури здоров'я, високу вартість послуг у спортивних центрах, недостатній розвиток у суспільстві культури спорту і здорового способу життя, дефіцит у населення власних засобів для відвідування фітнес-центрів, а також низький рівень індивідуальної фізичної культури.

Дещо менше (близько половини складу групи) до числа чинників, здатних викликати у людей пасивне ставлення до спорту на дозвіллі, експерти віднесли низький рівень пропаганди цінностей спорту і здоров'я, невміння людей організувати себе і свої заняття спортом під час дозвілля та низький рівень облаштованості існуючих спортивних споруд.

Що стосується решти відповідних чинників, то їхню істотну роль у формуванні пасивного ставлення широких мас населення до занять спортом на дозвіллі більшою чи меншою мірою визнавали менше половини членів експертної групи.

Відповідаючи на запитання про необхідні зміни у державній політиці із залучення широких верств населення до занять спортом на дозвіллі експерти висловили 34 різні думки. При цьому на кожного експерта припадало в середньому приблизно по 2—3 думки. Першу “десятку думок”, в яких експерти були найбільш однотайні, подано у таблиці 4.13. За оцінками експертів, державі слід, передовсім, збільшити фінансування спорту для всіх, а також підсилити пропаганду здорового способу життя. Істотну роль у залученні широких мас до занять спортом, на їхню думку, має відіграти також будівництво сучасних спортивних комплексів і модернізація вже наявної матеріально-технічної бази спорту для всіх. Помітно рідше експерти проявляли свою однотайність за іншими напрямками.

У ході опитування експертам було запропоновано назвати п’ять видів спорту, які вони вважають найперспективнішими у плані збільшення кількості людей, що займатимуться ними на дозвіллі наступного року. За результатами аналізу висловлених експертами думок можна констатувати, що ця п’ятірка найперспективніших видів спорту включає футбол (1 місце), волейбол (2 місце), легку атлетику (3 місце), плавання (4 місце) та велоспорт (5 місце). Ці оцінки значною мірою збігаються з результатами проведеного всеукраїнського опитування, в ході якого населення найчастіше відмічало, що наступного року збирається зайнятися саме футболом і волейболом.

Що стосується третього і четвертого місця за частотою згадування, то у відповідях населення вони розподілилися між такими видами спорту, як плавання, гімнастика, легка атлетика і біг, що узгоджується з прогнозами експертів. А ось оцінки з приводу вело-

ТАБЛИЦЯ 4.13 — Запропоновані експертами зміни до державної політики із залучення населення до занять спортом для всіх (n = 100)

№ з/п	Зміст пропозиції	Кількість експертів
1	Збільшення фінансування спорту для всіх	48
2	Посилення пропаганди здорового способу життя	37
3	Будівництво сучасних спортивних комплексів	21
4	Розвиток, реконструкція матеріально-технічної бази	20
5	Підготовка відповідних кадрів	12
6	Залучення навчальних закладів до організації занять спортом	11
7	Доступність відвідування занять спортом	
8	Гідна оплата праці тренерів, інструкторів	10
9	Наведення ладу на діючих спортивних спорудах	7
10	Створення оздоровчих клубів за місцем проживання	7

спорту, який експерти найчастіше ставили на п'яте місце, розходяться з думкою населення, у відповідях якого бажання зайнятися цим видом спорту згадували приблизно 1 % опитаних.

Оцінюючи різні формати проведення масових спортивних заходів з погляду ефективності залучення за їх допомогою широких верств населення до рухової активності на дозвіллі, експерти вибудували наступну ієрархію таких форматів:

- ✓ спартакіади, універсіади тощо;
- ✓ чемпіонати з окремих видів спорту серед аматорів;
- ✓ телевізійні шоу з участю звичайних громадян;
- ✓ телевізійні шоу з участю зірок;
- ✓ комерційні змагання зірок спорту.

Як вважають експерти, під час організації масових спортивних заходів найбільший ефект у залученні широких верств населення до занять спортом для всіх може бути одержаний за рахунок запрошення до них таких відомих осіб як: зірки спорту; зірки естради і шоу бізнесу; зірки телебачення; зірки театру і кіно; політики.

На думку експертів, найпривабливішими для населення наступного року будуть такі організаційні структури занять спортом:

- ✓ спортклуби і секції без оплати послуг;
- ✓ спортклуби і секції з оплатою послуг;
- ✓ будинки відпочинку, санаторії тощо;
- ✓ неформальні групи без тренера та інструктора;
- ✓ самостійні заняття.

Слід зазначити, що ці оцінки слабко узгоджуються з результатами масового опитування, в якому абсолютна більшість респондентів відмітила бажання займатися спортом самостійно і близько половини — у безкоштовних спортивних клубах і секціях, і ще менше у рамках інших організаційних структур.

Порівнюючи результати всеукраїнського опитування населення та експертного оцінювання, слід зазначити, що звичайні громадяни здебільшого прагнуть до занять, які не вимагають значних фінансових затрат, а експерти виходять із позиції доцільності та ефективності таких занять для зміцнення здоров'я та вирішення інших соціально-економічних завдань.

Аналіз підсумків всеукраїнських опитувань, проведених у 2003 та 2008 рр., засвідчує, що за цей час зріс рівень залучення населення до спорту для всіх відповідно з 21 до 44 %. Проте, це зростання відбулось в основному за рахунок осіб, які епізодично брали участь у відповідних заходах.

На нашу думку, більш ефективними для адекватної інтерпретації рівня залучення населення до спорту для всіх є не абсолютні показники та шестирівнева класифікація участі населення (за проектом КОМПАСС [71, 78]), а запропонована нами з урахуванням

рекомендацій ВООЗ [68] та узагальнення й переосмислення передового світового досвіду [71; 73, 34; 76] технологія визначення трьох рівнів залучення людей до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я. Нами встановлено, що у 2008 р. достатню рухову активність оздоровчої спрямованості (не менше 4—5 занять на тиждень, або більше 240 разів на рік, тривалість одного заняття не менше 30 хв) мали лише 3 % населення України віком від 16 до 74 років, другий рівень залучення співгромадян до спорту для всіх, який класифікується нами як “помірний” (2—3 заняття на тиждень, або від 120 до 240 разів на рік, тривалість одного заняття не менше 30 хв) був характерним для 6 % мешканців України зазначеної вікової групи, а 33 % дорослого населення держави мали низький рівень рухової активності (1—2 заняття на тиждень або від 1 до 120 разів на рік). До спорту для всіх не залучено 56 % громадян віком від 16 до 74 років.

Щодо видів рухової активності, яким населення України віддає перевагу сьогодні і в найближчій перспективі, то слід зазначити: для чоловіків — це футбол, волейбол, атлетизм, оздоровчий біг та заняття на кардіотренажерах, плавання, єдиноборства; для жінок — аеробіка та стретчинг, оздоровчий біг, заняття на кардіотренажерах, волейбол, плавання. З підвищенням достатку населення зростатиме інтерес громадян до використання під час дозвілля велосипедів, а також до таких видів рухової активності, як боулінг, теніс, види спорту на “відкритій” воді, пішохідний туризм, зимові види спорту.

За останні п'ять років простежується чітка тенденція у формуванні інтересу до рухової активності під час дозвілля за рахунок усвідомлення людьми її значення для зміцнення здоров'я. Крім цього, для підтримання та задоволення цього інтересу важливим є:

- створення умов для задоволення потреби людей бути привабливими та мати “здорові” параметри фізичного розвитку;
- розташування поряд із місцем проживання доступних та привабливих спортивних споруд, сучасної інфраструктури для активного дозвілля;
- високий рівень власного достатку людей;
- підвищення рівня індивідуальної та суспільної культури здорового способу життя;
- забезпечення постійної пропаганди цінностей спорту для всіх та здоров'я;
- формування умінь у людей організувати себе та свої заняття спортом для всіх.

Проведені нами дослідження з метою обґрунтування технології соціального моніторингу в системі державного управління спортом для всіх, а також отримані результати в ході її використання

становили інформаційну основу для визначення стратегії формування системи спорту для всіх, згодом вказали на її виправданість, а також підтвердили належну ефективність запропонованої нами технології соціального проектування відповідних закладів на прикладі центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх".

1. Акімов Д. І. Стимулювання громадянської активності в українському суспільстві як проблема соціоінженерної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук : 22.00.04 / Д. І. Акімов. — Х., 2004. — 17 с.
2. Атаманчук Г. В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы) : учеб. пособие / Г. В. Атаманчук. — М. : ОАО ВНОП "Экономика", 2000. — 302 с.
3. Атаманчук Г. В. Управление — фактор развития: размышления об управленческой деятельности / Г. В. Атаманчук. — М. : ОАО ВНОП "Экономика", 2002. — 567 с.
4. Бакуменко В. Теоретичні засади державно-управлінських рішень (базові підходи, концепції, теорії, ідеї) / В. Бакуменко // Командор. — 2000. — № 1. — С. 8—12.
5. Бестужев-Лада И. В. Технологии прогнозных разработок социальных проектов / И. В. Бестужев-Лада, Г. А. Наместникова. — М., 1992. — 242 с.
6. Вайс К. Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики / К. Г. Вайс ; пер. з англ. Р. Ткачука, М. Корчинської. — К. : Основи, 2000. — 671 с.
7. Виханский О. С. Стратегическое управление / О. С. Виханский. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Экономистъ, 2006. — 296 с.
8. Гурье Л. И. Проектирование педагогических систем : учеб. пособие / Л. И. Гурье. — Казань, 2004. — 212 с.
9. Гуськов С. И. Государство и спорт / С. И. Гуськов. — М., 1996. — 176 с.
10. Гріфін Р. Основи менеджменту : підручник / Р. Гріфін, В. Яцура. — Львів : Бак, 2001. — 624 с.
11. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. — Львів : Вид-во "Львівська політехніка", 2002. — 352 с.
12. Державне управління: навч. посіб. / [Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю., Гордієнко Л. Ю.] ; за ред. А. Ф. Мельник. — К. : Знання-Прес, 2003. — 343 с.
13. Державне управління та державна служба : словник-довідник / [уклад. О. Ю. Оболенський]. — К. : КНЕУ, 2005. — 480 с.
14. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері / за ред. В. М. Гейця. — К. : Наук. думка, 2008. — 383 с.

15. Дрогомирецький І. І. Стратегическое планирование / И. И. Дрогомирецкий, Г. А. Маховикова, Е. Л. Кантор. — М. : Вектор, 2006. — 346 с.
16. Дутчак М. В. Моніторинг в системі державного управління спортом для всіх в Україні / М. В. Дутчак // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. — Х. : ХДАДМ (ХХПІ), 2008. — № 9. — С. 34—43.
17. Дутчак М. В. Окремі аспекти реформування системи фізичного виховання в Україні / М. В. Дутчак // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні : зб. наук. пр. РЕГІ. — Рівне : Ліста, 1999. — С. 158—162.
18. Дутчак М. В. Окремі технології управлінського контролю за фізичною активністю населення в європейських країнах / М. В. Дутчак // Молода спортивна наука України : зб. наук. статей. — Вип. 4. — Львів : ЛДІФК, 2000. — С. 75—77.
19. Дутчак М. В. Основные направления государственной поддержки спорта для всех в Украине / М. В. Дутчак // Physical education and sport. — Quarterly Vol. 46, Sup. N 1, P. 2. — Warsaw : Scientific Publishers PWN, 2002. — P. 39—40.
20. Дутчак М. В. Современные технологии государственного управления развитием спорта для всех в Украине / М. В. Дутчак // Матеріали Х Міжнарод. науч. конгресса “Современный олимпийский спорт и спорт для всех”. — Гданськ : Акад. физ. воспитания и спорта, 2006. — С. 168—174.
21. Дутчак М. В. Соціальний моніторинг в системі спортивного менеджменту (на прикладі спорту для всіх) / М. В. Дутчак // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні : зб. наук. пр. РЕГІ. — Рівне : Принт Хауз, 2001. — С. 30—40.
22. Дутчак М. В. Спорт для всіх в Україні: результати загальнонаціонального опитування / М. В. Дутчак // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. — Х. : ХДАДМ (ХХПІ). — 2006. — № 2. — С. 37—43.
23. Дутчак М. В. Стратегія і тактика розвитку спорту для всіх в Україні / М. В. Дутчак // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. — Харків ; Львів : ХДАДМ (ХХПІ), 2003. — № 16. — С. 3—16.
24. Європейська хартія місцевого самоврядування // http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036.
25. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1602-14>.
26. Закон України “Про державні цільові програми” // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1621-15>.
27. Закон України “Про фізичну культуру і спорт” // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3808-12>.

28. Исаев А. А. Спортивная политика России / А. А. Исаев. — М. : Сов. спорт, 2002. — 512 с.
29. Коломийченко О. В. Стратегическое планирование развития регионов России : методология, организация / О. В. Коломийченко, В. Е. Рохчин. — СПб : Наука, 2003. — 235 с.
30. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.
31. Крижко В. В. Аксіологічний потенціал державного управління освітою : навч. посіб. / В. В. Крижко, І. О. Мамаєва. — К. : Освіта України, 2005. — 224 с.
32. Кузин В. В. Оптимизация системы управления отраслью “Физическая культура и спорт” в России в рыночных условиях / В. В. Кузин // Теория и практика физ. культуры. — 2000. — № 6. — С. 4—8.
33. Лукша О. П. Управление стратегическими планами и программами местного развития: российский и зарубежный опыт: мониторинг и оценка программы местного развития / О. П. Лукша, П. В. Сушков, А. Э. Яновский. — Обнинск, 2003. — 44 с.
34. Макаров В. В. Социальное управление / В. В. Макаров. — М., 2000. — 236 с.
35. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. / В. Я. Малиновський. — Вид. 2-ге, допов. та перероб. — К. : Атака, 2003. — 576 с.
36. Малиновський В. Публічна адміністрація: постановка проблеми / В. Малиновський // Вісн. Нац. академії держ. управління при Президенті України. — 2006. — № 1. — С. 33—38.
37. Марков А. П. Основы социокультурного проектирования : учеб. пособие / А. П. Марков, Г. М. Бирженюк. — СПб : Санкт-Петербургский гуманитарный университет профсоюзов, 1997. — 294 с.
38. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; пер. с англ. — М. : Дело, 1998. — 704 с.
39. Наказ Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту від 28 березня 2003 р. № 805 “Про затвердження методичних рекомендацій щодо діяльності центрів фізичного здоров’я населення “Спорт для всіх” // <http://www.sportforall.gov.ua/apcticles.php?archive=0&cat=9>.
40. Наказ Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту від 25 травня 2003 р. № 1366 “Про затвердження Положення про Всеукраїнський центр фізичного здоров’я населення “Спорт для всіх” // <http://www.sportforall.gov.ua/apcticles.php?id=28>.
41. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту. — К. : Держкомспорт України, 2004. — 16 с.
42. Новокрещенов В. В. Управление сферой физической культуры и спорта: правовые и организационные основы взаимодействия / В. В. Новокрещенов. — Ижевск : Изд-во ИжГТУ, 2006. — 140 с.

43. Олійник М. О. Теоретичні і методичні основи управління фізичною культурою і спортом в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту / М. О. Олійник. — К., 2000. — 18 с.
44. Органи державної влади в Україні: структура, функції та перспективи розвитку : навч. посіб. / [Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, Н. Г. Плахотнюк та ін.] ; за заг. ред. Н. Р. Нижник. — К. : ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2003. — 288 с.
45. Паршиков А. Т. Спортивная школа как социально-педагогическая система: социальное проектирование / А. Т. Паршиков. — М. : Сов. спорт, 2003. — 352 с.
46. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 49 “Про утворення центрів фізичного здоров’я населення “Спорт для всіх” // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=49-2003-%EF>.
47. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2006 р. № 1594 “Про затвердження Державної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2007—2011 роки” // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1594-2006-%EF>.
48. Сурмін Ю. П. Тенденції розвитку державного управління / Ю. П. Сурмін // Вісн. Нац. академії держ. управління при Президентові України. — 2007. — № 2. — С. 5—14.
49. Рожков П. А. Экономический механизм формирования и реализации государственной политики в сфере физической культуры и спорта : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора экономических наук : 08.00.05 / П. А. Рожков. — СПб, 2004. — 40 с.
50. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 травня 2008 р. № 731-р “Про схвалення Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми “Здорова нація” на 2009—2013 роки” // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=731-2008-%FO>.
51. Рубцов В. П. Державне управління та державні установи : навч. посіб. для дистанц. навчання / В. П. Рубцов, Н. І. Перинська; за ред. Ю. П. Сурміна. — К. : Університет “Україна”, 2008. — 440 с.
52. Скідін О. Л. Управління освітою: теоретико-методологічний аналіз соціальних технологій / О. Л. Скідін. — Запоріжжя : ЗДУ, 2000. — 291 с.
53. Соколов А. С. Основные направления деятельности местных органов власти в развитии физической культуры и спорта в зарубежных странах и в России : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук / А. С. Соколов. — М., 1998. — 24 с.
54. Соколов С. В. Социальное проектирование и социальное проектирование / С. В. Соколов // Методология социального проектирования : тезисы докл. к XXIII академическому симпозиуму. — Н. Новгород : ОАЧ, 1995. — С. 18—20.
55. Соколова М. И. Стратегический менеджмент / М. И. Соколова, Л. Г. Зайцев. — М. : Магистр, 2008. — 528 с.
56. Социальный менеджмент : учебник / под ред. Д. В. Валового. — М. : ЗАО “Бизнес школа “Интел-Синтез”, 1999. — 384 с.

57. Стратегическое планирование экономического развития: 35 лет канадского опыта / науч. ред. Б. С. Жихаревич. — СПб : Междунар. центр социально-экономических исследований “Леонтьевский центр”, 2004. — 288 с.

58. Сурмин Ю. П. Теория социальных технологий : учеб. пособие / Ю. П. Сурмин, Н. В. Туленков. — К. : МАУП, 2004. — 608 с.

59. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. — К. : Довіра, 2006. — 786 с.

60. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / В. Тертичка. — К. : Основи, 2002. — 750 с.

61. Туленков М. В. Концептуальні засади організації сучасного менеджменту / М. В. Туленков. — К. ; Ніжин : ТОВ “Вид-во “Аспект-Поліграф”, 2006. — 312 с.

62. Указ Президента України від 8 листопада 2002 р. № 998 “Про додаткові заходи державної підтримки розвитку фізичної культури і спорту в Україні” // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998%2F2002>.

63. Указ Президента України від 3 лютого 2006 р. № 107 “Про Національну раду з питань фізичної культури і спорту” // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=107%2F2006>.

64. Указ Президента України від 2 серпня 2006 р. № 667 “Про національний план дій щодо реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні” // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=667%2F2006>.

65. Указ Президента України від 21 липня 2008 р. № 640 “Про пріоритети розвитку фізичної культури і спорту в Україні” // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=640%2F2008>.

66. Формування здорового способу життя молоді: стратегія розвитку українського суспільства / О. О. Яременко, О. В. Вакуленко, Ю. М. Галусян та ін. — Ч. 1. — К. : Державний інститут проблем сім’ї та молоді ; Український інститут соціальних досліджень, 2004. — 164 с.

67. Цільова комплексна програма “Фізичне виховання — здоров’я нації”, затверджена Указом Президента України від 1 вересня 1998 р. № 963. — К., 1998. — 48 с.

68. Шаги к здоровью. Основа для содействия физической активности в целях укрепления здоровья в Европейском регионе. — Копенгаген : Европейское региональное бюро ВОЗ, 2006. — 45 с.

69. Camy J. Improving employment in the field of sport in Europe through vocational training / J. Camy, L. Clijsen, A. Madella, A. Pilkington. — 2004. Vocasport // <http://europa.eu.int/comm/sport/documents/lotvocasport>.

70. Chaker A. Study on national sports legislation in Europe / A. Chaker. — Strasbourg : Council of Europe, 1999. — 144 p.

71. COMPASS 1999: A project seeking the co-ordinated monitoring of participation in sports in Europe. — London : UK Sport, 1999. — 64 p.

72. Dutchak M. Sport participation in Ukraine / M. Dutchak // 10th World Sport for All Congress 2004 : Book of Abstracts. — Rome, 2004. — P. 43.

73. Ikeda M. Sport for All in Japan / M. Ikeda, Y. Yamaguchi, M. Chogahara. — Second edition. — Tokyo : Sasakawa Sports Foundation, 2004. — 41 p.

74. Lorange P. Corporate Planning: An Executive Viewpoint / P. Lorange. — N. J. : Prentice-Hall, 1980. — 452 p.

75. Masakowski E. Strategy Making Under Causal Ambiguity: Conceptual Issues and Empirical Evidence / E. Masakowski // Organization Science. — 1997. — July—Aug. — P. 414—423.

76. Overview of Canadian Participation: Strengthening Canada The Socio-economic Benefits of Sport Participation in Canada. — Report August 2005 // http://www.pch.gc.ca/progs/sc/pubs/socio-eco/2_e.cfm#1.

77. Smiley M. Strategic planning for nonprofit organizations / M. Smiley. — Washington, DC : National Trust for Historic Preservation. 1998.

78. THE SEKOND COMPASS WORKSHOP — ROMA 1999 “New Perspectives in Co-ordinated Monitoring of Participation in Sports”. — Strasbourg : CDDS, 2000. — 15 p.

Розділ 5

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СПОРТОМ ДЛЯ ВСІХ В УКРАЇНІ

Аналіз ретроспективи підготовки фахівців із менеджменту та управління спортом для всіх у зарубіжних країнах і в Україні

Ефективне управління системою спорту для всіх вимагає відповідного кадрового забезпечення. Спортивно-оздоровчі організації у процесі розвитку потребують фахівців із вищою освітою, які могли б кваліфіковано реалізувати функції управління відповідно до вимог сьогодення. З огляду на це у різних країнах здійснюється формування національних систем фахової підготовки менеджерів фізичного виховання і спорту.

Перші спроби вирішити кадрову проблему у менеджменті фізичного виховання і спорту з'явилися у 1970-х роках. У той час у країнах Західної Європи склалася практика, коли менеджерами у сфері спорту ставали колишні спортсмени, які після завершення кар'єри закінчували вищі навчальні заклади за спеціальностями "менеджмент організацій" або "економіка". Це давало їм змогу, спираючись на класичні знання із загальної теорії менеджменту, вирішувати проблеми, з якими стикались спортивні організації під впливом ринку, комерціалізації спорту. Така практика підготовки фахівців із менеджменту давала можливість лише частково забезпечити адаптацію спортивних організацій до вимог ринкового середовища, оскільки потреби стрімко зростаючої кількості організацій спорту для всіх не могли бути задоволені повною мірою.

Починаючи з другої половини 1980-х років у світі почала створюватися система регулярної підготовки фахівців із менеджменту фізичного виховання і спорту у вищих навчальних закладах. При цьому застосовувались два головних підходи до побудови національних систем освіти. У країнах Північної Америки (США та Канаді) вищі навчальні заклади орієнтувались на підготовку менеджерів вузької спеціалізації, які могли працювати переважно у таких видах спорту, як бейсбол, бокс та гольф. Натомість навчальні заклади країн

Західної Європи започаткували освітню практику, яка ґрунтувалась на принципі універсальності підготовки менеджерів. Їхні випускники отримували широкі знання з менеджменту фізичного виховання і спорту та могли працювати не лише в професійних спортивних структурах, а й в інших організаціях фізкультурно-спортивної спрямованості, у тому числі і в організаціях спорту для всіх.

Сьогодні власні системи підготовки менеджерів фізичного виховання і спорту функціонують у всіх країнах Європи. Проте провідними в цій сфері визнають Велику Британію, Францію, Швейцарію та Німеччину. Лідером у сфері освіти з менеджменту фізичного виховання і спорту в Європі традиційно вважається Велика Британія. Вищі навчальні заклади цієї країни здійснюють підготовку менеджерів на двох освітньо-кваліфікаційних рівнях — бакалавр (BSc (Honours) Sport Business Management) та магістр (Master of Business Administration in Sport Management) [21].

Підготовка менеджерів за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр” передбачає, наприклад, в Sheffield Hallam University трирічний термін навчання. Протягом першого року навчання студенти вивчають теорію менеджменту з урахуванням особливостей її застосування у сфері фізичної культури і спорту. У них формуються уявлення про ринок фізкультурно-спортивних послуг та товарів, методи дослідження ринків фізкультурно-спортивних послуг та товарів, процес проектування фізкультурно-спортивних організацій, обґрунтування та прийняття управлінського рішення. Під час ознайомчої практики студенти отримують практичні навички майбутньої фахової діяльності у фізкультурно-спортивних організаціях різних видів — професійних спортивних клубах, школах, органах місцевої влади, комерційних та громадських спортивних організаціях, оздоровчих закладах.

Другий рік навчання присвячується формуванню практичних навичок аналізу ринку фізкультурно-спортивних послуг. Значну частину навчального часу студенти присвячують проектуванню фізкультурно-спортивних організацій, особливо фінансовому обґрунтуванню проектів. На прикладі модельної організації студенти навчаються планувати свої робочі місця, ухвалювати та аналізувати управлінські рішення.

На цьому етапі навчання студентам також надається можливість працювати над реальними проектами розвитку конкретних спортивних організацій. Наприклад, студенти одного із випусків здійснили аналіз просування на ринок м. Шеффілда послуг із залучення до занять футболом 7—12-річних дітей.

Поглиблення знань студентів другого року навчання забезпечується шляхом засвоєння спецкурсів за вибором. Навчальний план містить різноманітні спецкурси: Менеджмент фізкультурно-

спортивних подій, Менеджмент громадського сектора фізичної культури і спорту, Вдосконалення фізкультурно-спортивної діяльності.

Головним завданням третього року навчання є безпосередня підготовка студентів до виконання фахових обов'язків у вирішенні конкретних управлінських завдань. Серед типових практичних завдань є:

- аналіз фінансового забезпечення професійної спортивної команди;
- аналіз маркетингової діяльності оздоровчого клубу;
- формування стратегічного плану керівних органів фізичної культури і спорту тощо [30].

Навчання майбутніх бакалаврів менеджменту фізичного виховання і спорту у британських університетах здійснюється за кредитно-модульною системою. Навчальний план містить класичний набір дисциплін (табл. 5.1).

ТАБЛИЦЯ 5.1 – Навчальний план підготовки бакалаврів із менеджменту фізичного виховання і спорту (*Sport Management (BSc (Hons))*) в *University of Northumbria* м. Ньюкасл [30]

Код модуля	Модуль	Статус модуля	Кількість кредитів
<i>1-й курс</i>			
SP0413	Основи спортивної науки	Обов'язковий	20
SP0464	Управління і розвиток спорту	Обов'язковий	20
SP0465	Принципи менеджменту фізичного виховання і спорту	Обов'язковий	20
SP0466	Вступ до спортивного маркетингу	Обов'язковий	20
SP0482	Наукові дослідження	Обов'язковий	20
SP0494	Розвиток індивідуальної майстерності	Обов'язковий	20
<i>2-й курс</i>			
SP0565	Менеджмент людських ресурсів у спорті	Обов'язковий	20
SP0567	Стратегічне і перспективне планування в спорті	Обов'язковий	20
SP0580	Проектування та аналіз	Обов'язковий	20
SP0595	Менеджмент робочого місця в спорті (практика за профілем майбутнього фаху)	Обов'язковий	30
<i>3-й курс</i>			
МК0389	Глобальний маркетинг та комунікації	За вибором	20

Код модуля	Модуль	Статус модуля	Кількість кредитів
SM0375	Бізнес-планування малих підприємств у спорті	За вибором	20
SP0667	Менеджмент спортивних подій	Обов'язковий	20
SP0668	Медіа-менеджмент у спорті	За вибором	20
SP0680	Кваліфікаційна робота	Обов'язковий	40
SP0690	Професійний розвиток через спорт	За вибором	20
TE0653	Педагогічна майстерність	За вибором	10—20

Освітній рівень “бакалавр” дає змогу випускникам університетів отримати фундаментальну освіту з менеджменту з урахуванням специфіки сфери фізичної культури і спорту в цілому. Особливості менеджменту в організаціях спорту для всіх студентів вивчають у процесі виконання конкретних навчальних проєктів, проходження практики на робочих місцях, виконання кваліфікаційної роботи.

Таким чином, на зазначеному освітньо-кваліфікаційному рівні закладається підґрунтя для подальшої конкретизації знань та навичок діяльності у конкретних сферах менеджменту, в тому числі й у системі спорту для всіх.

Випускники бакалаврату університету можуть застосувати свої знання та навички у кількох сферах фахової діяльності, серед яких: менеджмент спортивних споруд; менеджмент ризиків; менеджмент муніципальних, приватних та громадських фізкультурно-спортивних організацій; менеджмент сфери послуг [30]. Крім цього, вони також можуть продовжити навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістр у бізнес-школах або на відповідних факультетах одинадцяти університетів Великої Британії, отримати кваліфікацію Master of Business Administration in Sport Management. Типовий навчальний план підготовки магістрів із менеджменту фізичного виховання і спорту в зазначеній країні наведено в таблиці 5.2.

Навчальні плани різних університетів можуть мати певні відмінності від наведеного плану. Наприклад, в університеті Ковентрі за річною магістерською програмою (два семестри, останній присвячений написанню магістерської дисертації) освоюють як загальні дисципліни (основи маркетингу, керівництво персоналом, фінансовий менеджмент), так і вузькоспеціалізовані — спортивну журналістику, спортивну економіку, роботу зі спонсорськими організаціями, управління спортивними спорудами і навіть спортивний кастинг [26].

ТАБЛИЦЯ 5.2 – Навчальний план підготовки бакалаврів із менеджменту фізичного виховання і спорту (Sport Management (BSc (Hons)) в University of Northumbria м. Ньюкасл [30]

Код модуля	Модуль	Статус модуля	Кількість кредитів
SP0421	Менеджмент спортивних споруд	За вибором	20
SP0434	Менеджмент спортивних подій	За вибором	20
SP0435	Менеджмент спортивних організацій	Обов'язковий	20
SP0436	Спортивний маркетинг	Обов'язковий	20
SP0438	Наукові дослідження	Обов'язковий	20
SP0450	Менеджмент людських ресурсів у спорті	Обов'язковий	20
SP0700	Спорт як соціальний феномен	За вибором	20
SP0702	Розвиток спорту в сучасному суспільстві	За вибором	20
SP0704	Магістерська дисертація	Обов'язковий	60

Характерною ознакою навчальних планів підготовки менеджерів фізичного виховання і спорту у Великій Британії є тривалі терміни практики за майбутнім фахом. Її тривалість — від трьох до дев'яти місяців.

Французькі вищі навчальні заклади відрізняються від британських тим, що здійснюють підготовку менеджерів фізичного виховання і спорту лише за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”. Два провідних із них (Школа менеджменту та бізнесу у м. Марсель та Школа менеджменту в м. Нант) готують магістрів головним чином для структур спорту вищих досягнень (Specialised Master in International Sport & Event Management) — професійних клубів, спортивних федерацій, національних олімпійських комітетів тощо. В обох школах передбачена чотиримісячна практика у спортивних організаціях [25; 29].

У Швейцарії менеджмент фізичного виховання і спорту виділився із готельного менеджменту. У зв'язку з цим фахівців із менеджменту фізичного виховання і спорту готують вищі навчальні заклади, головним напрямом діяльності яких є підготовка кадрів для готелів. Провідним серед них є Інститут готельного господарства у м. Гліоні.

На відміну від університетів Великої Британії та Франції вищі навчальні заклади Швейцарії акцентують увагу на практичній спрямованості підготовки менеджерів фізичного виховання і спорту за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр” (термін навчання — до 2 років). Так, Інститут у м. Гліоні готує бакалаврів за двома вузькими спеціалізаціями — “Спортивний маркетинг” та “Менеджмент спортивно-видовищних споруд”. Також здійснюється підготовка менеджерів за скороченими програмами (з отриманням сертифікату) та післядипломна підготовка [27].

У Німеччині вищим навчальним закладом, який визначає політику у сфері підготовки менеджерів фізичного виховання і спорту, є Інститут економіки спорту та спортивного менеджменту при Вишій школі спорту Німецького університету спорту в м. Кельн (Institut für Sportoekonomie und Sportmanagement). Інститутом здійснюється підготовка фахівців із менеджменту фізичного виховання і спорту за двома освітньо-кваліфікаційними рівнями “бакалавр” та “магістр”. За першим освітньо-кваліфікаційним рівнем вищий навчальний заклад готує фахівців за спеціальністю “Менеджмент фізичного виховання і спорту та комунікації” (Sport management and sport communication) (термін навчання — 4 роки). За освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр” (1 рік) — за спеціальностями “Менеджмент спортивного туризму та рекреації” (Sport tourism and recreation management) і “Менеджмент сфери реабілітації та здоров’я” (Rehabilitation and health management). Під час навчання студенти також мають можливість вивчити окремий курс і отримати внутрішній сертифікат за спеціалізацією “Спорт та менеджмент довкілля” (Sport and Environment Management).

Підготовку фахівців забезпечують п’ять кафедр: економіки спорту, менеджменту фізичного виховання і спорту, спортивного маркетингу та спонсорства, обліку та фінансів у спорті, спортивного законодавства. Це дає змогу студентам отримати знання шляхом вивчення комплексу навчальних дисциплін, серед яких управління бізнесом, національна економіка, економіка спорту, управління бізнесом у спорті, підприємництво у спорті, основи менеджменту, прикладний менеджмент, менеджмент фізичного виховання і спорту, менеджмент спортивних споруд, основи маркетингу, спортивний маркетинг, маркетинг подій, маркетинг послуг, паблік рилейшнз, спонсорство і реклама у спорті, інноваційний менеджмент, теорія бухгалтерського обліку та фінансів, облік та фінанси у спорті, основи права, спортивне право, спортивна політика.

Важливою особливістю освітньої діяльності Інституту є широке залучення студентів до науково-дослідницької роботи з проблем менеджменту фізичного виховання і спорту [28].

Аналіз діяльності західноєвропейських вищих навчальних закладів свідчить про те, що там ведеться значна робота з підготовки менеджерів для сфери фізичної культури і спорту: впроваджено багаторівневу систему освіти, визначено сукупність навчальних дисциплін та спецкурсів, викладання яких забезпечує формування системних знань як із загальної теорії менеджменту, так і з прикладних аспектів менеджменту, що стосуються специфіки фізкультурно-спортивних організацій.

Західноєвропейські університети послідовно вдосконалюють зміст підготовки менеджерів фізичного виховання і спорту шляхом перегляду відповідних навчальних планів. Так, якщо на початку 1990-х років у навчальних планах превалювали дисципліни загального теоретичного характеру, такі, як методологія системного та проблемного аналізу, моделювання спортивних досягнень та соціо-економічних систем, спорт і соціальне середовище тощо [9], то на початку 2000-х років майбутні менеджери отримали можливість вивчати комплекс дисциплін, що відображають як теоретичні, так і прикладні аспекти менеджменту фізичного виховання і спорту.

Слід відмітити, що підготовка фахівців із менеджменту фізичного виховання і спорту у більшості західноєвропейських ВНЗ зорієнтована, головним чином, на задоволення кадрових потреб структур спорту вищих досягнень. Значно менша увага приділяється формуванню у майбутніх менеджерів знань та навичок, які давали б їм можливість ефективно виконувати свої фахові обов'язки в організаціях спорту для всіх. Даний недолік частково нівелюється за рахунок введення у навчальні плани таких дисциплін, як бізнес-планування малих підприємств у спорті, менеджмент спортивних споруд, менеджмент спортивних подій, які передбачають врахування специфіки діяльності організацій спорту для всіх.

Винятком слід вважати освітню діяльність Інституту економіки спорту та менеджменту фізичного виховання і спорту при Вищій школі спорту Німецького університету спорту у м. Кельні. Він здійснює підготовку фахівців за спеціальностями “Менеджмент спортивного туризму та рекреації” і “Менеджмент сфери реабілітації та здоров'я”.

Заслугує на увагу досвід підготовки менеджерів фізичного виховання і спорту, накопичений вищими навчальними закладами Російської Федерації. Безсумнівним лідером у цій сфері є Російський державний університет фізичної культури, спорту та туризму. В рамках спеціальності “Фізична культура і спорт” у 1995 р. на кафедрі спортивного менеджменту й економіки було започатковано спеціалізацію “Спортивний менеджмент” на денній та заочній формах навчання. Щорічно кафедра випускає по 10—15 дипломованих менеджерів фізичного виховання і спорту. Аналіз досвіду працевлаштування випускників кафедри свідчить, що багато з них працюють менеджерами у Міністерстві спорту, туризму та молодіжної політики Російської Федерації, в Національному олімпійському комітеті Російської Федерації та їхніх структурах, у фітнес-клубах, професійних спортивних командах, у спортивному комплексі “Лужники» та інших фізкультурно-спортивних організаціях. Деякі випускники створили власні приватні фірми [18].

За незначним винятком (менеджер із персоналу та реклами) випускники мають володіти різнобічними знаннями та навичками у сфері менеджменту фізичного виховання і спорту. Виходячи з цього, навчання студентів спеціалізації “Спортивний менеджмент” здійснюється за освітньою програмою другого рівня вищої професійної освіти за напрямом 521900 — “Фізична культура”. Кваліфікація випускника — бакалавр фізичної культури. Студенти, які орієнтуються на практичну роботу, можуть продовжити навчання протягом одного року за фахом 022300 із здобуттям диплома “Фахівець з фізичної культури і спорту”. Студенти спеціалізації, що виявили схильність до дослідницької і педагогічної діяльності, можуть продовжити навчання в магістратурі за програмою “Менеджмент і економіка у сфері фізичної культури і спорту” спеціальності 521900 — “Фізична культура” [15].

Останніми роками у Росії широко дискутувалося питання визначення принципового підходу до підготовки менеджерів фізичного виховання і спорту. До цього часу у рамках спеціальності “Фізичне виховання і спорт” здійснювалася підготовка фахівців за спеціалізацією “Спортивний менеджмент”. Випускники отримували право працювати як за спортивним фахом (тренерами з видів спорту, вчителями та викладачами фізичної культури), так і обіймати посади менеджерів у різних фізкультурно-спортивних організаціях.

Із часом почала превалювати думка про те, що вищим навчальним закладам фізичного виховання і спорту слід замість указаної спеціалізації впровадити підготовку фахівців за спеціальністю “Менеджмент організацій” із присудженням випускникам кваліфікації “економіст”.

Супротивниками такого підходу наводилися досить вагомі аргументи на користь збереження спеціалізації “Спортивний менеджмент”. Зокрема, вони звертали увагу на те, що випускники спеціалізації — це фахівці з фізичного виховання і спорту, які мають юридично закріплене право вести безпосередню тренерсько-викладацьку діяльність. Випускники ж спеціальності “Менеджмент організацій” будуть економістами, котрі не мають правових підстав для роботи тренером або викладачем фізичної культури, що істотно звужить сферу їх працевлаштування в організаціях фізкультурно-спортивної спрямованості. Досвід працевлаштування випускників спеціалізації свідчить, що велика їх частина після закінчення ВНЗ працевлаштується як тренери або викладачі і лише пізніше, із накопиченням досвіду, переходить на управлінську роботу [15]. За підсумками дискусії, зрештою, було досягнуто компромісного рішення: залишено спеціалізацію “Спортивний менеджмент” і запроваджено нову спеціальність “Менеджмент

організацій”. Такий підхід дозволяє готувати фахівців широкого профілю, які можуть обіймати різноманітні управлінські посади (табл. 5.3).

Водночас інтенсивна диверсифікація фізкультурно-спортивної діяльності потребує значної кількості фахівців із менеджменту, які володіють знаннями та навичками управління фізкультурно-спортивними організаціями певного профілю. Зокрема, це стосується спорту для всіх, який активно розвивається в Російській Федерації в рамках усіх форм власності. Сьогодні потреби спортивно-оздоровчих організацій у менеджерах уже не можуть задовольнятися за рахунок випускників традиційної спеціалізації “Спортивний менеджмент” [10].

ТАБЛИЦЯ 5.3 – Номенклатура професій фахівців із менеджменту фізичного виховання і спорту у Російській Федерації [13]

Код професії	Контрольне число	Професія
20068	0	Адміністратор залу
21228	3	Черговий по залу (більярдному, спортивному тощо)
21362	3	Директор палацу спорту
21410	9	Директор комплексу (оздоровчого, спортивного, туристичного тощо)
21542	1	Директор спортивної школи
22043	4	Завідувач відділу (спеціалізованого)
22056	1	Завідувач відділу (функціонального)
24060	1	Менеджер (в інших галузях)
24062	0	Менеджер (в адміністративних підрозділах (службах))
24063	5	Менеджер із персоналу
24068	8	Менеджер (у підрозділах (службах) маркетингу та збуту)
24071	5	Менеджер із реклами
24075	8	Менеджер (в інших функціональних підрозділах (службах))
24563	9	Начальник клубу (дельтапланерного, службового собаководства, спортивного, спортивно-технічного, стрільково-спортивного)
24607	8	Начальник табору (оборонно-спортивного, оздоровчого тощо)
25388	5	Оргсекретар (асоціації, союзу, федерації)
25655	9	Голова асоціації (конфедерації, федерації)
25733	5	Голова ради (науково-технічної, навчально-методичної, вченої, фізкультурно-спортивної, експертної)

Не можна обійти увагою ще одну важливу обставину, що впливає з особливостей сучасного розвитку спорту для всіх у Росії. В країні функціонує значна кількість фітнес-центрів, тренажерних залів, оздоровчих комплексів тощо, які належать до малого та середнього бізнесу. Відповідно вони мають обмежені можливості у формуванні штату. Тому у таких організаціях посади менеджерів часто не вводяться взагалі або залишаються вакантними. Функції менеджерів виконують за сумісництвом інші працівники (тренери, інструктори). Природно, що вони не мають відповідної підготовки, а водночас і не бажають полишати свої основні посади, аби отримати фах менеджера фізичного виховання і спорту.

Зважаючи на це, Всеросійським добровільним товариством “Спортивна Росія” за підтримки центрального органу виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту засновано Автономну некомерційну організацію “Дирекція спортивного дистанційного навчання”. Розроблено систему дистанційного навчання, центром якої є сайт www.E-sportlearning.ru. Мета проекту — підготовка висококваліфікованих кадрів для державних органів, муніципального самоуправління та бізнесу. Навчання здійснюється на базі п’ятнадцяти провідних російських ВНЗ із застосуванням дистанційних освітніх технологій. Фахівцями розроблено електронні освітні програми з важливих напрямів у сфері менеджменту фізичного виховання і спорту та адміністрування.

Особливої уваги заслуговує та обставина, що у процесі фахової підготовки за спеціальністю “Фізичне виховання і спорт” студенти мають змогу отримати вузькоспеціалізовані знання у сфері менеджменту спорту для всіх і підстави офіційно посісти одну із посад, серед яких: “Менеджер тренажерного залу”, “Менеджер дитячого клубу”, “Менеджер групових програм”, “Менеджер водних програм”. Таку можливість мають і фахівці-практики, які навчаються на дистанційних курсах підвищення кваліфікації. Обсяги названих навчальних курсів становлять 75 год. Вивчення кожного курсу здійснюється під керівництвом викладача-тьютора.

Курс “Менеджер тренажерного залу” можна пройти лише після вивчення курсу “Тренер тренажерного залу” або складання вступного іспиту. Перелік дисциплін, що входять до складу курсу:

- вступ до фітнес-менеджменту;
- устаткування тренажерного залу;
- сервіс та послуги;
- ефективний розподіл клієнтів;
- робота з персоналом;
- основні бізнес-процеси тренажерного залу;
- ціноутворення послуг тренажерного залу;

- моніторинг та оцінка діяльності тренажерного залу;
- тести та контрольні завдання.

Курс “Менеджер дитячого клубу” можна пройти після вивчення курсу “Інструктор-вихователь дитячого клубу” або складання вступного іспиту. Перелік дисциплін, що входять до складу курсу:

- вступ до фітнес-менеджменту;
- устаткування дитячого клубу;
- сервіс та послуги;
- зонування дитячого клубу;
- ефективний розклад дитячих групових програм;
- робота з персоналом;
- основні бізнес-процеси дитячого клубу;
- ціноутворення послуг дитячого клубу;
- моніторинг та оцінка діяльності дитячого клубу;
- тести та контрольні завдання.

Курс “Менеджер групових програм” можна пройти після вивчення курсу “Інструктор групових програм” або складання вступного іспиту. Перелік дисциплін, що входять до складу курсу:

- вступ до фітнес-менеджменту;
- устаткування залів групових програм;
- сервіс та послуги;
- ефективний розклад групових програм;
- робота з персоналом;
- основні бізнес-процеси відділу групових програм;
- ціноутворення послуг відділу групових програм;
- моніторинг та оцінка діяльності відділу групових програм;
- тести та контрольні завдання.

Курс “Менеджер водних програм” можна пройти після вивчення курсу “Інструктор водних програм” або складання вступного іспиту. Перелік дисциплін, що входять до складу курсу наведено:

- вступ до фітнес-менеджменту;
- устаткування басейну;
- сервіс та послуги;
- ефективний розподіл клієнтів;
- робота з персоналом;
- основні бізнес-процеси відділу водних програм;
- ціноутворення послуг відділу водних програм;
- моніторинг та оцінка діяльності відділу водних програм;
- тести та контрольні завдання.

Дистанційна підготовка передбачає відповідну систему навчання та оцінки наведених курсів, що складається з таких етапів:

1) студент отримує доступ до навчального матеріалу першої дисципліни;

2) після вивчення матеріалу, студент виконує передекзаменаційний тест. Для успішного складання тесту студенту необхідно правильно відповісти не менше ніж на 80 % питань;

3) здійснюється автоматична перевірка тесту;

4) у разі невдачі студенту надається можливість ретельніше вивчити матеріал розділу і знову скласти передекзаменаційний тест;

5) у разі успішного складання передекзаменаційного тесту, студенту надсилається навчальний матеріал із наступної дисципліни, далі процес повторюється до останньої дисципліни;

6) після вивчення кожної дисципліни студент пише есе, яке подається на вибір із трьох запропонованих варіантів. Обсяг його має становити від 300 до 500 слів. Есе перевіряє тьютор за системою залік/незалік;

7) після закінчення вивчення всіх дисциплін, написання есе та складання передекзаменаційних тестів студент допускається до складання іспиту, який нараховує понад 50 питань зі всього курсу. Для його успішного складання студенту необхідно правильно відповісти не менше, чим на 80 % питань;

8) іспит перевіряє тьютор;

9) після успішного складання іспиту студент отримує відповідний сертифікат.

Наприкінці 1970-х років в Україні створилися сприятливі умови, для виникнення нових форм залучення населення до масових занять фізичною культурою і спортом поза рамками традиційного комплексу ГПО за місцем проживання населення, в виробничих та навчальних колективах, у місцях масового відпочинку та спортивних спорудах. Такі зміни потребували відповідного організаційно-управлінського забезпечення, в тому числі підготовки управлінських кадрів.

Зважаючи на це, партійними та державними органами було ухвалено ряд директивних актів, спрямованих на вирішення питань підготовки управлінських кадрів для сфери оздоровчої фізичної культури. Зокрема, постановою Комітету з фізичної культури та спорту при Раді Міністрів Української РСР від 17 червня 1976 р. "Про хід виконання постанови Спорткомітету УРСР від 1 листопада 1973 року № 119 "Про заходи щодо подальшого покращання роботи з підбору, розстановки і виховання фізкультурних кадрів в Українській РСР" було поставлено завдання відкрити на базі Київського державного інституту фізичної культури спеціальне відділення з підготовки організаторів фізкультурної роботи [23, 170].

Згодом було зроблено нові кроки у цьому напрямі. Спільною постановою колегії Міністерства вищої освіти СРСР та Колегії Спорткомітету СРСР від 20 травня 1982 р. "Про стан та заходи з покращання роботи інститутів фізичної культури з підготовки

кадрів у світлі постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР “Про подальше піднесення масовості фізичної культури і спорту” визначено необхідність підготовки фахівців нового напрямку — педагогів-організаторів масової фізкультурно-оздоровчої роботи та туризму. У постанові зазначалося, що соціальний запит на вказаних фахівців постійно зростає, обумовлюючись рядом обставин, серед яких:

- недостатній рівень фізкультурної активності населення й, насамперед, дорослого, зайнятого виробничою працею, у сфері якого на одного штатного фізкультурного працівника припадає в 14 разів більший контингент, ніж у системі освіти;
- вдосконалення матеріально-технічної бази для занять спортом на виробництві, за місцем проживання, в зонах організованого відпочинку, на спортивних спорудах, створення широкої мережі фізкультурно-оздоровчих закладів (ФОК, КСК тощо);
- збільшення бюджету трудящих та розширення на цій основі можливостей реалізації мотивів занять масовою фізичною культурою;
- необхідність включення у фізкультурну діяльність широких мас населення з притаманним їм спектром вікових, функціональних, соціально-психологічних та інших характеристик;
- низький рівень знань населення про засоби, методи організації самостійних занять оздоровчими формами фізичної культури [23, 173—174].

Із метою реалізації вказаних рішень вищими навчальними закладами фізичної культури було здійснено відповідні заходи. В Київському державному інституті фізичної культури, зокрема, проведено профорієнтаційну роботу, розроблено структуру та зміст навчально-виховної роботи, що враховують головні функціональні компоненти структури діяльності педагога-організатора, організовано наскрізну практику підвищення організаційно-педагогічної майстерності, що передбачає ознайомлення та практичну діяльність студентів на різних об'єктах фізкультурно-оздоровчої роботи з різним контингентом населення.

Було визначено перелік знань та навичок педагога-організатора масової фізкультурно-оздоровчої роботи. Такий фахівець повинен знати:

- 1) основи методики проведення фізкультурно-оздоровчих занять із різними категоріями населення;
- 2) сучасну систему планового управління фізичною культурою і спортом у трудовому колективі, сучасні форми туристичної роботи в трудовому колективі;
- 3) форми і методи ідеологічної, масово-політичної роботи в трудовому колективі;
- 4) методи вивчення фізкультурних інтересів населення;

5) методи оцінки та контролю оздоровчої, виховної, економічної ефективності занять фізичною культурою.

Педагог-організатор повинен уміти:

1) залучати трудящих до систематичних фізкультурно-оздоровчих занять та проводити їх на високому методичному рівні;

2) складати комплекси самостійних занять та консультувати тих, хто займається самостійно;

3) планувати та аналізувати різні форми занять;

4) узагальнювати та поширювати передовий досвід фізкультурно-оздоровчої роботи;

5) виявляти потреби та фізкультурні інтереси трудящих;

6) пропагувати фізичну культуру в трудовому колективі;

7) проводити виховну роботу з фізкультурниками та спортсменами;

8) залучати до роботи громадський актив та керувати ним;

9) організовувати роботу ради фізичної культури;

10) здійснювати планове управління розвитком фізичної культури в трудовому колективі.

Підготовка педагогів-організаторів здійснювалась у рамках спеціалізації "Організація масової фізкультурно-оздоровчої роботи і туризму". Вона включала три навчальні дисципліни, організаційно-педагогічну практику, підготовку трьох контрольних та курсової роботи за фахом, складання трьох заліків та іспитів з усіх дисциплін. Питання з дисциплін спеціалізації включались у білети державного іспиту з організації управління фізкультурним рухом.

Дисципліни спеціалізації вивчалися студентами протягом 5—10-го семестрів (табл. 5.4).

ТАБЛИЦЯ 5.4 - Характеристика дисциплін спеціалізації "Організація масової фізкультурно-оздоровчої роботи і туризму"

Дисципліна	Семестр	Кількість навчальних годин		
		Усього	у т. ч.	
			аудиторні заняття	самостійна робота
Методика окремих видів організаційно-масової роботи з фізичного виховання і спорту	5—6	90	14	76
Організаційно-масова робота в різних ланках фізкультурного руху	5, 7	86	18	68
Методика масової фізкультурно-оздоровчої роботи і туризму	8, 10	114	38	76
Разом:		290	70	220

Соціальні трансформації українського суспільства на межі 1980—1990-х років, активний вплив ринку на розвиток сфери фізичної культури і спорту висунули нові вимоги перед фахівцями-організаторами фізкультурно-оздоровчої роботи. Діючі фахівці не мали навичок використання ринкових методів управління новими процесами у сфері оздоровчої фізичної культури. Окрім того зазнала істотних змін і сама сфера оздоровчої культури. Фізкультурно-оздоровчі та спортивно-оздоровчі організації перетворились на виробників послуг, що мають діяти за законами ринку. Суспільством було взято на озброєння концепцію гуманізації фізкультурно-оздоровчої сфери на основі повного врахування інтересів та потреб населення, розвитку її різних секторів (приватного, громадського, державного).

За таких умов було ухвалено рішення про підготовку фахівців нового типу — менеджерів фізичного виховання і спорту. З 1996 р. запроваджено навчальну програму підготовки в рамках спеціальності “Олімпійський та професійний спорт” фахівців за спеціалізацією “Менеджмент і управління фізичним вихованням і спортом” за освітньо-кваліфікаційним рівнем “спеціаліст”. Випускникам присвоювалася кваліфікація “вчитель фізичної культури, спеціаліст із менеджменту й управління фізичним вихованням і спортом”. Згодом цей освітньо-кваліфікаційний рівень було трансформовано в рівень “бакалавр”.

Зміст підготовки бакалаврів побудовано таким чином, щоб на першому етапі навчання (1—4-й семестри) майбутні фахівці отримали фундаментальну університетську підготовку шляхом вивчення циклів гуманітарних та соціально-економічних, а також природничих (медико-біологічних) дисциплін.

Спеціальна підготовка здійснюється переважно протягом 5—8-го семестрів на основі вивчення циклу професійно-орієнтованих дисциплін (табл. 5.5).

Студенти бакалаврату у першому семестрі проходять ознайомчу практику, а у восьмому семестрі — практику за профілем майбутньої роботи. Вони також виконують курсову та дипломну роботи. За підсумками навчання випускники проходять державну атестацію — складають державний іспит зі спеціалізації та захищають дипломну роботу.

Під час підготовки майбутні менеджери отримують певний комплекс знань та навичок у сфері управління спортом для всіх шляхом засвоєння окремих спеціальних дисциплін, що стосуються рухової активності та здоров'я.

Блок дисциплін даного циклу містить також окремі елементи, що віддзеркалюють особливості процесу управління організаціями спорту для всіх, а саме, у складі дисциплін передбачено блоки

ТАБЛИЦЯ 5.5 – Характеристика дисциплін спеціалізації “Менеджмент і управління фізичним вихованням і спортом”

Дисципліна, спецкурс	Семестр	Кількість кредитів
<i>Дисципліна</i>		
Вступ до спеціальності та основи НДРС	1	2,5
Теорія та методика фізичного виховання	4	6
Теорія та методика оздоровчої фізичної культури та масового спорту	5	4,5
Оздоровчі види гімнастики	6	1,5
Оздоровчий біг, ходьба	7	1
Оздоровче плавання	8	1
Педагогічна майстерність	4	2,5
Психологія здоров'я	7	1,5
Психологія спорту	8	2
Управління фізичним вихованням і спортом	4	4
Основи менеджменту	5	3
Ринкові відносини та підприємництво у сфері фізичної культури і спорту	5–6	4
Економіко-математичні методи в управлінні	6	3
Державне управління сферою фізичної культури і спорту	8	1
Операційний менеджмент	6	3
Макроекономіка	5	3
Менеджмент персоналу	7	2,5
Спортивний маркетинг	5–6	3,5
Соціальні основи спортивного менеджменту	7–8	4
Бізнес-планування	7–8	3
Правові основи спортивного менеджменту	7	3
Діловодство	6	1,5
<i>Спецкурс</i>		
Фінансовий менеджмент	7	1
Менеджмент фізкультурно-спортивних організацій	5	1,5
Соціологічні дослідження у спортивному менеджменті	6	1,5
Ділова етика	8	1,5
Економіка фізичної культури і спорту	8	1,5
Спецкурс до практики	8	0,5
Усього:		68,5

навчального матеріалу, які характеризують ті або інші аспекти управління спортом для всіх. Наприклад, вивчення дисципліни “Ринкові відносини та підприємництво у сфері фізичної культури і спорту” дозволяє студентам отримати знання про економічний результат діяльності фахівців спорту для всіх — фізкультурно-оздоровчі та спортивно-оздоровчі послуги, а також про сучасний ринок таких послуг. Дисципліна “Спортивний маркетинг” дає уявлення про особливості маркетингу фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг, завдання менеджерів у просуванні послуг на ринок та у роботі з клієнтами фітнес-центрів, центрів здоров’я та інших організацій. У процесі вивчення дисципліни “Бізнес-планування” студенти отримують знання та навички проектування організацій спорту для всіх — фітнес-центрів, спортивних клубів, спортивних споруд тощо. Нарешті деякі студенти виконують дипломні роботи, тематика яких передбачає вирішення актуальних проблем розвитку спорту для всіх.

Студентам, які успішно освоїли навчальну програму й пройшли державну атестацію, присвоюється кваліфікація “викладач фізичного виховання, менеджер (управитель) у сфері фізкультурно-спортивної діяльності”.

Кращі випускники бакалаврату можуть продовжити навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”. До магістратури зараховуються також випускники інших спеціальностей, зокрема тих, що належать до напряму підготовки “Здоров’я людини”. Кожна з груп магістрантів навчається за окремою навчальною програмою. Навчальна програма для випускників бакалаврату за спеціалізацією “Менеджмент і управління фізичним вихованням і спортом” орієнтує магістрантів на поглиблені наукові дослідження однієї з проблем спортивного менеджменту, в тому числі і проблем менеджменту організацій спорту для всіх. Ця проблема деталізується, а також визначаються конкретні шляхи її вирішення у процесі підготовки бізнес-плану та написання магістерської роботи.

Випускникам інших спеціальностей і спеціалізацій пропонується програма, яка дозволяє вирішити кілька важливих завдань, пов’язаних із набуттям фаху менеджера. Насамперед, вони отримують можливість значно поглибити знання з теорії менеджменту, набуті ними на освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр” за рахунок вивчення ряду спецкурсів. Крім того їхня навчальна діяльність концентрується, як правило, на проблемах менеджменту тих сфер фізичної культури і спорту, за якими вони отримали освіту рівня “бакалавр”. Із цією метою визначено відповідні дидактичні засоби, серед яких: складання бізнес-плану модельної або реальної фізкультурно-спортивної організації, проходження стажування на конкретному робочому місці, проведення соціологічного до-

слідження за темою магістерської роботи, підготовка магістерської роботи. Випускникам присвоюється кваліфікація “магістр із менеджменту й управління фізичним вихованням і спортом”.

Проблеми підготовки менеджерів спорту для всіх в Україні на сучасному етапі

Із метою вивчення проблем підготовки менеджерів спорту для всіх у квітні—травні 2006 р. нами проведено спеціальне дослідження, в ході якого за допомогою спеціально розробленого інструментарію було здійснено анкетне опитування 1504 студентів та 510 викладачів 16 вищих навчальних закладів, у яких здійснюється підготовка фахівців для сфери фізичної культури і спорту, та 587 керівників і спеціалістів структурних підрозділів із фізичної культури і спорту обласних держадміністрацій, обласних рад спортивних товариств, інших громадських та комерційних організацій фізкультурно-спортивної спрямованості з 21 області України (табл. 5.6; 5.7).

ТАБЛИЦЯ 5.6 – Склад респондентів – студентів та викладачів вищих навчальних закладів, у яких здійснюється підготовка фахівців із фізичного виховання і спорту

№ з/п	Вищий навчальний заклад	Кількість	
		студентів	викладачів
1	Волинський державний університет імені Лесі Українки, інститут фізичної культури та здоров'я	80	30
2	Гуманітарний університет „Запорізький інститут державного та муніципального управління”, факультет здоров'я, спорту і туризму	82	30
3	Донецький державний інститут здоров'я, фізичного виховання і спорту	120	40
4	Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту	91	43
5	Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, факультет фізичного виховання	80	28
6	Луганський національний педагогічний університет, інститут фізичного виховання і спорту	151	35
7	Львівський державний інститут фізичної культури	140	40
8	Міжнародний університет “Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені С. Дем'янчука, факультет здоров'я, фізичної культури і спорту	122	24

№ з/п	Вищий навчальний заклад	Кількість	
		студентів	викладачів
9	Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, інститут фізичного виховання та спорту	53	13
10	Національний університет фізичного виховання і спорту України	103	20
11	Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, факультет фізичного виховання	89	31
12	Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, факультет фізичного виховання	66	24
13	Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, факультет фізичного виховання і спорту	58	49
14	Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, факультет фізичного виховання	80	38
15	Харківська державна академія фізичної культури	109	35
16	Чернігівський педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, факультет фізичного виховання	80	30

Таблиця 5.7 – Склад респондентів – керівних працівників сфери фізичної культури і спорту в областях України

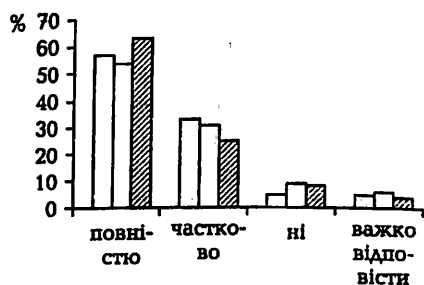
№ з/п	Область	Кількість працівників	№ з/п	Область	Кількість працівників
1	Вінницька	20	12	Полтавська	26
2	Волинська	27	13	Рівненська	20
3	Донецька	35	14	Сумська	20
4	Житомирська	24	15	Тернопільська	22
5	Закарпатська	97	16	Харківська	35
6	Запорізька	32	17	Херсонська	21
7	Івано-Франківська	21	18	Хмельницька	26
8	Кіровоградська	24	19	Черкаська	21
9	Луганська	11	20	Чернівецька	21
10	Львівська	35	21	Чернігівська	20
11	Миколаївська	29			

У результаті проведеного опитування встановлено, що 65 % викладачів повністю поділяють твердження, що спорт для всіх є соціальним явищем, яке характеризується використанням різних видів рухової активності. Абсолютна більшість студентів (61 % — повністю, 34 % — частково) вважають, що спорт для всіх дає широкі можливості для задоволення потреб людини в організації дозвілля на основі здорового способу життя. Практично кожен другий (51 %) керівний працівник сфери фізичної культури і спорту на регіональному рівні визначає пріоритетним напрямом своєї професійної діяльності — сприяння розвитку спорту для всіх.

Ставлення до спорту для всіх як до важливого компонента ведення здорового способу життя свідчить про зростаючий інтерес до його характеристики як в освітньому, так і в практичному сенсі. Отже, можна вважати, що за останні роки в Україні відбулася переорієнтація у сприйнятті масового спорту від притаманного радянського підходу до світових стандартів.

Водночас, більшість респондентів вказують на необхідність гуманізації процесу залучення населення України до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я (рис. 5.1). Так, питома вага керівних працівників, які вважають, що "впровадження гуманістично орієнтованого спорту для всіх є нагальною проблемою сьогодення", становить 63 %. Таку саму думку підтримують і 54 % викладачів. На запитання анкети "Чи поділяєте ви твердження про те, що спорт для всіх повинен бути гуманізованим і враховувати інтереси, потреби і мотиви особистості?" 57 % студентів відповіли, що "повністю" [2].

Фахівці сфери фізичної культури і спорту високо оцінили можливість запропонованої автором концепції — гуманізація процесу залучення населення до рухової активності у формуванні системи спорту для всіх в Україні (табл. 5.8). Зокрема, майже половина викладачів (47 %) та керівних працівників (47 %) переконані в цьому, а третина (відповідно 40 % і 33 %) інших частково погоджується з цим. Очевидно, що в міру реалізації запропонованої концепції, кількість її прихильників зростатиме. Оскільки лише 3 % керівних працівників вважають, що управлінські технології впровадження гуманістично орієнтованого спорту для всіх є достатньо розробленими. 40 % цих

РISУНОК 5.1 — Розподіл відповідей про необхідність гуманізації процесу залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я

ТАБЛИЦЯ 5.8 – Розподіл відповідей на запитання “Чи вважаєте ви, що реалізація концепції гуманізації масового спорту в Україні, яка передбачає домінування інтересів, потреб і мотивів особистості, спроможна збільшити кількість людей, залучених до занять доступними видами рухової активності?”, %

Респондент	Варіант відповіді			
	повністю	частково	ні	важко відповісти
Керівні працівники сфери фізичної культури і спорту областей, n = 587	47	33	10	10
Викладачі вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців для сфери фізичної культури і спорту, n = 510	47	40	11	2

респондентів відмітили також недосконалість діючих механізмів збору інформації про розвиток спорту для всіх із метою прийняття ефективних управлінських рішень, а третина опитаних студентів (30 %) зовсім не володіє управлінськими технологіями для гуманізації процесу залучення населення до рухової активності.

У наукових дослідженнях останнього десятиліття [4; 5; 6; 11; 16; 15; 19] обґрунтовано доведено, що результативність використання сучасних технологій розвитку тієї чи іншої складової спортивної діяльності значною мірою залежить від рівня кваліфікації менеджерів. Водночас думка керівних працівників сфери фізичної культури і спорту про існуючу систему підготовки управлінських кадрів загалом доволі невтішна: кількість респондентів, які схвально оцінили її, дуже мала (табл. 5.9). Крім того, лише 18 % викладачів вважають, що “якість управлінської освіти у вищих навчальних закладах фізкультурного профілю відповідає потребам розвитку спорту для всіх в умовах ринкової економіки”.

Про серйозність недоліків у функціонуючій системі підготовки майбутніх менеджерів сфери фізичного виховання і спорту свідчать результати опитування студентів. Так, майже кожен третій (28 %) із них вважає себе не підготовленим до професійної діяльності як менеджер фітнес-центру, а 24 % таких респондентів — до виконання обов’язків менеджера професійних спортивних клубів. Частково до вказаної роботи готові лише відповідно 42 % і 46 % опитаних. Дещо краща, хоча і напружена, ситуація стосовно рівня підготовленості студентів до організації та проведення спортивно-масової роботи серед населення (“повністю” — 30 %, “частково” — 48 %, “ні” — 15 %, “важко відповісти” — 7 %).

ТАБЛИЦЯ 5.9 – Розподіл відповідей керівних працівників сфери фізичної культури і спорту в областях України стосовно системи підготовки менеджерів (% , n = 587)

Запитання	Варіант відповіді			
	повністю	частково	ні	важко відповісти
Чи задоволені ви рівнем знань менеджменту фізичного виховання та спорту, якими ви оволоділи під час навчання у вищому навчальному закладі?	14	41	37	8
Чи задоволені ви професійною підготовкою випускників вищих навчальних закладів, які здобули спеціалізацію менеджера фізичного виховання і спорту чи організатора фізичної культури і спорту?	4	48	32	16

Отже, очевидною є проблема удосконалення системи підготовки менеджерів фізичного виховання і спорту з урахуванням специфіки різних суспільних проявів як фізичної культури, так і спорту вищих досягнень. Перспективним напрямом цієї роботи, на нашу думку, є диференціація підготовки менеджерів відповідно до специфіки їхньої майбутньої професії та з урахуванням індивідуальної схильності до такої роботи.

Наше припущення отримало підтримку в ході опитування. Так, відповідаючи на запитання “Чи погоджуєтесь ви з пропозицією здійснювати професійну підготовку окремо майбутніх менеджерів спорту вищих досягнень і окремо майбутніх менеджерів спорту для всіх?” більше половини (54 %) керівних працівників відповіли, що “повністю”. Аналогічної думки дотримується значна кількість викладачів та студентів вищих навчальних закладів, в яких здійснюється підготовка фахівців для сфери фізичної культури і спорту (рис. 5.2).

Аналіз відповідей студентів на запитання про рівень їхніх знань із менеджменту спорту для всіх не дає підстав для його компліментарної оцінки. Так, лише 11 % студентів вважають, що повністю володіють такими знаннями. До речі, найвищим цей показник є у студентів Національного університету фізичного виховання і спорту України (23 %) та Харківської академії фізичної культури (17 %), а найнижчим — на факультетах фізичного виховання Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (3 %) та Міжнародного університету “Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені С. Дем’янчука (6 %). Очевидно, що це зумовлено розрізненістю за обсягом та змістом навчальних модулів зі спорту для всіх у вказаних вищих навчальних закладах.

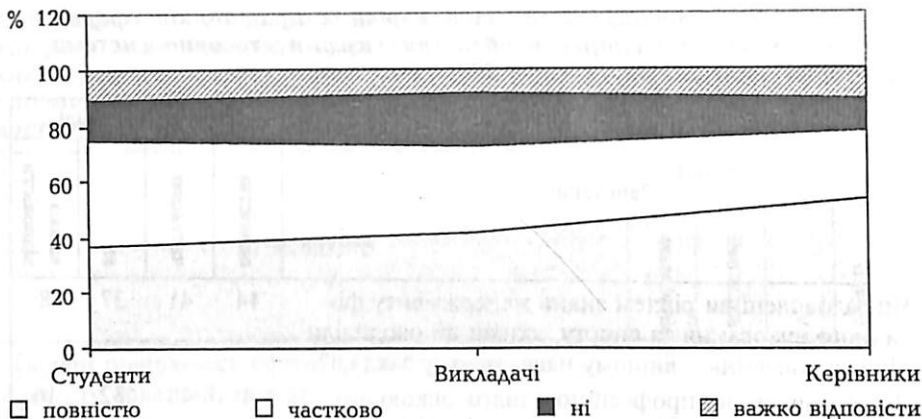

РИСУНОК 5.2 — Розподіл відповідей на запитання “Чи погоджуєтесь ви з пропозицією здійснювати професійну підготовку окремо майбутніх менеджерів спорту вищих досягнень і окремо майбутніх менеджерів спорту для всіх?”

Із особливостями діяльності менеджера спорту для всіх повністю ознайомлені 14 % та частково — 44 % студентів, 33 % студентів не мають уяви про таку роботу. Зазначена ситуація актуалізує необхідність запровадження цілеспрямованої підготовки у вищих навчальних закладах окремо менеджерів спорту для всіх та збільшення уваги у навчальному процесі на характеристику відповідної професійної діяльності.

Доцільність використання вказаного підходу підтверджується результатами відповіді студентів на запитання “Чи підготовлені ви до врахування у своїй майбутній професійній діяльності інтересів і потреб споживачів і кон’юнктури ринку у спорті для всіх?": “повністю” — 20 %, “частково” — 45 %, “ні” — 17 %, “важко відповісти” — 18 %.

Для успішної підготовки менеджерів спорту для всіх необхідно здійснювати регулярне підвищення рівня кваліфікації науково-педагогічних кадрів. Серед опитаних викладачів таку потребу відчуває 80 % респондентів.

Серед головних проблем підготовки менеджерів фізичного виховання і спорту особливе місце відводиться відсутності необхідної наукової та навчальної літератури. На це вказує кожен третій студент, 43 % викладачів та більше половини (52 %) керівних працівників сфери фізичної культури і спорту на регіональному рівні.

Таким чином, у ході опитування встановлено, що:

1. У суспільній думці практиків, викладачів та студентів сфери фізичної культури і спорту загалом підтримується запропоноване нами тлумачення спорту для всіх як самостійного соціального явища, що полягає у регулярному використанні різними групами

населення під час дозвілля доступних видів рухової активності належного обсягу шляхом участі у відповідних спортивних заходах, самостійних занять та/або занять у формальних організаціях чи неформальних групах для зміцнення здоров'я та покращання якості життя людини.

2. Нинішня вітчизняна система спорту для всіх має бути гуманізованою на основі обґрунтованої нами концепції, яка передбачає домінування інтересів, потреб і мотивів кожної особистості. Більшість респондентів підтримують думку, що втілення цієї концепції дозволить збільшити рівень залучення населення України до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я.

3. Діюча у країні система підготовки менеджерів фізичного виховання і спорту загалом та менеджерів спорту для всіх зокрема є мало-ефективною. Під час навчання у студентів не формується необхідний рівень готовності до професійної діяльності в ринкових умовах та до впровадження гуманістично орієнтованого спорту для всіх.

4. Характерними ознаками існуючої системи підготовки менеджерів спорту для всіх в Україні є:

- одночасна підготовка таких фахівців разом із менеджерами спорту вищих досягнень;

- відсутність стандартизованих підходів до формування змісту, форм та методів навчального процесу з менеджменту спорту для всіх у вищих навчальних закладах, в яких здійснюється підготовка фахівців для сфери фізичної культури і спорту;

- недостатня орієнтація навчального процесу на ознайомлення студентів із характером професійної діяльності менеджера спорту для всіх;

- недостатнє використання у навчальному процесі інформаційних та комунікаційних технологій, освітніх інновацій;

- незадовільне науково-методичне забезпечення навчального процесу, відсутність необхідної навчальної літератури;

- необхідність регулярного підвищення кваліфікації відповідних науково-педагогічних кадрів.

5. Удосконалення системи підготовки менеджерів спорту для всіх в Україні потребує відповідного наукового обґрунтування, що передбачає формування концептуальних засад та змістового компонента підготовки та нормативних засад її організації.

Головні компоненти системи підготовки менеджерів спорту для всіх в Україні

Реалізація гуманістичної природи спорту для всіх потребує від українського суспільства значних зусиль. Як зазначає член комісії МОК із питань спорту для всіх Томаш Айян, успішне і раціональне

використання спорту для всіх є цілим комплексом складних проблем. З одного боку, нам необхідний соціально-економічний фундамент. З іншого боку, ми потребуємо офіційних освітніх програм, здатних поставити заняття фізкультурою і спортом на регулярний рівень і охопити все суспільство [1]. Вирішення цих, а також багатьох інших проблем вимагає від суб'єктів управління цілеспрямованого впливу на систему спорту для всіх як специфічний об'єкт управління.

Спорт для всіх — це системний об'єкт управління, якому властиві загальні характеристики управлінських відносин. Сучасний ринок послуг у сфері спорту для всіх має ряд особливостей: високий динамізм, територіальна сегментація і локальний характер, висока швидкість обігу капіталу, переважання у виробництві послуг малих і середніх підприємств, їхня висока чутливість до ринкової кон'юнктури тощо [12, 11; 22, 130].

Сучасні економічні умови в Україні сприяють перетворенню спорту для всіх на сферу індустрії оздоровчих послуг, якій властиві виробництво і продаж спортивного інвентарю, устаткування, супутніх товарів, що швидко змінюються, розвиток товарно-грошових відносин. Для управління даними процесами у цій сфері створено розгалужену систему організацій.

Різноманітність видів спорту, спортивно-оздоровчої діяльності, інтереси і мотиви людей, їхні цілі, можливості та інші чинники спричинили появу, становлення і розвиток значної кількості організацій системи спорту для всіх, особливо останнім часом.

Зміна соціально-економічних відносин стала причиною не лише структурної перебудови, а й серйозних внутрішніх, часто хворобливих змін усередині системи залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я. З'явилися нові організації з невластивими періоду соціалізму управлінськими відносинами, формами і методами роботи, юридичним статусом та іншими відмінними ознаками та характеристиками. Багато організацій було вимушено або кардинально перебудувувати роботу або припинити своє існування.

Управління системою спорту для всіх із моноцентричного перетворилося на поліцентричне. Припинила існування ідеологічна надбудова у вигляді патронажу партії. Система державних комітетів фізичної культури і спорту втратила своє колишнє значення. Для місцевих державних організацій, що здійснюють управління, зі зміною цілей, завдань і функцій головним стала координація фізкультурно-спортивної роботи в регіоні.

Створилися і комерційні організації, фірми з незвичним організаційно-правовим статусом у вигляді акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю тощо. Законодавство в

Україні дозволяє створення фізкультурно-спортивних організацій, у тому числі організацій спорту для всіх, будь-яких організаційно-правових форм і форм власності.

Велика кількість організацій фізкультурно-спортивної спрямованості, що мають різні цілі і завдання, джерела фінансування, призначення в суспільстві, накладає відбиток на процес підготовки менеджерів у спорті для всіх, який має бути спрямований на мінімізацію протиріч між теорією менеджменту і практичною діяльністю цих фахівців у сучасних умовах. При цьому його основний зміст повинен враховувати сучасну кон'юнктуру на ринку праці.

Спорт для всіх є підсистемою системи фізичної культури і спорту країни і відзначається основними властивостями, притаманними останній. У свою чергу, система фізичної культури і спорту розглядається теоретиками спортивного менеджменту як соціально-економічна система [3]. Соціальною вона є тому, що люди виступають одним із головних її елементів, а економічною — тому, що в результаті роботи фахівців цієї сфери створюються матеріальні блага, у тому числі і національний дохід, а також відбувається розширене відтворення продуктивних сил і виробничих відносин суспільства.

Для здійснення управлінського впливу на окремі суб'єкти і систему спорту для всіх у цілому менеджеру необхідно мати глибокі уявлення про особливості управлінських відносин у даній сфері. Такі відносини, на думку відомих російських дослідників проблем управління у сфері фізичної культури і спорту В. І. Жолдака та С. Г. Сейранова [3], поділяються на шість основних груп:

1) відносини між системою, що керує, і керованою системою, тобто між суб'єктом і об'єктом управління;

2) відносини управління всередині системи, що керує, — між ступенями, рівнями управління (наприклад, відносини між президентами або виконкомами міжнародної, національної і регіональної спортивних федерацій, тобто вертикальні зв'язки);

3) відносини між ланками управління кожного рівня (наприклад, відносини між керівниками різних комітетів або комісій у федерації, між керівництвом збірних команд із виду спорту і тому подібне, тобто горизонтальні зв'язки);

4) відносини між функціональними ланками управління на різних рівнях системи, що керує (наприклад, відносини між технічним або суддівським комітетом міжнародної федерації і відповідними комітетами національних федерацій);

5) відносини між керівниками і підлеглими у кожній ланці управління (стосунки субординації);

б) відносини між керівниками і підлеглими різних ланок управління (стосунки координації).

Ученими з теорії спортивного менеджменту і маркетингу [3; 4; 8; 12; 14; 17; 18; 22; 24] фізична культура і спорт визначаються як галузь сфери послуг, якій у системі суспільного розподілу праці властиві певні функції. Аналогічні функції властиві і її підсистемі — спорту для всіх.

Створюваний у системі спорту для всіх “продукт” виступає у специфічній формі послуг особам, які займаються фізичною культурою і спортом. Створення, просування і реалізація цього “продукту” є загальним сенсом і змістом професійної діяльності менеджера. Тому поява і становлення цієї професії є закономірним і своєчасним явищем.

Протягом останнього десятиліття намітилися і відбуваються перетворення, що мають важливе значення для системи управління системою спорту для всіх, серед яких — поступовий перехід на клубну (з видів спорту) організаційну основу, що дозволяє людям займатися спортом незалежно від їхнього віку і рівня кваліфікації; формування спеціалізованих структур для занять спортом за місцем проживання, поступовий перерозподіл бюджетних коштів на користь фінансування фізкультурно-спортивної роботи з дітьми і соціально незахищеними групами населення за рахунок раціональнішого використання коштів на спорт вищих досягнень і залучення до його розвитку позабюджетних джерел фінансування.

Формування та розвиток інфраструктури системи спорту для всіх обумовлює необхідність опанування фахівцями з менеджменту знань, умінь і практичних навичок маркетингової діяльності. Застосування механізмів сучасного маркетингу дозволяє споживачам стати більш інформованими про товари і послуги галузі; покращує координацію ресурсів фізкультурно-спортивних організацій; сприяє поліпшенню якості життя шляхом споживання фізкультурно-спортивних послуг, що зміцнює здоров'я людей; забезпечує зайнятість населення за рахунок розширення ринку діяльності спортивних організацій.

Важливе місце у системі забезпечення розвитку фізичної культури і спорту займають спортивні споруди. Прогрес спорту для всіх неможливий без матеріальної бази у вигляді спеціальних споруд, що відповідно обладнані і раціонально використовуються. Спортивні споруди — це і потенційні робочі місця для випускників спеціалізації “менеджмент спорту для всіх”.

Сучасна спортивна споруда в умовах переходу до ринкової економіки є полігоном професійної підготовки менеджерів спорту для всіх. Фізкультурно-оздоровчі, спортивні і спортивно-технічні спо-

руди поділяються на споруди загальнодержавного, регіонального і місцевого значення і можуть бути у власності відповідних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спортивних організацій, інших організацій. Характерною прикметою нашого часу є те, що спортивні споруди можуть належати і фізичним особам.

У сучасних умовах сфера менеджменту в спорті для всіх складається з багатьох видів діяльності, з якими не лише має бути ознайомлений майбутній фахівець, а й у процесі навчання отримати відповідні уміння і навички. Йдеться про організацію і проведення масових спортивних заходів, створення спортивних фірм, випуск і продаж спортивної атрибутики, відкриття спеціалізованих магазинів, підготовку та розміщення реклами на спортивних спорудах, організацію міжнародної діяльності тощо.

Зважаючи на те що останніми роками відбувається різке збільшення ринку спортивних товарів, значущість професії менеджера спорту для всіх зростатиме. Найдорожчим товаром є масові спортивні змагання — захоплююче і популярне видовище з участю багатьох тисяч людей. Від професійної майстерності і таланту менеджера багато в чому залежить вартість цього товару, а також подальше використання прибутку. Важливо, аби виручені кошти від масових спортивних заходів знову повернулися в систему спорту для всіх, принісши перед цим користь здоров'ю людей.

Формування та подальший розвиток системи спорту для всіх у країні багато в чому залежить від стану нормативно-правової бази, вдосконалення структури управління і технології менеджменту в спортивних організаціях, від матеріально-технічного забезпечення; від відродження вітчизняного виробництва спортивних товарів на основі протекціоністської політики держави. Велику частину цих заходів мають здійснити кваліфіковані, добре підготовлені менеджери.

Отже, в спорті для всіх є комплекс проблем, вирішення яких належить до сфери менеджменту і потребує відповідного кадрового забезпечення. У зв'язку з цим, менеджмент фізичного виховання і спорту слід розглядати як самостійний вид професійної діяльності, спрямованої на досягнення цілей фізкультурно-спортивної організації, що діє в ринкових умовах шляхом раціонального використання матеріальних, трудових і інформаційних ресурсів, тобто менеджмент фізичного виховання і спорту — це теорія і практика ефективного управління організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості в ринкових умовах [15].

Суб'єктом менеджменту є менеджер, який визначається, зазвичай, як керівник, що обіймає постійну посаду в організації і наділений повноваженнями для ухвалення рішень із питань її діяльності

в ринкових умовах. Менеджер обов'язково обіймає постійну посаду в організації, в його підпорядкуванні знаходиться відповідний штат працівників. Менеджер — це найманий керівник.

Наведені твердження цілком стосуються і менеджера фізичного виховання і спорту. І. І. Переверзін, зокрема, характеризує менеджера фізичного виховання і спорту як фахівця, що обіймає, як правило, керівну посаду у фізкультурно-спортивній організації і володіє мистецтвом наукового управління фізкультурними і спортивними організаціями в ринкових умовах [15].

Управлінська діяльність (менеджмент) як особливий вид професійної діяльності працівників фізкультурно-спортивних організацій виникає на певній стадії розподілу та кооперації їхньої праці. Народження менеджменту фізичного виховання і спорту як професії в спорті для всіх пов'язане з появою посад керівників спортивних організацій, тобто професійних керівників.

Кожна організація спорту для всіх має певну внутрішню структуру. У ній є відділи, групи, команди тощо, а отже, існують різні види управлінської діяльності і певна ієрархія взаємин і підлеглості. У фізкультурно-спортивних організаціях працюють менеджери різних рівнів і завдання вони вирішують різні. Менеджерів, як правило, прийнято поділяти на три основні рівні:

- вищий рівень (top manager) — це керівники (генеральні директори, директори, виконавчі директори тощо) організацій спорту для всіх;
- середня ланка (middle manager) — керівники управлінь, самостійних відділів тощо;
- нижча ланка (entry manager) — керівники відділів, секторів, робочих груп, відділень тощо.

Представники вищого рівня менеджменту виконують ролі, пов'язані з плануванням, кадровою політикою та контролем, і володіють найвищими концептуальними знаннями. Менеджери середньої ланки повинні насамперед займатися організацією та управлінням, а також мати якнайбільше знань про систему спорту для всіх і знань про створення належних стосунків між людьми. Менеджери нижчої ланки концентрують зусилля на оперативному виконанні планів, управлінні, частково на організації та контролі. Насамперед вони мають володіти знаннями про сферу спорту для всіх та знаннями, що допомагають встановлювати стосунки між людьми [24].

Менеджерів фізичного виховання і спорту поділяють також за видами професійної діяльності, виділяючи, наприклад, такі види, як менеджер із персоналу організації, менеджер із реклами, менеджер із маркетингу, менеджер із фінансів тощо. У фітнес-клубах виділяють менеджерів за напрямками діяльності і за відповідними

програмами. Наприклад, фінансовий менеджер, менеджер із продажів, менеджер водних програм, менеджер персональних програм, менеджер із тренажерів тощо.

Таким чином, сферою діяльності спортивного менеджера є система спорту для всіх як сукупність організацій спортивно-оздоровчої спрямованості, що функціонують у ринкових умовах.

Спортивні менеджери, будучи суб'єктом управлінської діяльності, виконують в організації багато функцій. Серед них фахівці виділяють ряд ключових.

Функція ухвалення рішення, відповідно до якої менеджер визначає напрям діяльності організації, вирішує питання розподілу ресурсів, здійснює поточні корегування. Право ухвалення управлінських рішень має лише менеджер, але він несе і відповідальність за наслідки ухвалених рішень.

Інформаційна функція полягає в тому, що менеджер збирає інформацію про внутрішнє і зовнішнє середовище фізкультурно-спортивної організації, в якій він працює, поширює цю інформацію у вигляді фактів і нормативних установок і, нарешті, роз'яснює персоналу політику, найближчі та перспективні цілі організації.

Менеджер виступає як керівник фізкультурно-спортивної організації, що формує стосунки усередині й поза організацією, мотивує членів фізкультурно-спортивної організації на досягнення цілей, координує їхні зусилля і, нарешті, виконує місію представника організації у взаємодії з іншими організаціями.

Властиві ринку невизначеність ситуації і ризик вимагають від менеджерів самостійності і відповідальності за рішення, що ухвалюються, сприяють пошуку оптимальних управлінських і науково-методичних рішень з надання фізкультурно-спортивних послуг населенню та підготовки висококваліфікованих спортсменів. Професіоналізм менеджера виявляється у знанні технології управління організацією і законів ринку, в умінні організувати злагоджену роботу колективу і прогнозувати розвиток організації.

В умовах інтенсивного формування системи спорту для всіх в Україні загострюється проблема забезпечення її кваліфікованими фахівцями. Це стосується і фахівців із менеджменту. Сьогодні переважну кількість посад менеджерів посідають фахівці з фізичного виховання і спорту, які не мають спеціальної менеджерської підготовки. У такій ситуації загальний рівень менеджменту організацій спорту для всіх не може задовольняти потреб його розвитку відповідно до світових стандартів.

Вирішення цієї проблеми вбачається у налагодженні підготовки менеджерів спорту для всіх шляхом визначення пріоритетів, на які слід орієнтуватись вищим навчальним закладам, а також керівним

органам спорту для всіх. Це насамперед стосується посад менеджерів, які сьогодні пропонують фахівцям організацій, що належать до вітчизняної системи спорту для всіх.

Аналіз діяльності організацій спорту для всіх в Україні свідчить про наявність робочих місць для різних категорій менеджерів (табл. 5.10).

Безумовно, найбільшою є потреба у менеджерах нижчої ланки — керівниках спортивно-оздоровчих програм. Кожний вид організацій, що належить до системи спорту для всіх, реалізує притаманні йому спортивно-оздоровчі програми. Наприклад, фітнес-центр може пропонувати своїм клієнтам оздоровчі програми відповідно до профілю своєї діяльності. Це можуть бути програми, що базуються на певних видах спорту — водних, ігрових, гімнастиці, спортивного фітнесу тощо. Клієнтам також можуть бути запропоновані програми, в основі яких застосування тренажерних ліній. Існують також програми, розраховані на певні вікові категорії клієнтів. Сьогодні, як правило,

ТАБЛИЦЯ 5.10 — Характеристика робочих місць менеджерів спорту для всіх в Україні

Вид організації	Структурний підрозділ, програма	Посада	Рівень менеджменту
Спортивний клуб	Адміністрація	Президент Віце-президент	Вищий Вищий
	Відділ Програма спортивно-оздоровчих заходів	Завідувач відділу Менеджер програми	Середня ланка Нижча ланка
Фізкультурно-оздоровчий заклад (центр, комплекс, клуб, школа, студія)	Адміністрація	Директор Заступник директора	Вищий Вищий
	Відділ (відділення) Програма спортивно-оздоровчих заходів	Завідувач відділу (відділення) Менеджер програми	Середня ланка Нижча ланка
Центр фізичного здоров'я населення	Адміністрація	Директор Заступник директора	Вищий Вищий
	Відділ Програма спортивно-оздоровчих заходів	Завідувач відділу Менеджер програми	Середня ланка Нижча ланка
Фізкультурно-спортивне товариство	Керівний орган Програма спортивно-масових заходів	Голова Менеджер програми	Вищий Нижча ланка

такими програмами керують фахівці, які не мають спеціальної менеджерської підготовки, що істотно знижує їхню економічну ефективність.

Підготовка сучасних менеджерів спорту для всіх має ґрунтуватися на відповідних принципових позиціях. Вони впливають із сучасних стандартів розвитку спорту для всіх, а також відображають вимоги до кадрового забезпечення формування та розвитку системи спорту для всіх в Україні.

По-перше, майбутні менеджери мають бути носіями ідеї гуманізму у процесі залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, а також володіти інструментарієм її втілення у практику діяльності суб'єктів системи спорту для всіх. Ці моменти мають знайти відповідне відображення у змісті фахової підготовки менеджерів, орієнтуючи її на використання можливостей сучасного менеджменту враховувати інтереси споживачів і забезпечення їхнього максимального задоволення.

По-друге, зміст підготовки має відповідати вимогам сучасного ринку фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг. Майбутні менеджери повинні вільно орієнтуватись у ринковій кон'юктурі, якісних та кількісних параметрах як вітчизняного, так і світового ринку послуг, володіти сучасними методами забезпечення високої якості послуг та їх просування на ринок.

По-третє, підготовка менеджерів спорту для всіх повинна забезпечити їхню високу конкурентоспроможність на сучасному ринку праці у сфері фізичної культури і спорту. З одного боку, вони мають володіти кваліфікацією, що дозволить їм ефективно реалізувати функції менеджменту у конкретних організаціях спорту для всіх або у їхніх структурних підрозділах чи сферах діяльності. З іншого боку, отримана ними кваліфікація має надати їм можливість широкого вибору сфер її застосування як у галузі фізичної культури і спорту, так і за її межами.

По-четверте, підготовка повинна бути ступеневою, що сприятиме забезпеченню вітчизняної системи спорту для всіх фахівцями, здатними здійснювати ефективний менеджмент на всіх рівнях управління, а також виконувати наукові дослідження з метою вдосконалення менеджменту спорту для всіх.

По-п'яте, освіта менеджерів спорту для всіх повинна мати безперервний характер. Вона має забезпечувати можливість періодичного оновлення знань та навичок менеджерів шляхом регулярного підвищення їхньої кваліфікації.

По-шосте, система підготовки менеджерів повинна бути побудована з урахуванням міжнародних стандартів, що дозволить спрямовувати менеджмент на вирішення завдань розвитку вітчизняної

системи спорту для всіх як невід'ємної складової відповідної світової системи.

Реалізація викладених вище методологічних засад потребує вирішення ряду питань з організації підготовки менеджерів спорту для всіх. Насамперед доцільно конкретизувати позицію до ступеневого характеру підготовки. Діюча в країні система підготовки фізкультурних кадрів дозволяє здійснювати підготовку менеджерів спорту для всіх із застосуванням двох схем.

Одна з них може бути побудована у традиційний спосіб, що передбачає двоступеневу освіту, певним чином модифіковану з урахуванням специфіки спорту для всіх. На першій освітній рівень напряму підготовки “Здоров'я людини” — бакалаврат — набираються випускники загальноосвітніх навчальних закладів, пріоритетом яких є отримання кваліфікації спортивного менеджера. Навчальний план підготовки включає традиційні цикли дисциплін: I — гуманітарні та соціально-економічні; II — природничо-наукові (фундаментальні); III — спеціально-теоретичні; IV — спеціально-практичні; V — професійно-орієнтовані дисципліни (включно з дисциплінами менеджерського блоку); VI — дисципліни самостійного вибору.

Студенти проходять три практики — ознайомчу, педагогічну та менеджерську. Виконують дипломну роботу за тематикою, що передбачає вирішення актуальної проблеми менеджменту спорту для всіх.

За підсумками державної атестації випускники отримують диплом бакалавра фізичного виховання, спорту та здоров'я, а також кваліфікації “викладач основ здоров'я людини, фахівець з менеджменту і управління спортом для всіх”, “викладач фізичного виховання, фахівець з менеджменту і управління спортом для всіх”.

Кращі випускники бакалаврату вступають до магістратури, де вдосконалюють знання з менеджменту спорту для всіх, проходять стажування, виконують необхідні наукові дослідження та магістерську роботу. За підсумками державної атестації отримують кваліфікацію “магістр з менеджменту і управління спортом для всіх”.

Наведена схема підготовки менеджерів спорту для всіх має певні переваги. Вона дозволяє студентам уже на першому освітньому рівні оволодіти головними компонентами системи знань у сфері менеджменту, а також широкими знаннями, зі спорту для всіх. Сукупність цих знань, помножених на навички, отримані під час проходження практик та стажування, дозволили б випускникам добре засвоїти специфіку менеджменту спорту для всіх. Це допомогло б їм швидко й успішно адаптуватися до умов практичної діяльності на посадах менеджерів різних рівнів управління.

Головним недоліком описаної вище схеми є те, що вона не відповідає встановленим стандартам підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр”.

Другий варіант підготовки менеджерів спорту для всіх ліквідує вказаний недолік. Він може мати такий вигляд — здійснюється загальний набір для навчання за напрямом підготовки “Здоров’я людини” за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр”. Протягом перших двох років навчання студенти оволодівають знаннями з дисциплін зазначених вище I, II та III циклів.

На третьому курсі студенти отримують можливість оволодіти знаннями, що дають уявлення про сучасний менеджмент загалом, особливості менеджменту в спорті для всіх, а також один із визначальних аспектів менеджменту — економічний. Із цією метою до циклу дисциплін самостійного вибору включаються такі спецкурси, як “Менеджмент фізкультурно-спортивних організацій”, “Менеджмент масових фізкультурно-спортивних заходів”, “Економіка фізичної культури і спорту”, “Менеджмент спортивних споруд”. Крім цього в рамках спеціально-теоретичного циклу студенти вивчають обов’язковий курс “Основи менеджменту і управління фізичною культурою і спортом”.

Вивчення наведених дисциплін та спецкурсів формує у студентів знання, які можуть дати їм можливість виконати та захистити дипломну роботу за тематикою, що відображає окремі проблеми менеджменту спорту для всіх.

Студентам бакалаврату можуть бути запропоновані додаткові курси. З огляду на досвід російських вищих навчальних закладів фізичного виховання і спорту, що був висвітлений нами вище, доцільно надати можливість майбутнім бакалаврам оволодіти однією або кількома вузькими спеціалізаціями у галузі менеджменту спорту для всіх (“Менеджер тренажерного залу”, “Менеджер водних програм”, “Менеджер ігрових програм” тощо). За підсумками вивчення додаткового курсу студент отримує сертифікат встановленої форми.

За підсумками державної атестації випускники отримують диплом бакалавра фізичного виховання, спорту та здоров’я, а також кваліфікації “викладач фізичного виховання, фахівець з рекреації”, “викладач фізичного виховання, фітнес-тренер”.

В організаціях спорту для всіх вони можуть займати посади менеджерів нижчої ланки, тобто виконувати обов’язки менеджерів спортивно-оздоровчих програм.

Випускники бакалаврату, які оволоділи базовими знаннями з менеджменту й успішно захистили дипломну роботу з відповідної тематики, можуть бути рекомендовані до продовження навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”.

Навчаючись у магістратурі, вони отримують можливість на основі нових знань із менеджменту спорту для всіх продовжувати розпочаті раніше дослідження з обраних ними тем, впроваджувати результати досліджень у практику діяльності організацій спорту для всіх. У разі досягнення магістрантами істотних успіхів у науково-дослідницькій роботі вони можуть продовжити навчання в аспірантурі. Випускники магістратури отримують кваліфікацію магістра з менеджменту й управління спорту для всіх і можуть займати посади менеджерів середньої ланки — керівників структурних підрозділів, які забезпечують реалізацію оздоровчих програм в організаціях спорту для всіх.

На нашу думку, другий варіант підготовки менеджерів спорту для всіх має бути запроваджений у практику освітньої діяльності в Україні, оскільки йому притаманні чисельні позитивні моменти.

По-перше, цей варіант повною мірою відповідає європейським стандартам ступеневої підготовки спортивних менеджерів.

По-друге, застосування цього варіанта найкраще сприяє вирішенню кадрових проблем спорту для всіх в Україні. Справа в тому, що організації спорту для всіх за своєю економічною природою є малими або середніми підприємствами. Таким підприємствам притаманні відповідні системи управління, які характеризуються обмеженою кількістю посад менеджерів особливо на рівні структурних підрозділів та окремих програм. Це негативно впливає на ефективність внутрішнього менеджменту, а отже, і на якість послуг, що надаються клієнтам. Покращити стан справ можуть випускники бакалаврату. Маючи сертифікати менеджерів, вони можуть суміщати педагогічно-спортивну діяльність з роботою менеджера низових ланок управління.

По-третє, створюються умови для підвищення якості підготовки фахівців із менеджменту спорту для всіх за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”. На нашу думку, він має стати головним у підготовці менеджерів спорту для всіх. До магістратури вступатимуть особи, які на високому фаховому рівні володіють знанням проблем та перспектив розвитку спорту для всіх на національному та міжнародному рівнях. Вони, як правило, достатньо мотивовані до побудови службової кар’єри у спорті для всіх. Значна кількість їх, особливо вступники на заочну форму навчання, мають досвід практичної роботи в організаціях спорту для всіх. З огляду на це їхня дослідницька робота здійснюється більш цілеспрямовано, оскільки об’єктами дослідження виступають реальні організації спорту для всіх, а результати дослідження, втілені у бізнес-проекті чи магістерській роботі, мають більше шансів бути впровадженими у практику спорту для всіх.

Реалізація викладених вище позицій стосовно підготовки менеджерів спорту для всіх потребує відповідного нормативно-методичного забезпечення. Воно включає нормативні документи, що визначають головні моменти діяльності вищих навчальних закладів: освітньо-кваліфікаційні характеристики (ОКХ), навчальні плани та навчальні програми. Крім того, необхідним компонентом нормативної бази, який слід обов'язково враховувати, впроваджуючи підготовку фахівців за новою спеціалізацією, є національний класифікатор професій робітників, посад службовців та тарифних розрядів.

Зважаючи на запропоновані нами підходи до змісту двоступеневої підготовки фахівців із менеджменту спорту для всіх доцільно внести корективи до нормативно-методичних документів напряму підготовки "Здоров'я людини".

Насамперед, потребує відповідної редакції ОКХ підготовки бакалаврів за напрямом "Здоров'я людини". В ОКХ мають увійти позиції, які дають можливість бакалаврам виконувати визначені раніше функції менеджменту й займати посади менеджерів нижчої ланки в організаціях спорту для всіх. Відповідним чином має бути скоригований навчальний план підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем "бакалавр".

Особливо актуальним є завдання з формування нормативно-методичного забезпечення підготовки менеджерів спорту для всіх за освітньо-кваліфікаційним рівнем "магістр". Оскільки до цього часу така підготовка не здійснювалась, то виникає необхідність у розробці нової ОКХ.

В ОКХ має бути охарактеризована сфера та об'єкти діяльності випускників магістратури. У цьому розділі державного стандарту слід відмітити, що випускник вищого навчального закладу — магістр з менеджменту та управління спортом для всіх — здійснює професійну діяльність у науковій, освітянській сферах, спортивно-масових, фізкультурно-оздоровчих організаціях, а також у різних типах та рівнях акредитації навчальних закладів як державних, так і приватних.

Магістр із менеджменту й управління спортом для всіх повинен мати відповідний рівень підготовленості для вирішення різноманітних професійних завдань. Фахівець цього рівня має добре орієнтуватися в теоретичних і прикладних питаннях спорту для всіх, має бути здатним до проведення науково-практичних досліджень. Рівень проблем, які вирішують магістри, обумовлюється потребами наукової та освітньої практики, а також їхньою професійною мобільністю, можливістю отримати вищі кваліфікаційні категорії та наукові ступені.

Важливим розділом ОКХ є освітньо-кваліфікаційні вимоги, які поділяються на загальні та вимоги до соціально-професійних, а також професійно-орієнтованих знань та умінь магістрів.

Що стосується *загальних вимог*, то магістр із менеджменту й управління спортом для всіх повинен володіти професійними знаннями зі спорту для всіх, вміти застосовувати їх у своїй професійній діяльності.

Професійні знання магістра формуються на базі всебічних і глибоких знань гуманітарних та соціально-економічних, медико-біологічних, спеціальних фахових дисциплін, із розумінням особливостей розвитку та сучасного стану фізичної культури і спорту в Україні і передбачають постійне і всебічне збільшення цих знань у процесі практичної діяльності.

Магістр із менеджменту й управління спортом для всіх повинен уміти користуватися всім арсеналом різноманітних методів та методик управлінської діяльності під час вирішення практичних завдань. Він повинен мати високий рівень загальної і педагогічної культури, чітко сформовані принципів засади світогляду; володіти чітко сформованим педагогічним мисленням; брати безпосередню участь у громадському житті, бути активним членом колективу, в якому йому доведеться працювати, всебічно пропагувати здоровий спосіб життя.

Вимоги до соціально-професійних знань та умінь магістра з менеджменту й управління спортом для всіх.

Магістр повинен знати:

- історію України, її економічну та міжнародну політику, основи законодавства України в обсязі, необхідному для виконання його професійних організаційно-управлінських, дослідницько-методичних та педагогічних завдань;
- українську мову та 1—2 європейські мови;
- історію та основні напрями філософської теорії, педагогіку;
- анатомію та фізіологію людини, біохімію, лікувальну фізичну культуру та спортивну медицину;
- біомеханіку, основи математичної статистики, інформатику;
- теорію загальної, вікової психології та психології спорту для всіх;
- теорію і методику спортивно-оздоровчої роботи.

Магістр повинен уміти:

- оцінювати показники фізичного розвитку і стану здоров'я різних груп населення;
- проводити психолого-педагогічну діагностику індивідуальних особливостей різних груп населення;
- розробляти розвиваючі і корекційні програми спортивно-оздоровчої роботи з урахуванням індивідуальних, вікових особливостей різних груп населення;

- сприяти свідомому вибору професії з урахуванням ціннісних орієнтацій, здібностей та можливостей;
- ефективно застосовувати отримані знання в процесі вирішення науково-практичних, методологічних, інформаційно-пошукових та інших завдань.

Вимоги до професійно-орієнтованих знань та умінь магістра з менеджменту й управління спортом для всіх.

Магістр повинен знати:

- сучасний стан та актуальні проблеми теорії і практики менеджменту й управління;
- структуру і послідовність дій з організації і керівництва організаціями і підрозділами в системі спорту для всіх;
- особливості державного управління спортом для всіх у ринкових умовах;
- вітчизняні і світові тенденції розвитку менеджменту та управління організаціями різної форми власності;
- основні положення стратегічного, загального менеджменту та інші сучасні форми менеджменту, зокрема інноваційного і проектного;
- організаційні структури у спорті для всіх;
- особливості комунікацій у сфері спорту для всіх;
- методики менеджменту і специфіку управління організаціями спорту для всіх;
- систему управління міжнародним рухом “Спорт для всіх”;
- особливості управління інформаційними системами у спорті для всіх.

Магістр повинен уміти:

- оперувати основними поняттями у сфері прогнозування, планування, управління та організації управлінської роботи в сучасних умовах;
- визначати завдання, принципи, форми та методи роботи менеджерів з урахуванням особливостей різних рівнів управління спортом для всіх;
- застосовувати сучасні методики прийняття управлінських рішень та їх практичної реалізації;
- формувати власний стиль в організації управлінської роботи в системі спорту для всіх;
- проектувати модельні підприємства в системі спорту для всіх;
- опановувати сучасні практично направлені методики інтегративно-інноваційного навчання в рамках проектування та бізнес-планування модельного підприємства в системі спорту для всіх.

В ОКХ слід визначити професійне призначення та умови використання кваліфікації магістра (табл. 5.11).

ТАБЛИЦЯ 5.11 – Посади, які може обіймати випускник магістратури з менеджменту й управління спортом для всіх, та виробничі функції, які він повинен виконувати

Код Класифікатора професій	Первинна посада	Виробнича функція
1229	Керівник підрозділу у сфері спорту	Організація ефективної діяльності структурного підрозділу Розробка стратегії розвитку структурного підрозділу
2463.1	Науковий співробітник науково-дослідних установ і науково-дослідних підрозділів ВНЗ	Організація, координація і проведення теоретичних та практичних наукових досліджень у галузі спорту для всіх Розробка теоретичних і експериментальних методів наукових досліджень у галузі спорту для всіх
2310.2	Асистент, викладач менеджменту й управління у ВНЗ фізичного виховання III і IV рівнів акредитації	Здійснення навчально-виховного процесу зі студентами Виконання наукових досліджень з проблем менеджменту спорту для всіх

Відповідні зміни мають бути внесені до діючого Класифікатора професій.

1. Айян Т. “Спорт для всех” как образ жизни: современные тенденции и некоторые социальные аспекты развития движения “Спорт для всех”, проблемы воспитания и образования / Т. Айян // Спорт для всех. — 1999. — № 1—2. — С. 19—20.

2. Дутчак М. В. Особливості підготовки майбутніх менеджерів спорту для всіх / М. В. Дутчак // Спортивний вісник Придніпров'я. — 2007. — № 2—3. — С. 95—98.

3. Жолдак В. И. Менеджмент спорта и туризма / В. И. Жолдак, В. А. Квартальнов. — М. : Сов. спорт, 2001. — 416 с.

4. Жолдак В. И. Социология менеджмента физической культуры и спорта / В. И. Жолдак, С. Г. Сейранов. — М. : Сов. спорт, 2003. — 384 с.

5. Золотов М. И. Спортивный менеджмент в Европе / М. И. Золотов, Е. В. Кузьмичева // Теория и практика физ. культуры. — 2004. — № 6. — С. 23—28.
6. Камелетдинов В. Г. Физкультурно-спортивное движение: управление и пути совершенствования / В. Г. Камелетдинов // Теория и практика физ. культуры. — 1999. — № 4. — С. 19—20.
7. Класифікатор професій ДК 003: 2005 : вид. офіційне. — К.: Соцінформ, 2005. — 615 с.
8. Кузин В. В. Спортивный менеджмент и практика развития спорта: выводы и предложения зарубежных специалистов / В. В. Кузин, М. Е. Кутепов // Теория и практика физ. культуры. — 1996. — № 2. — С. 58—62.
9. Кутепов М. Е. Опыт подготовки спортивных менеджеров в Университете Клода Бернара / М. Е. Кутепов // Теория и практика физ. культуры. — 1994. — № 12. — С. 43—45.
10. Менеджер физического воспитания и спорта // <http://www.sportkurs.ru>.
11. Мічуда Ю. П. Сфера фізичної культури і спорту в умовах ринку: закономірності функціонування та розвитку / Ю. П. Мічуда. — К. : Олімп. л-ра, 2007. — 216 с.
12. Мічуда Ю. П. Функціонування та розвиток сфери фізичної культури і спорту в умовах ринку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02 // Ю. П. Мічуда. 2008. — 39 с.
13. Общероссийский классификатор профессий рабочих, должностей служащих и тарифных разрядов (ОКПДТР) // <http://doc.unicor.ru/classifiers/classifiers-OKPDTR>.
14. Переверзин И. И. Менеджмент спортивной организации : учеб. пособие / И. И. Переверзин. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : СпортАкадемПресс, 2002. — 244 с.
15. Переверзин И. И. Современный российский спортивный менеджер и модель его подготовки / И. И. Переверзин // Теория и практика физ. культуры. — 2003. — № 5. — С. 56—60.
16. Расин М. С. Управление физической культуры и спорта в системе местного самоуправления / М. С. Расин // Теория и практика физ. культуры. — 2000. — № 10. — С. 60—62.
17. Рожков П. А. Экономический механизм формирования и реализации государственной политики в сфере физической культуры и спорта : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора эконом. наук : 08.00.05 / П. А. Рожков. — СПб, 2004. — 40 с.
18. Российский государственный университет физической культуры, спорта и туризма : кафедра спортивного менеджмента, экономики и права // <http://management.sportedu.ru/modules/sections/index.php?op=viewarticle&artid>.

19. Сафронов В. Спорт как трудовая деятельность / В. Сафронов, А. Булуевский // Менеджмент в спорте: спортивный менеджмент. — 2004. — № 1. — С. 66—71.
20. Сейранов С. Г. Менеджмент: наука или искусство? / С. Г. Сейранов // Теория и практика физ. культуры. — 1993. — № 4. — С. 17—20.
21. Спортивный менеджмент: европейская школа // Спорт & бизнес — теория, практика, решения. — 2008. — № 11(34). — С. 28—31.
22. Степанова О. Н. Маркетинг в сфере физической культуры и спорта / О. Н. Степанова. — М. : Сов. спорт, 2003. — 256 с.
23. Суценко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту (теоретико-методологічний підхід) / Л. П. Суценко. — Запоріжжя : Запорізь. держ. ун-т, 2003. — 442 с.
24. Томич М. Основы менеджмента в спорте / М. Томич. — М. : МАСФИ, 2005. — 352 с.
25. Audencia French Business School // www.audencia.com.
26. Coventry University // <http://www.coventry.ac.uk/courses/postgraduate-full-time-by-subject>.
27. Glion Institute of Higher Education // <http://www.glion.edu/sports-management-programmes.cfm>.
28. Institut für Sportökonomie und Sportmanagement-Deutsche Sporthochschule Köln // <http://www.sportoeconomie-dshs.de>.
29. School of Management and Business of Marseille // www.euromed-management.com.
30. Sheffield Hallam University // <http://www.shu.ac.uk>.
31. University of Northumbria at Newcastle // <http://www.northumbria.ac.uk>.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Аналіз літературних джерел та практичного досвіду організації роботи у сфері фізичної культури і спорту дозволив встановити, що численними дослідниками з різних країн поставлено та вирішено ряд актуальних питань, що стосуються різних аспектів розвитку спорту для всіх, ставлення до них держави, окремих соціальних груп та суспільства в цілому. Водночас слід відмітити, що переважна більшість досліджень проблем спорту для всіх відображає реалії суспільств, яким притаманні соціальні системи, котрі ґрунтуються на основах демократії та гуманізму, визнання пріоритету прав людини, у тому числі, права на здоровий спосіб життя. Поза увагою сучасних дослідників залишилися проблеми формування системи спорту для всіх у країнах, у тому числі в Україні, які після тривалого періоду тоталітаризму здійснюють докорінні зміни у суспільних відносинах, прагнучи надати пріоритету потребам та інтересам людини у всіх сферах її життєдіяльності.

Дана праця покликана допомогти виправити ситуацію, що склалася у сучасній науці. На основі аналізу отриманих нами результатів та критичного переосмислення досвіду зарубіжних країн сформовано новий науковий напрям, що передбачає розкриття широких можливостей теорії та технології спорту для всіх для підвищення ефективності залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я з урахуванням особливостей розвитку нашої держави. Здійснено теоретичне обґрунтування методології формування системи спорту для всіх в Україні. Визначено, що діяльність українського суспільства в цілому та окремих соціальних інститутів, спрямована на формування системи спорту для всіх, має базуватися на концепції гуманізації процесу залучення населення до рухової активності.

Ретроспективний та порівняльний аналіз дозволив визначити, що спорт для всіх — це самостійне соціального явище, яке полягає у регулярному використанні різними групами населення під час дозвілля доступних видів рухової активності належного обсягу шляхом участі у відповідних спортивних заходах, самостійних заняттях та/або заняттях у формальних організаціях чи неформальних групах для зміцнення здоров'я та покращання якості життя людини.

У розвинених країнах найпростіші форми спорту для всіх були започатковані у 1960-х роках як реакція суспільства на нові виклики соціально-економічного розвитку — поширення гіпокінезії та зростання хронічних неінфекційних захворювань. На межі століть діяльність суб'єктів спорту для всіх набула системного характеру. Система спорту для всіх є сукупністю взаємопов'язаних компонентів (суб'єктів), що взаємодіють між собою, для досягнення визначеної мети та реалізації відповідних функцій. Це цілісна соціальна система та одночасно підсистема сфери фізичної культури і спорту. Досвід зарубіжних країн свідчить, що очікуваний соціальний ефект від функціонування системи спорту для всіх суспільство може відчувати у тому випадку, коли кількість осіб, які займаються різними видами рухової активності, становитиме у середньому понад 30 % загальної кількості населення.

Проведеним дослідженням підтверджено, що функціонування та розвиток системи спорту для всіх у світовому контексті (50—60 % населення залучено до рухової активності) базується на гуманістичних засадах, які передбачають: 1) врахування потреб та можливостей людей; 2) постійне адаптування до внутрішніх та зовнішніх змін; 3) добровільність залучення людей до рухової активності; 4) усвідомлення учасниками спорту для всіх його можливостей для збереження здоров'я та активного дозвілля.

В Україні в період 1960—1990-х років, коли у світі формувалася та розвивалася спорт для всіх, функціонувала малоефективна система залучення населення до рухової активності (в межах 5—6 % загальної кількості осіб). Дослідження засвідчили, що визначальною детермінантою цього процесу стала застаріла методологія вітчизняної системи фізичного виховання різних груп населення, яка базувалася на пріоритеті інтересу держави і недостатньо враховувала реальні потреби населення в руховій активності. Недосконалість вітчизняної системи залучення населення до рухової активності в радянський період (із кінця 1950-х років) була зумовлена такими чинниками: декларативністю та відсутністю ресурсного забезпечення відповідних партійних та державних рішень; ігноруванням нової міжнародної стратегії розвитку фізичного виховання — спорту для всіх; збереженням старих програмних та нормативних засад фізичного виховання різних груп населення, що втілювались

у комплексі ГПО; пріоритетним місцем спорту вищих досягнень у відношенні до оздоровчої роботи у всіх компонентах сфери фізичної культури і спорту.

В умовах становлення незалежної Української держави у 1990-х роках недостатній рівень рухової активності населення детерміновано такими чинниками: анахронічною методологією вітчизняної системи фізичного виховання різних груп населення; недоліками нормативно-правового та організаційно-управлінського характеру; обмеженістю ресурсного забезпечення: фінансового, матеріально-технічного, кадрового, науково-методичного та інформаційно-пропагандистського. Вирішення зазначених проблем видається можливим на основі інноваційної стратегії розвитку фізичного виховання різних груп населення, яка б стимулювала існуючі прогресивні підходи та сприяла б інтеграції у вітчизняну систему передового світового досвіду.

Проведені дослідження дають підстави подати концепцію гуманізації процесу залучення населення до рухової активності в Україні як систему поглядів на напрями впровадження гуманізму та подолання авторитаризму вітчизняної системи фізичного виховання різних груп населення. Обґрунтовано такі основні положення цієї концепції: орієнтування державної політики на створення умов для активного дозвілля, формування здорового способу життя, зміцнення здоров'я та профілактики хронічних неінфекційних захворювань; визнання кожної людини головним об'єктом та суб'єктом процесу залучення до рухової активності; врахування інтересів, потреб та здібностей конкретної людини в процесі залучення її до рухової активності; гарантування добровільності у виборі кожною людиною форм та засобів рухової активності; надання рівних можливостей кожній людині у доступності занять руховою активністю; забезпечення високоморальних відносин між усіма учасниками спортивного руху, повага до свободи і гідності кожної людини; сприяння самовдосконаленню та гармонійному розвитку особистості в процесі залучення до рухової активності.

За підсумками проведеного дослідження визначено, що мета системи спорту для всіх в Україні — це залучення людей до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я. Обґрунтовано ієрархію цілей для досягнення зазначеної мети, в основу якої покладено сформованість інтересу людини до рухової активності та наявність можливостей для підтримання та задоволення цього інтересу.

Система спорту для всіх в Україні повинна забезпечувати реалізацію трьох груп функцій: 1) оздоровчі (компенсаційна; профілактична; розвиваюча; відновлення працездатності); 2) соціальні (гуманістична; забезпечення активного дозвілля; сприяння

соціалізації; інформаційно-просвітницька); 3) економічні (виробництва фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг; підготовки та використання кадрів для організацій спорту для всіх; сприяння економічному зростанню суспільства).

Структура системи спорту для всіх має поєднувати взаємопов'язані групи компонентів (суб'єктів): 1) суб'єкти, які організують та здійснюють заходи із залучення людини до рухової активності; 2) суб'єкти, які сприяють залученню людини до рухової активності; 3) суб'єкти, які забезпечують управління взаємодією перелічених вище суб'єктів системи спорту для всіх. Взаємодія між людиною та іншими суб'єктами системи спорту для всіх встановлюється завдяки реалізації спеціальних програм. У результаті узагальнення передового світового досвіду та проведеного теоретичного дослідження визначено та рекомендовано до впровадження такі види програм: спортивні; фітнес-програми; рекреаційні.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства формування системи спорту для всіх може здійснюватися лише за участі держави. Державне управління спортом для всіх — це цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан та розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи з метою її залучення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, досягнення цілей та реалізації функцій системи спорту для всіх шляхом запровадження відповідної державної політики через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією.

Метою стратегічного планування як технології державного управління спортом для всіх є формування сукупності взаємопов'язаних стратегічних документів, які визначають основні цілі та завдання держави у залученні населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, а також встановлюють раціональні шляхи та засоби досягнення вказаних цілей та вирішення поставлених завдань у визначеній стратегічній перспективі з урахуванням можливого ресурсного забезпечення. Результати проведених досліджень використано для розробки проектів законодавчих актів, рішень Президента України та Кабінету Міністрів України, що визначають стратегію формування системи спорту для всіх в Україні.

Соціальне проектування закладів системи спорту для всіх видається як технологія державного управління у сфері фізичної культури і спорту, що передбачає поєднання суб'єктами державного управління теоретичної (науковий аналіз проблеми, наукове обґрунтування цілей, завдань, функцій, організаційної структури, повноважень бажаного закладу), а також практичної діяльності,

спрямованої на апробацію відповідного соціального проекту та внесення в нього необхідних коректив. В Україні ефективною є реалізація соціального проекту, що передбачає формування мережі центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" всеукраїнського, регіонального та місцевого рівнів як бюджетних установ та комунальних підприємств.

Соціальний моніторинг рівня залучення населення до спорту для всіх визначається як система організаційних заходів, спрямованих на забезпечення періодичного збирання, опрацювання та аналізу показників про стан використання рухової активності у повсякденній діяльності різних груп населення з урахуванням їхніх потреб та цінностей, а також про основні чинники, які стримують процес залучення людей до рухової активності як важливої складової здорового способу життя. Моніторинг включає всеукраїнське опитування населення та експертне оцінювання. Нами встановлено, що у 2008 р. лише 3 % населення України віком від 16 до 74 років мали достатню рухову активність оздоровчої спрямованості, помірний рівень залучення громадян до спорту для всіх був характерним для 6 % українців зазначеної вікової групи, 33 % дорослого населення держави мали низький рівень рухової активності, а 56 % громадян відповідного віку не залучено до спорту для всіх. Визначено ефективні форми та популярні види залучення людей до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я, стимулюючі та стримуючі чинники цього процесу.

Однією з визначальних умов ефективного формування системи спорту для всіх в Україні є кадрове забезпечення управління цим процесом, що передбачає підготовку менеджерів спорту для всіх. Із метою формування вітчизняної системи підготовки менеджерів спорту для всіх доцільно застосувати досвід європейської школи підготовки менеджерів із фізичного виховання і спорту, насамперед здобутки вищих начальних закладів Великої Британії та Німеччини.

Проведене нами соціологічне дослідження дозволило виявити такі недоліки у підготовці менеджерів спорту для всіх в Україні: одночасна підготовка таких фахівців спільно з менеджерами спорту вищих досягнень; відсутність стандартизованих підходів до формування змісту, форм та методів навчального процесу з менеджменту спорту для всіх у вищих навчальних закладах, в яких здійснюється підготовка фахівців для сфери фізичної культури і спорту; недостатня орієнтація навчального процесу на ознайомлення студентів із характером професійної діяльності менеджера спорту для всіх; незадовільне науково-методичне забезпечення навчального процесу, відсутність необхідної навчальної літератури.

Удосконалення системи підготовки менеджерів спорту для всіх в Україні потребує відповідного наукового обґрунтування, що передбачає формування концептуальних засад та змістового компонента підготовки та нормативних засад її організації. Доцільно орієнтуватись на впровадження дворівневої системи підготовки менеджерів спорту для всіх. На освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр” слід формувати у майбутніх фахівців за напрямом підготовки “Здоров’я людини” загальні знання з основ соціального управління та теорії спорту для всіх, а також навички практичної діяльності на нижчих рівнях менеджменту спорту для всіх. На освітньо-кваліфікаційному рівні “магістр” студенти мають отримувати фахові знання, що дозволять їм займати посади менеджерів середньої ланки в організаціях спорту для всіх, викладачів вищих навчальних закладів, а також наукових співробітників науково-дослідних установ та підрозділів.

Проведені дослідження дають підстави запропонувати практичні рекомендації до забезпечення формування та ефективного функціонування системи спорту для всіх в Україні.

Міністерству України у справах сім’ї, молоді та спорту як центральному органу виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту рекомендується:

1) підготувати та надати в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо:

- законодавчої ініціативи стосовно внесення змін та доповнень до чинного податкового законодавства України, які передбачають надання податкових пільг юридичним та фізичним особам, що стимулюють споживання фізкультурно-оздоровчих та спортивно-оздоровчих послуг, у тому числі дітьми до 16 років. Дієвість таких податкових пільг підтверджена законодавчою практикою, а також результатами залучення населення до рухової активності зарубіжних країн (Канади та Фінляндії);

- внесення змін до урядових нормативно-правових актів у частині затвердження науково обґрунтованого розмежування повноважень органів виконавчої влади у державному управлінні спортом для всіх на центральному, регіональному та місцевому рівнях;

- законодавчої ініціативи стосовно внесення змін до чинного законодавства України, які передбачають запровадження в Україні державних спортивних лотерей та відрахування частки доходів від її проведення на розвиток мережі та матеріально-технічного забезпечення центрів фізичного здоров’я населення “Спорт для всіх”;

- затвердження нормативу чисельності інструкторів центрів фізичного здоров’я населення “Спорт для всіх” у розрахунку на 10 тис. осіб;

- приведення Державної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2007—2011 рр. у відповідність із вимогами Закону України “Про державні цільові програми”, що забезпечить ефективну реалізацію принципів стратегічного планування формування та розвитку системи спорту для всіх;

- здійснення будівництва сучасних спортивних майданчиків та фізкультурно-оздоровчих комплексів із плавальними басейнами за рахунок консолідації асигнувань із державного бюджету та місцевих ресурсів із подальшою передачею цих споруд місцевим центрам фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх”;

- проведення моніторингу ефективності роботи місцевих державних адміністрацій зі створення необхідних умов для рухової активності населення під час дозвілля для зміцнення здоров'я;

- затвердження соціальних стандартів, що стосуються рухової активності населення під час дозвілля для зміцнення здоров'я;

2) здійснити моніторинг реалізації стратегії формування та розвитку системи спорту для всіх, а також вносити до неї відповідні корекції з урахуванням внутрішніх змін та змін зовнішнього середовища;

3) внести зміни і доповнення до Класифікатора професій, передбачивши в ньому професії фахівців організацій спорту для всіх, у тому числі фітнес-тренерів, фахівців із фізичної рекреації, фахівців з оздоровчих технологій, фахівців із фізичної реабілітації, менеджерів спорту для всіх, та забезпечити щорічне формування державного замовлення вищим навчальним закладам фізичного виховання і спорту на підготовку фахівців із зазначених професій;

4) розробити і затвердити в установленому порядку типову структуру та типовий штатний розпис обласних, міських, районних у містах центрів фізичного здоров'я населення “Спорт для всіх”;

5) організувати роботу з регулярного вивчення, узагальнення й поширення зарубіжного та вітчизняного досвіду залучення населення до різних форм рухової активності; видавати інформаційні та методичні матеріали з цієї тематики;

6) спільно з центральним органом виконавчої влади у сфері архітектури та будівництва внести необхідні зміни до Державних будівельних стандартів, а також видати методичні рекомендації з метою стимулювання такого планування мікрорайонів і міст, яке б сприяло руховій активності та здоровому способу життя різних груп населення;

7) забезпечити проведення інформаційних кампаній, спрямованих на широке інформування населення про здоровий спосіб життя, популяризацію рухової активності оздоровчої спрямованості;

8) впровадити на центральних та місцевих телеканалах соціальної реклами оздоровчого, соціального та економічного значення спорту для всіх;

9) розробити та впровадити методичні рекомендації до роботи місцевих центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" як комунальних підприємств;

10) сприяти проведенню наукового обґрунтування управлінських технологій із різних аспектів державного управління спортом для всіх;

11) розробити та затвердити методику вимірювання економічного внеску спорту для всіх у соціально-економічний розвиток суспільства;

12) впровадити у вищих начальних закладах, підпорядкованих Міністерству України у справах сім'ї, молоді та спорту, підготовку менеджерів спорту для всіх.

Республіканському комітету з фізичної культури і спорту Автономної Республіки Крим, структурним підрозділам із фізичної культури і спорту обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування рекомендувати:

1) використовувати у практичній роботі концепцію гуманізації процесу залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я;

2) створювати сприятливі умови для формування та розвитку системи спорту для всіх (нормативно-правова база, будівництво та утримання спортивних споруд, встановлення необхідних економічних та інших преференцій тощо), а безпосередню організацію та проведення занять привабливими видами рухової активності з людьми різних вікових груп, проведення масових спортивних заходів делегувати організаціям фізкультурно-спортивної спрямованості усіх форм власності;

3) заохочувати ініціативу громадян до об'єднання зусиль у справі створення спортивно-оздоровчих клубів — осередків громадського сектору системи спорту для всіх;

4) забезпечувати дотримання у процесі формування та затвердження місцевих бюджетів співвідношення між видатками на розвиток спорту для всіх та спорт вищих досягнень у пропорції 60 : 40;

5) ініціювати прийняття регіональних та місцевих програм розвитку транспортної інфраструктури з наданням пріоритетності немоторизованим видам транспортних засобів для недалеких перездів; ініціювати та сприяти облаштуванню у містах "велосипедних доріжок";

6) організовувати облаштування відкритих спортивних майданчиків та парків активного відпочинку, що надають широкі мож-

ливості різним групам населення займатися спортивними іграми, іншими видами рухової активності оздоровчої спрямованості як самостійно, так і в неформальних групах;

7) сприяти створенню та функціонуванню центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх", їх належному кадровому, матеріально-технічному та фінансовому забезпеченню;

8) забезпечувати передачу центрам фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" спортивних споруд за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення;

9) сприяти залученню інвестицій у розвиток інфраструктури спорту для всіх, створенню та функціонуванню відповідних суб'єктів різних організаційно-правових форм, які безпосередньо залучають різні групи населення до рухової активності оздоровчої спрямованості;

10) ініціювати вирішення питання про запровадження місцевими радами процедури виділення земельних ділянок під житлове будівництво з умовою зобов'язання забудовників створювати доступні та привабливі об'єкти для рухової активності населення під час дозвілля з метою зміцнення здоров'я;

Центрам фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх":

1) підготувати та видати серію методичних розробок до практичної реалізації концепції гуманізації процесу залучення населення до рухової активності;

2) розробити та впровадити систему роботи в структурі місцевих центрів фізичного виховання населення "Спорт для всіх" фізкультурно-оздоровчих комплексів, груп оздоровчих видів рухової активності, пунктів прокату спортивного обладнання та інвентарю, діагностично-консультативних служб, служб фізичної реабілітації, служб масових фізкультурно-спортивних заходів, шкіл здорового способу життя, шкіл волонтерів тощо;

3) організувати проведення моніторингу залучення населення до спорту для всіх на регіональному та місцевому рівнях. У процесі опрацювання та представлення результатів моніторингу застосовувати оціночну методику, згідно з якою слід розрізняти три рівні залучення конкретної особи до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я: перший рівень — достатній (не менше 4—5 занять на тиждень або більше 240 разів на рік, тривалість одного заняття — не менше 30 хв); другий рівень — помірний (2—3 заняття на тиждень або від 120 до 240 разів на рік, тривалість одного заняття — не менше 30 хв); третій рівень — низький (1—2 заняття на тиждень або від одного до 120 разів на рік);

4) запровадити процедуру державного статистичного спостереження за функціонуванням та розвитком системи спорту для всіх;

5) удосконалити систему визначення рейтингу роботи центрів фізичного здоров'я населення усіх рівнів;

6) створювати належні умови для залучення населення до оздоровчих занять аеробікою та стретчингом (жінок), атлетизмом, єдиноборствами та футболом (чоловіків), плаванням, волейболом, бігом та заняттями на кардіотренажерах; перспективними під час дозвілля для зміцнення здоров'я є й такі види рухової активності, як їзда на велосипеді, боулінг, теніс, види спорту на "відкритій" воді, пішохідний туризм, зимові види спорту;

7) практикувати одночасне (у визначений день) проведення масових спортивних заходів у значній кількості населених пунктів із залученням широких верств населення за активної підтримки засобів масової інформації;

8) використовувати мережу Інтернет та телефонні опитування, контент-аналіз засобів масової інформації з метою вивчення громадської думки про залучення населення до рухової активності під час дозвілля для зміцнення здоров'я;

9) організувати широке обговорення на форумі сайту Всеукраїнського центру здоров'я населення "Спорт для всіх" проблем залучення населення до рухової активності.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Формування системи спорту для всіх як наукова проблема	7
Теоретичні засади генезису та сутності спорту для всіх	7
Діяльність міжнародних організацій із підтримки спорту для всіх	16
Спорт для всіх у країнах із високим рівнем залучення населення до рухової активності	30
Особливості залучення населення до рухової активності в Україні у другій половині ХХ ст.	49
Розділ 2. Концепція гуманізації процесу залучення населення до рухової активності як методологічна основа формування системи спорту для всіх в Україні	77
Гуманізм: сутність, еволюція та технології	77
Протиріччя та особливості гуманізації фізичного виховання та спорту	89
Основні положення концепції гуманізації процесу залучення населення до рухової активності в Україні	100
Розділ 3. Цілі, функції та структура системи спорту для всіх в Україні	115
Ієрархія цілей системи спорту для всіх	116
Функції системи спорту для всіх	122
Структура системи спорту для всіх	142
Розділ 4. Теоретичні засади та технології державного управління спортом для всіх в Україні	149
Теоретичні засади державного управління спортом для всіх в Україні	149
Стратегічне планування як технологія державного управління спортом для всіх в Україні	167
Соціальне проектування закладів спорту для всіх в Україні	181
Соціальний моніторинг рівня залучення населення до спорту для всіх в Україні	199
Розділ 5. Теоретико-методичні аспекти кадрового забезпечення управління спортом для всіх в Україні	228
Аналіз ретроспективи підготовки фахівців із менеджменту та управління спортом для всіх у зарубіжних країнах і в Україні	228
Проблеми підготовки менеджерів спорту для всіх в Україні на сучасному етапі	245
Головні компоненти системи підготовки менеджерів спорту для всіх в Україні	251
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	269

Наукове видання

ДУТЧАК Мирослав Васильович

СПОРТ ДЛЯ ВСІХ В УКРАЇНІ ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Редактор — Надія Отрох
Комп'ютерне верстання — Алла Богдан

Підп. до друку 23.03.2009. Формат 60 × 90/16. Папір офсет. № 1.
Гарн. "Times ET". Друк офсет. Ум. друк. арк. 17,5.
Тираж 1000 пр. Зам. 142

Видавництво Національного університету фізичного виховання
і спорту України "Олімпійська література"
03680, м. Київ, вул. Фізкультури, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2078 від 27.01.2005

Віддруковано в ВПЦ "Експрес"
м. Київ, вул. Ежена Потье, 16, а
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1956 від 27.09.2004.

75.4 (184)
184

Дутчак Мирослав Васильович

Заступник Міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту, кандидат педагогічних наук, професор кафедри здоров'я, фітнесу і рекреації Національного університету фізичного виховання і спорту України.

Голова комісії "Спорт для всіх" Національного олімпійського комітету України, член Виконкому Олімпійської академії України. Заслужений працівник фізичної культури і спорту України. Автор понад 70 наукових та методичних праць із проблематики спорту для всіх, державного управління та підготовки кадрів для сфери фізичної культури і спорту.

Нагороджений орденом "За заслуги" III ступеня, почесними грамотами Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, а також відзнакою Національного олімпійського комітету України "За кращу наукову роботу з олімпійського руху" в номінації "Кращий цикл наукових публікацій 2007 року".

